

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ ΜΙΧΑΛΑΚΗΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΠΟΥΡΓΑΝΗΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ

Νεότεροι Χρόνοι και Σύγχρονη Εποχή

ΣΤ' ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

Βιβλίο Μαθητή / Μαθήτριας

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΝΕΟΤΕΡΟΙ ΧΡΟΝΟΙ
ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ

ΣΤ' ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

Επιστημονική Επιτροπή Αξιολόγησης

Συντονιστής/τρια / Αξιολογητής/τρια	Τενκετζής Αλέξανδρος Εν ενεργεία μέλος Διδακτικού Ερευνητικού Προσωπικού Πανεπιστημίου
Αξιολογητής/τρια	Σαλπικτής Αλκιβιάδης Εν ενεργεία Εκπαιδευτικός
Αξιολογητής/τρια	Ζαγκότας Βασίλειος Εν ενεργεία Εκπαιδευτικός
Τεχνικός Εμπειρογνώμονας	Μεταξάς Νικόλαος Πτυχιούχος Πληροφορικής
Επικουρικός Εμπειρογνώμονας	Τσόλκας Ιωάννης Πτυχιούχος Γραφιστικής
Υπεύθυνος/η του μαθήματος/γνωστικού αντικείμενου στο πλαίσιο της Πράξης	Αθανάσιος Γιαννίκας , Σύμβουλος Α΄ ΙΕΠ, Μέλος της Επιστημονικής Ομάδας Έργου (ΕΟΕ) της Πράξης

Πράξη με τίτλο: «Συγγραφή, Αξιολόγηση και Ένταξη διδακτικών βιβλίων στο Μητρώο Διδακτικών Βιβλίων και στην Ψηφιακή Βιβλιοθήκη Διδακτικών Βιβλίων» με κωδικό ΟΠΣ 6010165 στο Πρόγραμμα «Ανθρώπινο Δυναμικό και Κοινωνική Συνοχή» 2021-2027

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Σπυρίδων Δουκάκης

Πρόεδρος του Δ.Σ. του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Υπεύθυνη Πράξης

Πολυξένη Μπίλλα

Σύμβουλος Α΄ του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής
Προϊσταμένη Τμήματος Β΄ Προγραμμάτων Σπουδών και Εκπαιδευτικού Υλικού

Αναπληρώτρια Υπεύθυνη Πράξης

Άννα-Αικατερίνη Λυκούρη

Σύμβουλος Α΄ του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής

«Με τη συγχρηματοδότηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης»

και το Πρόγραμμα «Ανθρώπινο Δυναμικό και Κοινωνική Συνοχή»

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ ΜΙΧΑΛΑΚΗΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΠΟΥΡΓΑΝΗΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΝΕΟΤΕΡΟΙ ΧΡΟΝΟΙ
ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ

ΣΤ' ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

Εκδόσεις Λυσάρι

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Πρόδρομος Μιχαλάκης

Φιλολόγος, Εκπαιδευτικός Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης

Γεώργιος Μπουρχάνης

Φιλολόγος, Εκπαιδευτικός Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Πρόδρομος Μιχαλάκης

ΔΙΟΡΘΩΣΗ

Εκπαιδευτικός οργανισμός ΑΚΑΔΗΜΙΑ (*e-akadimia.gr*)

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΧΑΡΤΩΝ

Φώτιος Τσάτσης, © Εκδόσεις Λυσάρι (*Simeon Netchev*)

ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ

Ασπασία Κυριάκου

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ

Εκδόσεις Λυσάρι (*lisari.gr*)

ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΨΜΑ

Πρόδρομος Μιχαλάκης,

Εκδόσεις Λυσάρι (*lisari.gr*)

ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Το παρόν βιβλίο ασχολείται με τα γεγονότα που ακολουθούν την πτώση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, φτάνοντας μέχρι και τις μέρες μας. Ξεκινάει με αναφορές στην Αναγέννηση, τις γεωγραφικές ανακαλύψεις, τη θρησκευτική μεταρρύθμιση, τον Διαφωτισμό και τις Επαναστάσεις σε Γαλλία και Αμερική. Στη συνέχεια, επικεντρώνεται στον ελλαδικό χώρο και, ειδικότερα, στον τρόπο ζωής των Ελλήνων στην Τουρκοκρατία και την αντίστασή τους απέναντι στους κατακτητές. Εκτενής αναφορά γίνεται στην Ελληνική Επανάσταση και στα πρόσωπα που τη στιγματίσαν, όπως ο Κολοκοτρώνης, ο Μπότσαρης, ο Ανδρούτσος, ο Καραϊσκάκης και ο Κανάρης. Μετέπειτα, το βιβλίο ασχολείται με γραμμική χρονική σειρά με την ιστορία της Ελλάδος, αναφερόμενο στις μεγάλες επιτυχίες και αποτυχίες της χώρας, κατά τον 19ο και 20ο αιώνα.

Η διάρθρωση του βιβλίου ακολουθεί τη δομή που ορίζεται από το Πρόγραμμα Σπουδών του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής, τηρώντας το όριο λέξεων που έχει θεσμοθετηθεί για κάθε διδακτική ενότητα από τον φορέα. Αντιθέτως, η επιλογή του υλικού και η παρουσίασή του είναι ευθύνη των συγγραφέων. Το ίδιο ισχύει και για την επιλογή των εικόνων, των πηγών, τη δημιουργία των ψηφιακών μαθησιακών αντικειμένων και των πρωτότυπων χαρτών που εμπεριέχονται στα κεφάλαια.

Σκοπός του είναι να βοηθήσει τους μαθητές και τις μαθήτριες να αποκτήσουν νέες γνώσεις και, ταυτόχρονα, να τους διδάξει, με τη βοήθεια και του εκπαιδευτικού, την ελευθερία, τον σεβασμό, την ισότητα, την υπευθυνότητα και την αλληλεγγύη και να τους βοηθήσει να γίνουν, όταν μεγαλώσουν, ενεργοί πολίτες, οι οποίοι θα γνωρίζουν την ιστορία τους και, μέσω αυτής, θα μπορούν να αποφασίζουν για το μέλλον τους. Ο κυριότερος, βέβαια, σκοπός του βιβλίου είναι να καλλιεργήσει την κριτική σκέψη των μαθητών/τριών, να τους προβληματίσει και να τους κάνει να καταλάβουν πως όλα όσα ακούνε δεν είναι αληθή. Τον σκοπό αυτό εξυπηρετεί και η παρουσία πηγών και εικόνων από ιστορικούς ή καλλιτέχνες οι οποίοι είτε ταυτίζονταν με συγκεκριμένες ιδεολογίες είτε πλέον θεωρούνται ξεπερασμένοι και ανακριβείς.

Το βιβλίο δεν παρέχει όλες τις λεπτομέρειες των γεγονότων, παρά μόνο τις σημαντικότερες, τις οποίες μπορούν να κατανοήσουν οι μαθητές. Παρέχονται, βέβαια, οι απαραίτητες πληροφορίες για όλα τα γεγονότα, ώστε οι διδασκόμενοι να αποκτήσουν μια γενική εικόνα της σύγχρονης ελληνικής ιστορίας.

Για την καλύτερη κατανόηση των γεγονότων, εξαιρετικό εργαλείο αποτελούν οι πρωτότυποι χάρτες, οι οποίοι συνοδεύουν τα περισσότερα μαθήματα και αναδεικνύουν τον χώρο των γεγονότων επιτρέποντάς στους καθηγητές μέσα στην τάξη να αναδείξουν τον χώρο των γεγονότων είτε προβάλλοντάς τους στον διαδραστικό πίνακα είτε ανατρέχοντας στο ίδιο το βιβλίο. Επιπλέον, τον ίδιο στόχο έχουν και οι χρονογραμμές, οι οποίες επιτρέπουν στους μαθητές και στις μαθήτριες να κατανοήσουν καλύτερα τη χρονική σειρά αλλά και να απομνημονεύσουν πιο εύκολα τις σημαντικότερες χρονολογίες. Ακόμη, στο βιβλίο υπάρχει εκτενές φωτογραφικό υλικό, με στόχο να κάνει πιο εύκολη την κατανόηση των πληροφοριών, να τραβήξει την προσοχή των μαθητών/τριών και να συσχετίσει τα γεγονότα με συγκεκριμένα πρόσωπα, που έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην πορεία της ιστορίας και τη διαμόρφωση της κοινωνί-

ας της εποχής. Επιπρόσθετα, σε αρκετά σημεία υπάρχουν εννοιολογικοί χάρτες ή ινφογραφήματα που λειτουργούν προσθετικά ή επεξηγηματικά με τη γνωστική πληροφορία τονίζοντας σημαντικές πληροφορίες για το εκάστοτε κεφάλαιο και δίνοντας την ευκαιρία στους μαθητές να συγκρατήσουν ευκολότερα τις γνώσεις που απέκτησαν. Επιπλέον, μέσω πηγών δίνεται η ευκαιρία στον μαθητή και στη μαθήτριά να εμβαθύνει και να μάθει διαφορετικές απόψεις και θέσεις, οι οποίες θα τον κάνουν να σκεφτεί και θα τον ωθήσουν να ανακαλύψει μέσα από μελέτη και προσωπική έρευνα τη βαθύτερη ιστορική αλήθεια διαφόρων γεγονότων. Στο τέλος του βιβλίου, έχει τοποθετηθεί και πίνακας όρων και ονομάτων καθώς και χρονολογιών, ώστε να είναι πιο εύκολο σε μαθητές/τριες και εκπαιδευτικούς να εντοπίσουν όσα αναζητούν.

Σύμφωνα με όσα ορίζονται από την Πρόσκληση για τη δημιουργία Μητρώου Διδακτικών Βιβλίων και εναρμονισμένο με τις απαιτήσεις της εποχής αλλά και τις πραγματικές ανάγκες των μαθητών/τριών μέσα στην τάξη, το βιβλίο περιλαμβάνει Ψηφιακά Μαθησιακά Αντικείμενα, στα οποία η εκπαιδευτική κοινότητα έχει πρόσβαση μέσα από τη σάρωση QR Codes. Τα Ψ.Μ.Α. έχουν ως σκοπό να εμπλουτίζουν τη μαθησιακή διαδικασία, στηρίζοντας τη διαφοροποιημένη μάθηση και τη συμπερίληψη, στις οποίες η συγγραφική ομάδα επέλεξε να δώσει ιδιαίτερη έμφαση. Για αυτό, τα Ψ.Μ.Α. του βιβλίου περιλαμβάνουν:

- *Ηχητικές αφηγήσεις* της ιστορικής αφήγησης, ώστε να διευκολύνεται η κατανόηση για μαθητές/τριες με μαθησιακές δυσκολίες ή προβλήματα όρασης, ενώ παράλληλα ενισχύεται η ακουστική μνήμη.
- *Ψηφιακή παρουσίαση όλων των πρωτότυπων χαρτών* του βιβλίου, με σκοπό την καλύτερη κατανόηση γεωγραφικών δεδομένων και ιστορικών γεγονότων.
- *Γλωσσάρια* ανά διδακτική ενότητα, που περιλαμβάνουν είτε ιστορικούς όρους και έννοιες του μαθήματος, διευκολύνοντας την αφομοίωση της ορολογίας είτε δυσνόητες λέξεις, με επεξηγήσεις για τη στήριξη της κατανόησης του κειμένου.
- *Πρόσβαση σε πρόσθετο υλικό, με τη μορφή αυτόνομων διαδραστικών ψηφιακών αρχείων*, σχεδιασμένων ειδικά για το παρόν διδακτικό πακέτο, όπου αυτό κρίθηκε παιδαγωγικά σκόπιμο. Το υλικό αυτό λειτουργεί ως δομημένο ψηφιακό μαθησιακό περιβάλλον, στο οποίο οι μαθητές/τριες πλοηγούνται με καθοδηγούμενο τρόπο και συμμετέχουν ενεργά σε δραστηριότητες κατανόησης, εμπέδωσης και αυτοαξιολόγησης. Το περιεχόμενο είναι παιδαγωγικά επιμελημένο, επιστημονικά ελεγμένο και οργανωμένο σε θεματικές ενότητες, χωρίς να απαιτείται ανεξέλεγκτη αναζήτηση πληροφοριών στο διαδίκτυο. Έτσι, μέσα από πολυτροπικά στοιχεία (κείμενο, εικόνα) και διαδραστικές ερωτήσεις καλλιεργούνται δεξιότητες ενεργητικής μάθησης, κριτικής κατανόησης και ουσιαστικής εμπλοκής με το ιστορικό αντικείμενο, σε ένα ασφαλές και παιδαγωγικά ελεγχόμενο ψηφιακό περιβάλλον.
- *Διαδραστικά παιχνίδια Ιστορίας*, τα οποία παρέχουν στους μαθητές και στις μαθήτρες τη δυνατότητα να ελέγξουν τις γνώσεις τους μαθαίνοντας την Ιστορία με έναν πιο ευχάριστο τρόπο.

η συγγραφική ομάδα

Περιεχόμενα

A. Η Ευρώπη στα νεότερα χρόνια.	9
1. Αναγέννηση, Γεωγραφικές Ανακαλύψεις.	10
2. Μεταρρύθμιση, θρησκευτικοί πόλεμοι.	14
3. Διαφωτισμός, Αμερικανική Επανάσταση και Γαλλική Επανάσταση.	18
B. Οι Έλληνες κάτω από ξένη κυριαρχία.	22
4. Η κατάκτηση της ελληνικής χερσονήσου και οι συνθήκες ζωής των υπόδουλων.....	23
5. Συνθήκες συμβίωσης Ελλήνων και Οθωμανών. Οι φόροι «αίματος» των υπόδουλων Ελλήνων. Η νεοελληνική διασπορά.	27
6. Η αντίσταση στην οθωμανική εξουσία και οι φορείς της (εκκλησιαστικοί, λαϊκοί, κλέφτες και αρματολοί).	31
7. Δάσκαλοι του γένους και το έργο του Κοσμά του Αιτωλού.	35
8. Ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός. Ρήγας Βελεστινλής, Αδαμάντιος Κοραΐς.	39
9. Οι αγώνες των Μανιατών και των Σουλιωτών.	43
Γ. Προετοιμασία και σταθμοί της Ελληνικής Επανάστασης του 1821-1830.	47
10. Η Φιλική Εταιρεία.	48
11. Η εξέγερση στη Μολδοβλαχία – Ο Αλέξανδρος Υψηλάντης.....	52
12. Η Επανάσταση στην Πελοπόννησο και τη Στερεά Ελλάδα.	56
13. Η Επανάσταση στη Μακεδονία, στη Θεσσαλία και στην Ήπειρο.	60
14. Η Επανάσταση στα νησιά του Αιγαίου και ο Κωνσταντίνος Κανάρης.....	64
15. Η άλωση της Τριπολιτσάς και η μάχη στα Δερβενάκια.	68
16. Μορφές του Αγώνα: Ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης και ο Μάρκος Μπότσαρης.	72
17. Οι εθνοσυνελεύσεις και η πολιτική οργάνωση του Αγώνα.	76
18. Ο Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο και η θυσία του Παπαφλέσσα.	80
19. Οι πολιορκίες και η Έξοδος του Μεσολογγίου.....	84
20. Οι αγώνες του Γεώργιου Καραϊσκάκη.	88
21. Η προσφορά των Φιλελλήνων.	92
22. Η παρέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων και η ναυμαχία στο Ναβαρίνο.	96
23. Ο Ιωάννης Καποδίστριας.	100
24. Η ίδρυση του πρώτου ανεξάρτητου ελληνικού κράτους.....	104

Δ. Η Ελλάδα ανεξάρτητο κράτος. 19ος αιώνας έως το κίνημα στον Γουδί (1909).	110
25. Η περίοδος της αντιβασιλείας και η βασιλεία του Όθωνα.	111
26. Ο Γεώργιος Α', η βασιλεία του και η επικράτηση του κοινοβουλευτισμού.	115
27. Η Μεγάλη Ιδέα και η εδαφική επέκταση της Ελλάδας.	119
28. Η έκφραση του «Ανατολικού Ζητήματος» στα Βαλκάνια και ο Μακεδονικός Αγώνας (1904-1908).	123
29. Το Κίνημα στο Γουδί (1909) και η αλλαγή του πολιτικού σκηνικού.	127
30. Η πνευματική και καλλιτεχνική ζωή στο ελληνικό κράτος κατά τον 19ο αιώνα.	131
Ε. Η Ελλάδα κατά τον 20ο αιώνα.	134
31. Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι.	135
32. Ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος και η εμπλοκή της Ελλάδας (1914-1918).	139
33. Ο ελληνισμός της Μικράς Ασίας, του Πόντου και της Ανατολικής Θράκης – Η Μικρασιατική Εκστρατεία και η Καταστροφή (1919 - 1922).	143
34. Η περίοδος του Μεσοπολέμου (1919-1939).	149
35. Η είσοδος της Ελλάδας στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Η Ιταλική επίθεση (1940). ...	153
36. Η γερμανική εισβολή (1941).	157
37. Κατοχή, εθνική αντίσταση, απελευθέρωση και Εμφύλιος Πόλεμος (1941-1949).	162
38. Η ανασυγκρότηση της Ελλάδας και η ανακοπή της πορείας της από τη Δικτατορία του 1967 (1950-1974).	168
39. Ο απελευθερωτικός αγώνας του κυπριακού ελληνισμού και η τουρκική εισβολή.	172
40. Η Μεταπολίτευση και η θέση της Ελλάδας στην ευρωπαϊκή οικογένεια.	176
Πίνακας σημαντικότερων γεγονότων	181
Βιβλιογραφία	182
Ευρετήριο όρων και ονομάτων	183

ενότητα

A

Η Ευρώπη στα νεότερα χρόνια

A.1. Αναγέννηση, Γεωγραφικές Ανακαλύψεις

A.2. Μεταρρύθμιση, θρησκευτικοί πόλεμοι

A.3. Διαφωτισμός, Αμερικανική Επανάσταση και Γαλλική Επανάσταση

Αντιλαμβάνομαι

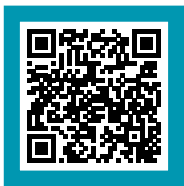

τη χρονική σειρά

1

Αναγέννηση, Γεωγραφικές Ανακαλύψεις

Εντοπίζω

όσα διαβάζω

Από τις αρχές του 14ου αιώνα, άρχισε να παρατηρείται στην Ιταλία μια πνευματική κίνηση, η Αναγέννηση, η οποία έδινε βάση στον άνθρωπο. Αυτή αναπτύχθηκε ακόμα περισσότερο τους δύο επόμενους αιώνες. Την ίδια περίοδο, οι Ευρωπαίοι ξεκίνησαν να ταξιδεύουν στον κόσμο μέσω της θάλασσας και να ανακαλύπτουν νέες περιοχές.

Η ΙΣΠΑΝΙΚΗ ΑΠΟΙΚΙΑΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΩΝ ΑΝΑΚΑΛΥΨΕΩΝ

ΧΡΟΝΟΓΡΑΜΜΗ

14ος αι.

Αρχίζει να εμφανίζεται η Αναγέννηση στην Ιταλία.

15ος-16ος αι.

Αναπτύσσεται η Αναγέννηση.

Δεύτερο μισό 15ου αι.

Πορτογάλοι και Ισπανοί ξεκινούν θαλάσσια ταξίδια.

Κατά τον 15ο και 16ο αιώνα, αναπτύχθηκε μια γενικότερη πνευματική κίνηση, η οποία ονομάστηκε **Αναγέννηση** και υποστήριζε την επιστροφή των ιδεών και των αξιών της κλασικής αρχαιότητας. Στην περίοδο αυτή, έγιναν αρκετές εφευρέσεις με σημαντικότερη αυτή της **τυπογραφίας** από τον Γουτεμβέργιο. Έως τότε, ελάχιστοι είχαν επαφή με τα βιβλία (με εξαίρεση τους αριστοκράτες και τους κληρικούς), καθώς τα λίγα που υπήρχαν ήταν χειρόγραφα και επομένως πολύ ακριβά. Με την τυπογραφία, οι άνθρωποι μπόρεσαν για πρώτη φορά να έρθουν σε επαφή με αρχαίους Έλληνες και Λατίνους συγγραφείς και να αποκτήσουν περισσότερες γνώσεις.

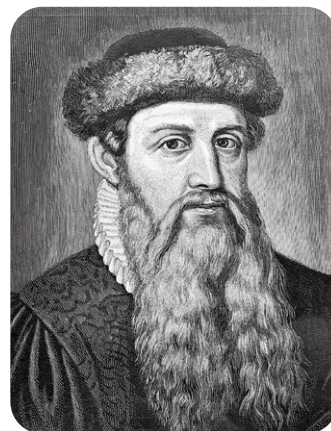
Ταυτόχρονα, αναπτύχθηκε και το κίνημα του **Ουμανισμού** (Ανθρωπισμού), το οποίο υποστήριζε πως:

- έπρεπε να δίνεται βάση στον **άνθρωπο**.
- ο άνθρωπος θα έπρεπε να γυρίσει στον τρόπο σκέψης και στις ιδέες που υπήρχαν στα **αρχαία χρόνια** και να απελευθερωθεί από τον τρόπο σκέψης της εποχής του, σύμφωνα με τον οποίο, αν οι άνθρωποι δεν ζούσαν με συγκεκριμένο τρόπο θα τιμωρούνταν από τον Θεό.
- η **παιδεία** έπαιζε πολύ σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση του ατόμου.

Η Αναγέννηση ήταν μια περίοδος κατά την οποία αναπτύχθηκαν πολύ η ζωγραφική, η αρχιτεκτονική, η γλυπτική, τα γράμματα και η φιλοσοφία. Πολύ σημαντικές μορφές ήταν:

- οι καλλιτέχνες **Λεονάρντο ντα Βίντσι**, Μιχαήλ Άγγελος, Σάντρο Μποτιτσέλι, Δομήνικος Θεοτοκόπουλος (Ελ Γκρέκο) και Φίλιππος Μπρουνελέσκι.
- ο Ολλανδός θεολόγος και φιλόλογος **Έρασμος**.
- ο Άγγλος θεατρικός συγγραφέας **Ουίλιαμ Σαίξπηρ**, ο Ιταλός συγγραφέας **Νικολό Μακιαβέλι** και ο Ισπανός συγγραφέας **Μιχαήλ Θερβάντες**.

Εικόνα 1

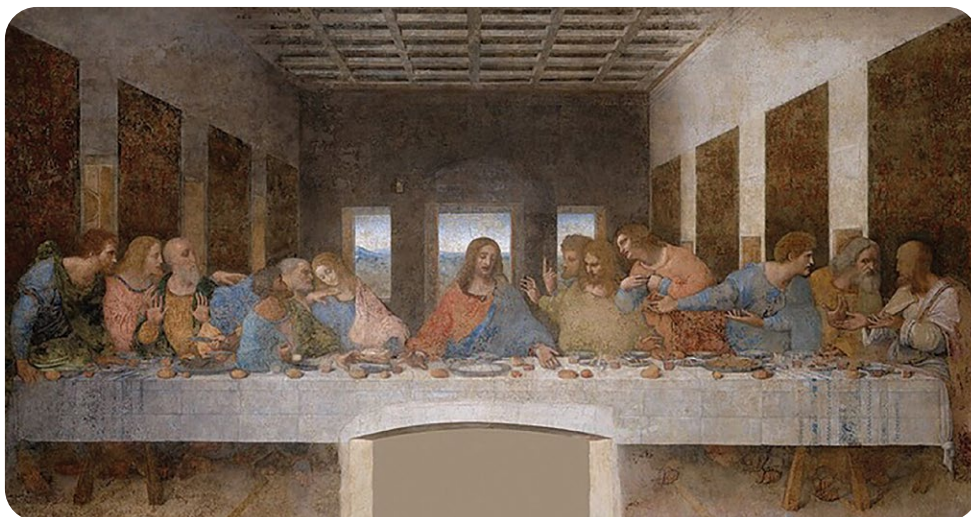
Προσωπογραφία του Γουτεμβέργιου, εφευρέτη της τυπογραφίας (Αγνώστου καλλιτέχνη, Wikimedia Commons - Κοινά Κτήματα).

Εικόνα 2

Προσωπογραφία του Γουίλιαμ Σαίξπηρ από τον Τζον Τέιλορ, 1610, Εθνική Πινακοθήκη Πορτρέτων, Λονδίνο).

Εικόνα 3

Ο Μυστικός Δείπνος. Ο αριστουργηματικός πίνακας του Λεονάρντο Ντα Βίντσι (1495-1498) που βρίσκεται στο Μιλάνο της Ιταλίας, στην τραπεζαρία του μοναστηριού Σάντα Μαρία ντέλλε Γκράτιε.

Μεγάλη ήταν η πρόοδος και στον **επιστημονικό τομέα**, καθώς έγιναν σημαντικές νέες ανακαλύψεις σε Μαθηματικά, Φυσική, Αλχημεία, Ανατομία, Ιατρική και Αστρονομία. Αξιοσημείωτες επιστημονικές προσωπικότητες ήταν ο **Γαλιλαίος**, ο **Νικόλαος Κοπέρνικος** και ο **Τύχο Μπράχε**.

Στα μέσα του 15ου αιώνα, οι Πορτογάλοι, οι Ισπανοί και, αργότερα, άλλοι ευρωπαϊκοί λαοί άρχισαν να ταξιδεύουν για να εξερευνήσουν τον, έως τότε, άγνωστο κόσμο. Κάποιοι διάσημοι εξερευνητές ήταν:

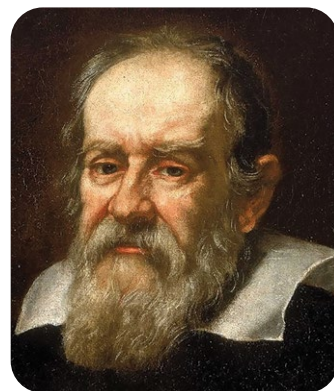
- ο **Βαρθολομαίος Ντίαζ**, που έφτασε στο νοτιότερο σημείο της Αφρικής.
- ο **Βάσκο Ντα Γκάμα**, που έφτασε, μέσω θάλασσας, στην Ινδία.
- ο **Κολόμβος**, που ανακάλυψε την Αμερική.
- ο **Μαγγελάνος**, που έκανε πρώτος τον γύρο της Γης.

Μέσα από τα ταξίδια αυτά, οι Ευρωπαίοι:

- δημιούργησαν **αποικίες**.
- ανέπτυξαν το **εμπόριο** σε ολόκληρο τον πλανήτη, φέρνοντας πολύτιμα μέταλλα και νέα τρόφιμα (π.χ. πατάτα, καλαμπόκι, καφές).
- **αναπτύχθηκαν οικονομικά**, με αποτέλεσμα τη δημιουργία τραπεζών και βιομηχανιών και την ανάπτυξη της αστικής τάξης.
- απέκτησαν **νέους προβληματισμούς**, που οδήγησαν στην ανάπτυξη σημαντικών επιστημών.

Βέβαια, οι Ευρωπαίοι στις νέες περιοχές ήρθαν σε επαφή και με αρχαίους λαούς. Όμως, στις περισσότερες περιπτώσεις, όχι μόνο δεν τους σεβάστηκαν αλλά τους χρησιμοποίησαν ως **δούλους** και τους εκμεταλλεύτηκαν.

Εικόνα 4

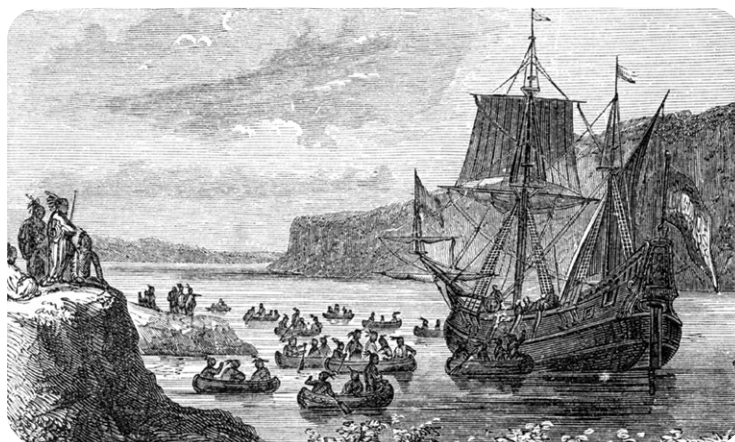
Προσωπογραφία του Γαλιλαίου, σημαντικού επιστήμονα του 16ου-17ου αιώνα (Γιούστους Σούστερμανς, Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

Εικόνα 5

Πορτρέτο του Χριστόφορου Κολόμβου (Σεμπασιάνο ντελ Πιόμπο), (Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

Εικόνα 6

Πίνακας που απεικονίζει πλοίο στον ποταμό Hudson της Αμερικής, κατά τη διάρκεια των Γεωγραφικών Ανακαλύψεων (Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

Ακούω και μαθαίνω

Πηγή 1

Αναγέννηση και Ουμανισμός

Οι αναγεννησιακοί λόγιοι και καλλιτέχνες παρόλο που δεν απέρριπταν τη χριστιανική διδασκαλία και δεν ήρθαν σε ρήξη με την Εκκλησία, έδιναν μεγαλύτερη έμφαση στα εγκόσμια και στην υλική ζωή. [...] Δημιούργησαν σχολεία και ακαδημίες στις ιταλικές αυλές και πόλεις, τα οποία εστίαζαν στην κλασική λογοτεχνία και ιστορία, αποκαλώντας το νέο πρόγραμμα διδασκαλίας «studia humanitatis» ή ουμανισμό.

Merry E. Weisner-Hanks, Πρώμη Νεότερη Ευρώπη 1450-1789, Αθήνα 2006, σ. 36-37.

Πηγή 2

Το ταξίδι του Κολόμβου

Στο μεταξύ ο Γενουάτης ναυτικός Χριστόφορος Κολόμβος (1451-1506) πείστηκε για τη δυνατότητα να φτάσει στην Ινδία ταξιδεύοντας δυτικά. Όταν η προσφορά του προς τους Πορτογάλους δεν έγινε δεκτή, ο Κολόμβος στράφηκε στους Ισπανούς βασιλείς Φερδινάνδο και Ισαβέλλα και εξασφάλισε την υποστήριξή τους στο σχέδιο του. [...] Αν και πέθανε χωρίς να μάθει τι πραγματικά είχε πετύχει, οι ανακαλύψεις του έβαλαν τα θεμέλια για την ισπανική κυριαρχία σε ολόκληρο σχεδόν τον Νέο Κόσμο.

E. Burns, Ευρωπαϊκή Ιστορία: Εισαγωγή στην Ιστορία και τον Πολιτισμό της νεότερης Ευρώπης, τ. 1, (επιμ. Ι.Σ. Κολιόπουλος), Εκδόσεις Παρατηρητής, σ. 164

Εικόνα 7

Λεπτομέρεια από χάρτη του Αβραάμ Ορτέλιους (1590) που απεικονίζει το πλοίο του Μαγγελάνου, Βικτώρια, με το οποίο πραγματοποιήθηκε ο πρώτος γύρος της Γης (Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

Γλωσσάρι

Ερωτήσεις Κατανόησης

1

Πώς συμπεριφέρθηκαν οι Ευρωπαίοι απέναντι στους λαούς που βρήκαν στα ταξίδια τους;

2

Διάβασε την Πηγή 1 και, σε συνδυασμό με όσα διάβασες στο συγκεκριμένο μάθημα, ανάφερε τι υποστήριζαν οι Ουμανιστές.

3

Στο πλαίσιο μίας ομαδικής εργασίας, συζητήστε στην τάξη για τις αλλαγές που έφερε σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο η εφεύρεση της τυπογραφίας.

2

Μεταρρύθμιση, θρησκευτικοί πόλεμοι

Εντοπίζω

όσα διαβάζω

Το 1517, ο Γερμανός μοναχός Μαρτίνος Λούθηρος διαφώνησε δημόσια με τον Πάπα, κυρίως, εξαιτίας της απόφασης του τελευταίου να πουλήσει μαζικά συγχωροχάρτια. Έτσι, ξεκίνησε εμφύλιος πόλεμος ανάμεσα σε προτεστάντες (υποστηρικτές του Λούθηρου) και καθολικούς, με αποτέλεσμα τη διαίρεση της Γερμανίας σε πολλά κράτη και την υιοθέτηση του προτεσταντισμού σε αρκετά από αυτά.

ΧΡΟΝΟΓΡΑΜΜΗ

1517

Ο Γερμανός μοναχός Μαρτίνος Λούθηρος διαφωνεί δημόσια με τον Πάπα.

1555

Ειρήνη της Αυγούστας.

Από τα τέλη του Μεσαίωνα, η Καθολική Εκκλησία είχε αρχίσει να χάνει το κύρος της. Τα πράγματα έγιναν χειρότερα κατά την Αναγέννηση, με την πίεση των Ουμανιστών. Έτσι, το 1517, ο Γερμανός μοναχός **Μαρτίνος Λούθηρος** διαφώνησε δημόσια και έντονα με αρκετές απόψεις του Πάπα και, κυρίως, με το γεγονός πως η εκκλησία πουλούσε χαρτιά άφεσης αμαρτιών (**συγχωροχάρτια**).

Το κήρυγμα αυτό οδήγησε στον **αφορισμό** του από τον Πάπα και την καταδίκη του από τον Αυτοκράτορα της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας (Γερμανίας). Ωστόσο, βρήκε αρκετούς υποστηρικτές ανάμεσα σε Γερμανούς τοπικούς ηγεμόνες και απλούς ανθρώπους, οι οποίοι ονομάστηκαν **προτεστάντες ή διαμαρτυρόμενοι**. Η διαφωνία αυτή δεν έφερε αποτελέσματα άμεσα, αλλά οδήγησε σε εμφύλιο πόλεμο που τελείωσε με την αναγνώριση της προτεσταντικής θρησκείας και τη **θρησκευτική διαίρεση** της Γερμανίας σε **ρωμαιοκαθολικά** και **προτεσταντικά** κρατίδια (**Ειρήνη της Αυγούστας**).

Οι ιδέες του Λούθηρου επηρέασαν πολύ τον **Ιωάννη Καλβίνο**, ο οποίος τις ανέπτυξε και τις διέδωσε σε χώρες όπως η Ελβετία, η Σκωτία και οι σκανδιναβικές χώρες. Στη Γαλλία και τις Κάτω Χώρες, ο Καλβινισμός άρχισε να εξαπλώνεται, αλλά οι ηγέτες αυτών των χωρών αντέδρασαν και, με τη χρήση βίας, προσπάθησαν να επιβάλουν τις δικές τους θρησκευτικές απόψεις. Στην Αγγλία, η διαμάχη του βασιλιά Ερρίκου Η' με τον Πάπα, μαζί με την επιθυμία για μια ανεξάρτητη εκκλησία, οδήγησε στη δημιουργία μιας νέας θρησκείας που συνδυάζει στοιχεία από τις ιδέες του Λούθηρου και του Καλβίνου.

Η Καθολική Εκκλησία, βλέποντας τη δύναμή της να μικραίνει, προσπάθησε να διορθώσει τις αδυναμίες της και να κάνει σαφές το καθολικό δόγμα.

Εικόνα 1

Ο Μαρτίνος Λούθηρος, η διαφωνία του οποίου με τον Πάπα οδήγησε στη Θρησκευτική Μεταρρύθμιση του 16ου αιώνα (έργο του Lucas Cranach I. Εκκλησία Αγίας Άννας, Αουγκσμπουργκ)

Εικόνα 2

Πορτρέτο (περ. 1550) του Ιωάννη Καλβίνου, που διέδωσε τις ιδέες του Λούθηρου (αχνώστου Γάλλου ζωγράφου, Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

Εικόνα 3

Λεπτομέρεια από πίνακα του Χέραρντ τερ Μπορχ. Απεικονίζει την υπογραφή της Συνθήκης της Βεστφαλίας που επέτρεψε την ελεύθερη άσκηση του Καλβινισμού (1648, Κρατικό Μουσείο Ολλανδίας).

Επιπλέον:

- ίδρυσε **νέα μοναχικά τάγματα** και αναδιοργάνωσε τα παλιά, με στόχο να πειστούν να επιστρέψουν στον καθολικισμό όσοι άλλαξαν θρησκεία.
- δημιούργησε στη Ρώμη **Συμβούλιο Λογοκρισίας**, το οποίο απαγόρευε τα ανεπιθύμητα, για την Εκκλησία, βιβλία.
- επανέφερε και αναδιοργάνωσε την **Ιερά Εξέταση**, δίνοντας, μάλιστα, το δικαίωμα στους ιεροεξεταστές να **βασανίζουν με κάθε τρόπο** τους μεταρρυθμιστές και τους αιρετικούς.

Οι προσπάθειες αυτές, όμως, δεν κατάφεραν να αλλάξουν την κατάσταση. Η διάσπαση έγινε οριστική και, τα επόμενα χρόνια, ξέσπασαν πολλοί **πόλεμοι μεταξύ καθολικών και προτεσταντών**. Στη Γαλλία, κατά το δεύτερο μισό του 16ου αιώνα, οι θρησκευτικοί πόλεμοι μεταξύ καθολικών και προτεσταντών ήταν ιδιαίτερα αιματηροί, με τους νεκρούς να υπολογίζονται σε εκατομμύρια.

Εικόνα 4

Λεπτομέρεια από πίνακα του Πέδρο Μπερουέτε που απεικονίζει την Ιερά Εξέταση (περ. 1490, Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

Εικόνα 5

«Στρατιώτες που λεηλατούν αγρόκτημα» κατά τον Τριακονταετή Πόλεμο (λεπτομέρεια από πίνακα του Σεμπάστιαν Φρανξ, 1620, Γερμανικό Ιστορικό Μουσείο, Βερολίνο).

Η τραγικότερη σελίδα του πολέμου αυτού υπήρξε η **Νύχτα του Αγίου Βαρθολομαίου** στο Παρίσι, όπου πέθαναν πάνω από δύο χιλιάδες άτομα.

Κατά τον 17ο αιώνα, σημειώθηκαν πολλές συγκρούσεις ανάμεσα στα Λουθηρανικά και Ρωμαιοκαθολικά κράτη, με σημαντικότερο τον **Τριακονταετή Πόλεμο** στη Γερμανία, ο οποίος προκάλεσε τον θάνατο 4.500.000 έως 8.000.000 ανθρώπων.

Οι πόλεμοι αυτοί προκάλεσαν επίσης:

- την καταστροφή της οικονομίας.
- τη διάδοση πολλών ασθενειών.
- την καλλιέργεια του μίσους ανάμεσα στα κράτη με διαφορετική θρησκεία.

Πηγή 1

Η αντίδραση του Μαρτίνου Λούθηρου

Αγανακτισμένος από την πρακτική των συχωροχαρτιών, που κάνει τους χριστιανούς να πιστεύουν ότι η σωτηρία μπορεί να εξαγοραστεί, ο Λούθηρος αποφασίζει να κάνει γνωστές τις ιδέες του. Την ημέρα των Αγίων Πάντων τοιχοκολλά 95 θέσεις που συνοψίζουν την ουσία των καταγγελιών του. Η αντίκρουσή τους από τους δομινικανούς και τους θεολόγους της Ρώμης προκαλεί μια θεολογική διαμάχη (1518-1520). Τότε ο Λούθηρος απορρίπτει τα πρωτεία της Ρώμης και δηλώνει ότι οι Γραφές είναι η μόνη πηγή της πίστης.

Serge Berstein – Pierre Milza, Ιστορία της Ευρώπης: Από τη Ρωμαϊκή αυτοκρατορία στα ευρωπαϊκά κράτη 5ος-18ος αιώνας, (μτφ Αναστάσιος Δημητρακόπουλος), Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σ. 328

Πηγή 2

Η ειρήνη της Αυγούστας

Η Ειρήνη της Αυγούστας κατοχύρωνε την ασυλία των λουθηρανών ηγεμόνων, ιπποτών και πόλεων, ενώ και οι δύο πλευρές δεσμεύονταν να διατηρήσουν «αιώνια και άνευ όρων ειρήνη»· σε κάθε περιοχή παραχωρήθηκε το δικαίωμα να επιλέξει το δόγμα που θα υιοθετούσε, το λουθηρανικό ή το καθολικό. Υπήκοοι που διαφωνούσαν με τον ηγεμόνα τους είχαν το δικαίωμα να φύγουν· όλες οι εκκλησιαστικές γαίες που είχαν δημιουργηθεί από λουθηρανούς ηγεμόνες πριν από το 1552 παρέμεναν στην κυριότητά τους.

Merry E. Weisner-Hanks, Πρώιμη Νεότερη Ευρώπη 1450-1789, Αθήνα 2006, σ. 195

Γλωσσάρι

Εικόνα 6

Λεπτομέρεια από τον πίνακα του Φρανσουά Ντυμπου, που απεικονίζει τις σφαγές της Νύχτας του Αγίου Βαρθολομαίου, 1572, *Cantonal Museum of Fine Arts, Λωζάνη*).

Ερωτήσεις Κατανόησης

1

Μελέτησε τον χάρτη (σελ. 14) και, σε συνδυασμό με όσα διάβασες στο συγκεκριμένο μάθημα, ανάφερε τις περιοχές που ασπάστηκαν τον Προτεσταντισμό και όσες έμειναν πιστές στην καθολική εκκλησία.

2

Στο πλαίσιο ομαδικής εργασίας, επισκεφθείτε τη βιβλιοθήκη της περιοχής σας και αναζητήστε πληροφορίες για την Ιερά Εξέταση. Έπειτα, συζητήστε στην τάξη για τις αρνητικές συνέπειες που είχε η λειτουργία της.

3

Διάλεξε έναν συμμαθητή ή μία συμμαθήτριά σου και, αξιοποιώντας το σχετικό QR code, με τίτλο «Νύχτα του Αγίου Βαρθολομαίου», γράψτε ένα κείμενο για τη νύχτα αυτή που σημάδεψε τον θρησκευτικό πόλεμο στη Γαλλία.

3

Διαφωτισμός, Αμερικανική Επανάσταση και Γαλλική Επανάσταση

Εντοπίζω

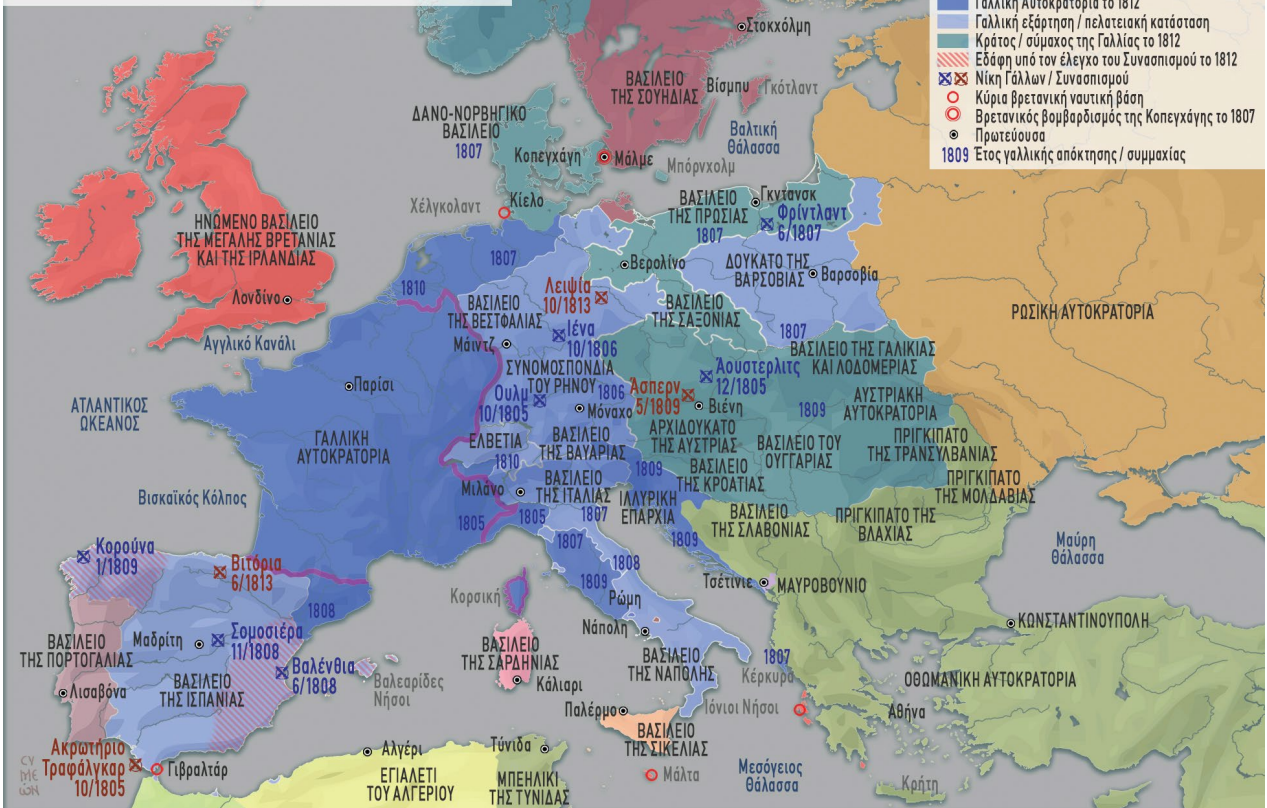

όσα διαβάζω

Κατά τον 17ο αιώνα, ξέσπασε στην Αγγλία το κίνημα του Διαφωτισμού, το οποίο αναπτύχθηκε ακόμα περισσότερο τον επόμενο αιώνα στη Γαλλία. Το κίνημα αυτό επηρέασε αρκετές επαναστάσεις, με κυριότερες την Αμερικανική και τη Γαλλική. Στην πρώτη, οι άποικοι κατάφεραν να αποκτήσουν την ανεξαρτησία τους και να σχηματίσουν τις Η.Π.Α. ενώ στη δεύτερη ανατράπηκε το παλιό καθεστώς και ακολούθησε η άνοδος του Ναπολέοντα.

Η ΠΡΩΤΗ ΓΑΛΛΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΥΠΟ ΤΟΝ ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΑ Α', 1812

ΧΡΟΝΟΓΡΑΜΜΗ

αρχές 17ου και 18ος αι.

1775

1783

1789

1799

1815

Αναπτύσσεται ο Διαφωτισμός.

Οι Αμερικάνοι ξεκινούν επανάσταση εναντίον των Βρετανών.

Οι Αμερικάνοι αποκτούν την ανεξαρτησία τους.

Αρχίζει η Γαλλική Επανάσταση.

Η Γαλλική Επανάσταση τελειώνει - Ο Ναπολέων Βοναπάρτης παίρνει την εξουσία.

Ο Ναπολέων χάνει από τους εχθρούς του - Σχηματίζεται η Ιερά Συμμαχία.

Διαφωτισμός ονομάζεται η πνευματική κίνηση που ξεκίνησε στα μέσα του 17ου αιώνα στην Αγγλία και κορυφώθηκε τον 18ο αιώνα στη Γαλλία. Οι διαφωτιστές:

- δεν δέχονταν τις μέχρι τότε δεδομένες γνώσεις και απέρριπταν τις **αυθεντίες**.
- τόνιζαν πως μόνο μέσα από τη **λογική** θα μπορούσε να εξηγηθεί ο κόσμος.
- ήταν αντίθετοι στον **θρησκευτικό φανατισμό**, στον πόλεμο, στη δουλεία και στις δεισιδαιμονίες.
- επισήμαιναν τη σημασία της **παιδείας**, των **νόμων**, της συνταγματικής διακυβέρνησης και του διαχωρισμού Κράτους-Εκκλησίας.
- πίστευαν πως ο κάθε άνθρωπος είχε κάποια **φυσικά δικαιώματα**, όπως το δικαίωμα της ζωής, της ιδιοκτησίας, της ανεξιθρησκείας, της ισότητας και της ελευθερίας.
- έπαιρναν θέση **εναντίον των παραδοσιακών αυτοκρατοριών** και υπέρ του δικαιώματος που είχε ο κάθε λαός να φτιάξει δικό του κράτος.

Οι ιδέες του Διαφωτισμού έγιναν γρήγορα πολύ δημοφιλείς οδηγώντας, μάλιστα, σε αρκετές επαναστάσεις. Σπουδαίοι διαφωτιστές ήταν ο **Ρουσό**, ο **Λοκ**, ο **Μοντεσκιέ**, ο **Βολταίρος**, ο **Ντιντερό** και ο **Ντ' Αλαμπέρ**.

Η πρώτη επανάσταση που επηρεάστηκε από τον Διαφωτισμό ήταν η **Αμερικανική** (1775-1783). Σε αυτή, οι άποικοι επαναστάτησαν κατά της βρετανικής κυριαρχίας και, το 1783, απέκτησαν την ανεξαρτησία τους, καταργώντας τον θεσμό της βασιλείας. Οι ιδέες που διατυπώθηκαν στη **Διακήρυξη της Αμερικανικής Ανεξαρτησίας** επηρέασαν πολλά επαναστατικά κινήματα σε όλο τον κόσμο.

Η δεύτερη επανάσταση που επηρεάστηκε από τον Διαφωτισμό ήταν η **Γαλλική**. Στη Γαλλία υπήρχαν τρεις κοινωνικές τάξεις: ο κλήρος, οι ευγενείς και η τρίτη τάξη, που αποτελούσε την πλει-

Εικόνα 1

Ο Σαρλ Μοντεσκιέ, ο οποίος υποστήριξε έντονα τη διάκριση των εξουσιών (Ζακ-Αντουάν Ντασιέ, Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

Εικόνα 2

Ο Γάλλος φιλόσοφος Βολταίρος, ο οποίος υποστήριζε την ανεξιθρησκεία (Jacques-Augustin-Catherine Pajou - Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

Εικόνα 3

Λεπτομέρεια από πίνακα (1820) του John Trumbull που απεικονίζει τον Βρετανό στρατηγό Κορνουάλις να παραδίδεται στο Γιορκτάουν, τον Οκτώβριο του 1781 (Αμερικανικό Καπιτώλιο, Ουάσινγκτον).

οψηφία του πληθυσμού αλλά δεν είχε δικαιώματα. Το 1789, ο βασιλιάς συγκάλεσε **συνέλευση των τριών τάξεων**, όπου οι εκπρόσωποι της τρίτης τάξης ζήτησαν μεταρρυθμίσεις. Όταν ο βασιλιάς αρνήθηκε, εκείνοι εξεγέρθηκαν και:

- σε **πρώτη φάση**, επικράτησαν οι μετριοπαθείς, υιοθετώντας τη «Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη».
- σε **δεύτερη φάση**, επικράτησαν οι ακραίοι, εκτελώντας πολλούς που διαφωνούσαν μαζί τους.
- σε **τρίτη φάση**, οι μετριοπαθείς ανέλαβαν ξανά την εξουσία, φέρνοντας σταθερότητα.

Τελικά, το **1799**, η Γαλλική Επανάσταση ολοκληρώθηκε, με τον στρατηγό **Ναπολέοντα Βοναπάρτη** να αναλαμβάνει την εξουσία. Κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησής του:

- εφαρμόστηκαν οι αρχές του Διαφωτισμού, ενώ καταργήθηκε η απολυταρχία στη Γαλλία.
- επικράτησε η αρχή της **λαϊκής κυριαρχίας** και όλοι οι άνθρωποι, έστω θεωρητικά, απέκτησαν ίσα δικαιώματα.
- εδραιώθηκε η έννοια της **πατρίδας**, καθώς αναπτύχθηκε η άποψη ότι τα όρια του κράτους και του έθνους πρέπει να είναι κοινά.

Εικόνα 4

Λεπτομέρεια από πίνακα (1791) του Ζακ-Λουί Νταβίντ, που απεικονίζει την Εθνοσυνέλευση της Γαλλίας στις Βερσαλλίες (1789). Σε αυτήν, οι τρεις τάξεις διαφώνησαν, με την τρίτη να ξεκινάει επανάσταση (Μουσείο Carnavalet, Παρίσι, Γαλλία).

Εικόνα 5

Λεπτομέρεια από πίνακα (1812) του Νταβίντ Ζακ-Λουί, που απεικονίζει τον Ναπολέοντα με το χέρι στο γιλέκο του.

Ο Ναπολέοντας κατέλαβε το μεγαλύτερο μέρος της Ευρώπης, αλλά το **1815** ηττήθηκε από τους εχθρούς του. Την ίδια χρονιά, ιδρύθηκε η **Ιερά Συμμαχία**, αποτελούμενη αρχικά από τη Ρωσία, την Πρωσία και την Αυστρία, στην οποία προστέθηκαν οι υπόλοιπες ισχυρές δυνάμεις της Ευρώπης.

Με την επιστροφή των περισσότερων βασιλιάδων στις θέσεις τους, οι ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης συνέχισαν να επηρεάζουν τους ευρωπαϊκούς λαούς, οδηγώντας σε **εξεγέρσεις** τα επόμενα χρόνια. Ανάμεσα σε αυτούς τους λαούς ήταν και οι Έλληνες.

Εικόνα 6

Λεπτομέρεια από πίνακα (ανώνυμου καλλιτέχνη) που απεικονίζει την άλωση της Βασιλίας, συμβόλου της απολυταρχίας και της αυταρχικής διακυβέρνησης (1789, Μουσείο Ιστορίας της Γαλλίας)

Γλωσσάρι

Πηγή 1

Ο διαφωτισμός στην Ευρώπη

Στη μνήμη των Ευρωπαίων, ο 18ος αιώνας παραμένει «ο αιώνας του Διαφωτισμού». Ξεπερνώντας τα σύνορα της Γαλλίας, της φυσικής εστίας της, το κίνημα εξαπλώνεται σε όλα τα κράτη της ηπείρου. Μια μακρά περίοδος ερέβους, προκατάληψης και σκοταδισμού παραχωρεί τη θέση της σε μια εποχή κατά την οποία ο ανθρώπινος λόγος και το κριτικό πνεύμα θριαμβεύουν και αξιώνουν να ανοίξουν στην ανθρωπότητα τις θύρες μιας απεριόριστης προόδου.

Serge Berstein – Pierre Milza, Ιστορία της Ευρώπης: Από τη Ρωμαϊκή αυτοκρατορία στα ευρωπαϊκά κράτη 5ος-18ος αιώνας, (μτφ Αναστάσιος Δημητρακόπουλος), Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σ. 458

Πηγή 2

Η κατάσταση μετά τον Ναπολέοντα στη Γαλλία

Ύστερα από 20 χρόνια πολέμου με τις άλλες μεγάλες δυνάμεις της Ευρώπης, οι Γάλλοι επιθυμούσαν την ειρήνη. [...] Στο ζήτημα του καθεστώτος όμως οι Γάλλοι δεν συμφωνούσαν μεταξύ τους. Πολλοί, οι φιλελεύθεροι κυρίως, ήθελαν αβασίλευτη δημοκρατία, άλλοι νέο αυτοκράτορα, τον υιό του Ναπολέοντα, άλλοι συνταγματική μοναρχία και άλλοι την ανασύνθεση του παλαιού μοναρχικού καθεστώτος. Τελικά προτάθηκε και έγινε δεκτή η παλινόρθωση της παλαιάς βασιλικής δυναστείας, λύση που δέχονταν πλέον και οι νικήτριες ευρωπαϊκές δυνάμεις.

Ι.Σ. Κολιόπουλος, Νεότερη Ευρωπαϊκή Ιστορία 1789-1945: Από τη Γαλλική Επανάσταση μέχρι τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2001, σ. 78

Εικόνα 7

Λεπτομέρεια από έργο του Αντόλφ Νόρτεν, που απεικονίζει την υποχώρηση των γαλλικών στρατευμάτων υπό τον Ναπολέοντα από τη Ρωσία (1851, Wikimedia Commons - Κοινά κείμενα).

1

Χωριστείτε σε ομάδες στην τάξη και αναζητήστε στο διαδίκτυο τις θέσεις και τα αιτήματα των Τριών Τάξεων (ευγενών, κλήρου, Τρίτης Τάξης) στη Γαλλία, πριν την έναρξη της Επανάστασης. Στη συνέχεια, αξιοποιήστε τις γνώσεις που αποκτήσατε σε ένα παιχνίδι ρόλων.

2

Διάβασε την Πηγή 2 και, σε συνδυασμό με όσα διάβασες στο συγκεκριμένο μάθημα, ανέφερε ποια ήταν η κατάσταση στην Ευρώπη μετά την ήττα του Ναπολέοντα.

Θυμάμαι και ελέγχω όσα έμαθα

1 Κατά τον 15ο και 16ο αιώνα, στην Ευρώπη αναπτύχθηκε η Αναγέννηση, ένα πνευματικό κίνημα που υποστήριζε την επιστροφή στις ιδέες της κλασικής αρχαιότητας.

2 Σημαντικές προσωπικότητες της Αναγέννησης ήταν ο Λεονάρντο ντα Βίντσι, ο Μιχαήλ Άγγελος, ο Σαίξπηρ, ο Μακιαβέλλι, ο Γαλιλαίος και ο Κοπέρνικος.

3 Τον 15ο αιώνα ξεκίνησαν τις θαλάσσιες εξερευνήσεις οι Ευρωπαίοι, με πρώτους τους Πορτογάλους και τους Ισπανούς.

4 Σημαντικοί εξερευνητές ήταν ο Βαρθολομαίος Ντίαζ, ο Βάσκο ντα Γκάμα και ο Χριστόφορος Κολόμβος.

5 Το 1517 ο μοναχός Μαρτίνος Λούθηρος διαφώνησε με τον Πάπα. Αυτό οδήγησε τη Γερμανία σε εμφύλιο πόλεμο, ο οποίος έδωσε στους ηγεμόνες το δικαίωμα να επιλέγουν θρησκεία.

6 Η Γερμανία χωρίστηκε σε διάφορα κρατίδια και ο προτεσταντισμός κατάφερε να επικρατήσει σε πολλές περιοχές της Ευρώπης.

7 Τον 17ο αιώνα αναπτύχθηκε, κυρίως στη Γαλλία, ο Διαφωτισμός, ο οποίος υποστήριζε την πίστη στη λογική και την απομάκρυνση από τις δεισιδαιμονίες της εποχής.

8 Η Αμερικανική Επανάσταση ξεκίνησε το 1775 και ολοκληρώθηκε το 1783 με την ανεξαρτητοποίηση των Η.Π.Α.

9 Η Γαλλική Επανάσταση ξεκίνησε το 1789 και έληξε το 1799 με την άνοδο του Ναπολέοντα Βοναπάρτη στην εξουσία.

ΕΝΟΤΗΤΑ

B

Οι Έλληνες κάτω από ξένη κυριαρχία

B.4. Η κατάκτηση της ελληνικής χερσονήσου και οι συνθήκες ζωής των υπόδουλων

B.5. Συνθήκες συμβίωσης Ελλήνων και Οθωμανών. Οι φόροι «αίματος» των υπόδουλων Ελλήνων. Η νεοελληνική διασπορά

B.6. Η αντίσταση στην οθωμανική εξουσία και οι φορείς της (εκκλησιαστικοί, λαϊκοί, κλέφτες και αρματολοί)

B.7. Δάσκαλοι του Γένους και το έργο του Κοσμά του Αιτωλού

B.8. Ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός. Ρήγας Βελεστινλής, Αδαμάντιος Κοραής

B.9. Οι αγώνες των Μανιατών και των Σουλιωτών

Αντιλαμβάνομαι

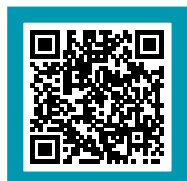

τη χρονική σειρά

Η κατάκτηση της ελληνικής χερσονήσου και οι συνθήκες ζωής των υπόδουλων

4

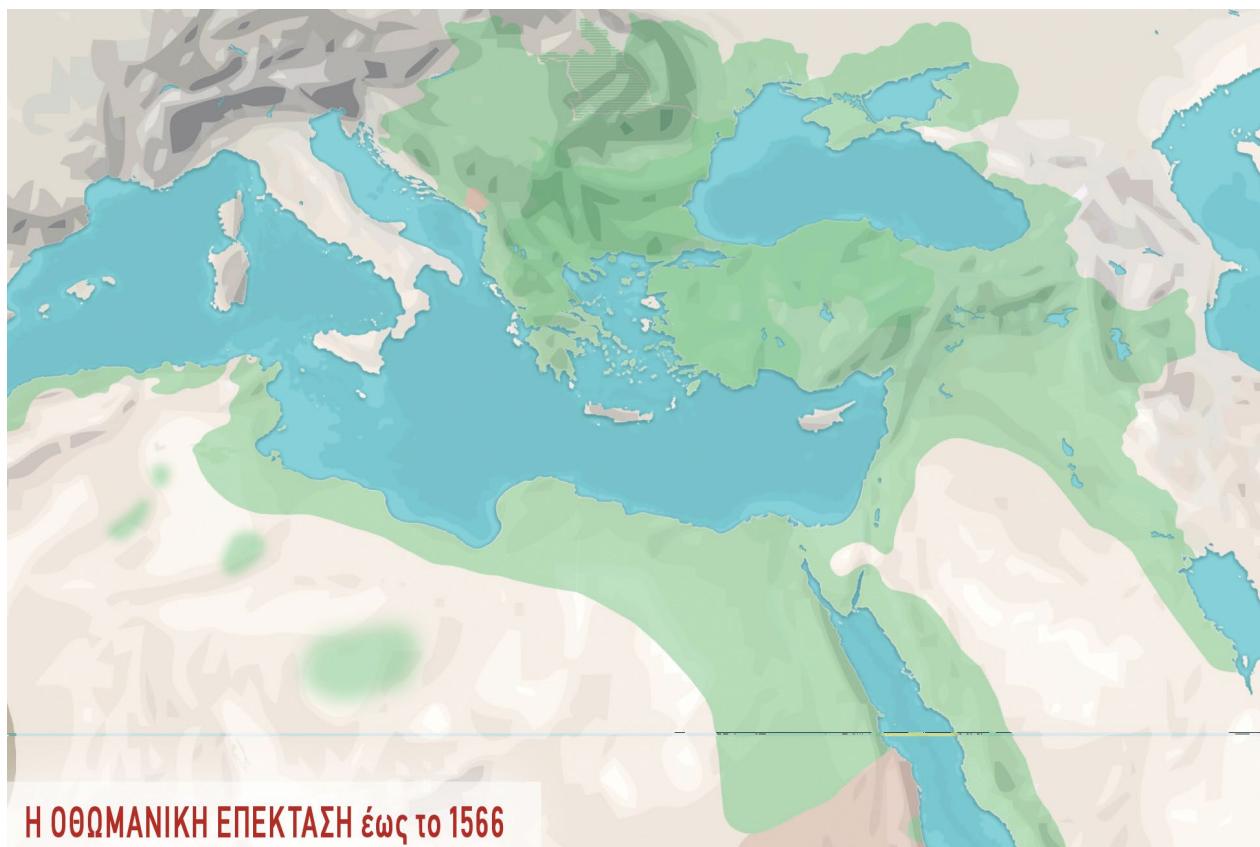
Εντοπίζω

όσα διαβάζω

Οι Οθωμανοί Τούρκοι ξεκίνησαν να κατακτούν ελληνικές περιοχές από τον 14ο αιώνα και, μέχρι τον 15ο αιώνα, είχαν κυριεύσει το μεγαλύτερο μέρος του ελλαδικού χώρου. Παράλληλα, κάποιες περιοχές πέρασαν στον έλεγχο των Λατίνων. Κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, οι Έλληνες ζούσαν σε δύσκολες συνθήκες, ενώ και στα λατινοκρατούμενα εδάφη, ιδιαίτερα τα πρώτα χρόνια, η κατάσταση δεν ήταν πολύ καλύτερη.

Η ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΕΠΕΚΤΑΣΗ έως το 1566

ΧΡΟΝΟΓΡΑΜΜΗ

1389

Οι Οθωμανοί Τούρκοι κατακτούν τη Θράκη, μεγάλο μέρος της Μακεδονίας και την Κεντρική Ελλάδα.

1430

Οι Οθωμανοί Τούρκοι κατακτούν τη Θεσσαλονίκη και τα Γιάννενα -φτάνουν στον ισθμό της Κορίνθου.

1446

Οι Οθωμανοί Τούρκοι κατακτούν την Πάτρα.

1453

Άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Οθωμανούς Τούρκους.

1460

Οι Οθωμανοί Τούρκοι κατακτούν τον Μυστή.

1566

Οι Οθωμανοί Τούρκοι αποκτούν τη Χίο από τους Λατίνους.

1571

Οι Οθωμανοί Τούρκοι αποκτούν την Κύπρο από τους Λατίνους.

1669

Οι Οθωμανοί Τούρκοι αποκτούν την Κρήτη από τους Λατίνους.

Εικόνα 1

Λεπτομέρεια από πίνακα του Ζαν-Ζοζέφ Μπενζαμίν-Κονσταν, που απεικονίζει την είσοδο του Μωάμεθ Β' στην Κωνσταντινούπολη (Wikimedia Commons - Κοινά Κτήματα).

Το Βυζάντιο, ήδη από τον 13ο αιώνα, αντιμετώπιζε σοβαρά οικονομικά, πολιτικά, κοινωνικά και στρατιωτικά **προβλήματα**. Η Αυτοκρατορία δεχόταν πιέσεις από τουρκικά φύλα που εισέρχονταν από την Ανατολή και από Σέρβους και Βούλγαρους που επιτίθονταν από τον Βορρά.

Παράλληλα, οι Φράγκοι και οι Βενετοί, μέσω συνθηκών, είχαν αποκτήσει δικαιώματα εκμετάλλευσης στα σημαντικότερα βυζαντινά λιμάνια, επιδεινώνοντας την οικονομική κατάσταση. Η **κατάρρευση του συστήματος των θεμάτων**, η αποτυχία ένωσης των εκκλησιών και οι συχνοί εμφύλιοι πόλεμοι επιδείνωσαν περαιτέρω την κρίση.

Η Αυτοκρατορία βρισκόταν σε παρατεταμένη παρακμή και το μεγαλύτερο μέρος της ελληνικής χερσονήσου κατακτήθηκε από τους Οθωμανούς Τούρκους, οι οποίοι:

- το **1389** κατέλαβαν τη Θράκη, τη Μακεδονία και την Κεντρική Ελλάδα.
- το **1430** απέκτησαν τη Θεσσαλονίκη και τα Ιωάννινα, φτάνοντας μέχρι τον Ισθμό της Κορίνθου.
- το **1458** κατέλαβαν την Πάτρα.
- το **1453** άλωσαν την Κωνσταντινούπολη, τερματίζοντας οριστικά τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία.
- το **1460** κατέκτησαν τον Μυστρά.
- απέκτησαν από τους Λατίνους τη Ρόδο (**1522**), τη Χίο (**1566**), την Κύπρο (**1571**) και την Κρήτη (**1669**).

Η περίοδος από την Άλωση της Κωνσταντινούπολης έως την Επανάσταση του 1821 ονομάζεται **Τουρκοκρατία**. Στην Ελλάδα, μόνο τα Ιόνια νησιά, εκτός της Λευκάδας, δεν πέρασαν ποτέ υπό οθωμανική κυριαρχία και παρέμειναν λατινοκρατούμενα.

Ακούω και μαθαίνω

Εικόνα 2

Λεπτομέρεια από πίνακα του Ανταμ Στεφάνοβιτς (1870), που απεικονίζει τη Μάχη του Κοσσυφοπεδίου (1389). Με αυτήν οι Τούρκοι απέκτησαν πολύ μεγάλο μέρος της Βαλκανικής Χερσονήσου (Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

Οι δύο πρώτοι αιώνες της Τουρκοκρατίας ήταν οι πιο δύσκο-
λοι για τους Έλληνες καθώς:

- πολλές φορές σφάζονταν και αιχμαλωτίζονταν ή αρπάζο-
νταν με το **παιδομάζωμα**.
- συχνά αναγκάζονταν να γίνουν Μουσουλμάνοι.
- πλήρωναν περισσότερους **φόρους** (π.χ. κεφαλικός φόρος,
φόρος για χρήση της γης και φόρος της δεκάτης).
- αναγκάζονταν να συμμετέχουν σε **αγχαρείες**.
- οι σοβαρές δικαστικές υποθέσεις τους εξετάζονταν στα **ιε-
ροδικεία**.
- τα γόνιμα εδάφη τους δίνονταν σε Τούρκους.
- αναγκάζονταν να μετακινηθούν σε ορεινές ή λατινοκρατού-
μενες περιοχές ή ακόμα και στο εξωτερικό.

Στις απομακρυσμένες περιοχές, μακριά από τις κεντρικές πό-
λεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, οι συνθήκες για τους
Χριστιανούς ήταν ακόμη πιο δύσκολες, καθώς οι τοπικοί ηγέ-
τες (αγάδες ή μπέηδες) δεν ελέγχονταν αποτελεσματικά από
τον Σουλτάνο.

Ωστόσο, από τα μέσα του 16ου αιώνα, παρατηρήθηκε μια **σχετική βελτίωση**, καθώς ενισχύ-
θηκε η παιδεία με τη συμβολή των Ελλήνων της διασποράς. Αυτή η πρόοδος στην εκπαίδευ-
ση αποτέλεσε, αργότερα, βασικό παράγοντα για την **ιδεολογική προετοιμασία** της Επανάστα-
σης του 1821.

Ούτε στα **λατινοκρατούμενα μέρη**, όμως, οι συνθήκες ζωής των Ελλήνων ήταν καλές, καθώς:

- δεν συμμετείχαν στη διοίκηση και στα ανώτερα θρησκευτικά αξιώματα.
- πλήρωναν βαριά φορολογία και απέδιδαν μέρος της παραγωγής τους στους φεουδάρχες (ευ-
γενείς).
- συμμετείχαν σε αγχαρείες για την κατασκευή δημοσίων έργων.

Εικόνα 3

Χαρακτικό του Τσεζάρε Βετσέλιο που απεικονίζει Έλληνα έμπο-
ρο (16ος αιώνας, Wikimedia Commons - Κοινά κείμενα).

Εικόνα 4

Λεπτομέρεια από χαρακτικό (1651) του Μάρκο Μποσκίνι που απεικο-
νίζει τον Λέοντα της Βενετίας να προστατεύει την Κρήτη (Βενετο-
κρατούμενη περιοχή, Wikimedia Commons - Κοινά κείμενα).

Με το πέρασμα του χρόνου, ωστόσο, η στάση των Βενετών απέναντι στους Έλληνες άρχισε να βελτιώνεται. Αναπτύ-
χθηκαν **μικτοί γάμοι** και κοινές οικονομικές δραστηριότη-
τες, ενώ οι συνεχείς κατακτήσεις βενετικών περιοχών από τους Οθωμανούς έφεραν τους Βενετούς πιο κοντά στους Έλληνες, καθώς τους θεωρούσαν πλέον πολύτιμους συμ-
μάχους στην προσπάθειά τους να διατηρήσουν τα εδάφη και τα συμφέροντά τους.

Γλωσσάρι

Πηγή 1

Η επέκταση των Τούρκων στις αρχές του 14ου αιώνα

Ο Σουλτάνος Οτμάν (Οσμάν), και ύστερα από αυτόν, ο γιος του Ορχάν, κατέλαβαν τις κύριες πόλεις του Βυζαντίου Προύσα, Νίκαια και Νικομήδεια και κατόπιν έφτασαν στην ακτή της Θάλασσας του Μαρμαρά. Πολλές πόλεις της δυτικής Μικράς Ασίας άρχισαν να πληρώνουν φόρο υποτέλειας στους Τούρκους. Το 1341, όταν πέθανε ο Ανδρόνικος ο Γ', οι Οθωμανοί είχαν ήδη γίνει οι πραγματικοί κύριοι της Μικράς Ασίας, με φανερό σκοπό να μεταφέρουν τις εχθροπραξίες στην ευρωπαϊκή περιοχή της Αυτοκρατορίας, και να απειλήσουν[...] την Κωνσταντινούπολη.

A.A. Βασιλιεφ, Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, Εκδόσεις Πάπυρος, τόμος Β', σελ. 312-313

Πηγή 2

Η κατάκτηση της Θεσσαλονίκης από τουρκική παράδοση

Προχώρησαν και έφτασαν μπροστά από το φρούριο της Θεσσαλονίκης [...]. Όμως το φρούριο δεν έπεφτε. [...] Πάνω σ' αυτό ο Εβρενός ογλού Αλή Βέης είπε «Ένδοξε σουλτάνε! Μονάχα αν υποσχεθείς στους στρατιώτες πως να μπορέσουν να λεηλατήσουν την πόλη, μονάχα τότε θα πέσει το φρούριο. Ξέρε το!». Κι ο βασιλιάς (=Μουράτ) χωρίς καν να το πολυσκεφτεί διέταξε: «Εμπρός, παλικάρι μου! Το φρούριο είναι δικό σας! Γιακμα (γιακμα = λεηλασία)». Έτσι μόλις πήραν την είδηση τούτη οι πολεμιστές, όρμησαν με λύσσα πάνω στο φρούριο.

Αλέξιος Γ.Κ. Σαββίδης, Ιστορία του Βυζαντίου από τις πηγές, τόμος Γ', Εκδόσεις Πατάκη, σ. 294

Εικόνα 5

Λεπτομέρεια από πίνακα του Λουί Ντυπρέ που απεικονίζει έναν Ελληνορθόδοξο ιερωμένο και έναν Μουσουλμάνο (Τυπογραφείο Dondey-Dupré, Rue St Louis, No 46, Au Marais." 1825-37).

1

Ποιες ήταν οι συνθήκες στην οποίες ζούσαν οι Έλληνες στα λατινοκρατούμενα μέρη;

2

Διάβασε την Πηγή 2 και, σε συνδυασμό με όσα διάβασες στο συγκεκριμένο μάθημα, γράψε τι γνωρίζεις σχετικά με την κατάκτηση της Θεσσαλονίκης από τους Τούρκους.

Συνθήκες συμβίωσης Ελλήνων και Οθωμανών. Οι φόροι «αίματος» των υπόδουλων Ελλήνων. Η νεοελληνική διασπορά

5

Βλέπω

και κατανώ

i

Σημαντικό ρόλο στη διοίκηση των υπόδουλων Ελλήνων είχαν άνθρωποι με ελληνική παιδεία, όπως οι Πατριάρχες, οι Φαναριώτες και οι Προεστοί. Παρά την Τουρκοκρατία, οι Έλληνες κράτησαν την ταυτότητά τους και δεν αφομοιώθηκαν από τους Οθωμανούς Τούρκους. Ωστόσο, αρκετοί Έλληνες μετανάστευσαν στο εξωτερικό, αναζητώντας καλύτερες συνθήκες ζωής.

ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΕ ΘΕΣΜΟΥΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

Πατριάρχης

Θρησκευτικός ηγέτης & εθνάρχης των Χριστιανών. Είχε άμεση πρόσβαση στην Υψηλή Πύλη και τον ίδιο τον Σουλτάνο αλλά και μία σειρά από προνόμια και δικαιοδοσίες (διαζύγια και κληρονομίες, επιβολή φορολογίας).

Κοτζαμπάσηδες / Προεστοί

Ονομάζονταν και γέροντες ή πρόκριτοι. Εκλέγονταν από την κοινότητα και ήταν συνήθως μέλη της με οικονομική δύναμη.

Φαναριώτες

Μορφωμένοι Έλληνες που ζούσαν γύρω από το Πατριαρχείο (συνοικία Φανάρι). Κατείχαν σημαντικά αξιώματα της Οθωμανικής διοίκησης και απέκτησαν μεγάλη δύναμη και επιρροή.

ΧΡΟΝΟΓΡΑΜΜΗ

15ος-16ος αι.

Οι Έλληνες φεύγουν αναγκαστικά για το εξωτερικό.

17ος-18ος αι.

Οι Έλληνες φεύγουν με τη θέλησή τους για το εξωτερικό, αναζητώντας καλύτερες συνθήκες ζωής.

Για τη διοίκηση των κατακτηθέντων περιοχών οι Οθωμανοί Τούρκοι χρησιμοποίησαν το σύστημα **Μιλλέτ**. Σύμφωνα με αυτό, χώρισαν τους μη μουσουλμάνους της Αυτοκρατορίας με βάση το θρήσκευμά τους, δημιουργώντας θρησκευτικές κοινότητες με επικεφαλής τον θρησκευτικό ηγέτη της καθεμιάς. Όσον αφορά τους Ορθόδοξους Χριστιανούς, οι Οθωμανοί έδωσαν αυξημένες αρμοδιότητες και δικαιοδοσίες στο Οικουμενικό Πατριαρχείο. Έτσι, ο **Πατριάρχης**:

- ήταν ο θρησκευτικός ηγέτης των Ορθοδόξων.
- έδινε λόγο για τις πράξεις των Ορθοδόξων.
- μπορούσε να συγκεντρώνει κάποιους φόρους.
- μπορούσε να ιδρύει σχολεία.
- δίκαιζε συχνά υποθέσεις μεταξύ Ορθοδόξων.

Γενικότερα, οι κληρικοί είχαν πολύ σημαντική θέση στην ελληνική κοινωνία. Αποτελούσαν την πλειοψηφία των **δασκάλων του Γένους** και, πολλοί από αυτούς, προσπαθούσαν να πείσουν τους Έλληνες να επαναστατήσουν για την ανεξαρτησία τους.

Εκτός από την Εκκλησία, σημαντικό ρόλο στην οργάνωση του υπόδουλου ελληνισμού είχαν και οι **Φαναριώτες**, πλούσιοι Έλληνες, που κατοικούσαν στη συνοικία Φανάρι της Κωνσταντινούπολης. Είχαν αξιοσημείωτη μόρφωση και γνώση ξένων γλωσσών, με αποτέλεσμα να αποκτούν ισχυρά αξιώματα και σημαντικές θέσεις διοίκησης στην Αυτοκρατορία.

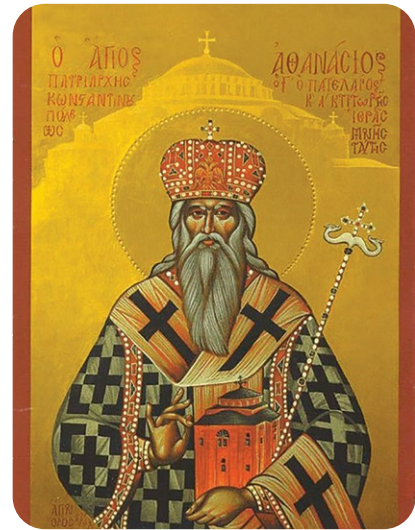
Εξουσία είχαν και οι κοινοτικοί άρχοντες, γνωστοί ως **προεστοί, κοτζαμπάσηδες, πρωτόγεροι ή δημογέροντες**, οι οποίοι:

- ηγούνταν των τοπικών χριστιανικών κοινοτήτων.
- είχαν την ευθύνη για τη συλλογή και απόδοση των φόρων και τη διατήρηση της τάξης.
- κατάφεραν, συχνά, να αποκτήσουν μεγάλη πολιτική επιρροή και σημαντική περιουσία, γεγονός που τους έκανε ισχυρούς στις τοπικές κοινωνίες.

Κατά την Τουρκοκρατία, στον ελλαδικό χώρο, λειτουργούσαν **τοπικά σχολεία** αλλά και ορισμένες μεγάλες σχολές. Η εκπαίδευση βασιζόταν κυρίως σε εκκλησιαστικά κείμενα και γινόταν υπό την εποπτεία των Οθωμανών. Σημαντικό ρόλο στη λειτουργία των σχολείων διαδραμάτιζαν η Εκκλησία, η οικονομική υποστήριξη πλούσιων Ελλήνων, Φαναριωτών και κυρίως των **Ελλήνων της Διασποράς**.

Εικόνα 1

Αγιογραφία (τέλη 18ου - αρχές 19ου αι.) από τη Σκήτη του Αγίου Ανδρέα στο Άγιον Όρος που απεικονίζει τον Πατριάρχη Αθανάσιο Γ' Πατελάρο

Εικόνα 2

ΕΝ ΒΙΕΝΝΗ, ΤΡΙΤΗ, ΤΗ 31. Δεκεμβρίου 1790.

Τῷ Φιλαναγωγῷ.
 Ἦν ἡ πρόποσις ἐπιθυμητότατη, ἡ ὕπο-
 σχετόση εἰς τὴν ἀπλὴν διαλέκτου
 ἐφημερίαν, ὡς ἐναντίον φωνῶν, ὅση ὀλίγη
 καὶ ὀλίγη ἀυθαῖα ἐκπαίδει, ἢ τί-
 λως ὑπερβαίνει τὴν ἀρετὴν μόνον καὶ
 ἢ μὴ ὅσον αὐτὴ ἡ ἐφημερίδα μὲ ἐπι-
 τίτους φωνῶν κατὰ τὴν ἐπιφαιλῆ ἐπι-
 τασὴν ἢ τερμαστικῆς ἀποδοτικῆς δύναται,
 ἢ ὡς αἰεὶ νὰ παραμοιῶσθῃ, μὴ ὅσον
 ἐπιφέρει πάλιν ἀπὸ αὐτῶν πολλὰ
 κατὰ τὴν καθήκοντάς της, ὡς αἰεὶ ἐπι-
 τίτους φωνῶν φωνῶν ταῦτα καὶ
 χωρὶς ἀπὸ αὐτῶν φωνῶν εἰς τὴν
 ἐπιφαιλῆ ἀρετῆν, ἀλλὰ πολὺ ἄλλως
 ἔχει τὸ νῦν ἐπιφαιλῆ τῆς ἐφημερί-
 δας, ὡς αἰεὶ αὐτὴ ὅλη μόνον ἐργα-
 ζομένη ἀπαιτεῖ, ἀλλὰ ἢ ἑκάστην ἢ
 τὴν μετὰ ἡμετέρας πόνου, ἢ ἑκάστη
 τῶν αὐτῶν, ὅπως αὐτὴ, κατὰ τὴν
 εἰς τὴν εἰσοδὸν οὐρανοῦ τῆς μίας συλλο-
 γῆς ἢ ἐκβολῆς διαφόρων παγῶν.
 Ἀλλ' ὅσον μὲν εἰς τὸ πρῶτον εἰσα-
 ζῆτα βιβλίον, ὅτι ἐπιφαιλῆ ἐπιφαι-
 λῆς φωνῶν. Διὰ τὸ ἕτερον μὲ ὅ-
 λον αὐτὴ ἡ ἐφημερίδα τῶν φιλαναγωγῶν
 τῶν μαρὰ ἡμεῶν, ὅση μὲν τὸ χρι-
 στιανὸν δύναται νὰ πληρωθῇ. Μὴ ὅσον
 τὸ ἡμεῖς δὲν ἐπιφαιλῆ τὸ νῦν προ-
 τὸ ἐπιφέρει πάλιν ἀπὸ αὐτῶν πολλὰ
 κατὰ τὴν καθήκοντάς της, ὡς αἰεὶ ἐπι-
 τίτους φωνῶν φωνῶν ταῦτα καὶ
 χωρὶς ἀπὸ αὐτῶν φωνῶν εἰς τὴν
 ἐπιφαιλῆ ἀρετῆν, ἀλλὰ πολὺ ἄλλως
 ἔχει τὸ νῦν ἐπιφαιλῆ τῆς ἐφημερί-
 δας, ὡς αἰεὶ αὐτὴ ὅλη μόνον ἐργα-
 ζομένη ἀπαιτεῖ, ἀλλὰ ἢ ἑκάστην ἢ
 τὴν μετὰ ἡμετέρας πόνου, ἢ ἑκάστη
 τῶν αὐτῶν, ὅπως αὐτὴ, κατὰ τὴν
 εἰς τὴν εἰσοδὸν οὐρανοῦ τῆς μίας συλλο-
 γῆς ἢ ἐκβολῆς διαφόρων παγῶν.

Ἡ πρώτη ελληνική ἐφημερίδα που τυπώθηκε στη Βιέννη, το 1790.

Εικόνα 3

Λεπτομέρεια από πίνακα του Ζαν-Λεόν Ζερόμ, που απεικονίζει Έλληνες γενίτσαρους σε τέμενος (Wikimedia Commons - Κοινά Κτήματα).

Μέσω της παιδείας και με τη σημαντική συνδρομή της Εκκλησίας, οι Έλληνες κατάφεραν να διατηρήσουν τη γλώσσα, την ορθόδοξη πίστη, τα ήθη, τα έθιμα και τον πολιτισμό τους, **αποτρέποντας την αφομοίωσή τους** από τους Οθωμανούς Τούρκους. Επιπλέον, στη διοίκηση των Ελλήνων συμμετείχαν ο Πατριάρχης, οι Προεστοί και οι Φαναριώτες, άνθρωποι με ελληνική παιδεία και βαθιά πίστη στην Ορθοδοξία, γεγονός που συνέβαλε στη διατήρηση της ελληνικής ταυτότητας.

Ένα από τα σκληρότερα μέτρα που επέβαλαν οι Τούρκοι στους Έλληνες ήταν το **παιδομάζωμα**. Κατά τη διαδικασία αυτή, οι Τούρκοι έπαιρναν νεαρά αγόρια, κυρίως από χριστιανικές οικογένειες, για να τα εκπαιδεύσουν ως στρατιώτες (**Γενίτσαρους**) ή να τα αξιοποιήσουν σε άλλες υπηρεσίες του σουλτάνου. Ήταν μια βίαιη και απάνθρωπη μορφή εξισλαμισμού, που εφαρμόστηκε για πολλούς αιώνες, απομακρύνοντας περισσότερα

από 500.000 αγόρια από τις οικογένειές τους και τις ρίζες τους.

Συχνή ήταν και η μετανάστευση των Ελλήνων στο εξωτερικό, κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας. Συγκεκριμένα:

- τον 15ο και 16ο αιώνα αρκετοί κάτοικοι νησιών και παραθαλάσσιων τοποθεσιών εγκατέλειψαν υποχρεωτικά τον τόπο τους, εξαιτίας του πολέμου και της κατάκτησης νέων περιοχών από τους Τούρκους.
- τον 17ο και 18ο αιώνα, αρκετοί Έλληνες έφυγαν εθελοντικά και ειρηνικά προς μεγάλα εμπορικά κέντρα της εποχής ή τις πόλεις από τις οποίες περνούσαν τα καραβάνια, με στόχο να βρουν καλύτερες συνθήκες ζωής και να αναπτυχθούν οικονομικά.

Εικόνα 4

Λεπτομέρεια από πίνακα του Λουί Ντυπρέ (1825) που απεικονίζει τον Ιωάννη Λογοθέτη, πρόκριτο της Λιβαδειάς (Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

Γλωσσάρι

Πηγή 1

Η πραγματική δύναμη του Πατριάρχη και των προεστών

Παρά τη θρησκευτική ανεξαρτησία που της αναγνώρισε εξ αρχής η Πύλη και παρά τις διοικητικές και δικαιοδοτικές εξουσίες που της παραχώρησε, η Ορθόδοξη Εκκλησία παρέμεινε θεσμός υπόδουλος, με μεγάλες πολιτικές και κοινωνικές αδυναμίες, με κοσμικές εξουσίες ασήμαντες σε σύγκριση με τις εξουσίες της παπποσύνης και του δυτικού κόσμου. Παρόμοιες ήταν οι αδυναμίες της τάξης των ελληνοφώνων και ελληνορθόδοξων εμπόρων και προεστών.

Γιώργος Β. Δερτιλής, Ιστορία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας 1750-2015, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, σ. 102-103

Πηγή 2

Χριστιανική Εκκλησία- Το εμπόδιο στον εξισλαμισμό

Αν η ελληνική Εκκλησία δεν είχε αναπτύξει μία τόσο έντονη δραστηριότητα [...], ο χριστιανικός πληθυσμός θα είχε περιοριστεί σε μια ασήμαντη μειοψηφία ή, στην καλύτερη περίπτωση, όλη η περιοχή των Βαλκανίων θα είχε ακολουθήσει την εξέλιξη ορισμένων περιοχών της Αλβανίας ή της Βοσνίας, όπου επικράτησε το μουσουλμανικό στοιχείο. Επειδή όμως ο ελληνικός κλήρος κατείχε προνομιακή θέση, είχε και τη δυνατότητα να περιορίζει τον αριθμό των χριστιανών που στρέφονταν προς το Ισλάμ.

Douglas Dakin, Η ενοποίηση της Ελλάδας 1770-1923, Αθήνα 1980, σ. 31

Εικόνα 5

Η άποψη της συνοικίας Φαναρίου, του ιστορικού κέντρου της ελληνικής κοινότητας της Κωνσταντινούπολης κατά την οθωμανική εποχή (περ.1900, Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

Παίζω

και μαθαίνω

1

Στο πλαίσιο ομαδικής εργασίας, επισκεφθείτε τη βιβλιοθήκη της περιοχής σας και αναζητήστε πηγές που αναφέρονται στην Ελλάδα κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας και σε γεγονότα που συνέβησαν στην περιοχή σας κατά την περίοδο αυτή. Έπειτα, συζητήστε στην τάξη για τις δυσκολίες που αντιμετώπιζαν οι υπόδουλοι Έλληνες.

2

Διαβάστε την Πηγή 2 και εντοπίστε τον παράγοντα που διατυπώνεται ότι έπαιξε καθοριστικό ρόλο στον περιορισμό του εξισλαμισμού. Συζητήστε για το κατά πόσο αυτή η οπτική μπορεί να είναι ακριβής, τη στιγμή που δεν περιλαμβάνει μία πολύπλευρη προσέγγιση.

Ερωτήσεις Κατανόησης

Η αντίσταση στην οθωμανική εξουσία και οι φορείς της (εκκλησιαστικοί, λαϊκοί, κλέφτες και αρματολοί)

6

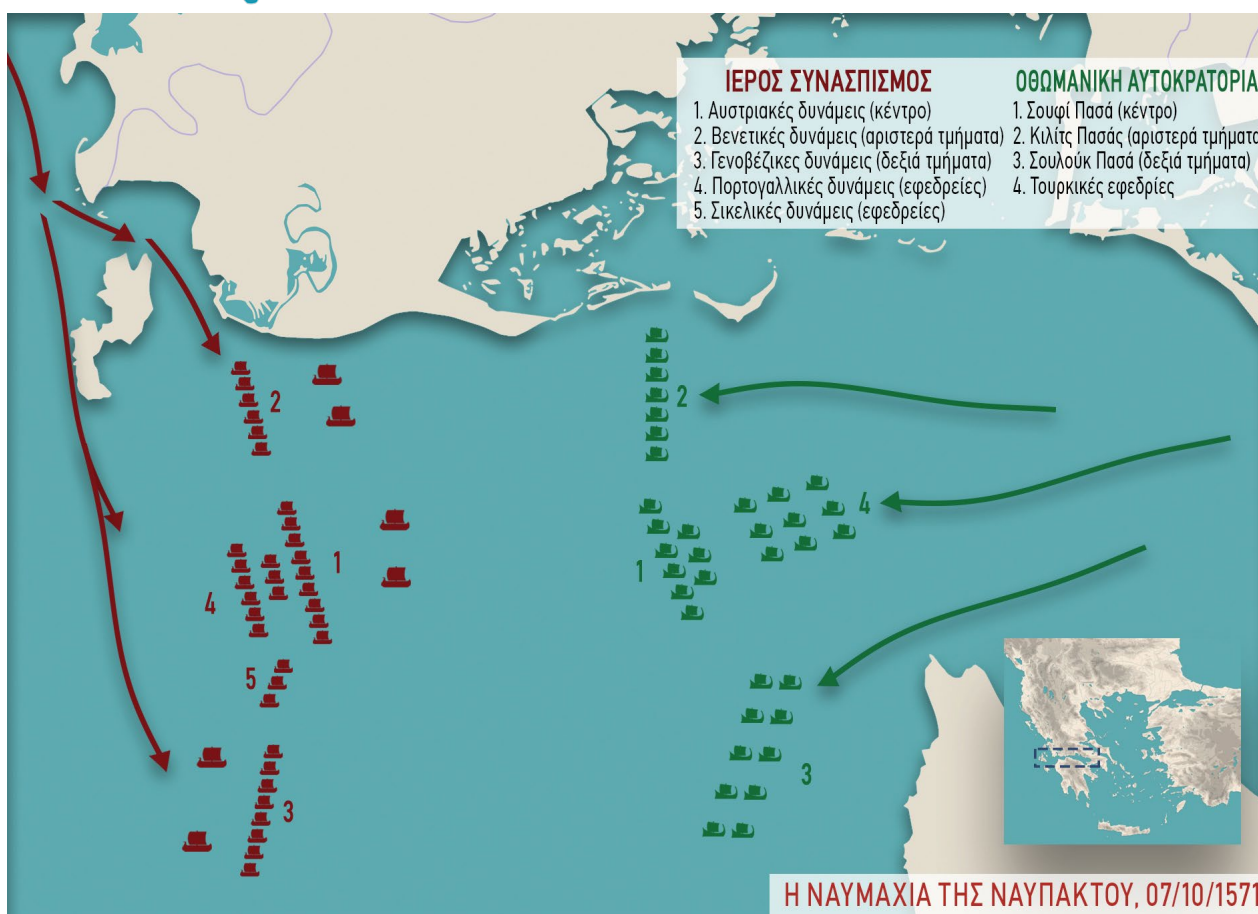
Εντοπίζω

όσα διαβάζω

Οι Έλληνες δεν αποδέχθηκαν την κυριαρχία των Τούρκων και προσπάθησαν, σε πολλές περιπτώσεις, να εξεγερθούν και να απελευθερωθούν. Οι σημαντικότερες επαναστατικές προσπάθειες ήταν η απόπειρα του Διονυσίου του Φιλόσοφου στη Λάρισα και τα Ορλωφικά.

ΧΡΟΝΟΓΡΑΜΜΗ

1611

Οι Έλληνες της Θεσσαλίας και της Θεσπρωτίας άρχισαν να επαναστατούν.

1770

Οι αδερφοί Ορλώφ έφτασαν στη Μάνη και ξεκίνησαν τα Ορλωφικά.

1774

Υπογράφηκε η συνθήκη Κιουτσούκ Καϊναρτζή.

Κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας, οι Έλληνες κατάφεραν να κρατήσουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους. Επειδή δεν μπορούσαν να εκφράζουν ελεύθερα τις σκέψεις και τα συναισθήματά τους, χρησιμοποίησαν συμβολικές φράσεις, θρύλους, μύθους και τραγούδια για να κρατήσουν ζωντανή την ταυτότητά τους.

Συγκεκριμένα, χρησιμοποιούσαν:

- **εκκλησιαστικές φράσεις** με διπλή έννοια (π.χ. «Σώσον Κύριε τον λαόν Σου», «Καλή Ανάσταση»), που απέκτησαν εθνική διάσταση.
- **δημοτικά τραγούδια** (π.χ. «Ένας αϊτός περήφανος»), που ενίσχυαν την ελπίδα και την πίστη στον αγώνα για ελευθερία.
- **διάφορες παραδόσεις**, με αισιόδοξα μηνύματα για τον Ελληνισμό (π.χ. επανάκτηση της Κωνσταντινούπολης, η γοργόνα αδερφή του Μεγάλου Αλεξάνδρου).
- **κλέφτικα τραγούδια**, που εξυμνούσαν τη γενναιότητα και την αντίσταση των Ελλήνων απέναντι στους κατακτητές.

Κλέφτες ονομάζονταν οι Έλληνες που, κατά την Τουρκοκρατία, έφτιαξαν παράνομες ένοπλες ομάδες στα βουνά. Ήταν καλοί πολεμιστές και, για χάρη τους, δημιουργήθηκαν αρκετοί θρύλοι και παραδόσεις. Οι συνθήκες ζωής τους, όμως, ήταν άσχημες, αφού έπρεπε συχνά να μετακινούνται και να μάχονται.

Για να τους αντιμετωπίσουν, οι Οθωμανοί Τούρκοι δημιούργησαν ένοπλες ομάδες από πρώην κλέφτες, οι οποίοι ονομάζονταν **αρματολοί**. Στην πραγματικότητα, αρματολοί και κλέφτες συχνά συνεργάζονταν ενώ, από τον 18ο αιώνα, ήταν συχνό φαινόμενο οι αρματολοί να γίνονται κλέφτες και το αντίστροφο.

Κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας, οι Έλληνες προσπάθησαν αρκετές φορές να αποκτήσουν την ελευθερία τους. Το 1611, ο Μητροπολίτης Λάρισας, **Διονύσιος ο Φιλόσοφος** προσπάθησε να κινητοποιήσει τους Έλληνες της ορεινής Θεσσαλίας και της Θεσπρωτίας, ώστε να επαναστατήσουν χωρίς, όμως, επιτυχία.

Εικόνα 1

Νικόλαος Στουρνάρης, κλέφτης της Αιτωλίας και Ακαρνανίας, που έπαιξε σημαντικό ρόλο και στη δεύτερη πολιορκία του Μεσολογγίου (από *Helios New Encyclopaedic Dictionary*. Passas, I. Athens 1946).

Εικόνα 2

Λεπτομέρεια από πίνακα (1825) του Ρίτσαρντ Παρκς Μπόνινγκτον, που απεικονίζει έναν Έλληνα αρματολό (Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα)

Εικόνα 3

Λεπτομέρεια από πίνακα του Laureys a Castro που απεικονίζει τη Ναυμαχία της Ναυπάκτου (Wikimedia Commons - Κοινά Κτήματα).

Ήδη από τον 16ο αιώνα, **Μανιάτες, Σουλιώτες, Κρητικοί** και **Κερκυραίοι** πολεμούσαν τους Τούρκους είτε αυτόνομα είτε συνεργαζόμενοι με Ισπανούς και Βενετούς, όπως στη **ναυμαχία της Ναυπάκτου** (1571). Οι Βενετοί, το 1699, κατάφεραν να καταλάβουν σχεδόν ολόκληρη την Πελοπόννησο, ωστόσο, μετά από περίπου 20 χρόνια, την έχασαν και έκτοτε δεν αναμείχθηκαν ξανά στα ελληνικά ζητήματα.

Τον 18ο αιώνα, οι Έλληνες άρχισαν να ελπίζουν ότι η απελευθέρωσή τους θα ερχόταν από τους Ρώσους. Αυτή η ελπίδα βασίστηκε σε φήμες που κυκλοφόρησαν από την εποχή της Άλωσης της Κωνσταντινούπολης (1453), σύμφωνα με τις οποίες τη σωτηρία θα την έφερνε το «**ξανθό γένος του Βορρά**», δηλαδή οι Ρώσοι.

Εικόνα 4

Ο Αλέξιος Ορλώφ, ένα από τα δύο αδέρφια που ξεσήκωσαν τους Έλληνες στη Μάνη (1782, Αγνώστου Καλλιτέχνη, Μουσείο Ερμιτάζ, Μόσχα).

Εικόνα 5

Η Μάχη της Χίου, που έγινε στις 24 Ιουνίου 1770 (λεπτομέρεια από έργο του Ιβάν Αϊβαζόφσκι, 1848, Εθνική Πινακοθήκη, Κριμαία).

Το 1770, οι αδερφοί **Ορλώφ** έφτασαν στη Μάνη, μαζί με Ρώσους και Έλληνες στρατιώτες και ξεκίνησαν εξέγερση η οποία, όμως, απέτυχε. Ίδιο αποτέλεσμα είχε και η ταυτόχρονη προσπάθεια του πρόκριτου Ιωάννη Βλάχου ή Δασκαλογιάννη που ξεσήκωσε τους κατοίκους στα **Σφακιά**.

Αρκετοί Έλληνες συμμετείχαν στη νικηφόρα για τους Ρώσους **ναυμαχία στο Τσεσμέ** (1770). Οι συγκρούσεις ανάμεσα σε Ρώσους και Τούρκους ολοκληρώθηκαν με την υπογραφή της **Συνθήκης του Κιουτσούκ Καϊναρτζή** (1774), η οποία παρείχε στους Ρώσους το δικαίωμα να προστατεύουν τους Χριστιανούς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Επιπλέον, έδινε στους Έλληνες εμπόρους το δικαίωμα να πλέουν στο Αιγαίο υπό ρωσική σημαία, ενισχύοντας τη ναυτιλία και το εμπόριό τους.

Ακολούθησαν κι άλλες συγκρούσεις, όπως οι επιθέσεις του

Λάμπρου Κατσώνη, συνταγματάρχη του ρωσικού αυτοκρατορικού στρατού, ο οποίος, με τον στόλο του, πραγματοποίησε επιδρομές στα τουρκικά παράλια της Μικράς Ασίας. Ωστόσο, στα τέλη του 18ου αιώνα, οι Έλληνες, επηρεασμένοι από τις ιδέες του Διαφωτισμού και της Γαλλικής Επανάστασης, συνειδητοποίησαν ότι η απελευθέρωσή τους μπορούσε να επιτευχθεί **μόνο με δικές τους δυνάμεις**.

Γλωσσάρι

Εικόνα 6

Λεπτομέρεια από πίνακα (1683) του Lorenzo a Castro που απεικονίζει τη Ναυμαχία της Ναυπάκτου (Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

Πηγή 1

Μια διαφορετική άποψη για τους κλέφτες

Όπως και αλλού στα Βαλκάνια χριστιανοί και μουσουλμάνοι ληστές στα βουνά [...] διατηρούσαν από πολλές δεκαετίες τον ίδιο τρόπο ζωής, λεηλατώντας αγρότες και ταξιδιώτες και μεταπηδώντας καμιά φορά σε πιο σταθερές [...] μορφές δουλείας όταν αποδέχονταν θέσεις τοποτηρητών της δημόσιας τάξης [...].

Οι δεκαετίες μετά το 1779 έγιναν[...] ένα είδος σύντομου χρυσού αιώνα για τους κλέφτες του Μοριά, μια περίοδος που αργότερα θα εξιδανικευόταν ως στιγμή αντίστασης στην οθωμανική εξουσία. Στην πραγματικότητα, η λευτεριά που λογάριζαν οι κλέφτες ήταν κυρίως η δική τους.

Mark Mazower, Η ελληνική επανάσταση, Αλεξάνδρεια Ιστορία, σ. 52

Πηγή 2

Τα Ορλωφικά

Όταν, ο Θεόδωρος Ορλόφ [...] έφτασε στην Πελοπόννησο με λίγα πλοία τον Φεβρουάριο του 1770, μόλις μπόρεσε να σχηματίσει δύο μικρά σώματα, το ένα με 200 άντρες στην Καλαμάτα και το άλλο με 1.200 στον Μυστρά. Το μεγαλύτερο από τα σώματα αυτά κατόρθωσε να προελάσει ως την Τριπολιτσά και οι επιτυχίες του παρακίνησαν κι άλλους Έλληνες [...] να κινηθούν εναντίον της Πάτρας, των Καλαβρύτων και της Γαστούνης. Αυτές όμως οι στρατιωτικές επιχειρήσεις δεν είχαν κανένα αποτέλεσμα.

Douglas Dakin, Η ενοποίηση της Ελλάδας 1770-1923, Αθήνα 1980, σ. 40

1

Ποιες ήταν οι συμβολικές φράσεις που χρησιμοποιούσαν οι Έλληνες για να μη γίνονται αντιληπτοί από τους Τούρκους;

2

Διάβασε την Πηγή 2 και, σε συνδυασμό με όσα διάβασες στο συγκεκριμένο μάθημα, γράψε τι γνωρίζεις σχετικά με τα Ορλωφικά.

3

Στο πλαίσιο ομαδικής εργασίας, αναζητήστε στο διαδίκτυο εικόνες με χαρακτηριστικές ενδυμασίες χριστιανών και μουσουλμάνων κατοίκων της Ελλάδας στα χρόνια της οθωμανικής κυριαρχίας.

4

Φαντάσου πώς περνούσαν μία μέρα οι «κλέφτες» στο λημέρι τους και, μαζί με τους/τις συμμαθητές/τριές σου φτιάξε ένα σχετικό comic.

Δάσκαλοι του γένους και το έργο του Κοσμά του Αιτωλού

Εντοπίζω

όσα διαβάζω

Κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, αρκετοί Έλληνες που είχαν μορφωθεί προσπάθησαν να βοηθήσουν τους συμπατριώτες τους να αποκτήσουν τις βασικές γνώσεις. Ένας από τους σημαντικότερους δασκάλους του Γένους ήταν ο Κοσμάς ο Αιτωλός, που έζησε και έδρασε τον 18ο αιώνα.

ΧΡΟΝΟΓΡΑΜΜΗ

1714

Γεννήθηκε ο Κοσμάς ο Αιτωλός

1759

Ο Κοσμάς ο Αιτωλός ξεκίνησε περιόδεies για να αντιμετωπίσει τον εξισλαμισμό.

1779

Θάνατος του Κοσμά του Αιτωλού.

1961

Αγιοποίηση του Κοσμά του Αιτωλού.

Οι **Δάσκαλοι του Γένους** ήταν μορφωμένοι Έλληνες που σπούδασαν στην τουρκοκρατούμενη Ελλάδα, στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες ή στο εξωτερικό και βοήθησαν τον ελληνικό λαό με τις προφορικές διδασκαλίες τους και τα γραπτά τους κείμενα. Συγκεκριμένα:

- τόνωσαν την ελληνική **παιδεία**, βοηθώντας στη δημιουργία και στη λειτουργία **σχολείων**.
- προετοίμασαν **ιδεολογικά** τους Έλληνες για τη μεγάλη εθνική επανάσταση του 1821.
- έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη του κινήματος του **Φιλελληνισμού** στη Δύση.

Οι Δάσκαλοι του Γένους δίδασκαν σε σχολεία, ναούς και δημόσιους χώρους ενώ, συχνά, έγραφαν σε εφημερίδες και περιοδικά. Αρκετές φορές, μάλιστα, κυκλοφορούσαν και ολόκληρα βιβλία με την οικονομική βοήθεια της Εκκλησίας, των Φαναριωτών ή κάποιων πλούσιων εμπόρων. Οι περισσότεροι από αυτούς σχετίζονταν με την Εκκλησία και ήταν σε κάποιο διάστημα της ζωής τους κληρικοί.

Σημαντικοί Δάσκαλοι του Γένους ήταν ο **Ευγένιος Βούλγαρης**, ο ιερέας **Κοσμάς Μπαλάνος**, ο **Αθανάσιος Ψαλίδας**, ο **Ρήγας Βελεστινλής** κι ο **Αδαμάντιος Κοραής**.

Ανάμεσα σε αυτούς ξεχωρίζει ο **Κοσμάς ο Αιτωλός**, μοναχός και ιεροκήρυκας, ο οποίος έχει ανακηρυχθεί και Άγιος από την Ορθόδοξη Εκκλησία. Ο **Πατροκοσμάς**, όπως είναι γνωστός, γεννήθηκε, έδρασε και πέθανε τον 18ο αιώνα.

Το **1759**, ξεκίνησε **περιοδείες** σε διάφορες περιοχές, όπως η Ήπειρος, η Θεσσαλία, η Μακεδονία, η Θράκη, η Στερεά Ελλάδα και τα νησιά του Αιγαίου, με στόχο να αντιμετωπίσει την έντονη προσπάθεια εξισλαμισμού που πραγματοποιούνταν εκείνη την περίοδο από τους Τούρκους. Έδινε ιδιαίτερη έμφαση στην **παιδεία**, προσπαθώντας να πείσει τους Χριστιανούς να δημιουργήσουν σχολεία, τα οποία θεωρούσε απαραίτητα για τη διατήρηση της ελληνικής γλώσσας, της εθνικής ταυτότητας και της ορθόδοξης πίστης.

Ο Κοσμάς ο Αιτωλός, συχνά, αναφερόταν στην απελευθέρωση του Γένους, υπογραμμίζοντας την ανάγκη οι Έλληνες να αποκτήσουν το δικό τους κράτος. Επέκρινε όχι μόνο τους Οθωμανούς αλλά και τους Καθολικούς, ενώ **τα κηρύγματά του κέρδιζαν μεγάλη απήχηση** ανάμεσα στους Έλληνες. Το σημαντικότερο επίτευγμά του, κατά τα δεκαέξι χρόνια δράσης του, ήταν η **ίδρυση περισσότερων από εκατό σχολείων**, συμβάλλοντας καθοριστικά στην ενίσχυση της παιδείας.

Εικόνα 1

Ο Ευγένιος Βούλγαρης, ένας σημαντικός Δάσκαλος του Γένους (New Bulgarian University Publishing House, Σόφια, 2016).

Εικόνα 2

Ο Γιαννιώτης λόγιος Αθανάσιος Ψαλίδας (1767-1829), έργο του Κωνσταντίνου Μαλάμου (Wikimedia Commons - Κοινά κείμενα).

Οι Δάσκαλοι του Γένους είχαν **καθοριστική συμβολή** κατά την Τουρκοκρατία. Μέσα από τα διδάγματα και τα έργα τους, συνέβαλαν στη διατήρηση της εθνικής και θρησκευτικής ταυτότητας των Ελλήνων, αποτρέποντας τον εξισλαμισμό και την αφομοίωσή τους από τους Τούρκους, παρά τις επίμονες πιέσεις.

Επιπλέον, αρκετοί από αυτούς έφεραν στην Ελλάδα, κατά τον 18ο και 19ο αιώνα, τις ιδέες του Διαφωτισμού και της Γαλλικής Επανάστασης. Με αυτόν τον τρόπο, **ενίσχυσαν την ανάπτυξη του Νεοελληνικού Διαφωτισμού**, ο οποίος ενδυνάμωσε τη θέληση των Ελλήνων για επανάσταση και τη δημιουργία ενός ανεξάρτητου κράτους.

Εικόνα 3

Αγιογραφία από το εσωτερικό εκκλησίας που απεικονίζει τον Ισαπόστολο Κοσμά τον Αιτωλό (Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

Πηγή 1

Η παιδεία επί Τουρκοκρατίας

Οι δάσκαλοι μάθαιναν ιερατικά κυρίως γράμματα στους σπουδαστές και πληρώνονταν από αυτούς. Δεν υπήρχε ενιαίο, ούτε υποχρεωτικό πρόγραμμα σπουδών, ούτε η μαθητεία σ' αυτά ήταν υποχρεωτική για τους μαθητές, με αποτέλεσμα να φοιτά σ' αυτά ελάχιστο ποσοστό του νεανικού πληθυσμού. Το υπόλοιπο ποσοστό του πληθυσμού ήταν αναλφάβητο. Η παιδεία (εκπαίδευση) ήταν προνόμιο και όχι δικαίωμα. Αυτό σήμαινε ότι όποτε ήθελε ο εκάστοτε σουλτάνος, ή τοπικός αξιωματούχος αφαιρούσε το προνόμιο της εκπαίδευσης (παιδείας) και όποτε ήθελε το επανέφερε.

Δημήτριος Σταθακόπουλος, 1821 από τις πηγές, Εκδόσεις 24 γράμματα, σ. 41

Πηγή 2

Οι βασικές επιθυμίες του Κοσμά του Αιτωλού

Η αγραμματοσύνη τον έκαψε. Η επιθυμία να μάθουν οι ραγιάδες γράμματα, για να ξυπνήσουν, έκανε τον ίδιο να μορφωθεί πολύ, για να μεταδώσει τη γνώση του. Και το έκανε με τον θετικότερο τρόπο. Στις περιοδείες του μεγάλο μέρος της προσπάθειάς του στράφηκε στην ίδρυση σχολείων και στη μόρφωση των παιδιών και στη διαπαιδαγώγησή τους. Σχεδόν όλες οι επιστολές του αφορούν στην ίδρυση σχολείων.

Ευθυμίας Μοναχής, Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός, Ι.Μ. Αγ. Κοσμά του Αιτωλού – Μέγα Δένδρο - Αιτωλίας

Ένα μεταγενέστερο έργο, το οποίο ονομάζεται Έλληνικόν Σχολείον έν καιρώ δουλείας, αλλά είναι γνωστότερο ως «Το κρυφό σχολειό», ελαιογραφία, 1885/86. Ένα από τα λίγα έργα στα οποία εμφανίζεται το κρυφό σχολειό (λεπτομέρεια από πίνακα του Νικόλαου Γύζη).

1

Ποια ήταν η συμβολή των Δασκάλων του Γένους;

2

Διάβασε την Πηγή 2 και, σε συνδυασμό με όσα διάβασες στο συγκεκριμένο μάθημα, ανάφερε ποια ήταν η βασική επιθυμία του Κοσμά του Αιτωλού και κατά πόσο την ικανοποίησε.

3

Στο πλαίσιο ομαδικής εργασίας, μελετήστε τον χάρτη του μαθήματος και φτιάξτε έναν πίνακα με τις περιοχές από τις οποίες πέρασε ο Κοσμάς ο Αιτωλός κατά τις περιόδους του.

Ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός. Ρήγας Βελεστινλής, Αδαμάντιος Κοραΐς

8

Εντοπίζω

όσα διαβάζω

Οι ιδέες του Διαφωτισμού έφτασαν στην Ελλάδα κατά τον 18ο και 19ο αιώνα, οδηγώντας στη δημιουργία του Νεοελληνικού Διαφωτισμού. Το κίνημα ενστερνίστηκε τις αρχές του Διαφωτισμού (ελευθερία, ισότητα, παιδεία) αλλά εστίασε κυρίως στην απελευθέρωση της Ελλάδας από τους Οθωμανούς. Οι δύο σημαντικότεροι εκπρόσωποί του ήταν ο Ρήγας Βελεστινλής, που ανέπτυξε επαναστατικές ιδέες, και ο Αδαμάντιος Κοραΐς, που τόνισε τη σημασία της παιδείας ως μέσο για την εθνική αφύπνιση.

ΧΡΟΝΟΓΡΑΜΜΗ

1748

Γεννήθηκε ο Αδαμάντιος Κοραΐς.

1757

Γεννήθηκε ο Ρήγας Βελεστινλής.

1798

Εκτελέστηκε ο Ρήγας Βελεστινλής από τους Οθωμανούς.

1833

Πέθανε ο Αδαμάντιος Κοραΐς.

Νεοελληνικός Διαφωτισμός ονομάζεται το **κίνημα του 18ου και 19ου αιώνα** που έφερε στην Ελλάδα τις νέες ιδέες και αξίες του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού και της Γαλλικής Επανάστασης. Ξεκίνησε σε περιοχές της Δύσης με έντονη ελληνική παρουσία, όπου λόγιοι και έμποροι ήρθαν σε επαφή με τα έργα των Ευρωπαίων Διαφωτιστών, τα μετέφρασαν και τα προσάρμοσαν στις ανάγκες και τις συνθήκες της Ελλάδας.

Ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός είχε αρκετές ομοιότητες με τον δυτικοευρωπαϊκό. Συγκεκριμένα:

- ήταν **αντίθετος** στο πολιτικό, κοινωνικό και θρησκευτικό κατεστημένο της εποχής.
- πίστευε ότι ο άνθρωπος θα έπρεπε να εμπιστεύεται μόνο τη **λογική** του, για την κατανόηση του κόσμου.
- απαιτούσε **παιδεία** για όλους.
- στόχευε στην απελευθέρωση από **προλήψεις και δεισιδαιμονίες**.

Παράλληλα, είχε δύο κύριες διαφορές:

- ο βασικός του στόχος ήταν η **απελευθέρωση του ελληνικού έθνους**.
- οι ιδέες του εκφράστηκαν κυρίως **από έναν μικρό κύκλο λογίων** και όχι από τον ευρύτερο πληθυσμό.

Σημαντικοί εκπρόσωποι του Νεοελληνικού Διαφωτισμού ήταν ο Δημήτριος Καταρτζής, ο Γρηγόριος Κωνσταντάς, ο Δανιήλ Φιλιππίδης, ο Ρήγας Βελεστινλής και ο Αδαμάντιος Κοραής.

Ο **Ρήγας Βελεστινλής ή Φεραίος** γεννήθηκε στο Βελεστίνο (αρχαίες Φερές) και σπούδασε στην Κωνσταντινούπολη, πριν μεταναστεύσει στο Βουκουρέστι, όπου ήρθε σε επαφή με ριζοσπαστικές ιδέες της εποχής. Συνέβαλε σημαντικά στη διάδοση της παιδείας, εκδίδοντας γαλλικά μυθιστορήματα μεταφρασμένα στη δημοτική, τη **Χάρτα της Ελλάδος**, ένα σχολικό βιβλίο Φυσικής και άλλα έργα. Το πιο εμβληματικό του έργο ήταν ο **Θούριος**, ένας επαναστατικός ύμνος που ενέπνευσε πολλούς.

Όραμά του ήταν τα βαλκανικά έθνη να συνεργαστούν, να επαναστατήσουν και να δημιουργήσουν ένα **κοινό κράτος**, στο οποίο θα κυριαρχεί η ελληνική παιδεία και γλώσσα. Ωστόσο, το **1797**, οι Αυστριακοί, που είχαν άριστες σχέσεις με τους Τούρκους, τον συνέλαβαν και τον παρέδωσαν στους Οθωμανούς, οι οποίοι και τον εκτέλεσαν.

Η επιρροή του παρέμεινε έντονη, με αποκορύφωμα την έκδοση στην Ιταλία της **Ελληνικής Νομαρχίας**, έργου αφιερωμένου σε αυτόν. Το κείμενο αυτό καταδίκασε τη μοναρχία

Εικόνα 1

Ο Ρήγας Φεραίος ή Βελεστινλής (έργο του Ανδρέα Κριεζή, πριν το 1880, Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα).

Εικόνα 2

Η κύρια παράσταση και ο τίτλος της Χάρτας του Ρήγα Φεραίος - 4ο φύλλο στην κάτω αριστερή πλευρά (από: Ψηφιακές Συλλογές Αριστοτελείου Πανεπιστημίου).

και την αναρχία και προέβαλλε την ανάγκη ενός πολιτεύματος βασισμένου στην κυριαρχία των νόμων.

Ο **Αδαμάντιος Κοραΐς** γεννήθηκε στη Σμύρνη και, μεγαλώνοντας, μετακόμισε στη Γαλλία, όπου επηρεάστηκε από τις ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης. Ασχολήθηκε με τη μελέτη και την έκδοση χειρογράφων αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων και συνέγραψε ποιήματα και συμβουλευτικές επιστολές. Βασική του φιλοσοφική αρχή ήταν η πίστη στη δύναμη της ανθρωπίνης λογικής, μακριά από προκαταλήψεις και δεισιδαιμονίες.

Γενικότερα, θεωρούσε πως οι Έλληνες πριν επαναστατήσουν θα έπρεπε να έχουν λάβει την απαραίτητη παιδεία. Πρότεινε τη χρήση της **καθαρεύουσας**, μιας γλώσσας που συνδύαζε την καθημερινή ομιλία της εποχής του και την αρχαία ελληνική με την παράλληλη απομάκρυνση ξένων λέξεων και ιδιωμάτων. Ο Κοραΐς ήταν αρκετά δημοφιλής και βοήθησε πολύ στην ιδεολογική προετοιμασία των Ελλήνων για την Επανάσταση του 1821.

Εικόνα 3

Ο Αδαμάντιος Κοραΐς, εισηγητής της χρήσης της καθαρεύουσας, ο οποίος βοήθησε ιδεολογικά την προετοιμασία της Επανάστασης (έργο αγνώστου καλλιτέχνη).

Εικόνα 4

Λεπτομέρεια από πίνακα (1911) του λαϊκού ζωγράφου Θεόφιλου, που απεικονίζει τον Ρήγα Βελεστινλή και τον Αδαμάντιο Κοραΐ να στηρίζουν την Ελλάδα (Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

Γλωσσάρι

Πηγή 1

Οι διαδικασίες μετά τη σύλληψη του Ρήγα Φεραίου

Η ανάκριση που ακολούθησε κατέληξε στο συμπέρασμα [...] ότι οι κρατούμενοι άνηκαν σε μια συνωμοτική οργάνωση. Εκείνοι που είχαν αυστριακή υπηκοότητα εξορίστηκαν και η περιουσία τους κατασχέθηκε. Οι οκτώ Τούρκοι υπήκοοι, ανάμεσά τους κι ο Ρήγας, παραδόθηκαν (εντελώς παράνομα) στον Τούρκο καιμακάμη του Βελιγραδίου, γιατί οι Αυστριακοί έλπιζαν να πετύχουν για αντάλλαγμα την έκδοση ορισμένων Αυστριακών προσφύγων πολωνικής καταγωγής που είχαν καταφύγει στις ηγεμονίες.

Douglas Dakin, Η ενοποίηση της Ελλάδας 1770-1923, Αθήνα 1980, σ. 47

Πηγή 2

Ο Κοραής για την εθνική ενότητα

Η συμβουλή του Κοραή προς τον Δημήτριο Υψηλάντη είναι να υπερβούν οι νέοι Έλληνες τους αρχαίους. Γι' αυτό θα πρέπει να προσέξουν να μην υποπέσουν στο σφάλμα της διχόνοιας, ένα ελάττωμα που στέρησε την ελευθερία στους αρχαίους Έλληνες, το οποίο αντιβαίνει στα αγαθά του πολιτισμού, όπως τονίζει στην επιστολή του προς τους προκρίτους της Πελοποννήσου(...). Η ελευθερία για τον Κοραή απαιτεί να δώσουν τον καλύτερο εαυτό τους, αλλιώς δεν είναι αντάξιό της.

Αλεξάνδρα Σφοίνη, Αληθείς Έλληνες -Ανάξιοι του ελληνικού ονόματος: Οι ταυτότητες των Ελλήνων στο Κασιάρδη-Hering Έλλην Ρωμηός Γραϊκός Συλλογικοί προσδιορισμοί και ταυτότητες, 2018, σ. 516-517

1

Ποιες ήταν οι ομοιότητες και οι διαφορές του Νεοελληνικού Διαφωτισμού με εκείνον που αναπτύχθηκε στη Δυτική Ευρώπη;

2

Διάβασε την Πηγή 1 και, σε συνδυασμό με όσα διάβασες στο συγκεκριμένο μάθημα, γράψε ένα άρθρο για τη σχολική εφημερίδα που να αναφέρεται στα γεγονότα που οδήγησαν στον θάνατο του Ρήγα Φεραίου.

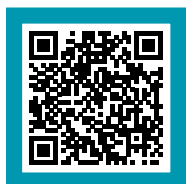
3

Χωριστείτε σε ομάδες στην τάξη και επισκεφθείτε τη βιβλιοθήκη της περιοχής σας. Αναζητήστε και μελετήστε κείμενα του Ρήγα Φεραίου και του Αδαμάντιου Κοραή. Στη συνέχεια, συζητήστε στην τάξη για τη σημαντικότητα του έργου των δύο αντρών.

Οι αγώνες των Μανιατών και των Σουλιωτών

9

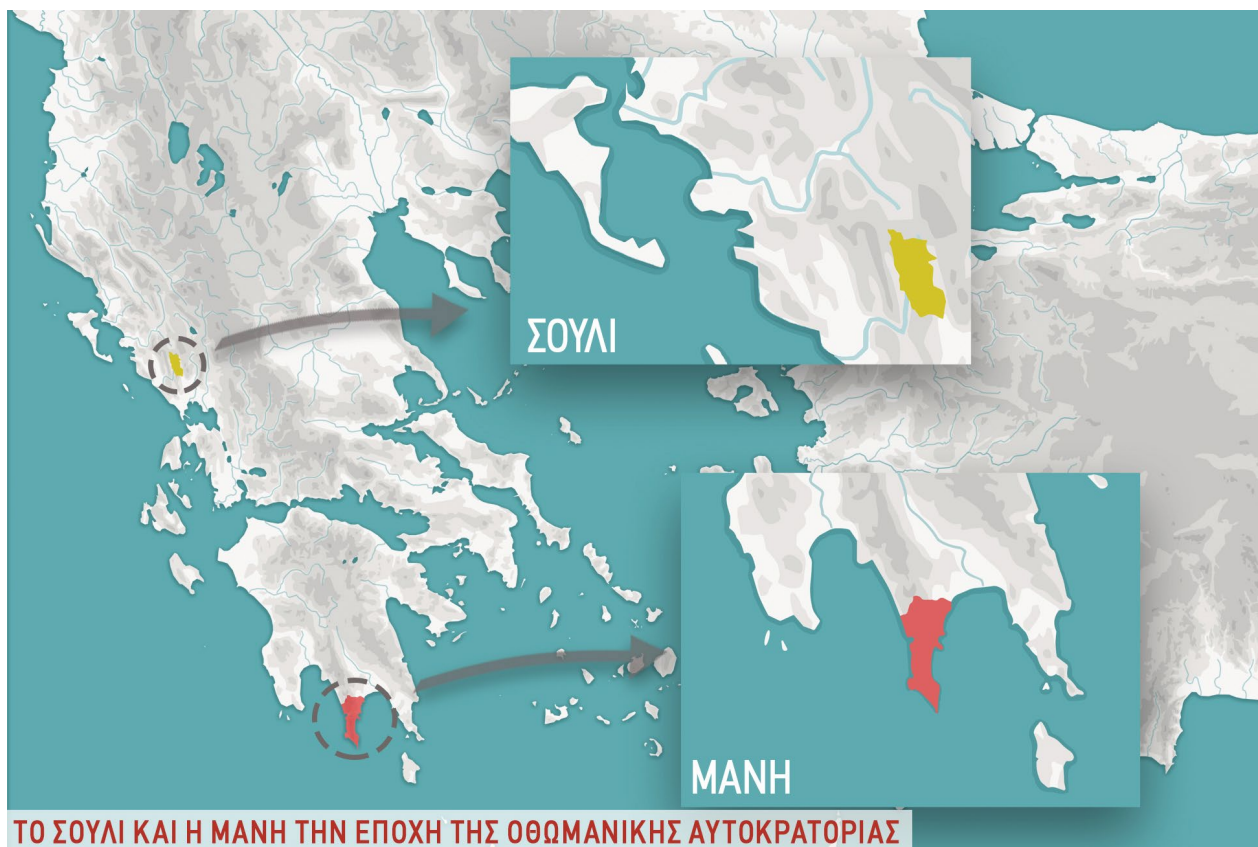
Εντοπίζω

όσα διαβάζω

Το Σούλι και η Μάνη ήταν δύο περιοχές της Ελλάδας που, χάρη στην τόλμη των κατοίκων τους και τη στρατηγική γεωγραφική τους θέση, αποτέλεσαν σημαντικό πρόβλημα για τους Τούρκους. Οι κάτοικοι αυτών των περιοχών αντιστάθηκαν σθεναρά για πολλά χρόνια, καταφέροντας, μάλιστα, να διατηρήσουν συχνά περισσότερες ελευθερίες σε σύγκριση με άλλες περιοχές της τουρκοκρατούμενης Ελλάδας.

ΧΡΟΝΟΓΡΑΜΜΗ

1803

Ο Αλή Πασάς κατέκτησε το Σούλι.

1820

Οι Σουλιώτες επέστρεψαν στον τόπο τους.

1822

Οι Σουλιώτες αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν για πάντα τον τόπο τους.

Στην Ελλάδα υπήρχαν δύο περιοχές που αποτέλεσαν μεγάλα προβλήματα για τους Τούρκους σε όλη τη διάρκεια της κατοχής: το **Σούλι** και η **Μάνη**. Αυτό οφειλόταν στη γεωγραφική τους θέση αλλά και στη μαχητικότητα των κατοίκων τους.

Οι Σουλιώτες μιλούσαν ελληνικά και αρβανίτικα. Κατά κύριο λόγο, ήταν πολεμιστές ενώ, παράλληλα, ασχολούνταν και με την κτηνοτροφία. Ο τρόπος ζωής τους έμοιαζε με αυτόν μιας οργανωμένης ομάδας κλεφτών, η οποία όμως δεν μετακινούνταν.

Ήταν δύσκολο να ηττηθούν, καθώς:

- γνώριζαν άριστα τη μορφολογία του **εδάφους**.
- είχαν μεγάλη εμπειρία στη χρήση **όπλων**.
- είχαν προσαρμοστεί στις δύσκολες **συνθήκες ζωής**.

Προτιμούσαν **ξαφνικές επιθέσεις** για να αιφνιδιάζουν τον εχθρό και πολεμούσαν τη νύχτα ή πίσω από φυσικά **οχυρώματα**. Συχνά, επίσης, πραγματοποιούσαν **επιδρομές σε χωριά** του θεσσαλικού κάμπου, κλέβοντας τρόφιμα και αγαθά.

Τα ορεινά εδάφη του Σουλίου, αν και ακατάλληλα για γεωργική παραγωγή, προσέφεραν σημαντικά πλεονεκτήματα για την άμυνα των κατοίκων, καθώς ήταν δύσβατα και αποθάρρυναν τους εχθρούς που δεν γνώριζαν την περιοχή. Επιπλέον, η μικρή απόσταση των 20 χιλιομέτρων από τη θάλασσα διευκόλυνε την προμήθεια όπλων, πυρομαχικών και ειδών πρώτης ανάγκης. Αυτά τα **γεωγραφικά πλεονεκτήματα**, σε συνδυασμό με την **ανδρεία** των Σουλιωτών, επέτρεψαν στο Σούλι να αντιστέκεται στους Τούρκους κατακτητές για αρκετούς αιώνες.

Ωστόσο, το **1803**, ο Αλή Πασάς των Ιωαννίνων κατάφερε να κατακτήσει το Σούλι. Κάποιοι Σουλιώτες διέφυγαν στην Κέρκυρα, ενώ οι υπόλοιποι συνθηκολόγησαν και αποχώρησαν με ασφάλεια προς την Πρέβεζα.

Το 1820, οι Σουλιώτες επέστρεψαν ύστερα από πρόσκληση της κεντρικής οθωμανικής εξουσίας, με τον όρο να βοηθήσουν

Εικόνα 1

Έγχρωμη χαλκογραφία (1822) του Τζόζεφ Κάρτναιτ, που απεικονίζει έναν Σουλιώτη με μάλλινο καπτό (Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

Εικόνα 2

Ο Φώτο-Σέχος από το Σούλι (έργο του Λουί Ντυπρέ, 1810, Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

Εικόνα 3

Το Κούγκι στο Σούλι, όπου ο καλόγερος Σαμουήλ, στις 12 Δεκεμβρίου του 1803, μαζί με άλλους πέντε άνδρες, ανατίναξε τις πυριτιδαποθήκες μαζί με πολλούς άνδρες του Αλή Πασά.

Ακούω και μαθαίνω

Εικόνα 4

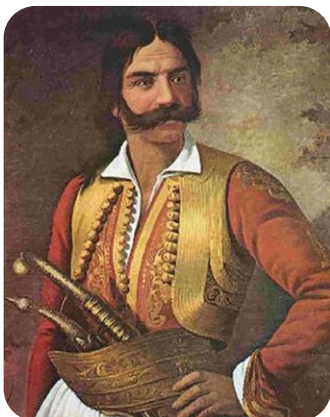
Μανιάτισσα, η γυναίκα της μάχης του Διρού (24-25 Ιουνίου του 1826). Έργο του Κώστα Σπυριούνη.

στην εξόντωση του Αλή Πασά, ο οποίος είχε ανεξαρτητοποιηθεί. Ωστόσο, το **1822**, αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν οριστικά το Σούλι και κατέφυγαν στην Πελοπόννησο και στη Στερεά Ελλάδα. Κατά την Επανάσταση του 1821, πολέμησαν γενναία, συμβάλλοντας στην απελευθέρωση του έθνους.

Η **Μάνη**, επίσης, ήταν μια ορεινή περιοχή με περιορισμένη γεωργική παραγωγή που δεν μπορούσε να καλύψει τις ανάγκες των κατοίκων της. Η μορφολογία του **εδάφους** προσέφερε στρατηγικό πλεονέκτημα στους κατοίκους της απέναντι στους Τούρκους, οι οποίοι απέφευγαν συγκρούσεις για να μην υποστούν μεγάλες απώλειες και συχνά αναγκάζονταν να συνθηκολογούν, παραχωρώντας στους Μανιάτες δικαιώματα αυτονομίας.

Αν και οι Τούρκοι κατάφεραν να κατακτήσουν τη Μάνη, δεν μπόρεσαν ποτέ να την ελέγξουν για μεγάλο χρονικό διάστημα.

Εικόνα 5

Πορτρέτο του Μανιάτη Κυριακούλη Μαυρομιχάλη (έργο του Σπυρίδωνα Προσαλέντη, 1886).

Οι Μανιάτες και οι Σουλιώτες είχαν πολλά κοινά χαρακτηριστικά, καθώς:

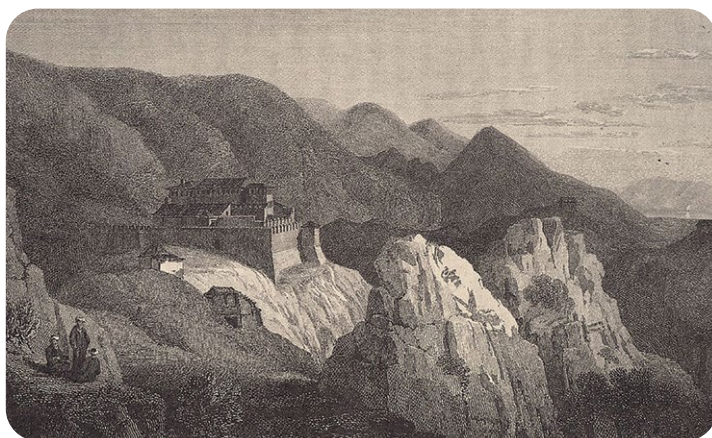
- ήταν εξοικειωμένοι με τις δύσκολες **συνθήκες ζωής**.
- συχνά πραγματοποιούσαν **επιδρομές** και κλοπές σε γειτονικές περιοχές για να επιβιώσουν.
- διακρίνονταν στον **ανορθόδοξο** πόλεμο και στις **νυχτερινές μάχες**.
- προτιμούσαν τον **αιφνιδιασμό** των αντιπάλων τους.

Ωστόσο, σε αντίθεση με τους Σουλιώτες, οι Μανιάτες συχνά **συγκρούονταν μεταξύ τους**, γεγονός που τους καθιστούσε συνεχώς έτοιμους για πόλεμο.

Γλωσσάρι

Εικόνα 6

Το Σούλι στις αρχές του 19ου αιώνα (έργο του C. Stanfield από αρχικό σκίτσο του H. Holland, χάραξη J. Cousin).

Πηγή 1

Η πολεμική ικανότητα των Μανιατών

Ο Μανιάτης, ο οποίος ζούσε σε μια κοινωνία χωρίς νόμους, χωρίς διοικητικές αρχές [...] ένιωθε ανυπεράσπιστος και όφειλε να είναι πάντοτε έτοιμος να προστατεύσει τον εαυτόν του και την οικογένειά του. Δεν έμενε όμως άλλος τρόπος αυτοπροστασίας και άμυνας [...] παρά η εμπειρία στα όπλα και παράλληλα η συσπείρωση πολλών ατόμων, ώστε να είναι πιο αποτελεσματική η ένοπλη άμυνά τους. Αυτός ήταν ο λόγος που παραδοσιακά οι Μανιάτες [...] συνήθιζαν να ασκούνται στα όπλα από την παιδική τους ηλικία.

Σταύρος Γ. Καπετανάκης, Η Μάνη στη δεύτερη Τουρκοκρατία (1715-1821), Εκδόσεις «Αδούλωτη Μάνη» Γ.Π. Δημακογιάννης, σ. 113

Πηγή 2

Το Σούλι κατά την Τουρκοκρατία

Παράδειγμα από τις ελλαδικές περιοχές είναι το Σούλι: η προνομιακή του κατάσταση δεν οριζόταν από την αναγνώριση προ-οθωμανικού καθεστώτος απαλλαγών, από την υπαγωγή του σε κάποιο βακούφι ή από την παροχή υπηρεσιών, αλλ' αντίθετα από την άσκηση ορισμένων δραστηριοτήτων που οδήγησαν στη δημιουργία προνομιακού καθεστώτος, ανεξάρτητα από τη βούληση της οθωμανικής εξουσίας.

Σπύρος Ασδραχάς, Σουλιώτικα σημειώματα, Επιθεώρηση Τέχνης, 1964. σ. 174-185

Εικόνα 7

Απεικόνιση του Σουλίου, όπου φαίνεται το ορεινό έδαφός του, το οποίο συνέβαλε στην απώθηση των Τούρκων (έργο J.P.Mahatty).

1

Στο πλαίσιο ομαδικής εργασίας, αναζητήστε και μελετήστε κείμενα αφιερωμένα στην αντίσταση των Μανιατών και τη θυσία των Σουλιωτών. Παράλληλα, ακούστε το σχετικό με τη θυσία στο Ζάλογγο τραγούδι. Συζητήστε στην τάξη για τη συμβολή των κατοίκων των δύο αυτών περιοχών στην αντίσταση κατά της οθωμανικής κυριαρχίας.

2

Διάβασε την Πηγή 1 και, σε συνδυασμό με όσα διάβασες στο συγκεκριμένο μάθημα, γράψε για τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των Μανιατών.

Θυμάμαι και ελέγχω όσα έμαθα

1 Οι Οθωμανοί Τούρκοι κατάφεραν σταδιακά, από τα τέλη του 14ου αιώνα μέχρι το δεύτερο μισό του 16ου αιώνα, να κατακτήσουν σχεδόν το σύνολο του ελλαδικού χώρου.

2 Οι Έλληνες, κατά την Τουρκοκρατία, αναγκάζονταν να ζουν σε δύσκολες συνθήκες.

3 Στη διοίκηση των Ελλήνων έπαιζαν σημαντικό ρόλο ο Πατριάρχης, οι Φαναριώτες και οι Προεστοί.

4 Οι Έλληνες κατάφεραν να μην αφομοιωθούν από τους Τούρκους και, αρκετές φορές, επαναστάτησαν ζητώντας την ανεξαρτησία τους, χωρίς όμως επιτυχία.

5 Στη διατήρηση της ελληνικής ταυτότητας έπαιξαν σημαντικό ρόλο οι Δάσκαλοι του Γένους.

6 Σημαντικός Δάσκαλος του Γένους, ο οποίος βοήθησε στην ίδρυση πολλών σχολείων, ήταν ο Κοσμάς ο Αιτωλός.

7 Οι ιδέες του Διαφωτισμού ήρθαν στην Ελλάδα μέσω του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, ο οποίος είχε ως βασικό στόχο τον αγώνα για ανεξαρτησία των Ελλήνων.

8 Σημαντικότεροι εκπρόσωποι του Νεοελληνικού Διαφωτισμού ήταν ο Ρήγας Βελεστινλής και ο Αδαμάντιος Κοραής.

9 Οι Μανιάτες και οι Σουλιώτες αντιστέκονταν μόνιμα στους Τούρκους, οι οποίοι δεν κατάφεραν να τους κρατήσουν, σταθερά, υπό την κυριαρχία τους.

ΕΝΟΤΗΤΑ

Γ

Προετοιμασία και σταθμοί της Ελληνικής Επανάστασης του 1821-1830

Γ.10. Η Φιλική Εταιρεία

Γ.11. Η εξέγερση στη Μολδοβλαχία – Ο Αλέξανδρος Υψηλάντης

Γ.12. Η Επανάσταση στην Πελοπόννησο και τη Στερεά Ελλάδα

Γ.13. Η Επανάσταση στη Μακεδονία, στη Θεσσαλία και την Ήπειρο

Γ.14. Η Επανάσταση στα νησιά του Αιγαίου και ο Κωνσταντίνος Κανάρης

Γ.15. Η άλωση της Τριπολιτσάς και η μάχη στα Δερβενάκια

Γ.16. Μορφές του Αγώνα: Ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης και ο Μάρκος Μπότσαρης

Γ.17. Οι εθνοσυνελεύσεις και η πολιτική οργάνωση του Αγώνα

Γ.18. Ο Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο και η θυσία του Παπαφλέσσα

Γ.19. Οι πολιορκίες του Μεσολογγίου

Γ.20. Οι αγώνες του Γεώργιου Καραϊσκάκη

Γ.21. Η προσφορά των Φιλελλήνων

Γ.22. Η παρέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων και η ναυμαχία στο Ναβαρίνο

Γ.23. Ο Ιωάννης Καποδίστριας

Γ.24. Η ίδρυση του πρώτου ανεξάρτητου ελληνικού κράτους

Αντιλαμβάνομαι

τη χρονική σειρά

10

Η Φιλική Εταιρεία

Εντοπίζω

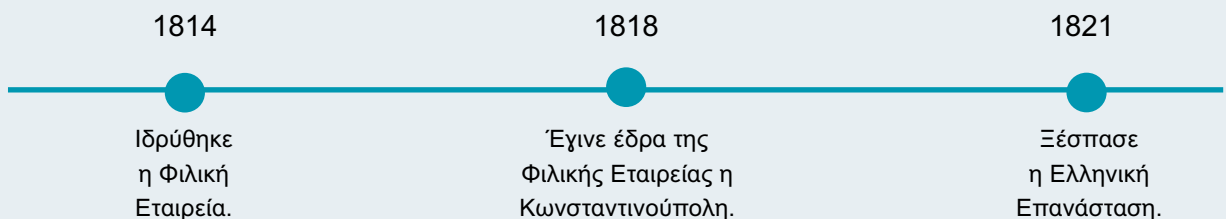

όσα διαβάζω

Η Φιλική Εταιρεία δημιουργήθηκε το 1814 με σκοπό την απελευθέρωση των Ελλήνων από τον οθωμανικό ζυγό. Μέσα στα επόμενα χρόνια, κατάφερε να συγκεντρώσει πολλά μέλη και να οργανώσει το ξέσπασμα της ελληνικής επανάστασης η οποία οδήγησε, τελικά, στην απελευθέρωση της χώρας.

ΧΡΟΝΟΓΡΑΜΜΗ

Εικόνα 1

Ο Εμμανουήλ Ξάνθος, ένας από τους ιδρυτές της Φιλικής Εταιρείας (έργο αγνώστου καλλιτέχνη, Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

Το 1814, στην **Οδησσό** της Ρωσίας, ο **Εμμανουήλ Ξάνθος**, ο **Αθανάσιος Τσακάλωφ** και ο **Νικόλαος Σκουφάς**, ίδρυσαν τη **Φιλική Εταιρεία**, με στόχο να καταφέρουν να απελευθερώσουν την Ελλάδα από την Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Στην αρχή, τα μέλη της οργάνωσης ήταν πολύ λίγα. Όταν, όμως, η **Κωνσταντινούπολη** έγινε έδρα της Φιλικής Εταιρείας (1818), τα μέλη της αυξήθηκαν, αφού σε αυτή άρχισαν να γράφονται άτομα από όλες τις περιοχές της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Έτσι, η Φιλική Εταιρεία μεγάλωσε γρήγορα και, στις αρχές του 1821, τα μέλη της ξεπέρασαν τις δέκα χιλιάδες.

Μέλη της υπήρξαν πολλά σημαντικά πρόσωπα της επανάστασης, όπως ο **Θεόδωρος Κολοκοτρώνης**, ο αρχιμανδρίτης **Γρηγόριος Δίκαιος ή Παπαφλέσσας** και οι σπλαρχηγοί Γεωργάκης Ολύμπιος και Ιωάννης Φαρμάκης.

Καθώς ήταν απαραίτητο να μη μάθουν τίποτα οι Τούρκοι για την εξέγερση που προετοιμαζόταν, τα μέλη της Φιλικής Εταιρείας χρησιμοποιούσαν αλφαβητικά **ψευδώνυμα** και **κρυπτογραφικό κώδικα** για να επικοινωνούν μεταξύ τους. Επιπλέον, κατά την είσοδό τους στην οργάνωση, έδιναν **όρκο πίστης** με την παρουσία παπά. Όσοι δεν τον τηρούσαν, θεωρούνταν προδότες και τιμωρούνταν με θάνατο από την οργάνωση.

Η δομή της Φιλικής Εταιρείας ήταν αρκετά περίπλοκη, καθώς τα μέλη της χωρίζονταν, αρχικά, σε τέσσερις και έπειτα σε επτά βαθμίδες: Βλάμηδες, Συστημένοι, Ιερείς, Ποιμένες (και έπειτα) Αρχιποιμένες, Αφιερωμένοι και Αρχηγοί των Αφιερωμένων.

Οι Φιλικοί, αρχικά, υποστήριζαν πως αρχηγός της οργάνωσης ήταν η **Αόρατη Αρχή**, για την οποία τα απλά μέλη δεν είχαν δικαίωμα να ζητήσουν περισσότερες πληροφορίες. Συχνά, μάλιστα, διέδιδαν πως πίσω από την Εταιρεία βρισκόταν η Ρωσία, ενισχύοντας την πεποίθηση ότι αυτή θα βοηθούσε στην απελευθέρωση της Ελλάδας.

Εικόνα 2

Ο Αθανάσιος Τσακάλωφ, ένας από τους ιδρυτές της Φιλικής Εταιρείας (έργο αγνώστου καλλιτέχνη, Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

Στην πραγματικότητα, όμως, καμία άλλη χώρα δεν είχε σχέση με την οργάνωση, η οποία βασιζόταν μόνο στα μέλη της και έβρισκε χρήματα από Έλληνες, κυρίως εμπόρους και υπαλλήλους. Το 1818 η «Αόρατη αρχή» μετονομάστηκε σε «**Αρχή των Δώδεκα Αποστόλων**». Οι δώδεκα αυτοί «Απόστολοι» ανέλαβαν να ταξιδέψουν σε διάφορες περιοχές, να μιλήσουν για την επανάσταση που θα γινόταν και να προσπαθήσουν να εντάξουν ακόμα περισσότερα μέλη στην οργάνωση.

Οι Φιλικοί, όμως, κατάλαβαν πως, αν η οργάνωση αποκτούσε έναν αρχηγό που ήταν γνωστός σε όλους τους Έλληνες, θα μπορούσε, ευκολότερα, να τους ωθήσει να συμμετέχουν στην επανάσταση.

Έτσι, έγινε πρόταση στον υπουργό Εξωτερικών της Ρωσίας, **Ιωάννη Καποδίστρια**, να γίνει αρχηγός αλλά εκείνος αρνήθηκε, θεωρώντας ότι οι συνθήκες της εποχής στην Ευρώπη δεν ευνοούσαν την Ελληνική Επανάσταση.

Έπειτα, η αρχηγεία προτάθηκε στον στρατηγό και υπασπιστή του Τσάρου, **Αλέξανδρο Υψηλάντη**, που απάντησε θετικά και, λίγο αργότερα, έγινε **Γενικός Έφορος** της οργάνωσης.

Γλωσσάρι

Εικόνα 3

Το έμβλημα της Φιλικής Εταιρείας, η οποία δημιουργήθηκε το 1814 στην Οδησό (Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

Εικόνα 4

Η σφραγίδα της Φιλικής Εταιρείας, η οποία δημιουργήθηκε το 1814 από τους Εμμανουήλ Ξάνθο, Νικόλαο Σκουφά και Αθανάσιο Τσακάλωφ (Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

Πηγή 1

Τα μέλη της Φιλικής Εταιρείας

Στις διεργασίες του ελληνικού εθνικού κινήματος και, πιο συγκεκριμένα, στα δίκτυα της Φιλικής Εταιρείας συναντήθηκαν έμποροι, λόγιοι, οπλαρχηγοί, κληρικοί, κοτζαμπάσηδες, άνθρωποι, δηλαδή, διαφορετικής κοινωνικής καταγωγής και κοινωνικού κύρους [...]. Καθώς όμως εντάσσονταν όλοι αυτοί στη μυστική και συνωμοτική οργάνωση και βίωναν την πρωτόγνωρη όσο και συγκλονιστική εμπειρία και δοκιμασία της ένταξης (τελετουργικά μύησης, όρκου, βαθμοί και ιεραρχίες, κανόνες και απαγορεύσεις, αρμοδιότητες και λογοδοσία), μάθαιναν ταυτοχρόνως να αντιλαμβάνονται με νέους όρους τον εαυτό τους και τη θέση τους μέσα στον κόσμο.

Νίκος Ροτζώκος, Το έθνος ως πολιτικό υποκείμενο: Σχόλια για το ελληνικό εθνικό υπόμνημα στο Πέτρος Πιζάνιας, Η ελληνική επανάσταση του 1821, Εκδόσεις Κέρδος, 2009, σ. 230

Πηγή 2

Οι αρχικές βαθμίδες της Φιλικής Εταιρείας

Μέσα στην Εταιρεία τα μέλη της αναγνωρίζονταν μεταξύ τους με μυστικά σημάδια, υπήρχε μια ιεραρχική αδελφότητα, εξ ολοκλήρου αντρική (γυναίκες δεν επιτρεπόταν να γίνουν μέλη) [...]

Ο χαμηλότερος βαθμός των Αδελφοποιητών ή Βλαμήδων, ήταν για τους «απλούς και αγράμματους»· τα μέλη του δεύτερου βαθμού, των Συστημένων, δεν ήξεραν παρά μόνο ότι ο σκοπός της εταιρείας ήταν «η καλλυτέρευσις του έθνους». Μόνον οι Ιερείς και οι Ποιμένες, ο τρίτος και τέταρτος βαθμός, μπορούσαν να στρατολογήσουν άλλους στο κίνημα.

Mark Mazower, Η ελληνική επανάσταση, Αλεξάνδρεια Ιστορία, σ. 11-12

Εικόνα 5

Λεπτομέρεια από τον πίνακα «Ο όρκος», ελαιογραφία του Δ. Τσόκου (1849) που απεικονίζει τον όρκο πίστης που έδιναν όσοι εισέρχονταν στη Φιλική Εταιρεία (Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, Αθήνα).

1

Στο πλαίσιο ομαδικής εργασίας, αναζητήστε και μελετήστε τον όρκο των Φιλικών και καταγράψτε τους λόγους της μυστικότητας που τον χαρακτήριζε. Έπειτα, δραματοποιήστε τον «Όρκο Σιωπής» στην τάξη.

2

Επισκέψου τη βιβλιοθήκη της περιοχής σου και αναζήτησε περισσότερες πληροφορίες για τη δομή της Φιλικής Εταιρείας. Έπειτα, φτιάξε το σχετικό γράφημα ιεραρχίας. Η Πηγή 2 και όσα διάβασες στο συγκεκριμένο μάθημα, θα σου φανούν, επίσης, χρήσιμα στην έρευνά σου.

11

Η εξέγερση στη Μολδοβλαχία – Ο Αλέξανδρος Υψηλάντης

Εντοπίζω

όσα διαβάζω

Η επανάσταση των Ελλήνων ξεκίνησε από τις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες, όταν ο Αλέξανδρος Υψηλάντης πέρασε τον ποταμό Προύθο και μπήκε στη Μολδαβία τον Φεβρουάριο του 1821. Αν και με το ξέσπασμα της επανάστασης οι Έλληνες σημείωσαν κάποιες επιτυχίες, όπως η κατάληψη του Βουκουρεστίου, τελικά ηττήθηκαν. Η επανάσταση έσβησε λίγους μήνες αργότερα, με τον ίδιο τον Υψηλάντη να καταφέρνει να διαφύγει στην Αυστρία.

ΧΡΟΝΟΓΡΑΜΜΗ

Φεβρουάριος του 1821

Είσοδος του Αλέξανδρου Υψηλάντη στη Μολδοβλαχία και έναρξη επανάστασης.

Ιούνιος του 1821

Μάχη στο Δραγατσάνι.

Σεπτέμβριος του 1821

Ανατίναξη της μονής Σέκκου - Ολοκλήρωση της επανάστασης με ήττα των Ελλήνων.

Εικόνα 1

Ο Αλέξανδρος Υψηλάντης, που πρωταγωνίαστησε στην Επανάσταση της Μολδοβλαχίας (έργο του Διονύσιου Τσόκου, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, Αθήνα).

Αν και προτάθηκαν και κάποια άλλα σχέδια, αποφασίστηκε πως η επανάσταση έπρεπε να ξεκινήσει από τις **Παραδουνάβιες Ηγεμονίες** (τις σημερινές Ρουμανία και Μολδαβία), καθώς:

- στην περιοχή ζούσαν πολλοί Έλληνες και **δεν υπήρχε τουρκικός στρατός**.
- οι ηγεμόνες των περιοχών ήταν **Έλληνες Φαναριώτες**.
- στη Βλαχία είχαν σημαντική ένοπλη επαναστατική δράση οι οπλαρχηγοί **Ιωάννης Φαρμάκης** και **Γεωργάκης Ολύμπιος**.
- υπήρχε η **ελπίδα ρωσικής βοήθειας**, ειδικά αν οι Τούρκοι περνούσαν τον Δούναβη.
- ένα μεγάλο μέρος του τουρκικού στρατού ήταν απασχολημένο με τον πόλεμο εναντίον του **Αλή Πασά** και δεν θα μπορούσε να μετακινηθεί.

Τον **Φεβρουάριο του 1821**, ο Αλέξανδρος Υψηλάντης μπήκε στη Μολδαβία και ξεκίνησε την επανάσταση. Συγκεκριμένα, στις 22 Φεβρουαρίου, πέρασε τον ποταμό **Προύθο** και, δύο μέρες αργότερα, εξέδωσε προκηρύξεις με στόχο να μαζέψει όσους περισσότερους εθελοντές μπορούσε.

Η επανάσταση, όμως, **καταδικάστηκε** από τον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως **Γρηγόριο Ε'**, εξαιτίας των τουρκικών πιέσεων. Επιπλέον, καταδικάστηκε και από τις μεγάλες δυνάμεις, με τον Ρώσο Τσάρο να καθαιρεί τον Υψηλάντη από το αξίωμά του και να δίνει άδεια στους Τούρκους να εισβάλουν στην περιοχή, ώστε να σταματήσουν την εξέγερση.

Ο Υψηλάντης κατάφερε, πάντως, να μαζέψει περίπου 2.000 εθελοντές και τον Μάρτιο πολιορκήσε και κατέλαβε την πρωτεύουσα της Βλαχίας, το **Βουκουρέστι**. Ακολούθησαν αρκετές μάχες μικρής έκτασης μεταξύ ελληνικών και τουρκικών στρατευμάτων.

Εικόνα 2

Ο Γεωργάκης Ολύμπιος, ο οποίος σκοτώθηκε κατά την πολιορκία της Μονής Σέκκου από τους Οθωμανούς, όταν ανατίναξε την πυριτιδαποθήκη για να μην πέσουν αυτός και οι σύντροφοί του στα χέρια τους (Αγνώστου καλλιτέχνη, Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

Εικόνα 3

Λιθογραφία (περ. 1850) του Carol Isler για τα γεγονότα του 1821 (Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

Η καθοριστική μάχη δόθηκε στο **Δραγατσάνι** τον Ιούνιο του 1821. Σε αυτή, οι Έλληνες ηττήθηκαν και ο Υψηλάντης, που καταδιώχθηκε από τους Τούρκους, πέρασε μαζί με κάποιους αξιωματικούς και στρατιώτες στην Αυστρία. Από τους υπόλοιπους, λίγοι ήταν αυτοί που κατάφεραν να φτάσουν στην Ελλάδα. Οι περισσότεροι παρέμειναν στην περιοχή και συνέχισαν να μάχονται.

Τελικά, ο Ιωάννης Φαρμάκης και ο Γεωργάκης Ολύμπιος νικήθηκαν τον Σεπτέμβριο του 1821, με τον δεύτερο, μάλιστα, να ανατινάσσεται μαζί με τους άντρες του στη **μονή Σέκκου**, για να αποφύγει την αιχμαλωσία.

Ιδιαίτερα σημαντική ήταν η προσφορά των **Ιερολοχιτών**, δηλαδή, των μελών του **Ιερού Λόχου**, του πρώτου ελληνικού στρατιωτικού σώματος, το οποίο δημιουργήθηκε από εθελοντές φοιτητές που βρίσκονταν στη Μολδοβλαχία και στην Οδησό. Κατά τη μάχη στο Δραγατσάνι, οι Ιερολοχίτες πολέμησαν γενναία αλλά υπέστησαν βαριές απώλειες, με τους περισσότερους να πέφτουν στη μάχη.

Εικόνα 4

Ο Πρίγκιπας Α. Υψηλάντης, ιδρυτής του Ιερού Λόχου, ο οποίος διακρίθηκε στους πολέμους κατά του Ναπολέοντα και στη μάχη της Δρέσδης (1813) έχασε το δεξί του χέρι, σε ηλικία 21 ετών (Γιέτερ Φον Ες, 19ος αι. Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα).

Πηγή 1

Η προσπάθεια του Υψηλάντη να ξεσηκώσει τους Έλληνες

Δεν περίμενε την ορισμένη μέρα, την 25η Μαρτίου, αλλά την 22 Φεβρουαρίου, αφού πέρασε τον Προύθο πήγε προς το Σκουλένι στο Ιάσιο [...] Και αφού την έφτιαξε εξέδωσε την περιβόητη και προετοιμασμένη προκήρυξή του στις 23 Φεβρουαρίου του 1821. Και σε αυτή όχι λιγότερα αναφέρει γραπτώς, ότι κάποια ισχυρή δύναμη θα σπεύσει να βοηθήσει και να τιμωρήσει την αυθάδεια των Τούρκων αν τολμήσουν να πατήσουν το πόδι τους στις ηγεμονίες.

Μιχαήλ Οικονόμου, Ιστορικά της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, ή ο Ιερός των Ελλήνων Αγών, 1873, Εν Αθήναις, σ. 92-93 Προσαρμοσμένο

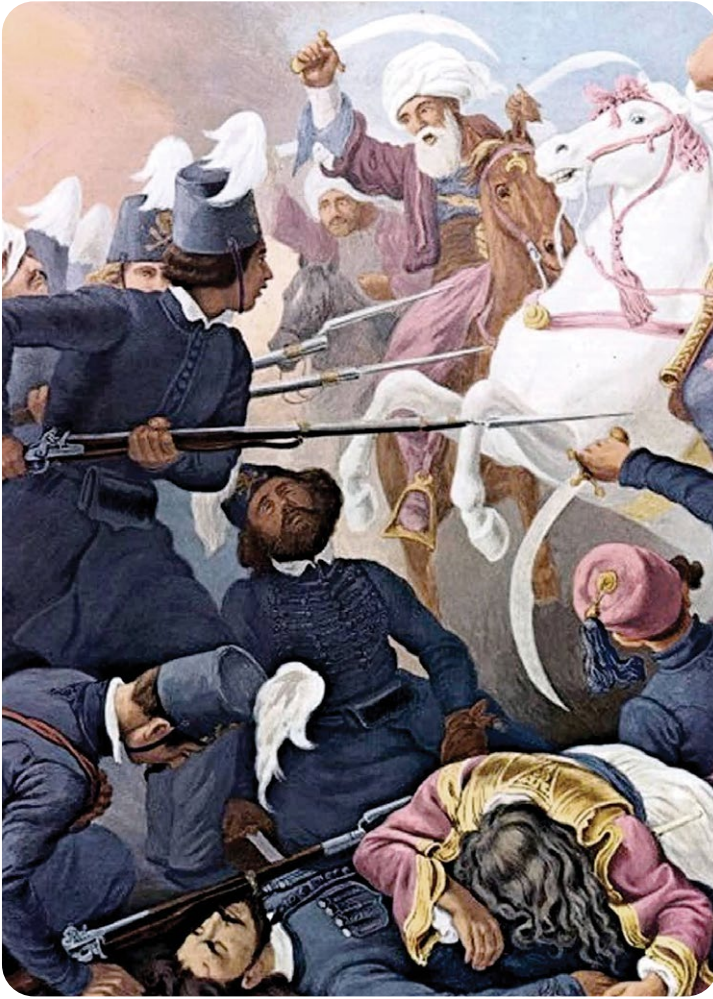
Πηγή 2

Η απήχηση της επανάστασης στη Μολδοβλαχία

Οι επαναστατικές προκηρύξεις του Υψηλάντη δεν είχαν την προσδοκώμενη απήχηση μεταξύ των ομόδοξων λαών της αυτοκρατορίας. Στις ηγεμονίες οι δουλοπάροικοι αντιμετώπισαν τους Έλληνες επαναστάτες με αδιαφορία, οι δε ντόπιοι αφέντες τους με καχυποψία ή και εχθρότητα [...] ο Υψηλάντης άντλησε τους στρατιώτες του κυρίως από τον κόσμο των Ελλήνων σπουδαστών που φοιτούσαν στις περίφημες Ακαδημίες των δύο ηγεμονιών, με αυτούς δε βάδισε προς τη θυσία και τη δόξα.

Θάνος Βερεμής – Γιάννης Κολιόπουλος, «Ελλάς η σύγχρονη συνέχεια Από το 1821 μέχρι σήμερα», Εκδόσεις Καστανιώτης, σ. 196

Εικόνα 5

«Οι Ιερολοχίτες μάχονται στο Δραγατσάνι» (έργο του Πέτερ Φον Ες, 19ος αι. Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα).

Η επανάσταση στη Μολδοβλαχία κράτησε επτά μήνες και **απέτυχε**, κυρίως, εξαιτίας της απόφασης της Ρωσίας (υπό την πίεση της Ιεράς Συμμαχίας) να μη βοηθήσει τους εξεγερμένους. Παρά την αποτυχία της, όμως, η εξέγερση κατάφερε να διασπάσει τον τουρκικό στρατό ακόμα περισσότερο, συμβάλλοντας στην επιτυχία της επανάστασης που ξέσπασε στην Πελοπόννησο και οδήγησε στην απελευθέρωση του έθνους.

Γλωσσάρι

1

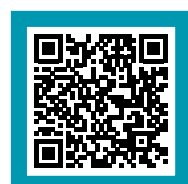
Στο πλαίσιο ομαδικής εργασίας, αναζητήστε και μελετήστε την Ωδή Τετάρτη «Εις τον Ιερόν Λόχον» του Ανδρέα Κάλβου. Συζητήστε στην τάξη για τους λόγους που ο ποιητής αφιέρωσε τη συγκεκριμένη Ωδή σε αυτό το στρατιωτικό σώμα και συντάξτε ένα αφιερωματικό άρθρο στην ιστοσελίδα του σχολείου σας, για τον Ιερό Λόχο.

2

Διάβασε την Πηγή 2 και, σε συνδυασμό με όσα διάβασες στο συγκεκριμένο μάθημα, ανέφερε γιατί νομίζεις πως απέτυχε η επανάσταση στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες;

3

Διάλεξε έναν συμμαθητή ή μια συμμαθήτριά σου και, αξιοποιώντας το σχετικό QR code με τίτλο «Μάχη της Μονής Σέκκου», γράψε ένα κείμενο στο οποίο θα αναφέρεστε στα γεγονότα και τα αποτελέσματα της μάχης.

12

Η Επανάσταση στην Πελοπόννησο και τη Στερεά Ελλάδα

Εντοπίζω

όσα διαβάζω

Τον Μάρτιο του 1821, ξεκίνησε η Ελληνική Επανάσταση στην Πελοπόννησο και, στα τέλη του μήνα, επεκτάθηκε στη Στερεά Ελλάδα. Οι επιτυχίες των Ελλήνων τα πρώτα χρόνια ήταν πολλές και σημαντικές, ενώ οι ήττες σχεδόν ανύπαρκτες. Κάποια σημαντικά πρόσωπα ήταν ο Κολοκοτρώνης, ο Αθανάσιος Διάκος, ο Πανουργιάς, ο Δημήτριος Υψηλάντης και ο Ανδρούτσος.

ΧΡΟΝΟΓΡΑΜΜΗ

Μάρτιος του 1821

Ξέσπασμα της επανάστασης.

Απρίλιος του 1821

Μάχη της Αλαμάνας.

Μάιος του 1821

Μάχη στο Χάνι της Γραβιάς.

Σεπτέμβριος του 1821

Απελευθέρωση Τριπολιτσάς.

Από τα τέλη του 1820, οι Φιλικοί προσπαθούσαν να προετοιμάσουν τους Έλληνες της Πελοποννήσου για την επανάσταση. Αυτή, τελικά, ξεκίνησε τον Μάρτιο του 1821 με επιθέσεις εναντίον των Τούρκων στα **Καλάβρυτα** και στη **Βοστίτσα** (σημερινό Αίγιο). Στη συνέχεια, οι Έλληνες ελευθέρωσαν την Καλαμάτα, πολιορκήσαν αρκετά τουρκικά κάστρα, σήκωσαν στην **Πάτρα** τη σημαία της ελευθερίας και ψήφισαν επαναστατική επιτροπή.

Μετά τις πρώτες τους επιτυχίες κατάλαβαν ότι ήταν έτοιμοι για το μεγάλο χτύπημα και, με αρχηγό τον **Κολοκοτρώνη**, επιτέθηκαν στην Τριπολιτσά, κατορθώνοντας να την κατακτήσουν και να την απελευθερώσουν. Ακολούθησαν επιθέσεις και στα υπόλοιπα τουρκικά φρούρια ενώ, στις αρχές του καλοκαιριού, στην περιοχή έφτασε ο **Δημήτρης Υψηλάντης**, αδερφός του Αλέξανδρου, προκειμένου να αναλάβει την αρχηγεία της επανάστασης. Λίγο αργότερα, απελευθερώθηκε και η Μονεμβασιά, η οποία αποτελούσε ένα από τα σημαντικότερα φρούρια της Πελοποννήσου.

Στη Στερεά Ελλάδα οι συνθήκες ήταν δυσκολότερες. Στις αρχές του 1821, πραγματοποιήθηκε συμβούλιο των τοπικών οπλαρχηγών, όπου αποφασίστηκε η έναρξη της επανάστασης στα τέλη Μαρτίου.

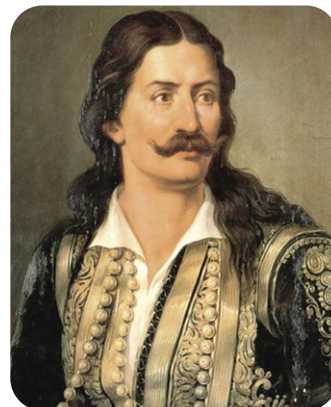
Η αρχή έγινε από τα ανατολικά, με τον **Πανουργιά** να πολιορκεί τα **Σάλωνα** και τους Έλληνες να κατακτούν διάφορες πόλεις και χωριά (Αταλάντη, Θήβα, Λιβαδειά, Λιδωρίκι, Χαλκίδα), φτάνοντας μέχρι και την Αθήνα. Στη συνέχεια, η επανάσταση επεκτάθηκε και στη Δυτική Στερεά, με τους επαναστάτες να απελευθερώνουν το Βραχώρι (Αγρίνιο), το Μεσολόγγι και το Αιτωλικό.

Εικόνα 1

Ο Ιωάννης Δυοβουνιώτης, αρματολός και αγωνιστής του 1821 από το χωριό Δύο Βουνά της Φθιώτιδας (έργο του Σπυρίδωνα Προσαλέντη, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, Αθήνα).

Εικόνα 2

Ο Αθανάσιος Διάκος, ένας από τους πρωταγωνιστές του πρώτου έτους της Επανάστασης (έργο του Διονύσιου Τσόκου, 1861, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο).

Εικόνα 3

Η μάχη της Αλαμάνας, κατά την οποία ο Αθανάσιος Διάκος βρήκε μαρτυρικό αλλά και ηρωικό θάνατο, αφού εκτελέστηκε βάναισα από τον Οθωμανό διοικητή Ομέρ Βρυώνη (λιθογραφία του Αλέξανδρου Ησαΐα, 19ος αι. Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

Οι Τούρκοι, τότε, οργάνωσαν και έστειλαν περισσότερες στρατιωτικές δυνάμεις, ώστε να μπορέσουν να καταστείλουν την επανάσταση. Ο **Ιωάννης Δυοβουνιώτης**, ο **Πανουργιάς** και ο **Αθανάσιος Διάκος** έφτασαν στην Ηράκλεια και στις γέφυρες του Γοργοποτάμου και της Αλαμάνας, προκειμένου να τους σταματήσουν, χωρίς όμως επιτυχία. Οι δύο πρώτοι, μετά την ήττα, κατόρθωσαν να διαφύγουν. Ο Αθανάσιος Διάκος, όμως, πιάστηκε αιχμάλωτος και, μετά την άρνησή του να προσχωρήσει στον τουρκικό στρατό, δολοφονήθηκε. Η θυσία του Διάκου έγινε σύμβολο αντίστασης και ενέπνευσε τους Έλληνες στην επανάσταση.

Στη συνέχεια, οι Έλληνες με αρχηγό τον **Οδυσσέα Ανδρούτσο** και τη βοήθεια των Πανουργιά και Δυοβουνιώτη, αντιμετώπισαν τους Τούρκους στο **Χάνι της Γραβιάς**, όπου κατάφεραν να τους νικήσουν. Μάλιστα, στη μάχη σκοτώθηκαν μόλις 6 Έλληνες και πάνω από 800 Τούρκοι στρατιώτες.

Η σημαντική αυτή νίκη σταμάτησε την πορεία των Τούρκων προς την Πελοπόννησο και έδωσε θάρρος στους Έλληνες να συνεχίσουν τους αγώνες τους.

Γενικά, οι Έλληνες δεν πολεμούσαν οργανωμένα καθώς, σε αντίθεση με τους Τούρκους, δεν είχαν τακτικό στρατό. Ήταν, όμως, οργανωμένοι σε ένοπλα αντάρτικα τμήματα, με βάση τις ομάδες **κλεφτών** κι **αρματολών** που προϋπήρχαν. Έτσι, προσπαθούσαν να αιφνιδιάζουν τους εχθρούς στήνοντάς τους ενέδρες, χτυπώντας τους σε ορεινές περιοχές και ακολουθώντας την τακτική του **κλεφτοπόλεμου**. Η τακτική αυτή ήταν αποτελεσματική, καθώς εκμεταλλευόταν τη γνώση του εδάφους και τις αιφνιδιαστικές επιθέσεις, αποφεύγοντας τις ευθείες συγκρούσεις με τον αριθμητικά ανώτερο εχθρό.

Εικόνα 4

Ο Μητροπολίτης Γερμανός ευλογεί τη σημαία της ελευθερίας (έργο του Πέτερ Φον Ες, 1852, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο).

Εικόνα 5

Πορτρέτο του Οδυσσέα Ανδρούτσου (έργο του Ανταμ Φρίντελ, 1825, (Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

Πηγή 7

Η ελληνική αριθμητική υπεροχή

Έχουμε αποδείξει τη μεγάλη αριθμητική κατωτερότητα της Τουρκίας, κυρίως στο ευρωπαϊκό τμήμα αυτής της αυτοκρατορίας, σε σχέση με τη μάζα όλων των άλλων εθνών που κατοικούν στα οθωμανικά εδάφη. Αλλά μόνοι οι Έλληνες στην ευρωπαϊκή Τουρκία έχουν να δείξουν μια αναμφισβήτητη υπεροχή από κάθε άποψη. Είναι περισσότεροι, πιο δραστήριοι, πιο έξυπνοι από τους Τούρκους.

Βίκη Καραφουλίδου, Της μεγάλης ταύτης ιδέας... Όψεις της εθνικής ιδεολογίας 1770-1854, Εκδόσεις Πόλις, 2018, σ. 199

Πηγή 2

Γιατί γιορτάζουμε την επανάσταση στις 25 Μαρτίου

Λίγα χρόνια μετά την κατάκτηση της ελληνικής ανεξαρτησίας αποφασίστηκε να γίνει η 25η Μαρτίου ημέρα εθνικής εορτής που να τιμά την έναρξη της εξέγερσης. Άλλες πιθανές ημερομηνίες ήταν η 22η Μαρτίου, όταν είχαν ξεσπάσει εχθροπραξίες στην Πάτρα και η 26η Φεβρουαρίου, όταν είχε τελεστεί επίσημη λειτουργία στο μητροπολιτικό ναό του Ιασίου, στο ξεκίνημα της εκστρατείας του Υψηλάντη στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες. Αλλά η λογική πίσω από την επιλογή της 25ης Μαρτίου ήταν ακαταμάχητη: [...] μετέτρεπε τη γέννηση της Ελλάδας σε [...] θεικό γεγονός

Mark Mazower, Η ελληνική επανάσταση, Αλεξάνδρεια Ιστορία, σ. 64

1

Μελέτησε τον χάρτη του μαθήματος και φτιάξε το δικό σου χρονολόγιο (χρονογραμμή) με τα σημαντικότερα ιστορικά γεγονότα (μάχες, ναυμαχίες, συνελεύσεις, κ.ά.) του 1821.

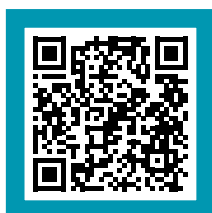
2

Διάβασε την Πηγή 1 και, σε συνδυασμό με όσα διάβασες στο συγκεκριμένο μάθημα, ανάφερε ποια ήταν κατάσταση στην Πελοπόννησο στις αρχές της Επανάστασης;

3

Χωριστείτε σε ομάδες στην τάξη και αναζητήστε πληροφορίες για τη μάχη της Αλαμάνας. Στη συνέχεια, φτιάξτε μία αφιερωματική παρουσίαση και δημοσιεύστε την στη σχολική εφημερίδα.

Γλωσσάρι

Εικόνα 6

Σκηνή από την Ελληνική Επανάσταση του 1821. Μάχη στο Χάνι της Γραβιάς (έργο του Παναγιώτη Ζωγράφου που έγινε με την καθοδήγηση του Μακρυγιάννη, 1836-1839 (Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

13

Η Επανάσταση στη Μακεδονία, στη Θεσσαλία και στην Ήπειρο

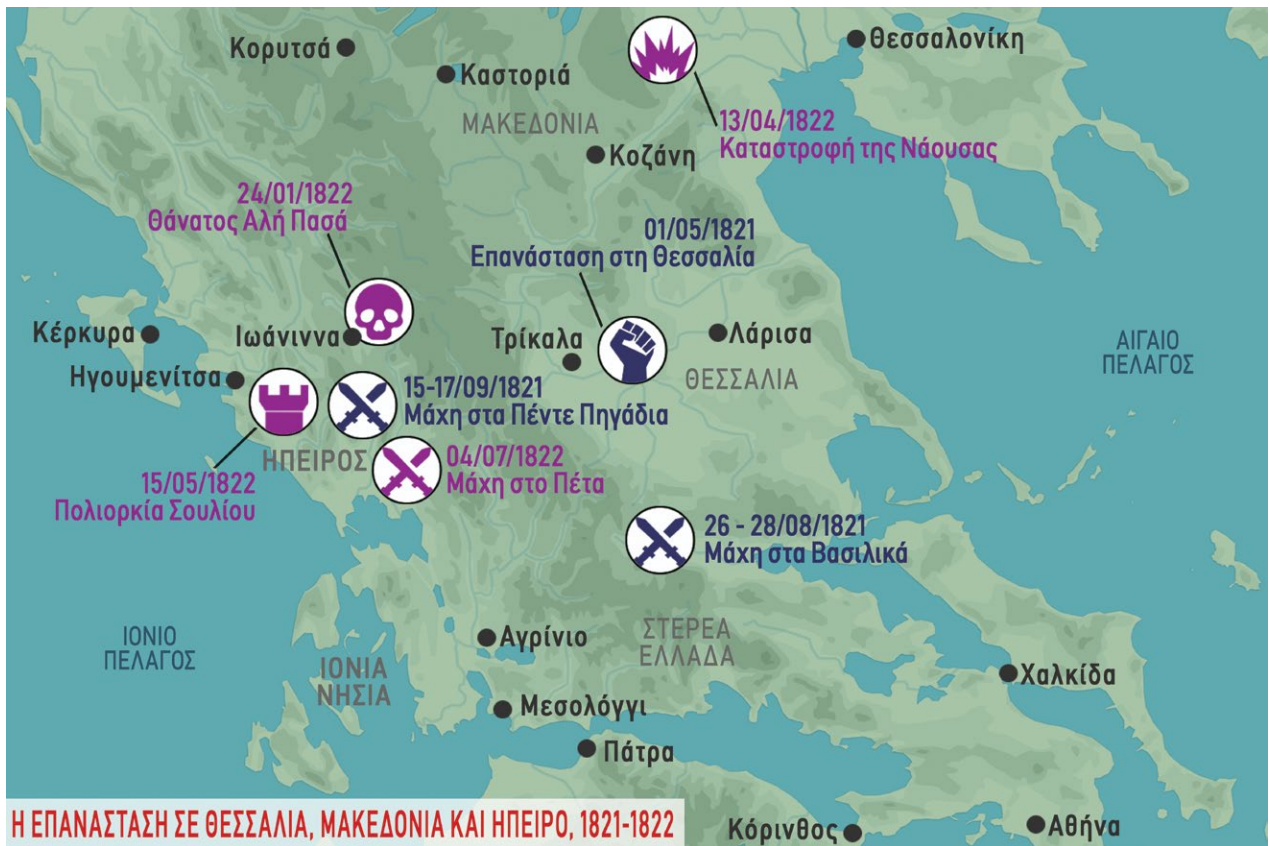
Εντοπίζω

όσα διαβάζω

Την περίοδο που ξέσπασε η επανάσταση στην Πελοπόννησο και στη Στερεά Ελλάδα, οι Έλληνες εξεγέρθηκαν και στην υπόλοιπη Ελλάδα. Στη Μακεδονία, στη Θεσσαλία και στην Ήπειρο, ωστόσο, οι Τούρκοι κατάφεραν, σχετικά γρήγορα, να τους νικήσουν και να καταστείλουν την επανάσταση.

ΧΡΟΝΟΓΡΑΜΜΗ

Μάιος του 1821

Ξέσπασμα της επανάστασης σε Μακεδονία και Θεσσαλία.

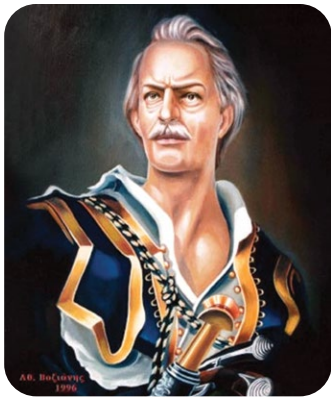
Απρίλιος του 1822

Επίθεση των Τούρκων στη Νάουσα και λήξη της Ελληνικής Επανάστασης στη Μακεδονία.

Ιούλιος του 1822

Μάχη του Πέτα και λήξη της Ελληνικής Επανάστασης στην Ήπειρο.

Εικόνα 1

Ο Εμμανουήλ Παπάς, πρωτεργάτης της εξέγερσης στη Χαλκιδική και μία από τις αγνότερες και ηρωικότερες μορφές της Επανάστασης (1996, έργο του Αθανάσιου Βοζιάνη, Wikimedia Commons - Κοινά Κτήματα).

Τον Μάιο του 1821, ξεκίνησε η επανάσταση στη Μακεδονία. Ήδη από τον Μάρτιο, ο **Εμμανουήλ Παπάς** (διορισμένος αρχηγός στη Χαλκιδική από τη Φιλική Εταιρεία), έφτασε, ξεκινώντας από την Κωνσταντινούπολη με όπλα και πολεμοφόδια, στο **Άγιο Όρος**. Σε γενική συνέλευση που έγινε εκεί, κηρύχθηκε επίσημα η Επανάσταση στη Μακεδονία κι εκείνος ανακηρύχθηκε αρχηγός της.

Ξεκινώντας από το Άγιο Όρος, κατάφερε να ξεσηκώσει και να απελευθερώσει αρκετές περιοχές, προχωρώντας προς τη Θεσσαλονίκη. Οι Τούρκοι, όμως, αντέδρασαν γρήγορα, συλλαμβάνοντας τους πρόκριτους των επαναστατημένων περιοχών και καταστρέφοντας αρκετές από αυτές. Η προσπάθεια των εξεγερμένων να αντισταθούν στα Βασιλικά και στην Κασάνδρα απέτυχε και οι επαναστάτες αναγκάστηκαν να διαλυθούν.

Αρκετοί από αυτούς κατέφυγαν στη **Νάουσα**, όπου επιτέθηκε ο τουρκικός στρατός με πάνω από 20.000 άνδρες, με αποτέλεσμα οι Έλληνες επαναστάτες (λιγότεροι από 5.000), να χάσουν. Η πόλη κατακτήθηκε, ενώ οι γυναίκες και τα παιδιά έπεσαν στον γκρεμό της Αράπιτσας για να αποφύγουν την αιχμαλωσία.

Η Νάουσα, με τους υπερήφανους κατοίκους της, έμεινε στην ιστορία για τη **θυσία** τους, καθώς η ηρωική αντίσταση έγινε **σύμβολο της ελληνικής αντίστασης** και του αλύγιστου εθνικού φρονήματος, εμπνέοντας τους επαναστάτες σε άλλες περιοχές της Ελλάδας.

Τον Μάιο του 1821, οι κάτοικοι του Πηλίου στη Θεσσαλία, με αρχηγούς τους **Ανθιμο Γαζή** και **Κυριάκο Μπασδέκη**, επαναστάτησαν και πολιορκήσαν τον Βόλο και το Βελεστίνο, με τη βοήθεια πλοίων από την Ύδρα. Ο Δράμαλης, όμως, έφτασε με ισχυρό στρατό από τη Λάρισα και κατάφερε να τους διασκορπίσει. Αρκετοί από τους επαναστάτες πέρασαν, τότε, στη Στερεά Ελλάδα και συνέχισαν εκεί τον αγώνα για την απελευθέρωση της χώρας.

Εικόνα 2

Ο Ανθιμος Γαζής που, εκτός της επαναστατικής του δράσης, αγωνίστηκε για τη διάδοση των ευρωπαϊκών ιδεών του Διαφωτισμού στην Ελλάδα (αγνώστου καλλιτέχνη, 19ος αι. Wikimedia Commons - Κοινά Κτήματα).

Ακούω και μαθαίνω

Στην Ήπειρο, το 1821, οι **Σουλιώτες** έκοψαν την επικοινωνία των Ιωαννίνων με την Πρέβεζα και την Άρτα και επιτέθηκαν σε αυτές χωρίς επιτυχία. Κατάφεραν, βέβαια, να νικήσουν τους Τούρκους στα **Πέντε Πηγάδια** αλλά, όταν στα τέλη του 1821 οι Αλβανοί σύμμαχοί τους τους εγκατέλειψαν, αναγκάστηκαν να κάνουν ανακωχή και να γυρίσουν στον τόπο τους.

Οι Τούρκοι, αφού εξόντωσαν τον **Αλή Πασά**, έστειλαν στρατό για να σταματήσει την ελληνική εξέγερση. Έλληνες και Φιλέλληνες προσπάθησαν να τους σταματήσουν αλλά, τον Ιούλιο του 1822, στη **μάχη του Πέτα**, ηττήθηκαν, με περισσότερους από τους μισούς να πεθαίνουν ή να αιχμαλωτίζονται.

Η ήττα αυτή ανάγκασε τους Σουλιώτες να υπογράψουν **συνθήκη** και να φύγουν για πάντα από τον τόπο τους. Έτσι, οι Τούρκοι κατάφεραν να φτάσουν στη Δυτική Ελλάδα, να κατακτήσουν το μεγαλύτερο μέρος της και να πολιορκήσουν το Μεσολόγγι, χωρίς επιτυχία.

Οι Έλληνες επαναστάτες, λοιπόν, ηττήθηκαν σε Μακεδονία, Θεσσαλία και Ήπειρο καθώς:

- στις περιοχές αυτές μπορούσε να φτάσει εύκολα ο **τουρκικός στρατός**.
- **το έδαφος των περιοχών** ήταν πεδινό και δυσκόλευε την εφαρμογή του κλεφτοπόλεμου.
- οι Έλληνες **δεν ήταν τόσοι πολλοί** όσοι στη Στερεά Ελλάδα, στην Πελοπόννησο και στα νησιά του Αιγαίου.

Εικόνα 3

Ο Αλή Πασάς, στη λίμνη του Βουθρωτού (λεπτομέρεια από λιθογραφία του Λουί Ντυπρέ, 1819, Ελληνικό Κοινοβούλιο).

Εικόνα 4

Λεπτομέρεια από πίνακα (1844) του Πάουλ Εμίλ Γιάκομπς, που απεικονίζει τον Αλή Πασά με την Ελληνίδα κυρά Βασιλική (Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

Πηγή 1

Η αποτυχία της Επανάστασης στη Μακεδονία

17 Μαΐου του 1827, ξεκίνησε η επανάσταση στη Μακεδονία, που όμως «πνίγηκε στο αίμα» [...]

Για δύο περίπου χρόνια οι Μακεδόνες πολέμησαν από κοινού με τους Έλληνες του νότου για την ελευθερία, απασχόλησαν σοβαρά τις οθωμανικές δυνάμεις και βοήθησαν σημαντικά στην εδραίωση της επανάστασης στη νότια Ελλάδα. Όμως, ήταν ένας αγώνας «χωρίς τύχη» καθώς στην περιοχή υπήρχε έντονη οθωμανική παρουσία που ήταν αναμενόμενο να καταστείλει οποιαδήποτε μορφή εξέγερσης.

Δημήτριος Σταθακόπουλος, 1821 από τις πηγές, Εκδόσεις 24 γράμματα, σ. 274

Πηγή 2

Η διάλυση της συμμαχίας Σουλιωτών και Αλβανών

Ο Αλβανός πασάς Ομέρ Βριώνης [...] προσπάθησε να διαλύσει τη συμμαχία Ελλήνων, Σουλιωτών και Αλβανών που ήταν αντίθετοι με την Πύλη. [...] Οι Αλβανοί έστειλαν πράκτορες στις ελληνικές περιοχές. Έμαθαν έτσι ότι είχαν πυρποληθεί τζαμιά και, το σπουδαιότερο, ότι οι Έλληνες είχαν έλλειψη από όπλα και πολεμοφόδια. Γι' αυτό αποφάσισαν να ακολουθήσουν τον Βριώνη και να στραφούν εναντίον των Σουλιωτών, οι οποίοι, όμως, κατόρθωσαν να διαφύγουν και να γυρίσουν στο Σούλι χωρίς μεγάλες απώλειες.

Douglas Dakin, Η ενοποίηση της Ελλάδας 1770-1923, Αθήνα 1980, σ. 75

Ερωτήσεις Κατανόησης

1

Για ποιον λόγο απέτυχε η επανάσταση στη Θεσσαλία;

2

Με αφορμή την επίσκεψή σας στην ηρωική πόλη της Νάουσας, αναζητήστε πληροφορίες για τη θυσία των Ναουσαίων στην Αράπιτσα. Στη συνέχεια, φτιάξτε μία αφιερωματική παρουσίαση και δημοσιεύστε την στη σχολική εφημερίδα.

3

Μελέτησε τον χάρτη του μαθήματος και φτιάξε το δικό σου χρονολόγιο (χρονογραμμή) με τα σημαντικότερα ιστορικά γεγονότα του 1821-1822 στη Μακεδονία, στη Θεσσαλία και στην Ήπειρο.

Εικόνα 5

Γλωσσάρι

Λεπτομέρεια από χαλκογραφία του Τσάρλς Κόκρελ (1820), που απεικονίζει Σουλιώτες, που εγκαταλείπουν οριστικά την περιοχή τους, μετά τη μάχη του Πέτα (Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

14

Η Επανάσταση στα νησιά του Αιγαίου και ο Κωνσταντίνος Κανάρης

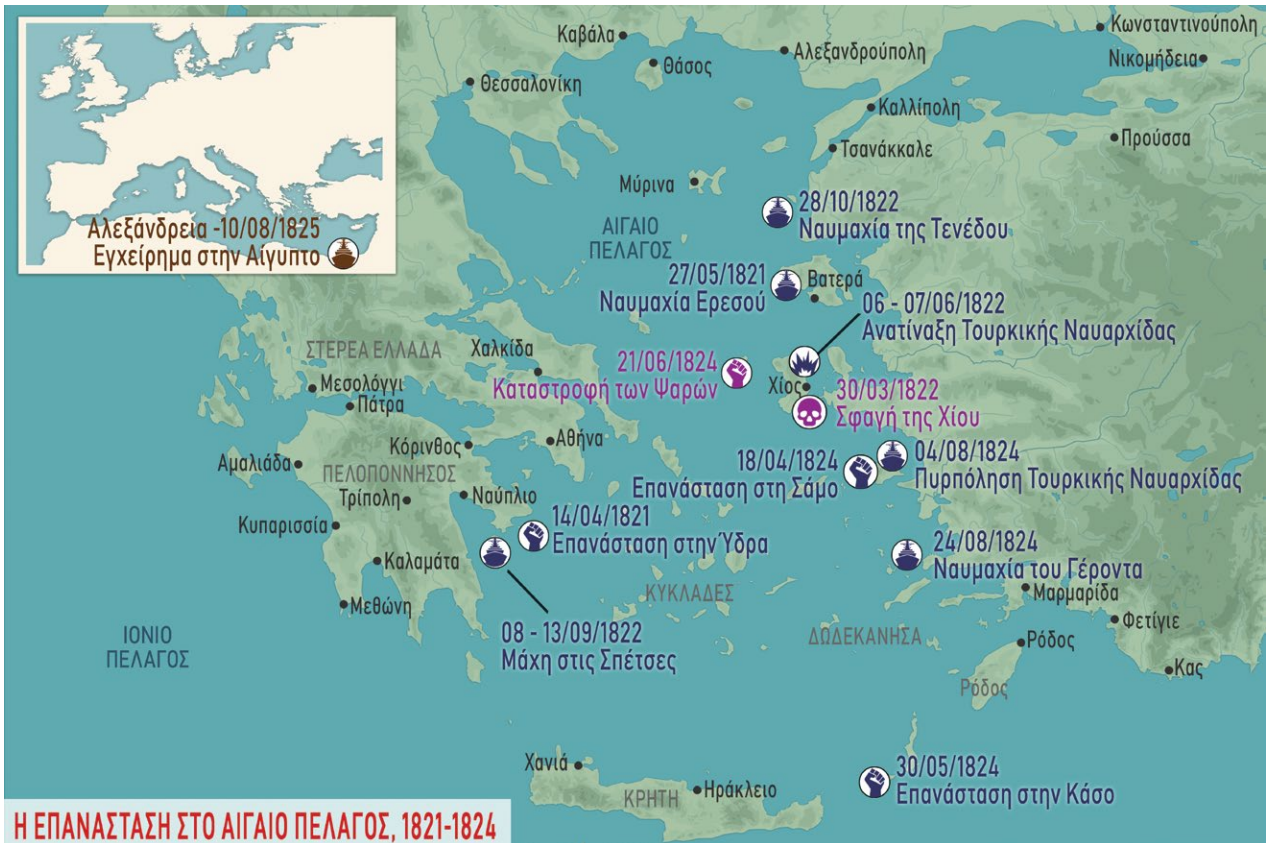
Εντοπίζω

όσα διαβάζω

Λίγο μετά το ξέσπασμα της επανάστασης στην Πελοπόννησο και τη Στερεά Ελλάδα, αρκετά νησιά του Αιγαίου εξεγέρθηκαν, με πρώτες τις Σπέτσες, ενώ ακολούθησαν η Ύδρα και τα Ψαρά, με τους στόλους τους να παίζουν καθοριστικό ρόλο στην Επανάσταση. Σημαντικοί Έλληνες επαναστάτες που αντιμετώπισαν τους Τούρκους στη θάλασσα ήταν ο Δημήτριος Παπανικολής, ο Ανδρέας Μιαούλης και ο Κωνσταντίνος Κανάρης.

ΧΡΟΝΟΓΡΑΜΜΗ

Απρίλιος του 1821

Εξέγερση Σπετσών και Ύδρας.

1822

Καταστροφή της Χίου από τους Τούρκους και πυρπόληση τουρκικής ναυαρχίδας από τον Κανάρη.

Αύγουστος του 1824

Ναυμαχία στον κόλπο του Γέροντα.

Εικόνα 1

Η Σφαγή της Χίου, που συγκλό- νισε την ευρωπαϊκή κοινή γνώμη και οδήγησε σε μία θετική στάση των λαών απέναντι στην ελλη- νική επανάσταση (λεπτομέρεια από πίνακα του Ευγένιου Ντελα- κρουά, 1824, Μουσείο Λούβρου).

Από τα νησιά του Αιγαίου, πρώτα εξεγέρθηκαν, τον Απρίλιο του 1821, οι **Σπέτσες** με τη **Μπουμπουλίνα** και η **Ύδρα** με τον **Οικονόμου**. Στη συνέχεια, η επανάσταση επεκτάθηκε στα Ψαρά, στην Κάσο, στη Σάμο, στα Δωδεκάνησα και στην Κρήτη (ιδιαίτερα στα Σφακιά). Οι Τούρκοι, πραγματοποιώντας αντίποινα στους Έλληνες των νησιών και της Μικράς Ασίας, κατέστρεφαν εντελώς τη **Χίο** (1822), σκοτώνοντας περίπου 25.000 κατοίκους της και αιχμαλωτίζοντας άλλους 45.000.

Οι επιτυχίες των Ελλήνων, κατά την πρώτη περίοδο, ανά- γκασαν τους Τούρκους να ζητήσουν τη βοήθεια των **Αιγυ- πτίων**, ο στρατός και ο στόλος των οποίων είχε εκπαιδευτεί από Ευρωπαίους. Η εμπλοκή του **Ιμπραήμ Πασά** στο Αιγαίο αποτέλεσε κομβικό σημείο. Έτσι, ακολούθησαν συγκρούσεις ανάμεσα στους δύο στόλους, με τον τουρκοαιγυπτιακό να επιτίθεται στην **Κάσο και στα Ψαρά**, κατορθώνοντας, παρά τη γενναία προσπάθεια των επαναστατών, να καταστρέψει τις βασικές ελληνικές ναυτικές βάσεις.

Η σημαντικότερη, όμως, ναυμαχία έγινε τον Αύγουστο του 1824 στον **κόλπο του Γέροντα**. Εκεί, ο **Μιαούλης** κατάφερε με ελιγμούς να προκαλέσει σύγχυση στους Τούρκους και, χρησιμοποιώ- ντας τα πυρπολικά, να νικήσει. Μετά από αυτή την ήττα, ο τουρκοαιγυπτιακός στόλος διαλύθη- κε προσωρινά. Οι Τούρκοι κατευθύνθηκαν προς τον Ελλήσποντο και οι Αιγύπτιοι γύρισαν στην πατρίδα τους. Η νίκη αυτή θεωρείται μια από τις μεγαλύτερες στρατηγικές επιτυχίες του ελλη- νικού στόλου.

Η εξέγερση των νησιών έπαιξε πολύ σημαντικό ρόλο στην Επανάσταση του 1821, καθώς οι Έλ- ληνες ναυτικοί:

- βοηθούσαν τον ελληνικό στρατό ξηράς στις **μάχες** και σε **πολιορκίες** παραθαλάσσιων κά- στρων (π.χ. Μονεμβασιά, Ναυαρίνο).
- έκαναν **επιδρομές** στη Μικρά Ασία, στις οποίες κατέστρεφαν και έκλεβαν τουρκικά πλοία.
- συμμετείχαν σε **ναυμαχίες** στο ανοιχτό πέλαγος.
- **δεν άφηναν** τον τουρκικό στρατό να φτάσει στην επαναστατημένη Πελοπόννησο και στη Στε- ρεά Ελλάδα από τη θάλασσα.

Εικόνα 2

Η Μπουμπουλίνα επιτίθεται στο Ναύπλιο. Λεπτομέρεια από πίνα- κα του 19ου αιώνα (Μουσείο Μπουμπουλίνας, Σπέτσες).

Στις επιχειρήσεις τους στη θάλασσα, οι Έλληνες χρησιμοποιούσαν πολύ τα **πυρπολικά** ή αλλιώς **μπουρλότα**. Αυτά ήταν μικρά σκάφη, τα οποία γέμιζαν με εκρηκτικά και έσπρωχναν προς τα καράβια των εχθρών για να τα κάψουν. Αρχικά, τα χρησιμοποιούσαν μόνο σε επιχειρήσεις τη νύχτα αλλά, στη συνέχεια, έγινε χρήση τους και σε ναυμαχίες. Η αποτελεσματικότητά τους βοήθησε να εξουδετερωθεί μεγάλο μέρος του τουρκικού στόλου.

Οι σημαντικότεροι μπουρλοτιέρηδες Έλληνες ήταν οι **Δημήτριος Παπανικολής, Ανδρέας Μιαούλης και Κωνσταντίνος Κανάρης**.

Ο Κανάρης, με το ξέσπασμα της επανάστασης, άφησε το εμπορικό ναυτικό και συμμετείχε στις επιχειρήσεις εναντίον των Τούρκων.

Το **1822**, μάλιστα, σε αντίποινα για την καταστροφή της Χίου πυρπόλησε την τουρκική ναυαρχίδα που ήταν στο νησί, προκαλώντας τον θάνατο του Τούρκου αρχιναυάρχου και 2.000 ναυτών. Η ενέργεια αυτή προκάλεσε **πτώση στο ηθικό των Τούρκων**, ενώ ενίσχυσε το φρόνημα των Ελλήνων.

Στη συνέχεια, **πυρπόλησε και την αντιναυαρχίδα των Τούρκων στην Τένεδο** και κατέστρεψε πλοία τους στη Σάμο και στη Χίο.

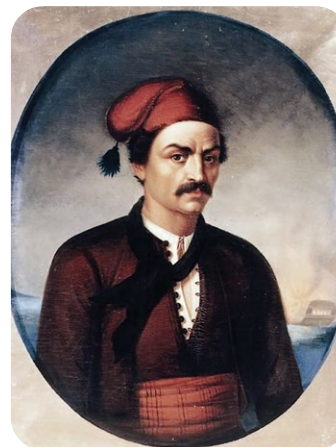
Το ελληνικό κράτος, μετά την απελευθέρωσή του, έδωσε το όνομα του **Κανάρη** σε τρία πολεμικά πλοία, ενώ ο ίδιος διορίστηκε ναύαρχος και, κάποια στιγμή, έγινε και πρωθυπουργός της χώρας.

Εικόνα 3

Ο Δημήτριος Παπανικολής (έργο του Διονύσιου Τσόκου, 1860, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, Αθήνα).

Εικόνα 4

Πορτρέτο του Κωνσταντίνου Κανάρη (έργο του Διονύσιου Τσόκου, 1850, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, Αθήνα).

Εικόνα 5

«Μετά την καταστροφή των Ψαρών» (έργο του Νικόλαου Γύζη, 1896-1898, Εθνική Πινακοθήκη, Αθήνα).

Γλωσσάρι

Πηγή 1

Οι Υδραίοι και οι Σπετσιώτες επαναστατούν

Στις 24 Μαρτίου 1821 οι Υδραίοι και οι Σπετσιώτες ενημερώθηκαν [...] ότι η επανάσταση άρχισε νωρίτερα γιατί το μυστικό είχε προδοθεί, οπότε χρειάστηκε επίστευσή της. [...]

Οι Σπετσιώτες ύψωσαν τη σημαία της Επανάστασης στις 26 Μαρτίου [...], ενώ κατ' άλλους την 2α και 3η Απριλίου. [...]

Οι Υδραίοι αρχικά φάνηκαν διστακτικοί στο να εξεγερθούν αμέσως, ενθυμούμενοι τις καταστροφές που είχαν πάθει κατά την αποτυχημένη εξέγερση του 1770. Τελικώς κήρυξαν την επανάσταση στο νησί, στις 14 Απριλίου 1821

Δημήτριος Σταθακόπουλος, 1821 από τις πηγές, Εκδόσεις 24 γράμματα, σ. 257

Πηγή 2

Οι Έλληνες ναυτικοί

Το 1821 οι Έλληνες συνολικά διέθεταν έναν εμπορικό στόλο περίπου 1.000 σκαφών μεσαίου μεγέθους- πολλά από τα οποία εξοπλισμένα με δέκα ως δεκαπέντε κανόνια- επανδρωμένων με περίπου 18.000 έμπειρους ναυτικούς.[...]

Οι Έλληνες ήταν αναμφίβολα εξαιρετικοί ναύτες και το οθωμανικό ναυτικό βασιζόταν κυρίως στους Υδραίους για την πλήρη επάνδρωσή του. Επομένως οι Οθωμανοί υπέστησαν ισχυρό πλήγμα όταν αναγκάστηκαν να τους αντικαταστήσουν με τους ακριβούς Ναπολιτάνους, λιγότερο εξοικειωμένους με το Αιγαίο.

Mark Mazower, Η ελληνική επανάσταση, Αλεξάνδρεια Ιστορία, σ. 137

Εικόνα 6

Η πυρπόληση της τουρκικής φρεγάτας στον κόλπο της Ερεσού από τον Δημήτριο Παπανικολή, μια σημαντική επιτυχία των Ελλήνων στη θάλασσα. Έργο του Κωνσταντίνου Βολανάκη (Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

1

Επισκέψου τη βιβλιοθήκη της περιοχής σου και μελέτησε κείμενα και έργα τέχνης σχετικά με την καταστροφή της Χίου, των Ψαρών και της Κάσου. Γράψε ένα άρθρο για την απήχησή τους στον υπόλοιπο κόσμο.

2

Μελέτησε τον χάρτη του μαθήματος και φτιάξε το δικό σου χρονολόγιο (χρονογραμμή) με τα σημαντικότερα ιστορικά γεγονότα του 1821-1824 που σχετίζονται με την Επανάσταση στα νησιά του Αιγαίου.

15

Η άλωση της Τριπολιτσάς και η μάχη στα Δερβενάκια

Εντοπίζω

όσα διαβάζω

Οι δύο πιο σημαντικές μάχες που έδωσαν οι Έλληνες τα πρώτα χρόνια της επανάστασης πραγματοποιήθηκαν στην Τριπολιτσά και στα Δερβενάκια. Και στις δύο, οι Έλληνες κατάφεραν να νικήσουν τους Τούρκους με αρχηγό τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη.

ΧΡΟΝΟΓΡΑΜΜΗ

Σεπτέμβριος του 1821

Απελευθέρωση
Τριπολιτσάς.

Ιούλιος του 1822

Μάχη
στα Δερβενάκια.

Ο **Κολοκοτρώνης**, σε συμβούλιο που έγινε μετά την απελευθέρωση της Καλαμάτας (23 Μαρτίου 1821), έκρινε πως το καλύτερο που θα μπορούσαν να κάνουν οι Έλληνες ήταν να προσπαθήσουν να κατακτήσουν άμεσα την **Τριπολιτσά**. Η πολιορκία ξεκίνησε τον Απρίλιο, με τους Έλληνες να ενισχύουν τις θέσεις τους καθώς κατέφθαναν περισσότερες δυνάμεις από διάφορες περιοχές. Τελικά, στις 23 Σεπτεμβρίου, η πόλη απελευθερώθηκε και πολλοί Τούρκοι σφαγιάστηκαν.

Η **άλωση της Τριπολιτσάς** ήταν πολύ σημαντική, καθώς:

- οι Έλληνες κατέλαβαν το **βασικό στρατιωτικό, διοικητικό κι εμπορικό** κέντρο των Τούρκων στην Πελοπόννησο, αποκτώντας χιλιάδες τουρκικά όπλα.
- τονώθηκε το **ηθικό** των Ελλήνων, καθώς κατάλαβαν ότι οι Τούρκοι δεν ήταν ανίκητοι.
- οι Έλληνες μπόρεσαν, στη συνέχεια, ανενόχλητοι να πολιορκήσουν **και να κατακτήσουν** τα υπόλοιπα κάστρα της Πελοποννήσου.

Οι επιτυχίες των Ελλήνων ανάγκασαν τους Τούρκους να στείλουν τον πασά της Λάρισας, **Δράμαλη**, μαζί με 30.000 άντρες, να σταματήσει την επανάσταση (1822). Οι Έλληνες δεν είχαν τις απαραίτητες δυνάμεις να τον αντιμετωπίσουν σε ανοιχτή μάχη. Για αυτόν τον λόγο, ο Κολοκοτρώνης αποφάσισε να εφαρμόσει την **τακτική της καμένης γης**, ώστε να μπορέσει να τον αντιμετωπίσει σε τοποθεσία, στην οποία θα είχε εκείνος το πλεονέκτημα.

Άφησε, λοιπόν, τον τουρκικό στρατό να φτάσει ανενόχλητος μέχρι το Άργος στέλνοντας, ταυτόχρονα, τον γιο του, Πάνο, και τον Δημήτριο Υψηλάντη στο τοπικό φρούριο για να τον καθυστερήσουν. Ταυτόχρονα, ο ίδιος **κατέστρεψε όλες τις καλλιέργειες στις γύρω περιοχές**, ώστε οι Τούρκοι να μην **μπορούν να βρουν** τρόφιμα και να βρεθούν σε αδιέξοδο.

Εικόνα 1

Ο οπλαρχηγός Παναγιώτης Κεφάλας σηκώνει τη σημαία της ελευθερίας στα τείχη της Τριπολιτσάς (19ος αι. έργο του Πίτερ Φον Ες, Wikimedia Commons - Κοινά Κτήματα).

Εικόνα 2

Ο Δράμαλης, αρχηγός της εκστρατείας των Τούρκων και πασάς της Λάρισας (Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

Εικόνα 3

Η μάχη των Δερβενακίων (έργο του Θεόδωρου Βρυζάκη, Wikimedia Commons - Κοινά Κτήματα).

Ακούω και μαθαίνω

Η τακτική αυτή προκάλεσε σημαντική **πείνα** και **αποδιοργάνωση** στον τουρκικό στρατό, που ήδη υπέφερε από τις δυσκολίες του καλοκαιριού. Το σχέδιο πέτυχε και ο Δράμαλης με τους στρατιώτες του αναγκάστηκαν να γυρίσουν στην Κόρινθο.

Έλληνες στρατιώτες, όμως, εγκαταστάθηκαν στους δρόμους που θα χρησιμοποιούσαν οι Τούρκοι για να επιστρέψουν, ενώ ο Κολοκοτρώνης έφτασε με 2.500 άντρες στα **Δερβενάκια**. Εκεί δόθηκε κι η κρίσιμη μάχη, στην οποία οι Τούρκοι έχασαν ολοκληρωτικά. Η νίκη αυτή δεν εξασφάλισε μόνο τη συνέχιση της επανάστασης αλλά και τη γενικότερη αποδυνάμωση των τουρκικών δυνάμεων στην Πελοπόννησο.

Σημαντικό ρόλο σε αυτή τη νίκη, πέρα από τον ίδιο τον Κολοκοτρώνη, έπαιξαν και οι **Δημήτρης Υψηλάντης, Παπαφλέσσας και Νικηταράς** (Νικήτας Σταματελόπουλος).

Η σημασία της νίκης των Ελλήνων στα Δερβενάκια ήταν τεράστια, διότι:

- η **επανάσταση** επιβίωσε και συνεχίστηκε.
- πολλοί **Τούρκοι σκοτώθηκαν** και αρκετοί άλλοι αιχμαλωτίστηκαν.
- πέθανε ο ίδιος ο **Δράμαλης**, αφού πρώτα επέστρεψε στην Κόρινθο.
- οι **Έλληνες** πήραν αρκετά λάφυρα, πολεμικό υλικό και ζώα.

Με την επιτυχία αυτή, επιβεβαιώθηκε, για άλλη μια φορά, η στρατιωτική και στρατηγική ικανότητα του Κολοκοτρώνη, ο οποίος, μετά από αυτή του την επιτυχία, διορίστηκε **αρχιστράτηγος**.

Γλωσσάρι

Εικόνα 4

Ο Κολοκοτρώνης μετά τη νίκη στα Δερβενάκια διατήρησε την ψυχραιμία του, χωρίς να θεωρήσει ότι με τη νίκη αυτή τελείωσε οριστικά η τουρκική απειλή (έργο του Πίτερ Φον Ες, 1821, αρχές 19ου αι. (Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

Εικόνα 5

Ο Νικηταράς, που ήταν γνωστός με το ψευδώνυμο Τουρκοφάγος (έργο του Πίτερ Φον Ες, 1821, αρχές 19ου αι. (Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

Πηγή 1

Οι Τούρκοι στην Τριπολιτσά

Μετά τον γενικό ξεσηκωμό οι στρατιωτικές επιχειρήσεις στον Μοριά συγκεντρώθηκαν γύρω στις κύριες πόλεις και στα φρούρια στα οποία είχαν καταφύγει όσοι από τους 40.000 Τούρκους είχαν επιζήσει. [...] Οι Έλληνες [...] έστρεψαν την προσοχή τους στην Τριπολιτσά που περιβαλλόταν από τείχη. Εδώ ανάμεσα στον πληθυσμό που είχε υπερβολικά αυξηθεί με Τούρκους πρόσφυγες υπήρχαν 4.000 μωαμεθανοί Αλβανοί σταλμένοι από τον Χουρσίτ πασά για να ενισχύσουν τη φρουρά. Οι Έλληνες είχαν συγκεντρώσει γύρω από την πόλη περίπου 12.000 άνδρες.

Douglas Dakin, Η ενοποίηση της Ελλάδας 1770-1923, Αθήνα 1980, σ. 73

Πηγή 2

Η σημασία της κατάκτησης της Τριπολιτσάς

Η πτώση της Τριπολιτσάς, μετά από πολιορκία που κράτησε έξι μήνες ήταν αποφασιστική για την εδραίωση και την εξέλιξη του Αγώνα [...] έδινε αυτοπεποίθηση στους αγωνιστές, που τώρα μπορούσαν πιο εύκολα να χτυπήσουν τα άλλα φρούρια, που βρίσκονταν ακόμη στα χέρια των Τούρκων, και ανέβαζε το ηθικό τους, καθώς είχε πια εξουδετερωθεί η κυριότερη εστία της τουρκικής αντιστάσεως. Με τα λάφυρα εξ άλλου, στα οποία περιλαμβάνονταν 11.000 όπλα, μπόρεσαν να οπλισθούν πολλοί αγωνιστές.

Περικλής Θεοχάρης, Το χρονικόν της ενάρξεως της επανάστασεως στην Πελοπόννησο, Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών, τόμ. 70, τεύχ.2, 1995, σελ. 196 (προσαρμοσμένο).

1

Ποια ήταν η σημασία της νίκης των Ελλήνων στα Δερβενάκια;

2

Στο πλαίσιο ομαδικής εργασίας, επισκεφθείτε τη βιβλιοθήκη της περιοχής σας και μελετήστε αποσπάσματα από απομνημονεύματα των αγωνιστών της Επανάστασης που σχετίζονται με τις μάχες που έγιναν στην Τριπολιτσά και στα Δερβενάκια. Συζητήστε τα αποτελέσματα της μελέτης σας στην τάξη.

3

Διάλεξε έναν/μία συμμαθητή/τριά σου και, αξιοποιώντας το σχετικό QR code, με τίτλο «Άλωση της Τριπολιτσάς» γράψε ένα σχετικό άρθρο για τη σημασία της. Η Πηγή 2 και όσα διάβασες στο συγκεκριμένο μάθημα θα σου φανούν χρήσιμα.

16

Μορφές του Αγώνα: Ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης και ο Μάρκος Μπότσαρης

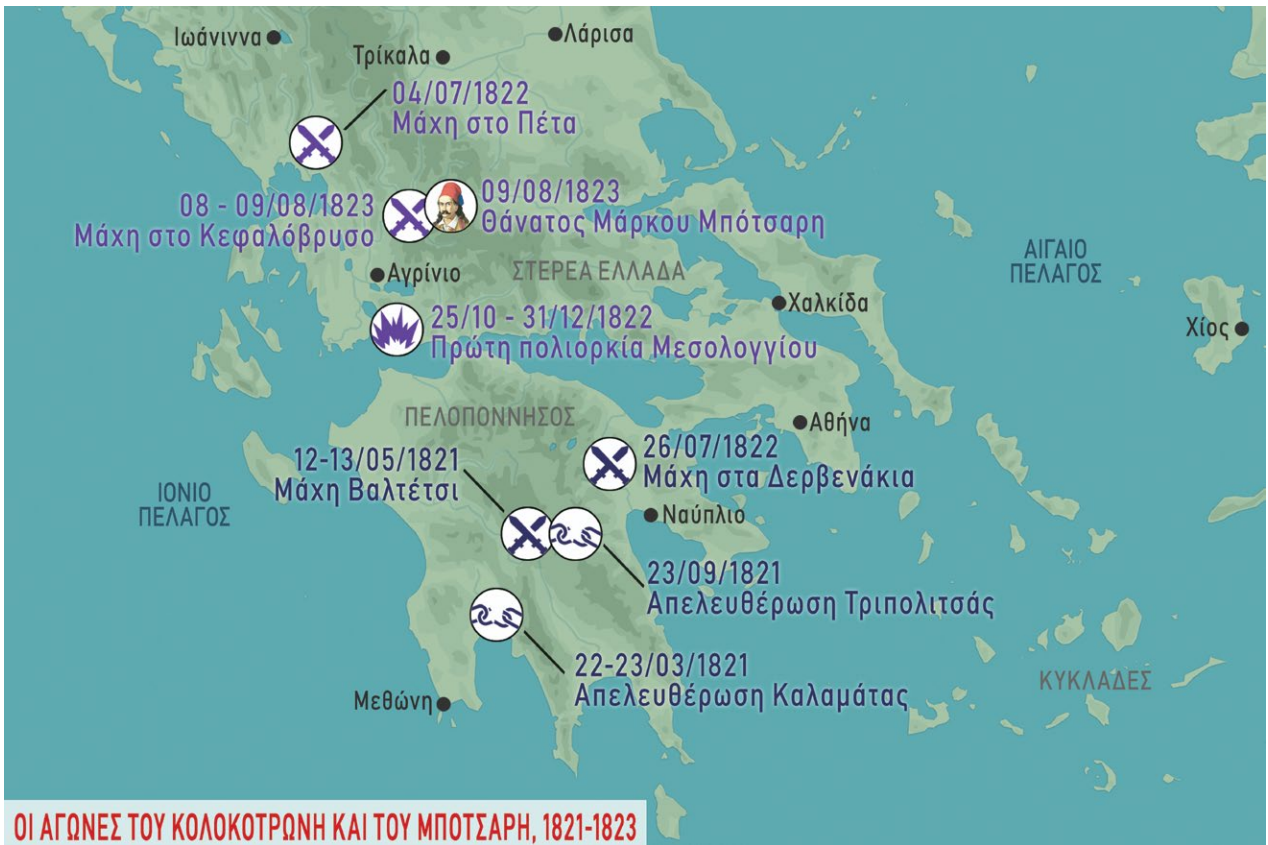
Εντοπίζω

όσα διαβάζω

Δύο Έλληνες που πρωταγωνίστησαν στην Επανάσταση του 1821 ήταν ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης και ο Μάρκος Μπότσαρης. Και οι δύο κατάφεραν να νικήσουν πολλές φορές τους Τούρκους, ενώ ήταν διατεθειμένοι να δώσουν και τη ζωή τους για την Ελλάδα.

ΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΤΟΥ ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗ ΚΑΙ ΤΟΥ ΜΠΟΤΣΑΡΗ, 1821-1823

ΧΡΟΝΟΓΡΑΜΜΗ

Ο Κολοκοτρώνης, γνωστός και ως «**Γέρος του Μοριά**», γεννήθηκε το 1770. Πριν τον πόλεμο είχε γίνει ταγματάρχης του βρετανικού στρατού, αρματολός και είχε συμμετάσχει και στον ρωσοτουρκικό πόλεμο στο πλευρό των Ρώσων.

Το 1818, έγινε μέλος της **Φιλικής Εταιρείας** και, λίγο πριν το ξέσπασμα της επανάστασης, γύρισε στη Μάνη για να συμφιλιώσει τους κατοίκους της και να τους ενθαρρύνει να συμμετάσχουν στην Επανάσταση.

Μάλιστα, τονίζοντας πως ο ίδιος ήταν έτοιμος να παραμερίσει όλα τα προβλήματα του παρελθόντος, πήγαινε κάθε βράδυ σε διαφορετική περιοχή και διέδιδε πως είχε έρθει η ώρα για τους Έλληνες να επαναστατήσουν και να αποκτήσουν την ελευθερία τους. Ιδιαίτερο αγώνα έκανε για να **πείσει τους προεστούς** όλων των περιοχών να συμμετάσχουν στην επανάσταση, καθώς κάποιοι από αυτούς, αρχικά, ήταν επιφυλακτικοί.

Θεωρούσε πολύ σημαντικό οι Έλληνες να ξεκινήσουν όλοι μαζί εξέγερση, ώστε να είναι πολύ πιο δύσκολο για τους Τούρκους να τους σταματήσουν.

Ο Κολοκοτρώνης, από την αρχή της Επανάστασης, είχε ηγετικό ρόλο στις στρατιωτικές επιχειρήσεις και πρωταγωνίστησε στην απελευθέρωση της **Καλαμάτας** και της **Τριπολιτσάς** και σε διάφορες μάχες, όπως αυτή στο **Βαλτέτσι**. Μετά τη νίκη του στα **Δερβενάκια** (1822) έγινε αρχιστράτηγος και απέκτησε ακόμα μεγαλύτερη φήμη.

Τον Οκτώβριο του 1822, οι Τούρκοι, μετά τη μάχη του Πέτα, έφτασαν στη Στερεά Ελλάδα και ξεκίνησαν να πολιορκούν το Μεσολόγγι. Τις διαπραγματεύσεις για την παράδοση της πόλης, αρχικά, ανέλαβε ο **Μάρκος Μπότσαρης**, ο οποίος κατάφερε να κερδίσει χρόνο μέχρι να έρθει ο χειμώνας, οπότε ο τουρκικός στρατός αποχώρησε προσωρινά.

Εικόνα 1

Ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης (έργο του Διονύσιου Τσόκου, 1853, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, Αθήνα).

Εικόνα 2

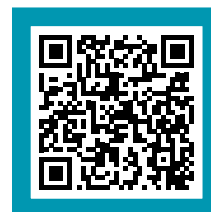
Λεπτομέρεια από πίνακα του Pierre Peytier, που απεικονίζει τον Κολοκοτρώνη με την προσωπική του φρουρά, κάτι που συνήθιζε, για να εξασφαλίζει την ασφάλειά του (περ. 1828, (Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

Εικόνα 3

Λεπτομέρεια από πίνακα του Ευγένιου Ντελακρουά, που απεικονίζει τον Μπότσαρη να αιφνιδιάζει το τουρκικό στρατόπεδο και να πέφτει θανάσιμα τραυματισμένος (1860-1862, Μουσείο Τέχνης Τολέδο).

Ακούω και μαθαίνω

Όταν οι Τούρκοι επέστρεψαν, οι Έλληνες ήταν διχασμένοι αλλά ο Μπότσαρης τους κάλεσε να αφήσουν στην άκρη τις μεταξύ τους διαφωνίες και να πολεμήσουν ενωμένοι. Μάλιστα, ο ίδιος, για να δώσει το παράδειγμα, **έσκισε το δίπλωμα της στρατηγίας** του κι επιτέθηκε μαζί με λίγους Σουλιώτες στους Τούρκους, στο Κεφαλόβρυσο.

Οι Σουλιώτες πολεμούσαν γενναία και όλα έδειχναν πως θα νικούσαν τους εχθρούς. Αναγκάστηκαν, όμως, να υποχωρήσουν όταν ο Μάρκος Μπότσαρης σκοτώθηκε στη μάχη, το σώμα του οποίου θάφτηκε με τιμές, λίγο αργότερα, στο Μεσολόγγι.

Το 1823, η **διχόνοια** που ήδη υπήρχε στη χώρα οδήγησε σε ξέσπασμα **εμφυλίου πολέμου**, ο οποίος κράτησε μέχρι το 1825.

Ο Κολοκοτρώνης συμμετείχε σε αυτόν και, προς το τέλος του, φυλακίστηκε από τους νικητές. Όταν όμως ο Αιγύπτιος Πασάς **Ιμπραήμ** έφτασε στην Πελοπόννησο για να καταστείλει την Επανάσταση (1825), η κυβέρνηση τον αποφυλάκισε και του ζήτησε να γίνει αρχηγός του στρατού.

Εκείνος δέχθηκε, αφήνοντας πίσω τα προσωπικά προβλήματα που είχε με κάποια μέλη της κυβέρνησης, αποδεικνύοντας πως έβαζε **πάνω από όλα την πατρίδα** και την ελευθερία της.

Εικόνα 4

Σκίτσο του Joseph Cartwright, που απεικονίζει τον Μάρκο Μπότσαρη, σε νεαρότερη ηλικία (Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

Γλωσσάρι

Εικόνα 5

Λεπτομέρεια από πίνακα του Πίτερ Φον Ες, που απεικονίζει τον Κολοκοτρώνη και τους άνδρες του στο προπύργιό τους (Wikimedia Commons - Κοινά Κτήματα).

Πηγή 1

Η είσοδος του Κολοκοτρώνη στην Τριπολιτσά

Στον Κολοκοτρώνη [...] δεν άρεσαν οι πόλεις, κι ένιωθε ιδιαίτερη αποστροφή για την Τριπολιτσά. Όταν μπήκε μέσα, λέγεται πως στάθηκε για μια στιγμή μπροστά στον μεγάλο γεροπλάτανο κοντά στο παζάρι, όπου πριν από πολλά χρόνια είχαν κρεμάσει τα κεφάλια των συγγενών και των φίλων του στη μεγάλη εκστρατεία κατά των κλεφτών. Τώρα, δεκαπέντε χρόνια μετά, ήταν η ώρα της επιστροφής και του θριάμβου ενάντια όχι μόνο στους Οθωμανούς αλλά και στους προεστούς.

Mark Mazower, Η ελληνική επανάσταση, Αλεξάνδρεια Ιστορία, σ. 89

Πηγή 2

Ο στρατηγός Μάρκος Μπότσαρης

Ο Μάρκος την απaráμιλλη γενναιότητα της ψυχής του συνένωνε με τις πολεμικές αρετές και τις στρατιωτικές, που δεν είναι έμφυτες, αλλά διδάσκονται είτε σε εκπαιδευτήρια είτε στο σχολείο της πείρας. Οι γνώσεις του τον βοήθησαν να γίνει ο καλύτερος στρατηγός της Ελλάδος. Γιατί την εποχή που σκοτώθηκε ο Μάρκος εμπειρότεροι από αυτόν δεν ήταν ούτε ο Κολοκοτρώνης ούτε ο Καραϊσκάκης, οι οποίοι δοξάστηκαν ο πρώτος για τη στρατηγική του ευφυΐα και ο δεύτερος για τα ανεξάντλητα τεχνάσματά του.

Αναστάσιος Γούδας, Βίοι Παράλληλοι, Ήρωες της ξηράς, Εν Αθήναις 1876, Τ. 8, σ. 72-73

1

Τι θέλησε να πετύχει ο Μπότσαρης με το σκίσιμο του διπλώματος της στρατηγίας;

2

Συζητήστε και αναλύστε στην τάξη τη φράση του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη «Μια φορά εβαπτίστημεν με το λάδι, βαπτιζόμεθα και μία με το αίμα δια την ελευθερίαν της πατρίδος μας».

3

Μελέτησε τον χάρτη του μαθήματος και φτιάξε το δικό σου χρονολόγιο (χρονογραμμή) με τα σημαντικότερα ιστορικά γεγονότα του 1821-1823 που σχετίζονται με τον Κολοκοτρώνη και τον Μπότσαρη.

17

Οι εθνοσυνελεύσεις και η πολιτική οργάνωση του Αγώνα

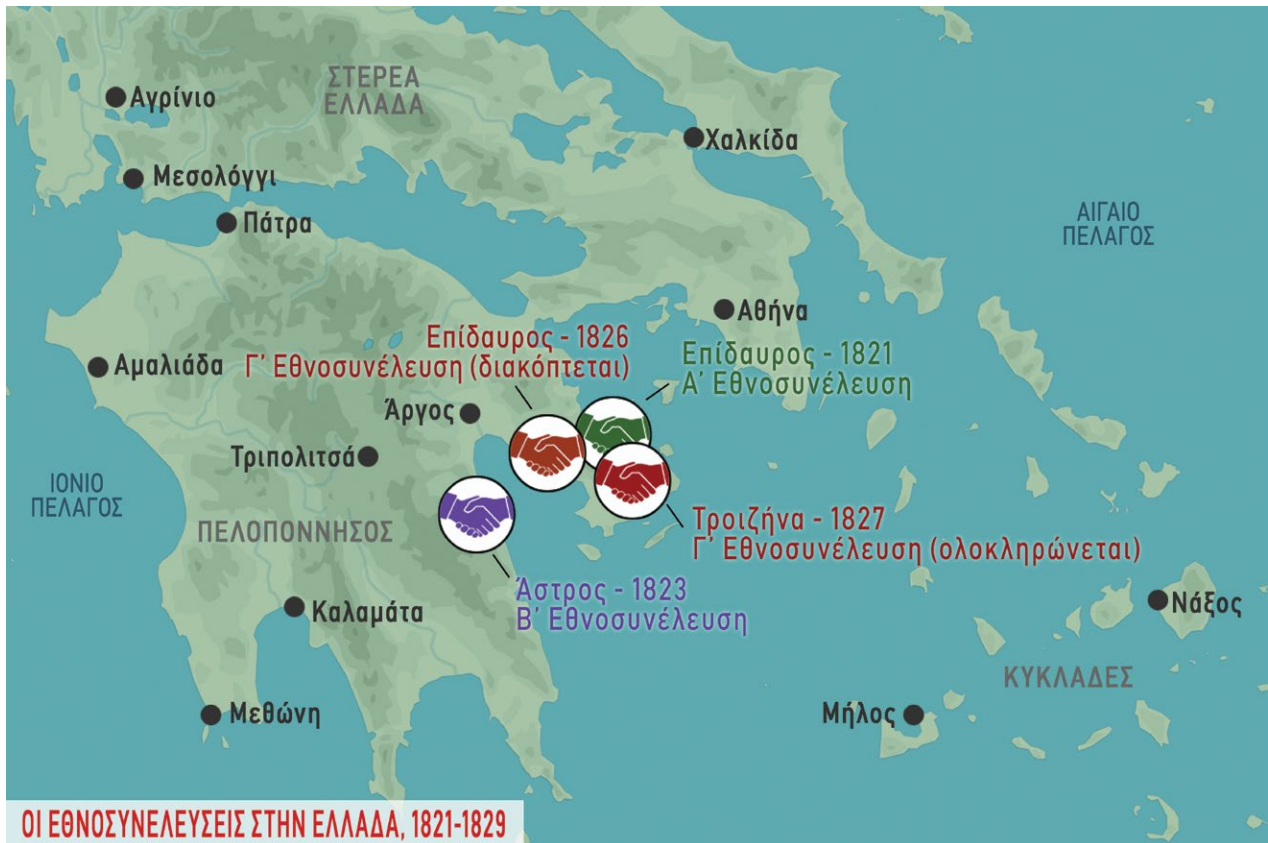
Εντοπίζω

όσα διαβάζω

Οι Έλληνες, από το πρώτο έτος της Επανάστασης, αντιλήφθηκαν πως θα έπρεπε να οργανωθούν και πολιτικά. Έτσι, δημιούργησαν τους Τοπικούς Οργανισμούς ενώ, στη συνέχεια, πραγματοποίησαν τρεις Εθνοσυνελεύσεις.

ΧΡΟΝΟΓΡΑΜΜΗ

1821

Α' Εθνοσυνέλευση στην Επίδαυρο.

1823

Β' Εθνοσυνέλευση στο Άστρο της Κυνουρίας.

1827

Γ' Εθνοσυνέλευση στην Τροιζήνα.

Αμέσως μετά το ξέσπασμα της Επανάστασης του 1821, οι Έλληνες κατάλαβαν πως η επανάσταση έπρεπε να οργανωθεί καλύτερα, οι νέες περιοχές να κυβερνηθούν ενιαία και να αποφασιστεί πώς θα μοιραστούν οι περιουσίες των Οθωμανών που έφυγαν από τις απελευθερωμένες περιοχές.

Έτσι, δημιουργήθηκαν **Τοπικοί Οργανισμοί**, δηλαδή μία μορφή τοπικών κυβερνήσεων, με σημαντικότερους:

- τον Άρειο Πάγο, στην Ανατολική Στερεά Ελλάδα.
- τη Γερουσία, στη Δυτική Στερεά Ελλάδα.
- την Πελοποννησιακή Γερουσία.

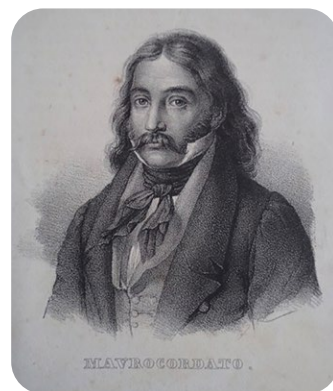
Σύντομα, όμως, οι Έλληνες, αντιλήφθηκαν, πως οι Τοπικοί Οργανισμοί δεν αρκούσαν και πως έπρεπε να δημιουργηθεί μια **Κεντρική Κυβέρνηση**, η οποία θα αποφάσιζε για όλα τα σημαντικά θέματα. Παράλληλα, προέκυψε έντονη διαμάχη για το ποιος θα εξουσιάζει: οι οπλαρχηγοί ή οι Προεστοί με τους Φαναριώτες και τους Ιεράρχες.

Τον Δεκέμβριο του 1821, οι Έλληνες αποφάσισαν να κάνουν **Εθνοσυνέλευση** στην **Επίδαυρο** (20 Δεκεμβρίου 1821 - 16 Ιανουαρίου 1822), στην οποία:

- ανακοίνωσαν την **ανεξαρτησία** τους και διάλεξαν ως πρωτεύουσά τους την **Κόρινθο**.
- ψήφισαν το **Προσωρινό Πολίτευμα της Ελλάδος**, το πρώτο σύνταγμα της χώρας, που ήταν βασισμένο στα αντίστοιχα γαλλικά και αμερικανικά.
- δημιούργησαν το **βουλευτικό και το εκτελεστικό σώμα** για να ασκείται η κεντρική εξουσία.
- έφτιαξαν ένα διαφορετικό **δικαστικό σύστημα** από αυτό που υπήρχε επί Τουρκοκρατίας.

Έτσι, η απελευθερωμένη Ελλάδα απέκτησε σε μεγάλο βαθμό δομή, η οποία μοιάζει αρκετά με αυτή την οποία έχει ακόμα και σήμερα.

Εικόνα 1

Πορτρέτο του Αλεξάνδρου Μαυροκορδάτου με την υπογραφή του (έργο του Καρλ Κράτσαιζεν, 1828, Εθνική Πινακοθήκη, Αθήνα).

Εικόνα 2

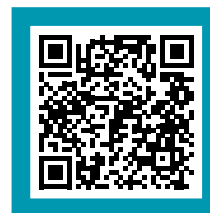
Η Α' Εθνοσυνέλευση της Επίδαυρου, η οποία ξεκίνησε στην Επίδαυρο το 1821 (Ludwig Michael von Schwanthaler, περ. 1840, τοιχογραφία αίθουσας του Μεγάρου της Βουλής).

Εικόνα 3

Λεπτομέρεια από πίνακα του Giuseppe Mazzola, που απεικονίζει την κατάκτηση του Μεσολογγίου από τον Ιμπραήμ, η οποία οδήγησε στην αναβολή της Γ' Εθνοσυνέλευσης (19ος αι. Δημοτική Πινακοθήκη, Μεσολόγγι).

Ακούω και μαθαίνω

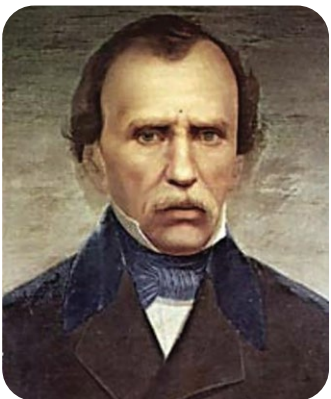

Εικόνα 4

Ο Ιωάννης Κωλέττης (1840), σε πίνακα του Roberti Albert (Εθνική Πινακοθήκη).

Εικόνα 5

Ο Ανδρέας Μεταξάς, αρχηγός του ρωσικού κόμματος (έργο του Διονύσιου Τσόκου, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, Αθήνα)

Εικόνα 6

Ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ηγετική μορφή του ρωσικού κόμματος (έργο του Διονύσιου Τσόκου, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, Αθήνα).

Ωστόσο, συνέχισαν να υπάρχουν σημαντικά ζητήματα, που δεν είχαν κατορθώσει να λυθούν στην Α' Εθνοσυνέλευση. Αυτά κλήθηκε να αντιμετωπίσει η **Γ' Εθνοσυνέλευση** (30 Μαρτίου - 18 Απριλίου 1823) που έγινε στο **Άστρος** της Αρκαδίας, κατά την οποία:

- ψηφίστηκε **νέο Σύνταγμα**, με μικρές διαφορές από το προηγούμενο.
- αποφασίστηκε να καταργηθούν οι **τοπικές κυβερνήσεις** καθώς και το αξίωμα του **αρχιστράτηγου**, που τότε είχε ο Κολοκοτρώνης.

Στη Β' Εθνοσυνέλευση δημιουργήθηκαν, μετά τη σύγκρουση οπλαρχηγών και Προεστών-Φαναριωτών για την εξουσία, και τα πρώτα **κόμματα**:

- το **Αγγλικό**, με αρχηγό τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο, που το υποστήριζαν οι νησιώτες και οι Φαναριώτες,
- το **Γαλλικό**, με αρχηγό τον Ιωάννη Κωλέττη, που το υποστήριζαν οι Ρουμελιώτες,
- το **Ρωσικό**, με ηγετικές μορφές τους Ανδρέα Μεταξά και Θεόδωρο Κολοκοτρώνη και το οποίο υποστήριζαν οι οπλαρχηγοί της Πελοποννήσου.

Η Β' Εθνοσυνέλευση, όμως, διακόπηκε εξαιτίας πολεμικών γεγονότων και το έργο της ήρθε να ολοκληρώσει η **Γ' Εθνοσυνέλευση**, η οποία **ξεκίνησε το 1826** στην Επίδαυρο, αλλά διακόπηκε, μετά την πτώση του Μεσολογγίου. Τελικά, συνεχίστηκε το **1827** (19 Μαρτίου - 5 Μαΐου) στην **Τροιζήνα**, κατά την οποία οι Έλληνες:

- ψήφισαν **νέο Σύνταγμα**, πιο δημοκρατικό από το προηγούμενο.
- αποφάσισαν να κάνουν το **Ναύπλιο** νέα πρωτεύουσα της χώρας.
- διόρισαν τον **Ιωάννη Καποδίστρια** ως Κυβερνήτη της χώρας για επτά χρόνια. Η επιλογή του Καποδίστρια ήταν αποτέλεσμα των διεθνών πιέσεων και της αναγνώρισης ότι η Ελλάδα χρειαζόταν μια ισχυρή ηγεσία για να σταθεροποιηθεί πολιτικά.
- διόρισαν τους Άγγλους **Ρίτσαρντ Τσωρτς και Τόμας Κόχραν** αρχηγούς του στρατού και στόλου αντίστοιχα.

Γλωσσάρι

Πηγή 1

Η ελληνική εθνική ανεξαρτησία

Στο προοίμιο του Συντάγματος της Επιδαύρου, το επαναστατημένο ελληνικό έθνος [...] εξέφρασε [...] τη βούλησή του να κυβερνά το ίδιο τον εαυτό του. Στη διακήρυξη επίσης με την οποία η πρώτη Εθνοσυνέλευση ολοκλήρωσε τις εργασίες της [...] το επαναστατημένο έθνος διατύπωσε το δικαίωμά του να ορίζει το ίδιο το νόμο για τον εαυτό του. Στις δύο αυτές διακηρύξεις της Επανάστασης αποτυπώνεται η καταστατική πολιτική αρχή της [...] εθνικής ιδεολογίας: η εθνική ανεξαρτησία και κυριαρχία αποτελούν τη μόνη νομιμοποιημένη και αποδεκτή μορφή πολιτικής κυριαρχίας.

Νίκος Ροτζώκος, Το έθνος ως πολιτικό υποκείμενο: Σχόλια για το ελληνικό εθνικό υπόμνημα στο Πέτρος Γιζάνιας, Η ελληνική επανάσταση του 1821, Εκδόσεις Κέρδος, 2009, σ. 223

Πηγή 2

Η πικρία του Κολοκοτρώνη

Από την Κόρινθο πήγα στην Τριπολιτσά για να υποστηρίξω τη γερουσία. Οι άρχοντες ζήλεψαν τα κατορθώματα που έκανα στο Δράμαλη, ζήλεψαν και τη Γερουσία, που με υποστήριξε. Όταν τσάκισα τον Δράμαλη στα Δερβενάκια, το στράτευμα με υπέγραψε αρχιστράτηγο και έλαβα το δίπλωμα από τη Γερουσία. Το Βουλευτικό και το Εκτελεστικό δεν είχε καμία δύναμη, ούτε ενέργησε τίποτα σε αυτή την περίπτωση. [...]

Οι Άρχοντες ενέργησαν για να γίνει Εθνοσυνέλευση για να γκρεμίσουν τη Γερουσία [...] και τη δική μου την Αρχιστρατηγία.

Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, Απομνημονεύματα (Διήγησις συμβάντων της Ελληνικής φυλής 1770-1836), έκδοση «Εστίας», 1901, τόμ. Α', σ. 115-116 (προσαρμοσμένο)

1

Τι αποφασίστηκε κατά τη διάρκεια της Γ' Εθνοσυνέλευσης;

2

Διάβασε την Πηγή 1 και, σε συνδυασμό με όσα διάβασες στο συγκεκριμένο μάθημα, ανέφερε τι προέβλεπε το Σύνταγμα της Επιδαύρου.

3

Μελετήστε στην τάξη τον χάρτη του μαθήματος και συζητήστε για ποιους λόγους επιλέχθηκαν οι συγκεκριμένες τοποθεσίες για τη διεξαγωγή των Εθνοσυνελεύσεων.

18

Ο Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο και η θυσία του Παπαφλέσσα

Εντοπίζω

όσα διαβάζω

Οι Τούρκοι, μετά τις συνεχόμενες ήττες από τους Έλληνες, ζήτησαν βοήθεια από τους Αιγύπτιους. Οι Αιγύπτιοι σταμάτησαν την επανάσταση στην Κρήτη και έστειλαν τον Ιμπραήμ Πασά στην Πελοπόννησο. Όταν έφτασε, οι Έλληνες ήταν διχασμένοι κι έτσι μπόρεσε εύκολα να τους κερδίσει, παρά τη θυσία του Παπαφλέσσα στο Μανιάκι.

ΧΡΟΝΟΓΡΑΜΜΗ

Χειμώνας 1824-1825

Άφιξη Ιμπραήμ Πασά στη Μεθώνη της Πελοποννήσου.

Μάιος 1825

Θάνατος του Παπαφλέσσα στο Μανιάκι.

Ιούνιος του 1825

Δολοφονία Ανδρούτσου στην Ακρόπολη.

Μετά τις αρχικές επιτυχίες των Ελλήνων, το **1823** οι Τούρκοι απευθύνθηκαν στους Αιγύπτιους ζητώντας τους να σταματήσουν την εξέγερση των Ελλήνων, με αντάλλαγμα την **Κρήτη** και την Πελοπόννησο. Έτσι, οι Αιγύπτιοι κατευθύνθηκαν αρχικά προς την Κρήτη και σταμάτησαν την επανάσταση ενώ, στη συνέχεια, με τη βοήθεια και των Τούρκων, κατέστρεψαν τα **Ψαρά και την Κάσο**. Τον χειμώνα του **1824-1825**, ο Αιγύπτιος **Ιμπραήμ Πασάς** έφτασε στη Μεθώνη της Πελοποννήσου με μεγάλο στρατό και πολλά εφόδια.

Οι Έλληνες είχαν αντιμετωπίσει και παλαιότερα μεγάλους εχθρικούς στρατούς, όπως εκείνον του Δράμαλη. Αυτή τη φορά, όμως, η κατάσταση ήταν διαφορετική. Από το 1823 είχε ξεκινήσει **εμφύλιος πόλεμος** με τους νικητές να έχουν φυλακίσει πολλούς οπλαρχηγούς, όπως τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη και τον Οδυσσέα Ανδρούτσο. Ο τελευταίος, μάλιστα, δολοφονήθηκε από Έλληνες αντιπάλους του στην Ακρόπολη (1825), όπου και κρατούνταν.

Οι Έλληνες, διχασμένοι, δεν μπόρεσαν να αντισταθούν στον Ιμπραήμ, ο οποίος κατέλαβε τον κόλπο του Ναβαρίνου και ανάγκασε τους επαναστάτες των κοντινών κάστρων να παραδοθούν. Η επανάσταση ήταν έτοιμη να σβήσει· οι Έλληνες πλήρωναν το λάθος τους και βρίσκονταν σε **αδιέξοδο**. Ο Ιμπραήμ νικούσε συνεχώς τα ελληνικά στρατεύματα, κατακτώντας τη μια περιοχή μετά την άλλη και η ελληνική κυβέρνηση δεν έκανε τίποτα για να αντισταθεί.

Τότε, ο μεγάλος αγωνιστής της Επανάστασης και Υπουργός Εσωτερικών **Παπαφλέσσας** κατάλαβε πως ο εμφύλιος έπρεπε να τελειώσει και ζήτησε από την κυβέρνηση να απελευθερώσει τους οπλαρχηγούς. Ο ίδιος, μάλιστα, μαζί με λίγους στρατιώτες οχυρώθηκε στο χωριό **Μανιάκι** της Μεσσηνίας και προσπάθησε να σταματήσει τον Ιμπραήμ. Αν και έδωσε γενναία μάχη, τελικά, ηττήθηκε και σκοτώθηκε, τον Μάιο του 1825.

Ακούω και μαθαίνω

Εικόνα 1

Πορτρέτο του Ιμπραήμ Πασά, ο οποίος εισέβαλε στην Πελοπόννησο και προκάλεσε σοβαρά πλήγματα στην Επανάσταση (έργο του Τζοβάνι Μπότζι, 1840, Wikimedia Commons - Κοινά Κείμενα)

Εικόνα 2

Προσωπογραφία του Παπαφλέσσα, ο οποίος έπαιξε καθοριστικό ρόλο στη μάχη στα Δερβενάκια (έργο του Ανταμ Φρίντελ, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, Αθήνα).

Η θυσία του Παπαφλέσσα έκανε τους Έλληνες να καταλάβουν το λάθος τους και να αντιληφθούν ότι θα έπρεπε να αντιμετωπίσουν **ενωμένοι** τον Ιμπραήμ. Έτσι, η κυβέρνηση άφησε ελεύθερους όλους τους οπλαρχηγούς και **έκανε ξανά τον Κολοκοτρώνη αρχιστράτηγο**.

Ο Ιμπραήμ, την ίδια περίοδο, είχε ήδη κατακτήσει την Τριπολιτσά και κατευθυνόταν προς το Ναύπλιο. Στη διαδρομή, όμως, τον περίμεναν ελληνικές δυνάμεις με αρχηγούς τους **Υψηλάντη και Μακρυγιάννη**, οι οποίες κατάφεραν να τον νικήσουν στη μάχη και να τον αναγκάσουν να γυρίσει στην Τριπολιτσά. Αυτή ήταν η πρώτη νίκη των Ελλήνων απέναντι στον Ιμπραήμ.

Ο Κολοκοτρώνης, ως νέος αρχηγός του στρατού, ήξερε πως με το ανοργάνωτο στράτευμα που είχε η χώρα δεν μπορούσε να αντιμετωπίσει τον άριστα οργανωμένο αιγυπτιακό στρατό σε ανοιχτές μάχες και ακολούθησε την τακτική του **κλεφτοπόλεμου**.

Οι Έλληνες έκαναν επιθέσεις, κυρίως το βράδυ, προκαλώντας μεγάλες ζημιές στους εχθρούς. Η τακτική αυτή, όμως, γρήγορα, φάνηκε πως δεν ήταν αρκετή για να φέρει τη νίκη. Για αυτόν τον λόγο, ανατέθηκε στον Γάλλο **Κάρολο Φαβιέρο** η οργάνωση ενός τακτικού στρατού, που θα μπορούσε να αντιμετωπίσει τον Ιμπραήμ.

Γλωσσάρι

Εικόνα 3

Πορτρέτο του οπλαρχηγού Ιωάννη Μακρυγιάννη (αγνώστου καλλιτέχνη, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο)

Εικόνα 4

Πορτρέτο του Κάρολου Φαβιέρου, που οργάνωσε τον ελληνικό τακτικό στρατό (έργο του Διονύσιου Τσόκου, 1862, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, Αθήνα)

Πηγή 1

Η πορεία του Ιμπραήμ Πασά

Ο Ιμπραήμ Πασάς [...] το 1825, επικεφαλής ισχυρών δυνάμεων, εκπαιδευμένων από Γάλλους αξιωματικούς, κατέστειλε την επανάσταση στην Πελοπόννησο και περιόρισε την εξουσία της σπαρασσόμενης επαναστατικής κυβέρνησης στο Ναύπλιο. Στη Στερεά Ελλάδα άλλος ένας στρατηγός του σουλτάνου, ο Μεχμέτ Ρεσίτ Πασάς, αφού κατέπνιξε τις περισσότερες εστίες αντίστασης με τη βία ή με τη συνθηκολόγηση πολλών καπετάνιων της περιοχής, κατέλαβε εν τέλει και το Μεσολόγγι, τον Απρίλιο του 1826, με τη βοήθεια του Ιμπραήμ.

Θάνος Βερεμής – Γιάννης Κολιόπουλος, «Ελλάς η σύγχρονη συνέχεια Από το 1821 μέχρι σήμερα», Εκδόσεις Καστανιώτης, σ. 211

Πηγή 2

Η ελληνική αντίσταση στον Ιμπραήμ

Παρά την αντίσταση του Κολοκοτρώνη και τις αποφασιστικές ενέργειες εβδομήντα περίπου ελληνικών πλοίων που εμπόδιζαν τα εφόδια και τις ενισχύσεις να φτάσουν στους Αιγυπτίους, τα στρατεύματα του Ιμπραήμ άρχισαν να απλώνονται στο Μοριά. [...] Ο Ιμπραήμ όμως είχε ελλείψεις σε πολεμοφόδια [...] Ο Υψηλάντης [...] μαζί με τον γενναίο Μακρυγιάννη [...] τον οδήγησαν προς το Άργος. Ο Ιμπραήμ και οι 7.000 άντρες του αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν. Ήταν τυχεροί που γλύτωσαν την πανωλεθρία. Ο Κολοκοτρώνης παρά λίγο να τον κλείσει στα στενά του Παρθενίου.

Douglas Dakin, Η ενοποίηση της Ελλάδας 1770-1923, Αθήνα 1980, σ. 86-87

1

Για ποιον λόγο κατάφερε ο Ιμπραήμ να κυριεύσει εύκολα την Πελοπόννησο;

2

Διαβάστε την Πηγή 2 και συζητήστε στην τάξη τον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζονται οι Έλληνες αγωνιστές από τον συγγραφέα. Τι θα μπορούσε να ισχυριστεί κάποιος για την αντικειμενικότητα του αποσπάσματος;

3

Στο πλαίσιο ομαδικής εργασίας αναζητήστε το πλήρες κείμενο του Ύμνου εις την Ελευθερίαν και μελετήστε τις στροφές 144-147. Στη συνέχεια, συζητήστε στην τάξη για το περιεχόμενό τους.

Εικόνα 5

Λεπτομέρεια από λιθογραφία χαραγμένη με βάση σχέδιο του Χέλμη, που απεικονίζει τη Μάχη στο Μανιάκι, κατά την οποία ο Παπαφλέσσας έπεσε ηρωικά ως νέος Λεωνίδας, τη 19η Μαΐου 1825 (Παρίσι, Lemercier, μέσα 19ου αιώνα, Wikimedia Commons - Κοινά Κτήματα).

19

Οι πολιορκίες και η Έξοδος του Μεσολογγίου

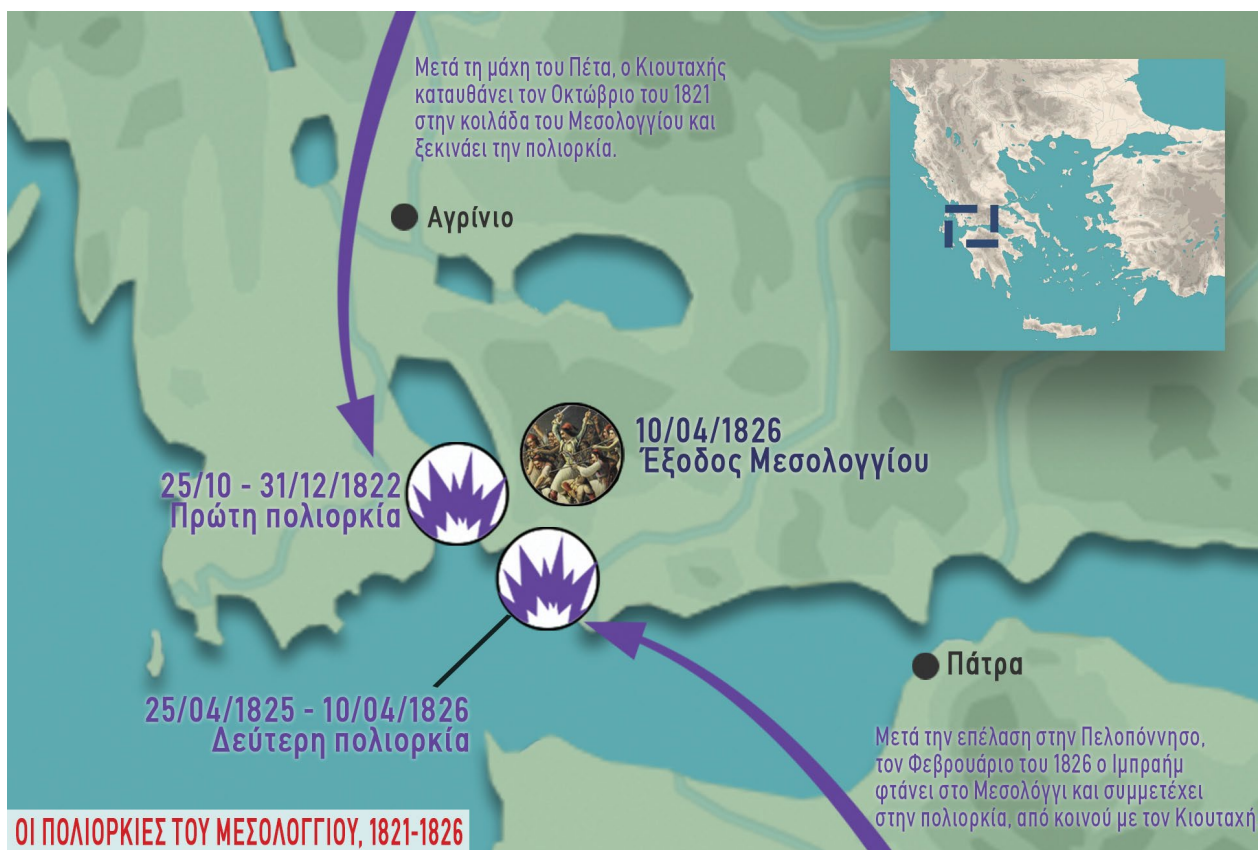
Εντοπίζω

όσα διαβάζω

Το Μεσολόγγι πολιορκήθηκε από τους Τούρκους δύο φορές, το 1822 και το 1825-1826. Την πρώτη φορά, οι Έλληνες κατάφεραν να αντισταθούν και να αποτρέψουν την κατάληψη της πόλης αλλά τη δεύτερη, παρότι παρέμειναν πολιορκημένοι για έναν χρόνο, αναγκάστηκαν, τελικά, να βγουν από τα τείχη με τους περισσότερους να σκοτώνονται ή να αιχμαλωτίζονται.

ΧΡΟΝΟΓΡΑΜΜΗ

Εικόνα 1

«Η ελευθερία στα ερείπια του Μεσολογγίου» (έργο του Ευγένιου Ντελακρουά, 1826, Μουσείο Καλών Τεχνών του Μπορντό)

Το **Μεσολόγγι** ήταν μια αρκετά ανεπτυγμένη πόλη της Δυτικής Ελλάδας, η οποία είχε πολύ μεγάλη στρατηγική σημασία, καθώς αποτελούσε πέρασμα προς την Πελοπόννησο. Το μεγαλύτερο μέρος της περιβαλλόταν από λιμνοθάλασσα, ενώ στο υπόλοιπο υπήρχαν τείχη και τάφροι.

Στην πόλη είχαν βρεθεί πολλοί ένοπλοι πρόσφυγες από τις γύρω περιοχές, κυρίως **Σουλιώτες**, αλλά κι αρκετοί **Φιλέλληνες**, όπως ο **Λόρδος Βύρωνας**.

Οι Τούρκοι προσπάθησαν να κατακτήσουν το Μεσολόγγι δύο φορές. Η πρώτη ήταν το **1822**, μετά τη νίκη τους στη μάχη του Πέτα. Ο Μάρκος Μπότσαρης, όμως, κατάφερε να κερδίσει χρόνο μέχρι να έρθει ο χειμώνας και οι Τούρκοι αναγκάστηκαν να φύγουν, λόγω των πολύ κακών καιρικών συνθηκών. Την άνοιξη του 1823 κινήθηκαν και πάλι εναντίον της πόλης αλλά, τελικά, δεν επιτέθηκαν ούτε την πολιορκήσαν.

Η δεύτερη προσπάθεια των Τούρκων έγινε τον **Απρίλιο του 1825**. Τότε, ο Κιουταχής κατέβηκε από τη Λάρισα με μεγάλο στρατό και, αφού κατέλαβε αρκετές περιοχές της Στερεάς Ελλάδας, έφτασε στο Μεσολόγγι.

Για έναν χρόνο οι Έλληνες κατάφερναν να αντισταθούν στις τουρκικές επιθέσεις, ενώ ο Μιαούλης έσπαγε τον ναυτικό αποκλεισμό, εφοδιάζοντάς τους με τρόφιμα και πολεμοφόδια. Κάποια στιγμή, μάλιστα, οι πολιορκημένοι, με τη βοήθεια του Καραϊσκάκη και των ανδρών του που είχαν έρθει για να βοηθήσουν, κατάφεραν να αντεπιτεθούν και να αναγκάσουν τον Κιουταχή να υποχωρήσει.

Τον **Δεκέμβριο**, όμως, έφτασε στην περιοχή ο **Ιμπραήμ** με ακόμα πιο ισχυρό στρατό και στόλο. Η πολιορκία έγινε ακόμα πιο στενή και τα ελληνικά καράβια δεν μπορούσαν να φτάσουν στο Μεσολόγγι. Η κατάσταση των πολιορκημένων έγινε ανυπόφορη, καθώς τα τρόφιμα είχαν τελειώσει, υπήρχε μεγάλη κούραση και πείνα ενώ, στην πόλη, είχαν διαδοθεί και αρκετές ασθένειες.

Ακούω και μαθαίνω

Εικόνα 2

Πίνακας (1836-1839) του Παναγιώτη Ζωγράφου (με την καθοδήγηση του Μακρυγιάννη), που απεικονίζει τις πολιορκίες του Μεσολογγίου (Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

Τελικά, οι πολιορκημένοι αποφάσισαν να επιχειρήσουν μυστική έξοδο **το βράδυ της 10ης προς 11ης Απριλίου 1826**. Οι εχθροί, όμως, ήταν σε επιφυλακή και, έτσι, το αποτέλεσμα ήταν τραγικό. Ελάχιστοι κατάφεραν να ξεφύγουν. Οι περισσότεροι γύρισαν στο Μεσολόγγι, όπου και πέθαναν. Η πόλη λεηλατήθηκε και καταστράφηκε ολοσχερώς. Πολλές γυναίκες και παιδιά αιχμαλωτίστηκαν και πουλήθηκαν ως σκλάβοι.

Η πολιορκία του Μεσολογγίου και η αντίσταση των Ελλήνων συγκλόνισαν τη Δύση και προκάλεσε το **ενδιαφέρον** και τη **συγκίνηση** των κατοίκων της. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να μεγαλώσει το κίνημα των Φιλελλήνων, οι οποίοι άρχισαν να στέλνουν ακόμα περισσότερη βοήθεια.

Παράλληλα, η πολιορκία κι η έξοδος του Μεσολογγίου αποτέλεσαν πηγή έμπνευσης για **σημαντικά έργα τέχνης**, όπως:

- οι «Ελεύθεροι Πολιορκημένοι», του Διονύσιου Σολωμού.
- τα «Κεφάλια του Σαραγιού», του Βίκτωρα Ουγκώ.
- η «Ελλάδα πάνω στα ερείπια του Μεσολογγίου», του Ευγένιου Ντελακρουά.

Εικόνα 3

Λεπτομέρεια από πίνακα του Εμίλ ντε Λασάνκ, που απεικονίζει σκηνή από την Έξοδο του Μεσολογγίου (19ος αι. Δημοτική Πινακοθήκη, Μεσολόγγι).

Εικόνα 4

Λεπτομέρεια από πίνακα του Θεόδωρου Π. Βρυζάκη, που απεικονίζει την πυροδότηση της πυριτιδαποθήκης στο Μεσολόγγι από τον δημογέροντα Χρήστο Καψάλη (Εθνική Πινακοθήκη, Αθήνα)

Εικόνα 5

Ο εμβληματικός πίνακας του Θεόδωρου Π. Βρυζάκη, που απεικονίζει την Έξοδο του Μεσολογγίου (1855, Εθνική Πινακοθήκη, Αθήνα).

Γλωσσάρι

Πηγή 1

Η πείνα στο Μεσολόγγι

Μία συντροφιά στρατιωτών Κραβαριτών είχε έναν σκύλο και, κρυφά και αυτοί, τον έσφαξαν και τον μαγείρευσαν [...] Η πείνα, έπεσε και άρχισαν [...] πλέον να σφάζουν άλογα, μουλάρια και γαϊδούρια [...] Ο συνεργάτης του [...] Γ. Μεσθενέα τυπογράφου, καθισμένος στο σπίτι μας, έσφαξε και έφαγε μίαν γάταν, και έβαλε τον ψυχογιό του Στορνάρη και σκότωσαν άλλη μίαν.

Ν. Κασομούλη, Ενθυμήματα στρατιωτικά της επανάστασης των Ελλήνων. Από τα 1821 μέχρι των 1833, τ. Β', επιμ. Γ. Βλαχογιάννης, Αθήνα, 1940, σ. 241-242 Προσαρμοσμένο

Πηγή 2

Η αλλαγή των δεδομένων μετά την άφιξη των Αιγυπτίων

Στις 12 Δεκεμβρίου αιγυπτιακά συντάγματα έκαναν για πρώτη φορά την εμφάνισή τους έξω από τα τείχη του Μεσολογγίου. Οι υπερασπιστές του δεν φαίνεται να λογάριασαν το μέγεθος της απειλής και ιιοθέτησαν την ίδια περιφρονητική στάση προς τους Άραβες στρατιώτες που επεδείκνυε γενικότερα η ελληνική πλευρά ένα χρόνο τώρα. [...]

Πέρα από τους άνδρες του Κιουταχή, οι κάτοικοι θα είχαν τώρα απέναντί τους τους 9.000 εκπαιδευμένους πεζικάριους και πυροβολητές που είχε φέρει ο Ιμπραήμ για την επίθεση.

Mark Mazower, Η ελληνική επανάσταση, Αλεξάνδρεια Ιστορία, σ. 310

Ερωτήσεις Κατανόησης

1

Στο πλαίσιο ομαδικής εργασίας, συγκεντρώστε δημοτικά τραγούδια που θρηνούν τη θυσία στο Μεσολόγγι, προκειμένου να τα παρουσιάσετε σε σχετική εκδήλωση στο σχολείο σας.

2

Διάβασε την Πηγή 2 και, σε συνδυασμό με όσα διάβασες στο συγκεκριμένο μάθημα, ανέφερε πώς άλλαξε η κατάσταση στο Μεσολόγγι μετά την άφιξη του αιγυπτιακού στρατού και στόλου.

3

Διάλεξε έναν/μία συμμαθητή/τρια σου και, αξιοποιώντας το σχετικό QR code με τίτλο «Έξοδος του Μεσολογγίου», γράψτε ένα κείμενο στο οποίο θα αναφέρεστε εκτενώς στην πολιορκία, την έξοδο και τα αποτελέσματά της.

20

Οι αγώνες του Γεώργιου Καραϊσκάκη

Εντοπίζω

όσα διαβάζω

Η Επανάσταση, κατά το έκτο έτος της, βρισκόταν σε άσχημο σημείο και κινδύνευε να σβήσει. Τότε, την αρχηγεία του αγώνα στη Στερεά Ελλάδα ανέλαβε ο στρατηγός Γεώργιος Καραϊσκάκης και κατάφερε να πετύχει κάποιες νίκες εναντίον των Τούρκων. Τελικά, όμως, τον Απρίλιο του 1827, σκοτώθηκε σε ενέδρα στη μάχη του Φαλήρου, κοντά στην Αθήνα.

ΧΡΟΝΟΓΡΑΜΜΗ

Απρίλιος του 1826

Ο Καραϊσκάκης αναλαμβάνει την αρχηγεία του στρατού της Στερεάς Ελλάδας.

23 Απριλίου 1827

Ο Καραϊσκάκης πεθαίνει μετά από σοβαρό τραυματισμό στην πολιορκία της Ακρόπολης.

Μάιος του 1827

Παράδοση της Ακρόπολης στους Τούρκους.

Εικόνα 1

Σκίτσο του Τζιοβάνι Μπόγκι, που απεικονίζει τον Κιουταχή (από τη σειρά 27 εκτυπώσεων των πρωταγωνιστών του ελληνικού πολέμου της ανεξαρτησίας 1821-1832, (Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

Ο Γεώργιος Καραϊσκάκης, γνωστός και ως «**γιος της καλογριάς**», ήταν ένας από τους πιο σημαντικούς Έλληνες της Επανάστασης του 1821. Πριν την Επανάσταση, ήταν **κλέφτης** και **αρματολός**, ενώ τα πρώτα χρόνια της κατάφερε να γίνει **καπετάνιος** των Αγράφων, παρόλο που δεν πήρε μέρος σε πολλές μάχες.

Το 1823 πήγε στα Ιόνια νησιά για να βρει λύση στο πρόβλημα φυματίωσης που αντιμετώπιζε αλλά επέστρεψε την επόμενη χρονιά. Κατά τη διάρκεια του εμφυλίου, καταδικάστηκε, χωρίς την παρουσία του, ως προδότης αλλά, στη συνέχεια, η καταδίκη του ακυρώθηκε.

Το 1826 οι Τούρκοι, αφού κατέλαβαν το Μεσολόγγι, θέλησαν να σταματήσουν την Επανάσταση και στην υπόλοιπη Στερεά Ελλάδα, στέλνοντας τον **Κιουταχή** προς την Αθήνα. Εκείνος

έφτασε στην Ακρόπολη των Αθηνών, την οποία υπερασπιζόταν η φρουρά της πόλης, με αρχηγό τον **Γιάννη Γκούρα**.

Τον Απρίλιο του 1826 η ελληνική κυβέρνηση, που βρισκόταν σε δύσκολη θέση, αποφάσισε να διορίσει **αρχηγό του στρατού της Στερεάς Ελλάδας τον Γεώργιο Καραϊσκάκη**, ο οποίος είχε άριστη γνώση της περιοχής. Εκείνος κατευθύνθηκε προς τα μέρη που είχαν ήδη πάρει πίσω οι Τούρκοι και κατάφερε να ξεσηκώσει τους κατοίκους, εμποδίζοντας, έτσι, τον εφοδιασμό του στρατού του Κιουταχή από τη Θεσσαλία. Αυτό ανάγκασε κάποια τουρκικά στρατεύματα να φύγουν από την πολιορκία, για να τον αντιμετωπίσουν.

Ακολούθησαν μάχες στο **Δίστομο** και στην **Αράχοβα** (Νοέμβριος 1826), τις οποίες ο Καραϊσκάκης κατάφερε να κερδίσει. Μέχρι τις αρχές του επόμενου έτους, είχε καταφέρει να διώξει τους Τούρκους από το μεγαλύτερο μέρος της Στερεάς Ελλάδας. Τότε, αποφάσισε να κατευθυνθεί προς την **Αθήνα**, στρατοπεδεύοντας στο Κερατσίνι.

Εικόνα 2

Λεπτομέρεια από πίνακα του Γεώργιου Μαργαρίτη, που απεικονίζει τον έφιππο Γεώργιο Καραϊσκάκη, να εφορμά στην Ακρόπολη (1844, Εθνική Πινακοθήκη, Αθήνα).

Ακούω και μαθαίνω

Την ίδια στιγμή, οι **Τσώρτς** και **Κόχραν** είχαν καταλήξει πως έπρεπε να γίνει άμεσα επίθεση, για να μην προλάβουν οι Τούρκοι να πάρουν την Ακρόπολη.

Ωστόσο, μια μέρα πριν την επίθεση, ξεκίνησε μια συμπλοκή σε κάποια φυλάκια, η οποία μεγάλωσε γρήγορα. Ο Καραϊσκάκης, αν και ήταν άρρωστος, βγήκε αμέσως να πολεμήσει αλλά τραυματίστηκε και την επόμενη μέρα, **πέθανε** (23 Απριλίου 1827). Πριν πεθάνει, τόνισε στους πολεμιστές του την ανάγκη να υπάρχει **ομόνοια** και **ενότητα** ανάμεσα στους Έλληνες, ώστε να καταφέρουν να απελευθερώσουν τη χώρα.

Ο θάνατος του Καραϊσκάκη προκάλεσε μεγάλη στεναχώρια στους Έλληνες και μείωσε το ηθικό των στρατιωτών. Στη μάχη που ακολούθησε, **οι Τούρκοι κέρδισαν** και περισσότεροι από χίλιοι Έλληνες σκοτώθηκαν. Λίγο αργότερα, τον Μάιο του 1827, η Ακρόπολη των Αθηνών παραδόθηκε στους Τούρκους.

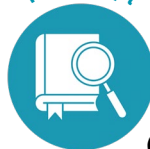
Η Επανάσταση στη Στερεά Ελλάδα βρισκόταν σε πολύ δύσκολη θέση και ο κίνδυνος αποτυχίας της ήταν μεγάλος.

Εικόνα 3

Ο Τόμας Κόχραν (στίκσο του Τζέιμς Ράμσει, αρχές 19ου αι. Κυβερνητική Συλλογή Τέχνης, Λονδίνο) και ο Ρίτσαρντ Τσώρτς (έργο του Σπυρίδωνα Προσαλέντη, 1873, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, Αθήνα).

Γλωσσάρι

Πηγή 1

Η κατάσταση στην Ελλάδα στις αρχές του 1827

Τα πράγματα είχαν γίνει πολύ ζοφερά για τους Έλληνες. Ο Ιμπραήμ είχε βάλει τον στρατό του σε ανάπαυση το χειμώνα του 1826-1827. Την άνοιξη όμως άρχισε να κινείται, σπέρνοντας και πάλι την καταστροφή στο πέρασμά του από την Πελοπόννησο και τρομοκρατώντας έναν ήδη χαμένο και εξαθλιωμένο αγροτικό πληθυσμό.

Mark Mazower, Η ελληνική επανάσταση, Αλεξάνδρεια Ιστορία, σ. 383

Εικόνα 4

Η πανοραμική άποψη του Girault για την Ακρόπολη κυριαρχείται από τον Φράγκικο Πύργο, ένα από τα πολλά μεταγενέστερα κτίσματα που προστέθηκαν στο μνημείο. Ο πύργος αυτός διαδραμάτισε ρόλο στην πολιορκία της Ακρόπολης (1826-1827), καθώς οι Έλληνες αγωνιστές είχαν οχυρωθεί εκεί, μέχρι την παράδοσή τους στους Οθωμανούς τον Μάιο του 1827, μετά την ήττα των ελληνικών δυνάμεων στη μάχη του Αναλάτου. Μετά την ανεξαρτησία (1832), τα μη κλασικά στοιχεία αφαιρέθηκαν και ο πύργος κατεδαφίστηκε το 1875 (Φωτογραφία, 1842, Joseph-Philibert Girault de Prangey, Μητροπολιτικό Μουσείο Τέχνης, Νέα Υόρκη).

Πηγή 2

Ο θάνατος του Καραϊσκάκη

Η πληγή ήταν στο κάτω μέρος της κοιλιάς και δεν μπορούσε να γιατρευτεί σύμφωνα με τις παρατηρήσεις των γιατρών. Παρότι όσοι βρίσκονταν εκεί όλοι ζητούσαν να πουν στον Καραϊσκάκη ότι η πληγή δεν ήταν επικίνδυνη, ο ίδιος μετά τις δικές του παρατηρήσεις εξήγησε[...] ότι γνώριζε ότι δεν μπορούσε να γίνει καλά η πληγή του και αυτό δεν μετέβαλε καθόλου το ήθος του, αλλά παρέμεινε ο ίδιος ο οποίος έβγαζε λόγο και μιλούσε μεγαλόφωνα με τους παρευρισκόμενους μέχρι λίγο πριν πεθάνει.

Δημήτριος Αινιάν, Η βιογραφία του στρατηγού Γεώργιου Καραϊσκάκη, Γ. Σ. Βλαστός, 1903, σ. 107-108

Εικόνα 5

Πίνακας του Θεόδωρου Βρυζάκη, που απεικονίζει το στρατόπεδο του Καραϊσκάκη στην Καστέλα. Οι Έλληνες προσπαθούσαν να πολεμούν σε τοποθεσίες, όπου είχαν το στρατηγικό πλεονέκτημα, όπως για παράδειγμα κάποιοι λόφοι (1855, Εθνική Πινακοθήκη, Αθήνα).

1

Αφού κάνετε τη σχετική έρευνα, συζητήστε στην τάξη για το τραγικό, αλλά συνάμα γενναίο τέλος του Καραϊσκάκη και σχολιάστε την τελευταία κουβέντα που είπε στους συμπολεμιστές του, σύμφωνα με τον στρατηγό Μακρυγιάννη που τον επισκέφθηκε.

2

Διάβασε την Πηγή 1 και, σε συνδυασμό με τα όσα διάβασες στο συγκεκριμένο μάθημα, ανέφερε ποια ήταν η κατάσταση στις αρχές του 1827.

21

Η προσφορά των Φιλελλήνων

Εντοπίζω

όσα διαβάζω

Από την πρώτη στιγμή που ξέσπασε η Ελληνική Επανάσταση πολλοί κάτοικοι της Ευρώπης και του υπόλοιπου κόσμου τάχθηκαν υπέρ των Ελλήνων και θέλησαν να τους βοηθήσουν. Κάποιοι πρόσφεραν υλική και ηθική στήριξη, ενώ κάποιοι άλλοι ήρθαν στην Ελλάδα για να πολεμήσουν για την ανεξαρτησία της.

ΧΡΟΝΟΓΡΑΜΜΗ

Ιούνιος του 1821

Άφιξη πρώτου κύματος Φιλελλήνων στην Ελλάδα.

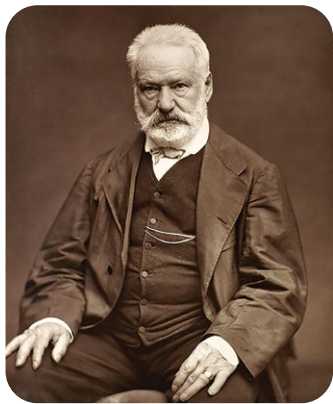
Αύγουστος του 1821

Άφιξη δεύτερου κύματος Φιλελλήνων στην Ελλάδα.

Μάιος του 1822

Ίδρυση του πρώτου τάγματος Φιλελλήνων.

Εικόνα 1

Ο Βίκτωρ Ουγκώ, γνωστός Φιλέλληνας (έργο του Étienne Carjat, 1876-1884, Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

Στην Ευρώπη, αρκετά χρόνια πριν το ξέσπασμα της ελληνικής επανάστασης, είχε αναπτυχθεί το κίνημα του **Διαφωτισμού**. Έτσι, πολλοί ξένοι είχαν μελετήσει τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό, είχαν διαβάσει κείμενα των αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων και αισθάνονταν αγάπη για την Ελλάδα.

Παράλληλα, η **Γαλλική Επανάσταση** είχε δημιουργήσει στην Ευρώπη ένα επαναστατικό κλίμα, το οποίο στρεφόταν εναντίον των παλαιών καθεστώτων, ένα από τα οποία ήταν και η Οθωμανική αυτοκρατορία. Έτσι, η είδηση του ξεσπάσματος της ελληνικής επανάστασης ενθουσίασε αρκετούς ανθρώπους, ανά τον κόσμο. Οι **Φιλέλληνες**, όπως ονομάστηκαν όλοι αυτοί, ήταν κυρίως φοιτητές, πολιτικοί, πρώην στρατιωτικοί, έμποροι και τραπεζίτες και, γενικότερα, ρομαντικοί και λάτρεις της ελληνικής κλασικής αρχαιότητας.

Σε **αρκετές χώρες** (π.χ. Γερμανία, Ελβετία, Αγγλία, Γαλλία) δημιουργήθηκαν Φιλελληνικές Επιτροπές με κύριο στόχο τη φροντίδα Ελλήνων προσφύγων. Σε αυτές συμμετείχαν γνωστοί Φιλέλληνες, όπως ο Γάλλος **Βίκτωρ Ουγκώ** κι ο Άγγλος **Λόρδος Βύρωνα** ο οποίος, μάλιστα, ήρθε και στο Μεσολόγγι όπου πέθανε, αφού αρρώστησε.

Φιλέλληνες υπήρχαν και σε άλλες περιοχές, όπως ήταν η Ρωσία, η Ιταλία, η Ολλανδία, το Βέλγιο, η Ινδία και οι χώρες της Σκανδιναβίας. Στις Η.Π.Α. αν και στην αρχή της επανάστασης ο πρόεδρος Μονρόε μίλησε υπέρ του ελληνικού αγώνα, οι Φιλέλληνες ήταν ελάχιστοι και η βοήθειά τους περιορίστηκε στην αποστολή υλικών αγαθών. Γενικότερα, οι **Φιλέλληνες** έστελναν στους Έλληνες χρήματα, πολεμοφόδια και τροφές, ενώ τους παρείχαν και ηθική στήριξη με δημοσιεύσεις και διάφορα καλλιτεχνικά έργα.

Υπήρχαν όμως Φιλέλληνες που θέλησαν να βοηθήσουν με την παρουσία τους τους επαναστάτες και, έτσι, αρκε-

Εικόνα 2

Πορτρέτο του Λόρδου Βύρωνα, ο οποίος ήρθε στην Ελλάδα για να βοηθήσει την Επανάσταση και πέθανε στο Μεσολόγγι (έργο του Richard Westall, 1813, Εθνική Πινακοθήκη, Λονδίνο).

Εικόνα 3

Σκίτσο του Ρενέ Πουώ, που απεικονίζει Φιλέλληνες το 1822, με διαφορετικές ενδυμασίες, καθώς προέρχονταν από διάφορες χώρες (Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

Εικόνα 4

Χειροποίητη λιθογραφία του Λουί Ντιπρέ, ενός Φιέλληνα καλλιτέχνη, που απεικονίζει τον αγωνιστή Νικολάκη Μητρόπουλο να υψώνει τη σημαία με τον σταυρό στο Φρούριο των Σαλώνων (1825, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, Αθήνα)

τοί έφτασαν στον ελλαδικό χώρο το καλοκαίρι του 1821. Αντιμετώπισαν, όμως, δυσκολίες στον συντονισμό και την επικοινωνία τους με τους Έλληνες, γεγονός που αποθάρρυνε πολλούς άλλους να έρθουν στη συνέχεια. Παράλληλα, επηρεασμένοι από την εικόνα που είχαν σχηματίσει για την αρχαία Ελλάδα, οι ξένοι περίμεναν να συναντήσουν ανθρώπους ιδιαίτερα καλλιεργημένους πνευματικά. Ωστόσο, αυτό δεν ίσχυε στις περισσότερες περιπτώσεις, κάτι που προκάλεσε **απογοήτευση**.

Έτσι, το κίνημα του Φιλελληνισμού, αν και στην αρχή ήταν ισχυρό, φάνηκε γρήγορα **να χάνει τη δυναμική του**. Αναζωογονήθηκε ξανά, μετά την πολιορκία και την έξοδο του Μεσολογγίου.

Συνολικά, κατά τη διάρκεια της επανάστασης, έφτασαν στην Ελλάδα **περισσότεροι από 1.200 Ευρωπαίοι Φιλέλληνες** για να πολεμήσουν στο πλευρό των Ελλήνων. Το πρώτο τάγμα Φιλελλήνων δημιουργήθηκε τον Μάιο του 1822, σύμφωνα με τα γαλλικά στρατιωτικά πρότυπα και αγωνίστηκε γενναία στη **μάχη του Πέτα (4 Ιουλίου του 1822)**.

Την ίδια στιγμή, τα επίσημα κράτη της Ευρώπης δεν είχαν την ίδια θετική στάση απέναντι στους Έλληνες επαναστάτες. Για αυτό, πολλοί Φιέλληνες ασκούσαν έντονη κριτική **στις κυβερνήσεις των χωρών τους**, προσπαθώντας, ανεπιτυχώς, να τις πείσουν να βοηθήσουν την ελληνική επανάσταση.

Γλωσσάρι

Πηγή 7

Επιστολή του Φιέλληνα Friedrich Thiersch

Κατόπιν εντολής του κύριου Πανταλέοντος Βλαστού, [...] σας αποστέλλω ένα λιθογραφικό πιεστήριο καθώς και τις οδηγίες χρήσεως με την παρατήρηση, ότι όταν εξαντληθεί το τυπογραφικό υλικό, μπορώ να σας προμηθεύσω κι άλλο, και με την ευχή, να μπορέσει το μηχάνημα αυτό να βοηθήσει στην τωρινή επίγουσα ανάγκη για τις ανακοινώσεις του απελευθερωτικού πολέμου, που ξεσήκωσε ο λαός σας.

Ζήτω η πατρίδα σας, που είναι και για μένα η ωραιότερη Πατρίδα, η Πατρίδα της μορφώσεώς μου και των ιδανικών μου!

Τάσος Βουρνάς, Η Ελλάδα του Καποδίστρια. Η παρούσα κατάσταση της Ελλάδος (1828-1831) και τα μέσα για να επιτευχθεί η ανοικοδόμησή της, Αθήνα, Τολίδη, σ. 15-16

Πηγή 2

Η στάση των Φιλελλήνων

Η υποστήριξη των φιλελλήνων, τα επιχειρήματα και τα τεχνάσματά τους, οι αναπαράστασεις και οι αφηγήσεις τους, πέρα από την άμεση νομιμοποίηση που πρόσφεραν στον απελευθερωτικό αγώνα των Ελλήνων, μπορεί να πει κανείς πως συνιστούν ένα είδος ιδιαίτερης παρακαταθήκης. Ο ευρωπαϊκός ενθουσιασμός έπλασε για αυτούς και τους παρέδωσε μια θετική εικόνα που αφορούσε πρωτίστως στην εθνική τους ταυτότητα. Ακολουθώντας την κυρίαρχη ρομαντική αντίληψη για το έθνος, οι υποστηρικτές τους τόνισαν την ενότητα, αμβλύνοντας την κοινωνική και πολιτισμική ανισότητα. [...]

Βίκη Καραφουλίδου, ...Της μεγάλης ταύτης ιδέας...Οψεις της εθνικής ιδεολογίας 1770-1854, Εκδόσεις Πόλις, 2018, σ. 94-95

Εικόνα 5

Πίνακας (1861) του Θεόδωρου Βρυζάκη, που απεικονίζει την υποδοχή του Βύρωνα, ενός από τους μεγαλύτερους Φιλέλληνες, στο Μεσολόγγι (5 Ιανουαρίου 1824). Εθνική Πινακοθήκη, Αθήνα.

1

Στο πλαίσιο ομαδικής εργασίας, επισκεφθείτε τη βιβλιοθήκη της περιοχής σας και αναζητήστε πηγές που δείχνουν πώς οι φιλέλληνες επηρέασαν τις κυβερνήσεις των κρατών τους υπέρ του Αγώνα των Ελλήνων. Αφού τις μελετήσετε, γράψτε ένα σχετικό αφιερωματικό άρθρο στην ιστοσελίδα του σχολείου σας.

2

Διάβασε την Πηγή 2 και, σε συνδυασμό με όσα διάβασες στο συγκεκριμένο μάθημα, γράψε για ποιον λόγο στήριξαν τόσοι Ευρωπαίοι την Ελληνική Επανάσταση.

22

Η παρέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων και η ναυμαχία στο Ναβαρίνο

Εντοπίζω

όσα διαβάζω

Η στάση των Μεγάλων Δυνάμεων ήταν, αρχικά, αρνητική απέναντι στην Ελληνική Επανάσταση. Ωστόσο, τα επόμενα χρόνια αυτό άλλαξε. Το 1827 οι Μεγάλες Δυνάμεις αποφάσισαν τη δημιουργία αυτόνομου ελληνικού κράτους και κατατρόπωσαν τον τουρκοαιγυπτιακό στόλο στη Ναυμαχία στο Ναβαρίνο.

ΧΡΟΝΟΓΡΑΜΜΗ

1815

Δημιουργία Ιερής Συμμαχίας.

1821

Θανάτωση του Οικουμενικού Πατριάρχη Γρηγορίου Ε' από τους Τούρκους.

1823

Πρώτη αλλαγή στάσης από τις Μεγάλες Δυνάμεις.

1827

Ναυμαχία στο Ναβαρίνο.

Εικόνα 1

Το σκηνώμα του Πατριάρχη Γρηγορίου του Ε' ρίχνεται από τους Εβραίους στον Κεράτιο Κόλπο (έργο του Πίτερ Φον Ες, περ. 1850, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, Αθήνα).

Το 1815 δημιουργήθηκε στην Ευρώπη η **Ιερή Συμμαχία** αρχικά από τη Ρωσία, την Αυστρία και την Πρωσία ενώ στη συνέχεια προστέθηκαν σε αυτήν η Γαλλία και η Βρετανία. Η Συμμαχία ήταν αντίθετη με όλες τις επαναστάσεις και θεωρούσε πως τα σύνορα των αυτοκρατοριών δεν έπρεπε να αλλάξουν. Έτσι, κατά τα πρώτα χρόνια της Ελληνικής Επανάστασης, τα ευρωπαϊκά κράτη κράτησαν αρνητική στάση.

Το Πάσχα του **1821** οι Τούρκοι σκότωσαν τον **Οικουμενικό Πατριάρχη Γρηγόριο Ε'**, κάτι που προκάλεσε την αντίδραση της Ρωσίας. Οι σχέσεις των δύο χωρών χειροτέρεψαν και ο Ρώσος πρέσβης αποχώρησε από την Οθωμανική αυτοκρατορία. Η Ρωσία, ωστόσο, δεν άλλαξε τη στάση της απέναντι στην Ελληνική Επανάσταση, κάτι που φάνηκε κι από τη στάση που κράτησε απέναντι στην επανάσταση στη Μολδοβλαχία.

Από το **1823** οι Μεγάλες Δυνάμεις άρχισαν σταδιακά να αλ-

λάζουν τη στάση τους στο ζήτημα της Ελληνικής Επανάστασης, καθώς:

- υπήρχε **ανταγωνισμός συμφερόντων** ανάμεσά τους για την κυριαρχία στη Μεσόγειο, γεγονός που οδήγησε τη Βρετανία να αλλάξει πρώτη στάση.
- έβλεπαν τους Έλληνες να επιμένουν και να **κερδίζουν** μάχες απέναντι στους Τούρκους.

Το 1827 οι Μεγάλες Δυνάμεις, αντιλαμβανόμενες πως οι συγκρούσεις Ελλήνων και Τούρκων θα συνεχίζονταν, αποφάσισαν να μεσολαβήσουν για να βρεθεί λύση. Γι' αυτό, ζήτησαν και από τις δύο πλευρές να σταματήσουν τον πόλεμο και να διαπραγματευτούν για τη δημιουργία ενός **αυ-**

Εικόνα 2

Πίνακας του Λουί Αμπρουάζ Γκαρνερέ, που απεικονίζει τη ναυμαχία στο Ναυαρίνο. Χαρακτηριστικό του αντίκτυπου της είναι πως η ναυμαχία αρχίζει να απεικονίζεται ευρύτατα στην Ευρώπη μέσα από πίνακες, λιθογραφίες και χαλκογραφίες, ειδικά στη Γαλλία, που χαιρέτησε θερμά την κατάληξή της (1827-1830, Παλάτι Ιστορίας, Βερσαλλίες, Γαλλία).

Ακούω και μαθαίνω

τόνομου ελληνικού κράτους.

Οι Τούρκοι, όμως, που εκείνη την περίοδο είχαν πετύχει πολλές στρατιωτικές νίκες, αρνήθηκαν. Έτσι, έφτασε στην **Πύλο** ισχυρός στόλος από αγγλικές, γαλλικές και ρωσικές δυνάμεις, με αρχηγούς τους **Κόδριγκτον, Δεριγνύ και Χέυδεν**, για να επιβάλει την απόφαση.

Μετά από καταστροφές που είχε αρχίσει να προκαλεί στην ξηρά ο στρατός του Ιμπραήμ, οι ξένοι αξιωματούχοι αποφάσισαν να στείλουν αντιπροσωπία στους Τουρκοαιγύπτιους, ζητώντας τη λήξη των επιθέσεων κατά των Ελλήνων. Ωστόσο, κάποιοι Αιγύπτιοι στρατιώτες πυροβόλησαν το πλοίο των Συμμάχων, με αποτέλεσμα να ξεκινήσει σύρραξη που εξελίχθηκε στη **μεγάλη ναυμαχία στο Ναβαρίνο**. Σε αυτή, ο στόλος των Μεγάλων Δυνάμεων νίκησε, καθορίζοντας την πορεία της Επανάστασης.

Η ναυμαχία του Ναβαρίνου συνολικά είχε ως αποτελέσματα:

- την καταστροφή του τουρκοαιγυπτιακού στόλου.
- τη σωτηρία της Ελληνικής Επανάστασης, που κινδύνευε να σβήσει. Αν δεν πραγματοποιούνταν η ναυμαχία, ήταν πιθανό η Επανάσταση να είχε αποτύχει και η Ελλάδα να μην είχε γίνει ποτέ ανεξάρτητο κράτος.
- τη Γαλλία να επικυρώσει ξανά τη θέση της ανάμεσα στις Μεγάλες Δυνάμεις.

Γλωσσάρι

Πηγή 1

Ρωσικό τηλεσίγραφο στις αρχές του πολέμου

Ενισχυμένη από την άρνηση της Αυστρίας και της Αγγλίας να στηρίξουν τα αιτήματα της Ρωσίας, η Πύλη απέρριψε το ρωσικό τηλεσίγραφο, με συνέπεια η ρωσική κυβέρνηση να ανακαλέσει τον πρέσβη της από την Κωνσταντινούπολη. Η διακοπή των ρωσο-τουρκικών σχέσεων ήταν ένα σοβαρό βήμα προς τον προσδοκώμενο πόλεμο μεταξύ των δύο χωρών. Το ενδεχόμενο ενός ρωσο-τουρκικού πολέμου, σε συνδυασμό με την επανάσταση των Ελλήνων, επέδρασε ως καταλύτης στις σχέσεις μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων και ενίσχυσε τη θέση των Ελλήνων.

Θάνος Βερεμής – Γιάννης Κολιόπουλος, «Ελλάς η σύγχρονη συνέχεια Από το 1821 μέχρι σήμερα», Εκδόσεις Καστανιώτης, σ. 202

Εικόνα 3

Τα αιγυπτιακά και τουρκικά πλοία υπέστησαν βαρύτατες απώλειες στη μάχη στο Ναβαρίνο, με αποτέλεσμα να μην πολεμήσουν ξανά, μέχρι το τέλος της επανάστασης, απέναντι στους Έλληνες (πίνακας του Auguste Mayer, 1840, Συλλογές του Εθνικού Ναυτικού Μουσείου του Παρισιού).

Πηγή 2

Η ναυμαχία στο Ναβαρίνο

Το «ατυχές συμβάν» στο λιμάνι της αρχαίας Πύλου [...] υπήρξε από τα ιστορικά αυτά συμβάντα τα οποία καθιστούν αναπόφευκτα ασαφείς εντολές οι οποίες αφήνουν αρκετή πρωτοβουλία κινήσεων σε διοικητές ανδρών χωρίς πολιτικές ευθύνες. Οι τρεις ναύαρχοι είχαν εντολές να αποκλείσουν τον τουρκο-αιγυπτιακό στόλο και να αποφύγουν την προσφυγή στη βία. Οι τρεις μεγάλες δυνάμεις [...] δεν είχαν κηρύξει τον πόλεμο εναντίον της Πύλης ώστε να έχουν το δικαίωμα να προσφύγουν στη βία, ούτε βέβαια κήρυξαν τον πόλεμο μετά το συμβάν.

Ιωάννης Κολιόπουλος, Ιστορία της Ελλάδος από το 1800 Τεύχος β: Η διαμόρφωση και η άσκηση της εθνικής μας πολιτικής, Εκδόσεις Βάνιας, σ. 54

Ερωτήσεις Κατανόησης

1

Ποια ήταν η αρχική στάση των Μεγάλων Δυνάμεων απέναντι στην Ελληνική Επανάσταση; Γιατί άλλαξε στη συνέχεια;

2

Στο πλαίσιο ομαδικής εργασίας, μελετήστε και συζητήστε στην τάξη τη φράση του Γάλλου ακαδημαϊκού Πιερ Αντουάν Λεμπρίν (1785-1873): «Η μάχη του Ναβαρίνου ήταν κατόρθωμα των λαών... Τα πυροβόλα του Ναβαρίνου έγιναν η αρχή νέας περιόδου και ανήγγειλαν θριαμβευτικά την άνοδο της κοινής γνώμης και την ύψωσή της πάνω από τους θρόνους...».

Παίξω

και μαθαίνω

Εικόνα 4

Πίνακας (1838-1848) του Ζαν-Σαρλ Λανγκλουά, που απεικονίζει τον Ιμπραήμ Πασά, που συναντά τον Γάλλο στρατηγό Maison, για να διαπραγματευτεί την εκκένωση της Πελοποννήσου, το 1828 (από το Ανάκτορο των Βερσαλλιών).

23

Ο Ιωάννης Καποδίστριας

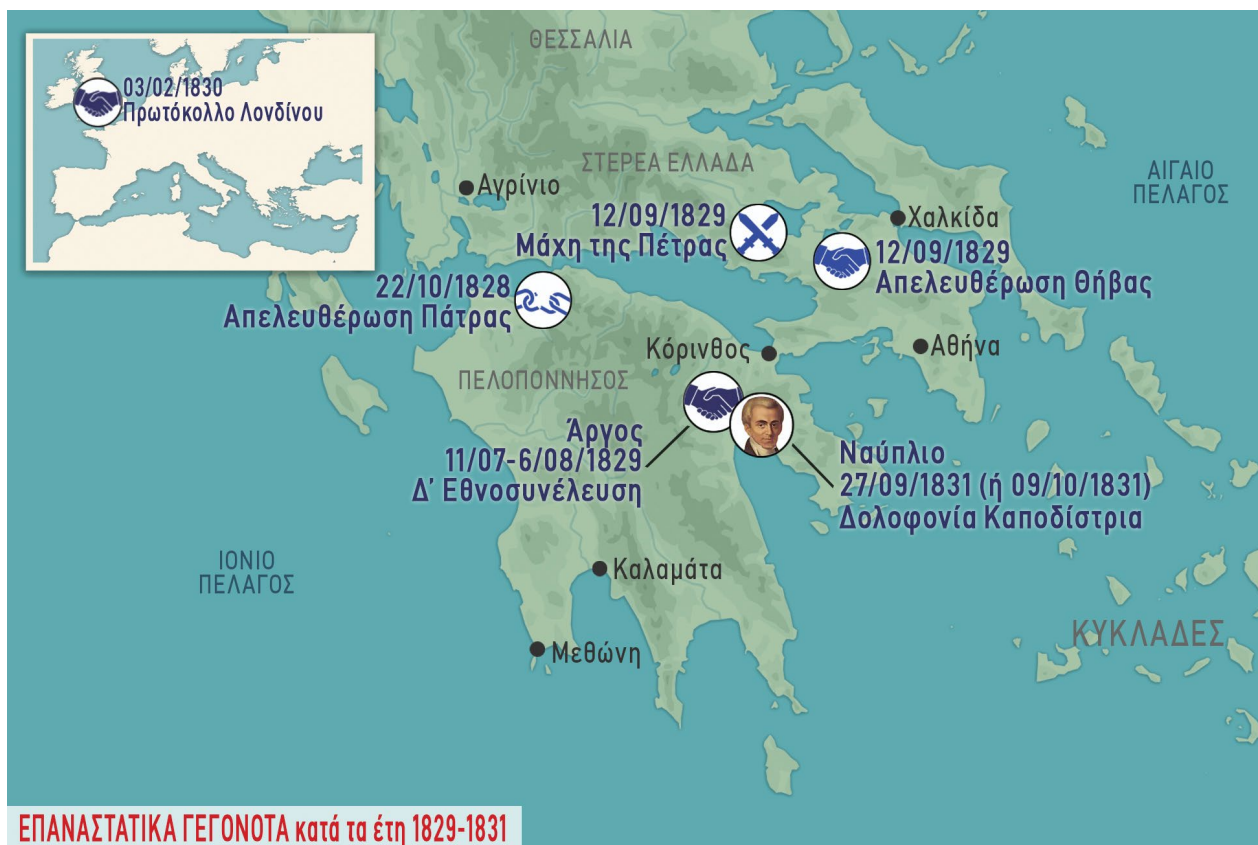
Εντοπίζω

όσα διαβάζω

Το 1828, ο Ιωάννης Καποδίστριας ήρθε στη χώρα και ανέλαβε τη διακυβέρνησή της. Τα επόμενα χρόνια πήρε πολλά νέα μέτρα σε όλους τους τομείς και κατάφερε να κάνει την Ελλάδα ανεξάρτητο κράτος με περισσότερα εδάφη, από ό,τι αρχικά αναμενόταν. Τελικά, όμως, δολοφονήθηκε το 1831 από πολιτικούς του αντιπάλους.

ΧΡΟΝΟΓΡΑΜΜΗ

1828

Αφιξη Καποδίστρια στην Ελλάδα και ανάληψη της διακυβέρνησης.

1829

Δ' Εθνοσυνέλευση στο Άργος.

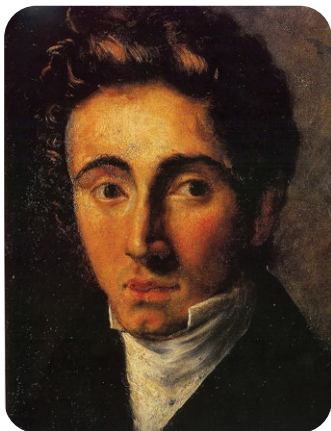
1829

Μάχη στην Πέτρα της Βοιωτίας.

Οκτώβριος του 1831

Δολοφονία του Καποδίστρια από εχθρούς του στο Ναύπλιο.

Εικόνα 1

Πορτρέτο του Ιωάννη Καποδίστρια σε νεαρή ηλικία (έργο αγνώστου καλλιτέχνη, Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

Ο Ιωάννης Καποδίστριας γεννήθηκε στην Κέρκυρα αλλά, αργότερα, πήγε στην Ευρώπη και στη Ρωσία, όπου έγινε **Υπουργός Εξωτερικών**. Το **1821**, οι Φιλικοί του πρότειναν να γίνει αρχηγός της οργάνωσης και της Επανάστασης αλλά **αρνήθηκε**, καθώς πίστευε πως, εξαιτίας της Ιεράς Συμμαχίας, η Επανάσταση δεν θα πετύχαινε τον σκοπό της.

Το **1828**, ωστόσο, του προτάθηκε να γίνει **Κυβερνήτης** της Ελλάδος κι εκείνος δέχθηκε.

Η κατάσταση που βρήκε ήταν πολύ άσχημη, καθώς:

- η χώρα βρισκόταν σε διαρκή **πόλεμο** για πολλά χρόνια.
- **τουρκικά στρατεύματα** κατείχαν εδάφη της.
- οι **πρόσφυγες** που είχαν έρθει ήταν πολλοί και βρίσκονταν σε τραγική κατάσταση.

Κατάλαβε, γρήγορα, πως για να οργανώσει με σωστό τρόπο τη διοίκηση του κράτους έπρεπε να **συγκεντρώσει όλες τις εξουσίες**. Έτσι, καθυστέρησε την πραγματοποίηση της **Δ' Εθνοσυνέλευσης** που έγινε, τελικά, το **1829** στο **Άργος**. Ακόμα, κατάλαβε πως με τον κλεφτοπόλεμο δεν θα μπορούσαν οι Έλληνες να αντιμετωπίσουν τους εχθρούς τους και γι' αυτό οργάνωσε καλύτερα τον **τακτικό στρατό**. Επίσης, **αναδιοργάνωσε τον στόλο** και προσπάθησε να περιορίσει τους **ληστές**, που προκαλούσαν μεγάλα προβλήματα, κυρίως, στην

επαρχία.

Στην οικονομία, πήρε αρκετά μέτρα, με σημαντικότερα τα παρακάτω:

- δημιούργησε νέο νόμισμα, τον **φοίνικα**, που αντικατέστησε τα τουρκικά γρόσια.
- έφτιαξε **κρατικό ταμείο** και ίδρυσε την **Εθνική Χρηματιστική Τράπεζα**.
- έφερε **νέες καλλιέργειες** (π.χ. πατάτα) και οργάνωσε την καλλιέργεια μεταξιδιού.
- δημιούργησε **Γεωργική Σχολή** στην Τίρυνθα για τη βελτίωση των γνώσεων των αγροτών.
- βοήθησε το **εμπόριο** και τη **ναυτιλία**.

Εικόνα 2

Χαρτονόμισμα των 100 φοινίκων του 1831, του νομίσματος που έκοψε ο Καποδίστριας για να αντικαταστήσει τα τουρκικά γρόσια (Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

Όσον αφορά την παιδεία ο Καποδίστριας:

- ίδρυσε **σχολεία**, όπου οι καλύτεροι μαθητές βοηθούσαν τα μικρότερα παιδιά να αποκτήσουν βασικές γνώσεις.
- ίδρυσε επιτροπή για τη **δημιουργία σχολικών βιβλίων**.
- ίδρυσε το πρώτο ελληνικό **Γυμνάσιο**, το **Ορφανοτροφείο** της Αίγινας και το **Κεντρικό σχολείο**.

Σημαντικό ήταν και το **διπλωματικό** έργο του Καποδίστρια. Όταν ανέλαβε, δεν είχε ξεκαθαριστεί αν η Ελλάδα θα γινόταν ανεξάρτητο ή αυτόνομο κράτος, ούτε είχαν οριστεί τα σύνορά της. Γι' αυτό, αποφάσισε να συνεχιστεί η Επανάσταση σε Κρήτη και Στερεά Ελλάδα, με στόχο να συμπεριληφθούν περισσότερα εδάφη στο κράτος.

Το **1829** οι Έλληνες νίκησαν σε μια σημαντική μάχη στην **Πέτρα της Βοιωτίας**, αναγκάζοντας τους Τούρκους να αποχωρήσουν από τη Στερεά. Σημαντικό ρόλο στην απομάκρυνση των τουρκικών στρατευμάτων έπαιξε και η βοήθεια 15.000 στρατιωτών που έστειλε η Γαλλία το 1828, καθώς και το ξέσπασμα του Ρωσοτουρκικού πολέμου.

Τελικά, ο Κυβερνήτης κατάφερε να χρησιμοποιήσει τις γνωριμίες και τη μεγάλη φήμη του, ώστε η Ελλάδα να γίνει **ανεξάρτητο κράτος**, με περισσότερες περιοχές, από όσες είχαν αρχικά συμφωνηθεί.

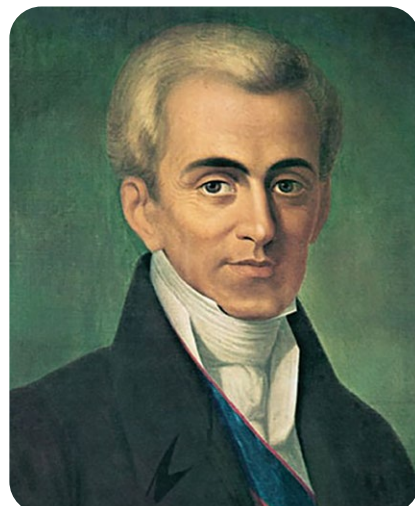
Ωστόσο, ο τρόπος με τον οποίο κυβερνούσε προκάλεσε αντιδράσεις, κυρίως από όσους είχαν εξουσία πριν τον ερχομό του ή διαφωνούσαν με τη συγκέντρωση όλων των εξουσιών σε ένα άτομο. Τελικά, τον Οκτώβριο του 1831 ο **Καποδίστριας δολοφονήθηκε** από εχθρούς του **στο Ναύπλιο** και η χώρα βυθίστηκε στην αναρχία.

Εικόνα 3

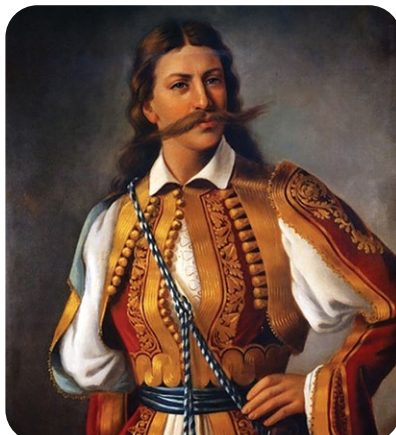
Λεπτομέρεια από πίνακα (1830) που απεικονίζει απόσπασμα του Ελληνικού Στρατού, που άρχισε να οργανώνεται και να μετατρέπεται σε τακτικός το 1830 (Πιερ Πετιέ, Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

Εικόνα 4

Ο Ιωάννης Καποδίστριας (έργο του Διονύσιου Τσόκου, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο).

Εικόνα 5

Οι δύο άνδρες που σκότωσαν τον Ιωάννη Καποδίστρια: οι Γεώργιος Μαυρομιχάλης (έργο του Διονύσιου Τσόκου) και Κωνσταντίνος Μαυρομιχάλης (έργο της Ελένης Προσαλέντη).

Πηγή 1

Οι σκέψεις του Καποδίστρια πριν το Ναβαρίνο

Είναι πολύ αμφίβολο αν ο Καποδίστριας που είχε εκλεγεί κυβερνήτης, θα πήγαινε στην Ελλάδα, χωρίς τις ευνοϊκές εξελίξεις στο Ναβαρίνο. Όταν πληροφορήθηκε επίσημα την είδηση για την εκλογή του δεν δέχθηκε αμέσως την τιμή που του έγινε. Ήθελε να βεβαιωθεί αν πραγματικά οι Δυνάμεις ενέκριναν την εκλογή του και να πάει στην Πετρούπολη για να ζητήσει την άδεια να παραιτηθεί από την υπηρεσία των Ρώσων.

Douglas Dakin, Η εννοποίηση της Ελλάδας 1770-1923, Αθήνα 1980, σ 97

Πηγή 2

Οι πρώτες αποφάσεις του Καποδίστρια και η δημοτικότητα του

Η ισχύς των αρχόντων και των πολεμιστών [...] θα μπορούσε να περιοριστεί ενεργά μόνο εάν η κυβέρνηση διέθετε αφοσιωμένο σώμα δημοσίων υπαλλήλων [...].

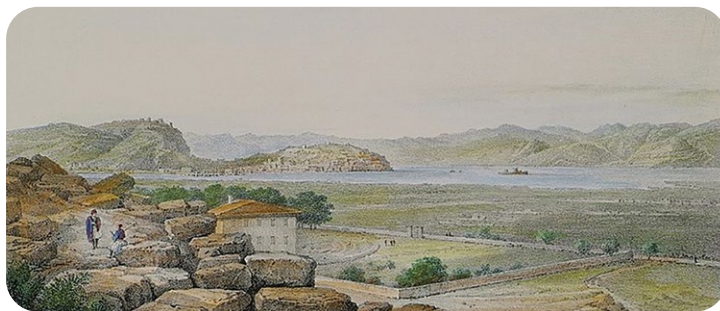
Ο κυβερνήτης κατόρθωσε σε ελάχιστο χρονικό διάστημα να κερδίσει υπέρ του κυβερνητικού κόμματος ένα ευρύ και σχετικά πειθαρχημένο στρώμα οπαδών, που διαπερνούσε τις παραδοσιακές πελατειακές δομές και έφτανε και κάτω από το επίπεδο των ηγετικών στρωμάτων [...]. Στην ύπαιθρο ο κυβερνήτης ήταν δημοφιλής, επειδή είχε θέσει τέλος στο χάος [...] και είχε φέρει την ειρήνη στην τελείως εξαντλημένη χώρα.

Gunnar Hering, Τα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα 1821-1936, τ. Α, μτφρ. Θ. Παρασκευόπουλος, ΜΙΕΤ, Αθήνα 2006, σ. 113-115

Γλωσσάρι

Εικόνα 6

Η Γεωργική Σχολή της Τίρυνθας σε λιθογραφία του 1843. Η σχολή αυτή παρείχε στους φοιτητές της τη στοιχειώδη γεωργική εκπαίδευση, με τον Καποδίστρια να ρίχνει βάρος στη στοιχειώδη και επαγγελματική εκπαίδευση (Ετιέν Ρεϊ, 1867, Βιβλιοθήκη ιδρύματος Αικατερίνης Λασκαρίδη).

1

Επισκέψου τη βιβλιοθήκη της περιοχής σου και αναζήτησε κείμενα της εποχής που περιγράφουν την κατάσταση στην οποία βρήκε ο Κυβερνήτης την ελληνική ύπαιθρο.

2

Στη διάρκεια σχετικής συζήτησης στην τάξη, σχολιάστε τις αλλαγές που επήλθαν στην οικονομική και την κοινωνική ζωή του τόπου (γεωργία, εκπαίδευση, στρατιωτική οργάνωση κ.ά.) κατά την περίοδο της διακυβέρνησης της χώρας από τον Ιωάννη Καποδίστρια.

Ερωτήσεις Κατανόησης

24

Η ίδρυση του πρώτου ανεξάρτητου ελληνικού κράτους

Εντοπίζω

όσα διαβάζω

Η Ελλάδα, το 1830, κατάφερε να γίνει ανεξάρτητο κράτος με την τελική Συνθήκη να υπογράφεται το 1832. Σε αυτήν, προβλεπόταν πως η έκταση της χώρας θα ήταν μεγαλύτερη από ό,τι αρχικά είχε προβλεφθεί και ότι τα σύνορά της θα έφταναν μέχρι τη γραμμή Αμβρακικού - Παγασητικού κόλπου.

ΧΡΟΝΟΓΡΑΜΜΗ

1827

Συνθήκη του Λονδίνου: προέβλεπε την ίδρυση αυτόνομου ελληνικού κράτους

1829

Υπογραφή Πρωτοκόλλου του Λονδίνου με καλύτερους όρους για την Ελλάδα: σύνορα στη γραμμή Αμβρακικού-Παγασητικού.

1830

Υπογραφή νέου Πρωτοκόλλου στο Λονδίνο που προέβλεπε την ίδρυση ανεξάρτητου ελληνικού κράτους.

1832

Υπογραφή Πρωτοκόλλου στη Κωνσταντινούπολη που προέβλεπε τα οριστικά σύνορα του κράτους.

Εικόνα 1

Δημόσιο μνημείο του Ιωάννη Καποδίστρια, που βρίσκεται σε πάρκο στην Αγία Πετρούπολη (Ρωσία).

Οι Μεγάλες Δυνάμεις, μετά τη ναυμαχία του Ναβαρίνου (1827), είχαν καταφέρει να διαλύσουν τον τουρκοαιγυπτιακό στόλο και φαινόταν πως θα μπορούσαν να επιβάλουν την απόφασή τους για τη δημιουργία ελληνικού κράτους.

Οι Έλληνες, βέβαιοι, ήξεραν πως τίποτα δεν είχε τελειώσει· έτσι, αποφάσισαν να συνεχίσουν την επανάσταση στην **Κρήτη** και στη **Χίο**, ελπίζοντας να συμπεριλάβουν τα νησιά αυτά στο νέο κράτος. Προς την ίδια κατεύθυνση πίεζε και ο Καποδίστριας, ζητώντας την ανεξαρτησία της Ελλάδας, την οποία **αρνούταν σταθερά η Οθωμανική πλευρά**, χωρίς να δέχεται καμία διαπραγμάτευση.

Τον **Ιούλιο του 1827** η Βρετανία, η Γαλλία και η Ρωσία υπέγραψαν τη **Συνθήκη του Λονδίνου**, που προέβλεπε τη δημιουργία αυτόνομου ελληνικού κράτους, με την καταβολή φόρου στον Σουλτάνο, στον οποίο έδωσαν έναν μήνα περιθώριο να την αποδεχτεί. Οι Έλληνες συνέχισαν να παίρνουν πίσω εδάφη στη Στερεά Ελλάδα και τον **Μάρτιο του 1829** οι Μεγάλες Δυνάμεις υπέγραψαν **νέο Πρωτόκολλο** με καλύτερους όρους για την Ελλάδα, τα σύνορα της οποίας ορίστηκαν στη γραμμή Αμβρακικού-Παγασητικού. Η χώρα, ωστόσο, θα παρέμενε **υπό Οθωμανική επικυριαρχία**.

Παράλληλα, το 1828 είχε ξεκινήσει ο Ρωσοτουρκικός πόλεμος που τελείωσε με ήττα των Τούρκων και την υπογραφή της **Συνθήκης της Αδριανούπολης** (Οκτώβριος 1829). Με αυτή η Οθωμανική Αυτοκρατορία αναγκάστηκε να αποδεχτεί τη Συνθήκη του 1827 και το Πρωτόκολλο του 1829 και κάθησε στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων.

Εικόνα 2

Η πρώτη ελληνική σημαία, που υιοθετήθηκε το 1822.

Εικόνα 3

Λεπτομέρεια από τοιχογραφία που απεικονίζει την Υπογραφή του Πρωτοκόλλου του Λονδίνου, στην οποία προβλέπονταν η ίδρυση ανεξάρτητου ελληνικού κράτους ((Ludwig Michael von Schwanthaler, περ. 1840, τοιχογραφία αίθουσας του Μεγάρου της Βουλής, Αθήνα).

Τότε, η Βρετανία και η Γαλλία πρότειναν τη δημιουργία ανεξάρτητου ελληνικού κράτους, καθώς δεν ήθελαν να αφήσουν τη Ρωσία να αποκτήσει πολλά νέα εδάφη και να αυξήσει τη δημοτικότητα της στην Ελλάδα. Τελικά, τον **Φεβρουάριο του 1830** υπογράφηκε στο **Λονδίνο** νέο **Πρωτόκολλο**, το οποίο αναγνώριζε την Ελλάδα ως **ανεξάρτητο κράτος**, περιορίζοντας, ωστόσο, τα σύνορά της μέχρι τη γραμμή Αχελώου – Σπερχειού.

Η οριστική συνθήκη υπεγράφη το **1832** στην **Κωνσταντινούπολη**, η οποία έδινε στην Ελλάδα περισσότερα εδάφη από ό,τι η προηγούμενη. Συγκεκριμένα, ως βόρειο σύνορο του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους ορίστηκε η **γραμμή Άρτα-Βόλος**. Τα σύνορα αυτά έγιναν δεκτά από όλους, συμπεριλαμβανομένης και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Οι Έλληνες, **μετά από 400 χρόνια σκλαβιάς**, κατάφεραν να δημιουργήσουν δικό τους κράτος, αναγνωρισμένο τόσο από τις Μεγάλες Δυνάμεις όσο κι από την Τουρκία. Πλέον, μπορούσαν να ζήσουν ελεύθεροι και να αναπτυχθούν. Αυτό, βέβαια, δεν σήμαινε πως όλα πήγαιναν τέλεια. Υπήρχαν πολλά διοικητικά και οικονομικά προβλήματα ενώ το κράτος, μετά τον θάνατο του Ιωάννη Καποδίστρια, είχε μείνει χωρίς αρχηγό.

Πηγή 1

Η συμφωνία των Μεγάλων Δυνάμεων το 1827

Η συνθήκη του Λονδίνου της 26ης Ιουλίου 1827, στην οποία προστίθεται ως συμβαλλόμενο μέρος και η Γαλλία, προβλέπει τη δημιουργία μιας Ελλάδας φόρου υποτελούς στην Πύλη. Στη συνθήκη αυτή για πρώτη φορά αναφέρονται εγγυήσεις σε κείμενο κοινής συμφωνίας των τριών δυνάμεων, Αγγλίας, Γαλλίας και Ρωσίας. Το περιεχόμενο όμως των εγγυήσεων αφήνεται να αποφασισθεί στο μέλλον με χωριστή συνθήκη. Επιμέρους συνθήκη εγγυήσεων, στο πλαίσιο της υλοποίησης της συνθήκης του 1827, δεν συνήφθη ποτέ.

Κατερίνα Γαρδίκι, Προστασία και εγγυήσεις: στάδια και μύθοι της ελληνικής εθνικής ολοκλήρωσης (1821-1920), Εκδόσεις Βάνιας, σ. 82-83

Πηγή 2

Η βοήθεια των Γάλλων στην απομάκρυνση του τουρκοαιγυπτιακού στρατού

Ο αιγυπτιακός στρατός είχε προξενήσει τεράστιες καταστροφές στις καλλιέργειες, στις πόλεις και στα χωριά [...]. Η παραμονή του στην Πελοπόννησο [...] οδήγησε τις Μεγάλες Δυνάμεις στην υπογραφή της Συμφωνίας της Αλεξάνδρειας και του Πρωτοκόλλου του Λονδίνου[...] με το οποίο αποφασίσθηκε η αποστολή γαλλικών στρατευμάτων στο Μοριά για την απομάκρυνση του Ιμπραήμ, ο οποίος δεν είχε πτοηθεί από την ήττα στο Ναβαρίνο και παρέμεινε επί ένα χρόνο ακόμα μέχρι το φθινόπωρο του 1828.

Δημήτριος Σταθακόπουλος, 1821 από τις πηγές, Εκδόσεις 24 γράμματα, σ. 370

Εικόνα 4

Λεπτομέρεια από πίνακα του Γιανουάρι Σουχοντόλσκι, που απεικονίζει την πολιορκία του Αχαλτσίχ, μια από τις σημαντικότερες στιγμές του Ρωσοτουρκικού πολέμου (1839, Μουσείο Πυροβολικού, Αγία Πετρούπολη, Ρωσία).

Γλωσσάρι

Ερωτήσεις Κατανόησης

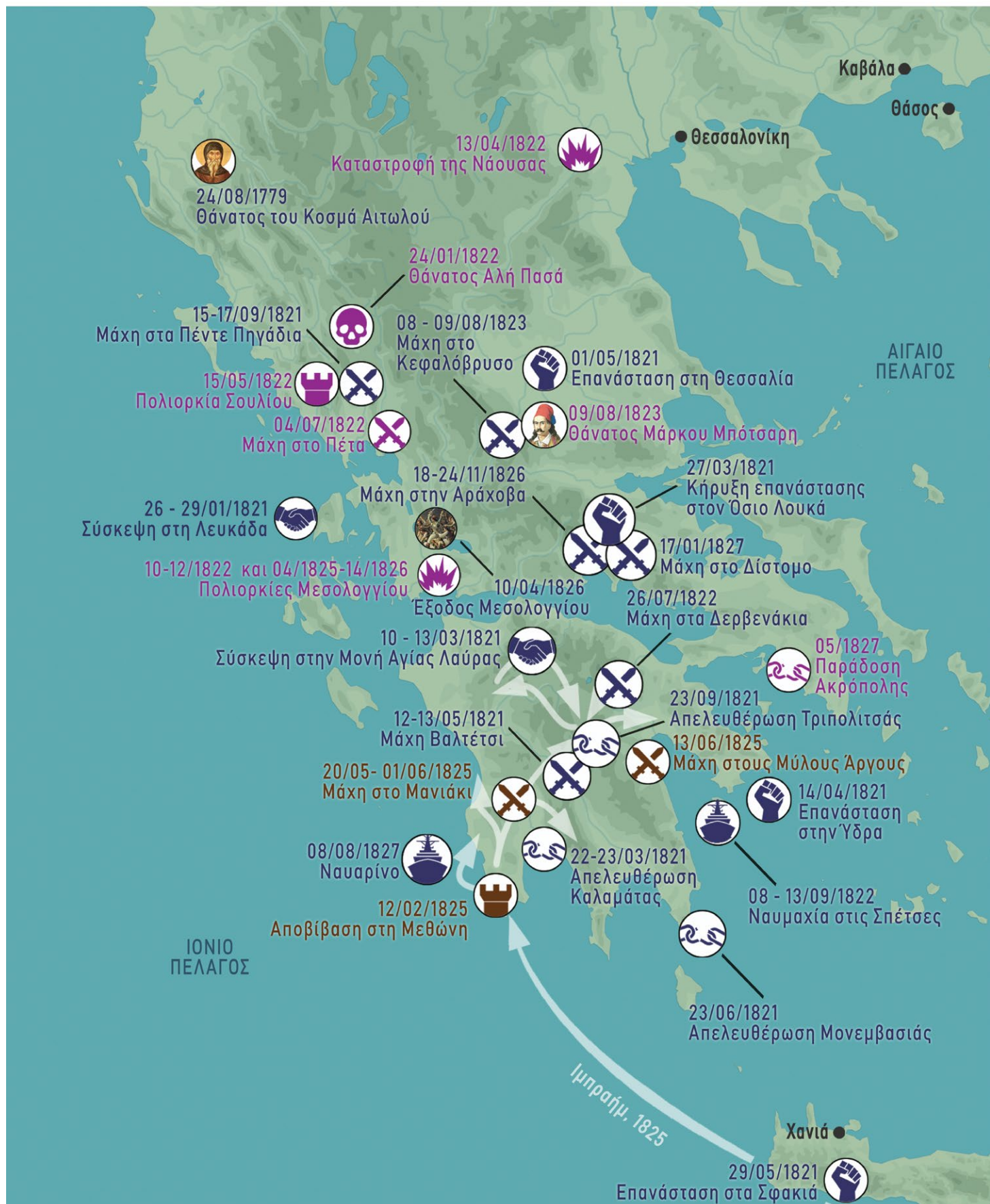
1

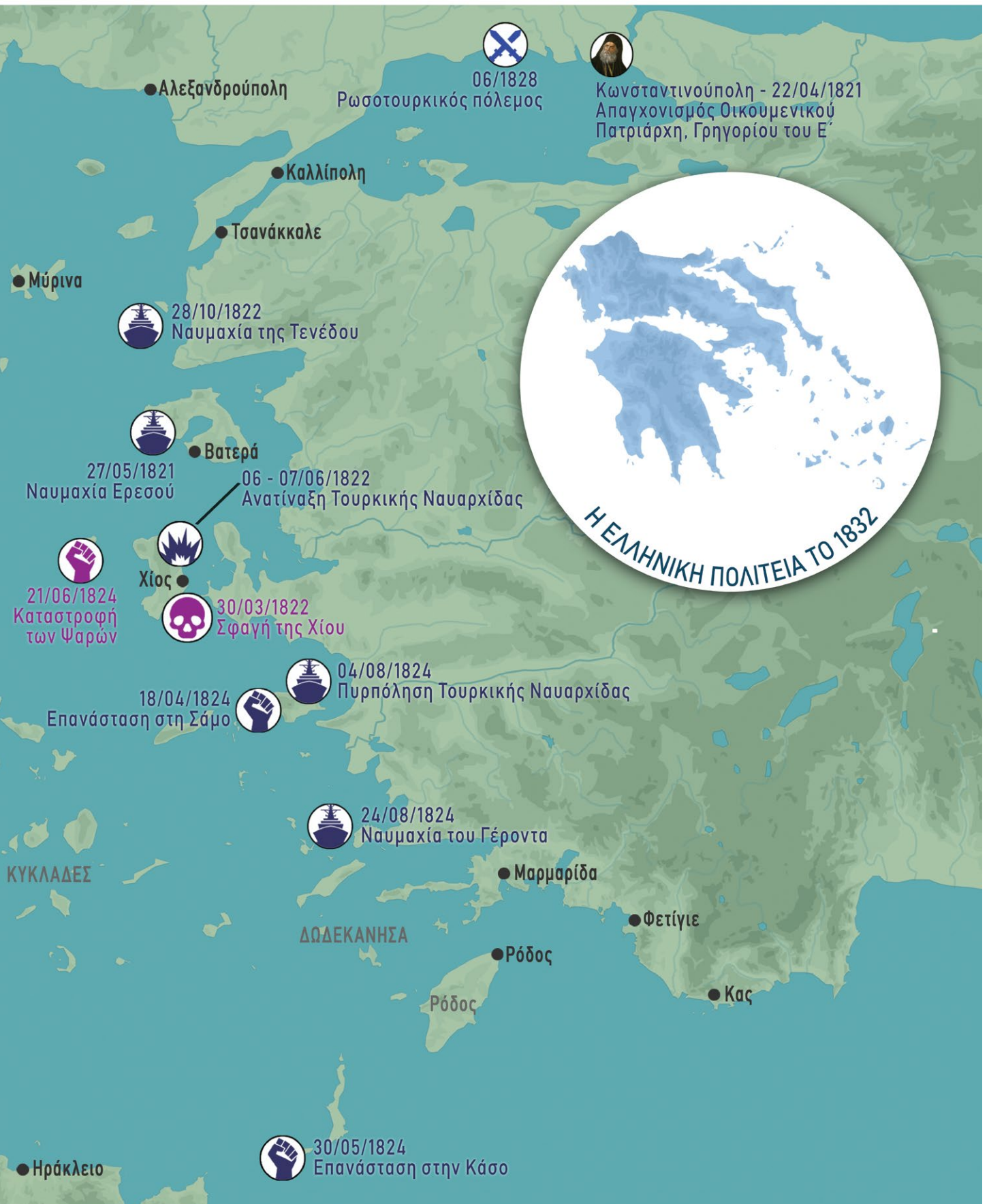
Μελέτησε το κείμενο του μαθήματος και φτιάξε το δικό σου χρονολόγιο (χρονογραμμή) με τις Συνθήκες και τα Πρωτόκολλα που υπογράφηκαν για την αυτονομία/ανεξαρτησία της Ελλάδας.

2

Παρατήρησε την πρώτη ελληνική σημαία που υιοθετήθηκε το 1822 και σύγκρινέ την με την επίσημη σημαία του ελληνικού κράτους σήμερα.

ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ

Θυμάμαι και ελέγχω όσα έμαθα

1 Το 1814, στην Οδησσό της Ρωσίας ιδρύθηκε η Φιλική Εταιρεία, που είχε ως στόχο της την απελευθέρωση της Ελλάδας από τους Τούρκους.

2 Η Επανάσταση ξεκίνησε από τη Μολδοβλαχία με αρχηγό τον Αλέξανδρο Υψηλάντη, αλλά δεν κατάφερε να πετύχει τον στόχο της.

3 Τον Μάρτιο του 1821, η Επανάσταση ξεκίνησε και στην Πελοπόννησο και στη Στερεά Ελλάδα σημειώνοντας πολύ σημαντικές επιτυχίες.

4 Επαναστάσεις πραγματοποιήθηκαν και στη Μακεδονία, στη Θεσσαλία και στην Ήπειρο αλλά οι Τούρκοι κατάφεραν να τις σταματήσουν.

5 Στα νησιά, οι Έλληνες σημείωσαν πολλές επιτυχίες και νίκησαν πολλές φορές τους Τούρκους, με σημαντική προσωπικότητα τον Κωνσταντίνο Κανάρη.

6 Σταθμό για την Επανάσταση αποτέλεσαν η άλωση της Τριπολιτσάς και η νίκη των Ελλήνων στα Δερβενάκια.

7 Σημαντικές προσωπικότητες της Επανάστασης ήταν ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ο Μάρκος Μπότσαρης, ο Παπαφλέσσας και ο Αθανάσιος Διάκος.

8 Στην Ελλάδα, πραγματοποιήθηκαν τρεις Εθνοσυνελεύσεις: το 1821 στην Επίδαυρο, το 1823 στο Άστρος της Αρκαδίας και το 1827 στην Τροιζήν.

9 Τον χειμώνα του 1824-1825 στην Πελοπόννησο έφτασε ο Αιγύπτιος Ιμπραήμ Πασάς και κατάφερε να προκαλέσει τεράστια προβλήματα στην Επανάσταση.

ΕΝΟΤΗΤΑ

Η Ελλάδα ανεξάρτητο κράτος. 19ος αιώνας έως το κίνημα στο Γουδί (1909)

Δ.25. Η περίοδος της αντιβασιλείας και η βασιλεία του Όθωνα

Δ.26. Ο Γεώργιος Α', η βασιλεία του και η επικράτηση του κοινοβουλευτισμού

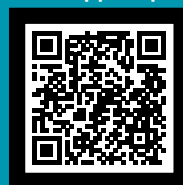
Δ.27. Η Μεγάλη Ιδέα και η εδαφική επέκταση της Ελλάδας

Δ.28. Η έκφραση του «Ανατολικού Ζητήματος» στα Βαλκάνια και ο Μακεδονικός Αγώνας (1904-1908)

Δ.29. Το Κίνημα στο Γουδί (1909) και η αλλαγή του πολιτικού σκηνικού

Δ.30. Η πνευματική και καλλιτεχνική ζωή στο ελληνικό κράτος κατά τον 19ο αιώνα

Αντιλαμβάνομαι

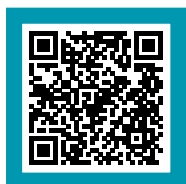

τη χρονική σειρά

Η περίοδος της αντιβασιλείας και η βασιλεία του Όθωνα

25

Βλέπω

και κατανώ

i

Το 1832 οι Μεγάλες Δυνάμεις αποφάσισαν να διορίσουν βασιλιά της Ελλάδας τον πρίγκιπα της Βαυαρίας, Όθωνα. Τα επόμενα χρόνια, έγιναν αρκετές αλλαγές στη χώρα αλλά η κατάσταση δεν βελτιώθηκε. Έτσι, το 1843, οι Έλληνες εξεγέρθηκαν ζητώντας Σύνταγμα. Αν και το αίτημα έγινε δεκτό, η κατάσταση δεν διαφοροποιήθηκε σημαντικά και ο λαός εξεγέρθηκε ξανά το 1862, διώχνοντας τον Όθωνα.

ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ ΤΗΣ ΑΝΤΙΒΑΣΙΛΕΙΑΣ

**Κόμης
Ιωσήφ Λουδοβίκος Αρμανσπεργκ**
Πρωθυπουργός & Υπουργός Εξωτερικών

**Γεώργιος
Λουδοβίκος φον Μάουερ**
Υπεύθυνος Εκπαίδευσης, Εκκλησίας
και Δικαιοσύνης

**Υποστράτηγος
Κάρολος Γουλιέλμος φον Χάιντεκ**
Υπεύθυνος Ενόπλων Δυνάμεων

ΧΡΟΝΟΓΡΑΜΜΗ

1832

Ο Όθωνας διορίστηκε βασιλιάς της Ελλάδας.

1833-1835

Τη διακυβέρνηση του κράτους ανέλαβε η Αντιβασιλεία.

1843

Ξέσπασε επανάσταση που οδήγησε στην υπογραφή Συντάγματος.

1862

Ξέσπασε νέα επανάσταση που ανάγκασε τον Όθωνα να φύγει από τη χώρα.

Εικόνα 1

Πορτρέτο του νεαρού Όθωνα, πριν τον ερχομό του στην Ελλάδα (έργο του Γότσεφ Καρλ Στίλερ, 1833, Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

Οι Μεγάλες Δυνάμεις, μετά την ανεξαρτητοποίηση της Ελλάδας, αποφάσισαν πως το πολίτευμά της θα έπρεπε να είναι η **μοναρχία**. Σε αυτή, την εξουσία έχει ο **μονάρχης**, ο οποίος κληρονομεί το αξίωμά του από κάποιον συγγενή του και κυβερνά μέχρι το τέλος της ζωής του.

Το 1832 οι Μεγάλες Δυνάμεις διόρισαν μονάρχη της Ελλάδας τον 17χρονο πρίγκιπα της Βαυαρίας, **Όθωνα**. Εκείνος έφτασε στη χώρα τον επόμενο χρόνο (1833) αλλά δεν μπορούσε να αναλάβει τη διακυβέρνησή της, καθώς ήταν ανήλικος.

Έτσι, τη χώρα κυβέρνησε για τρία χρόνια η **Αντιβασιλεία**, η οποία αποτελούνταν από Βαυαρούς αξιωματούχους. Η περίοδος αυτή ονομάστηκε **Βαυαροκρατία**. Η Αντιβασιλεία πήρε πολλά μέτρα, με στόχο να δημιουργήσει ένα ανεξάρτητο κράτος που θα λειτουργούσε σύμφωνα με τα δυτικά πρότυπα.

Αρχικά, ως προς τη διοίκηση και οργάνωση του κράτους έγιναν οι εξής αλλαγές:

- η Ελλάδα διαιρέθηκε σε **10 νομούς και 42 επαρχίες**, που με τη σειρά τους διαιρούνταν σε δήμους και διορίστηκαν νομάρχες και έπαρχοι, με αυξημένες αρμοδιότητες.
- η πρωτεύουσα του κράτους μεταφέρθηκε από το Ναύπλιο στην **Αθήνα**.
- ιδρύθηκαν **δικαστήρια**, με σημαντικότερο τον Άρειο Πάγο.
- καταργήθηκαν τα άτακτα τάγματα στον στρατό, ενώ στη χώρα έφτασαν και αρκετοί **Βαυαροί αξιωματικοί**.
- η ελληνική **εκκλησία** έγινε αυτοκέφαλη, για να περιοριστεί η επιρροή που δεχόταν από το Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης.

Εικόνα 2

Η είσοδος του Όθωνα στο Ναύπλιο. Λεπτομέρεια από πίνακα του Πίτερ Φον Ες (1836, Εθνική Πινακοθήκη, Αθήνα).

Παράλληλα, αποφασίστηκε η προσαρμογή του **ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος** στο βουαρικό. Συγκεκριμένα:

- ιδρύθηκαν Δημοτικά σχολεία σε κάθε δήμο και Γυμνάσια στις πρωτεύουσες των νομών.
- η φοίτηση στο Δημοτικό σχολείο έγινε υποχρεωτική.
- ιδρύθηκε Πανεπιστήμιο και Πολυτεχνικό σχολείο στην Αθήνα.

Παρά τις μεταρρυθμίσεις, η κατάσταση της χώρας δεν βελτιωνόταν. Έτσι, ο λαός εξεγέρθηκε για μία σειρά από λόγους που σχετίζονταν με το ότι:

- ο **βασιλιάς** είχε στα χέρια του όλες τις εξουσίες.
- η χώρα ήταν σε **κακή οικονομική κατάσταση**, οδηγώντας σε απολύσεις δημοσίων υπαλλήλων και μεγάλες μειώσεις μισθών.
- η κυβέρνηση δεν μοίραζε στους φτωχούς αγρότες τις **εθνικές γαίες**, τα χωράφια δηλαδή που ήταν ιδιοκτησία των Τούρκων πριν την επανάσταση.
- υπήρχαν σημαντικά προβλήματα στην **εκπαίδευση**.
- στη χώρα δρούσαν πολλοί **ληστές** και **τοκογλύφοι**.

Την **3η Σεπτεμβρίου του 1843**, πλήθος κόσμου μαζεύτηκε γύρω από τα ανάκτορα του Όθωνα ζητώντας **Σύνταγμα**, δηλαδή, ένα σύνολο βασικών νόμων το οποίο ρυθμίζει τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των πολιτών αλλά και τον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας του κράτους. Ο Όθωνας, αν και αρχικά αρνήθηκε να παραχωρήσει Σύνταγμα, τελικά αναγκάστηκε να προκηρύξει εκλογές για **Εθνοσυνέλευση**, η οποία το **1844** συνέταξε το πρώτο **Σύνταγμα** της χώρας, μετατρέποντας το πολίτευμα σε **συνταγματική μοναρχία**. Στο πολίτευμα αυτό, απόλυτος αρχηγός συνέχιζε να είναι ο μονάρχης αλλά με περιορισμένες εξουσίες.

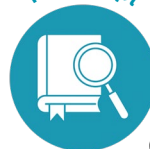
Παρά την παραχώρηση Συντάγματος, η κατάσταση δεν βελτιώθηκε μέσα στα επόμενα χρόνια. Έτσι, το **1862**, οι Έλληνες εξεγέρθηκαν, αναγκάζοντας τον Όθωνα και τη σύζυγό του, Αμαλία, να εγκαταλείψουν τη χώρα. Η αναχώρησή τους, που ονομάστηκε «**έξωση**», σήμανε το τέλος της βασιλείας του Όθωνα στην Ελλάδα.

Εικόνα 3

Πορτρέτο της Αμαλίας, συζύγου του Όθωνα και η πιο γνωστή βασίλισσα της Ελλάδας (έργο του Joseph Karl Stieler, 1836-1837, New Residence, Βαμβέργη).

Γλωσσάρι

Εικόνα 4

Άνδρες του Βασιλικού Σώματος Χωροφυλακής που ιδρύθηκε μετά την ενθρόνιση του Όθωνα το 1833 (έργο του Ludwig Köllnberger, 1835, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο).

Πηγή 1

Όθωνας και Μεγάλη Ιδέα

Για τον Όθωνα η Μεγάλη Ιδέα ερχόταν [...] ως ένα επιστέγασμα όσων είχε διδαχθεί από παιδί για το αρχαίο ελληνικό μεγαλείο. Οι νέοι Έλληνες, εφόσον ήταν οι κληρονόμοι των σπουδαίων προγόνων τους θα κατάφερναν και πάλι να αναγεννηθούν και να μεγαλουργήσουν. Σύμφωνα με αυτό το σχήμα, η Μεγάλη Ιδέα, γινόταν ταυτόχρονα σκοπός και μέσο για την Ελλάδα [...]. Ο Όθων έβλεπε τον εαυτό του ως τον πρωτεργάτη στην πορεία υλοποίησης αυτού του πεπρωμένου, για το οποίο ήταν έτοιμος να δώσει τα πάντα.

Αντώνης Κλάψης, «Ο βασιλιάς Όθων και η Ελλάδα: Αφοσιωμένος σε μια ιδέα», Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2021, σ.84

Πηγή 2

Γιατί έφυγε ο Όθωνας;

Είναι γνωστό ότι η στάση του στρατού στο Ναύπλιο και κατόπιν στην Αθήνα, κυρίως, εξέφραζε τους πόθους της νέας γενιάς – και αξιωματικών [...]. Ο Όθων συμβάδιζε με τις μετεπαναστικές πραγματικότητες και δεν μπόρεσε να ταυτιστεί με τα αιτήματα της νέας γενιάς· η έξωσή του δεν ήταν συνέπεια της αποτυχίας του να πραγματοποιήσει τη Μεγάλη Ιδέα στη διάρκεια του Κριμαϊκού Πολέμου, αλλά του χάσματος που είχε δημιουργηθεί ανάμεσα στην πολιτική του και στην αδυναμία να παρακολουθήσει τις αλλαγές της κοινωνίας.

Βασίλης Κρεμμύδας, Η Μεγάλη Ιδέα, Μεταμορφώσεις ενός εθνικού ιδεολογήματος, Εκδόσεις Τυπωθήτω, σ. 63

Εικόνα 5

Η εκδίωξη του Όθωνα, ο οποίος συνέχιζε να φοράει ελληνική ενδυμασία, το 1862 όπως απεικονίζεται σε λαϊκή έγχρωμη λιθογραφία, 1862, Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

Ερωτήσεις Κατανόησης

1

Γράψε ένα μικρό κείμενο για τα δύο πολιτεύματα της Ελλάδας κατά την περίοδο διακυβέρνησης του Όθωνα και τις διαφορές τους.

2

Στο πλαίσιο ομαδικής εργασίας, αναζητήστε κείμενα σχετικά με την Επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου και το πρώτο σύνταγμα του ελεύθερου ελληνικού κράτους.

Ο Γεώργιος Α', η βασιλεία του και η επικράτηση του κοινοβουλευτισμού

26

Εντοπίζω

όσα διαβάζω

Μετά την «έξωση» του Όθωνα, οι Μεγάλες Δυνάμεις πρότειναν για αντικαταστάτη του τον Δανό πρίγκιπα Γεώργιο Α', ο οποίος έγινε και ο μακροβιότερος Έλληνας βασιλιάς. Κατά τη διάρκεια της βασιλείας του, αναπτύχθηκε, για πρώτη φορά, ο κοινοβουλευτισμός ενώ στην πολιτική σκηνή εμφανίστηκε ο Χαρίλαος Τρικούπης.

ΧΡΟΝΟΓΡΑΜΜΗ

1862

Εξέγερση στο Ναύπλιο εναντίον του Όθωνα.

1863

Αφιξη του νέου βασιλιά Γεωργίου Α' στη χώρα.

1864

Ενσωμάτωση Ιόνιων νησιών.

1874

Υποστήριξη Αρχής της δεδηλωμένης από τον Τρικούπη.

1881

Προσάρτηση Άρτας και Θεσσαλίας.

1893

Πτώχευση της χώρας.

1897

Ήττα στον ελληνοτουρκικό πόλεμο.

Εικόνα 1

Ο Γεώργιος Α' σε νεαρή ηλικία, πριν ακόμα γίνει βασιλιάς της Ελλάδας (λήψη φωτογραφίας: Southwell Bros, Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

Μετά την «έξωση» του Όθωνα (1862), οι Μεγάλες Δυνάμεις όρισαν αντικαταστάτη του τον **Δανό πρίγκιπα Γεώργιο Α'**. Η διπλωματική συμφωνία, μάλιστα, προέβλεπε την παραχώρηση των **Ιόνιων Νήσων** από τη Βρετανία στην Ελλάδα τα οποία, τελικά, ενσωματώθηκαν στη χώρα το **1864**.

Όταν έφτασε στη χώρα ο Γεώργιος (1863), επικρατούσε πολιτική αστάθεια και ένοπλες συγκρούσεις. Το 1864 η Εθνοσυνέλευση ψήφισε **νέο Σύνταγμα**, με το οποίο ορίστηκε ως νέο πολίτευμα η **βασιλευόμενη δημοκρατία**. Στο πολίτευμα αυτό, ο βασιλιάς παρέμενε αρχηγός του κράτους αλλά οι εξουσίες του περιορίζονταν σημαντικά, ενώ οι βουλευτές του Κοινοβουλίου εκλέγονταν από τον λαό.

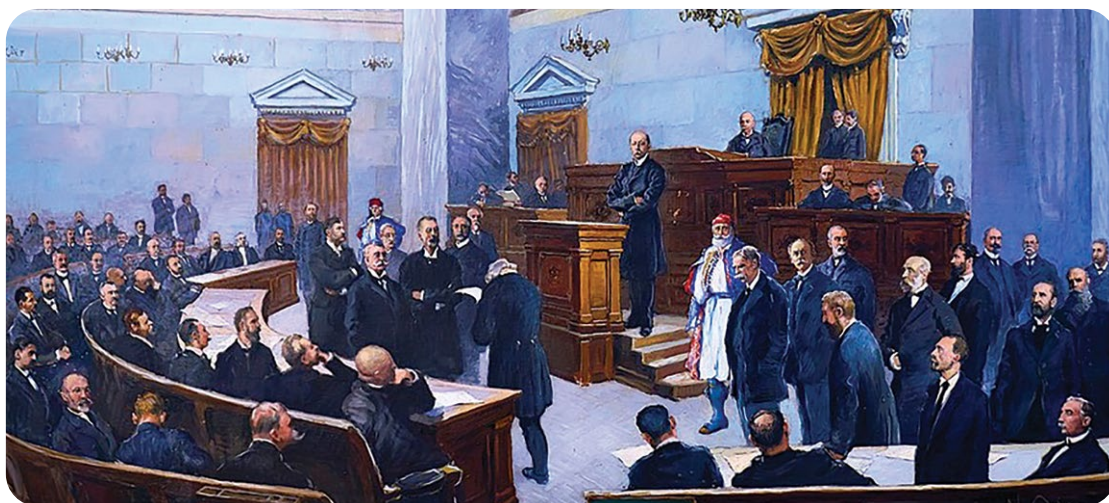
Επιπλέον, με το Σύνταγμα του 1864:

- επιτράπηκε σε όλους τους άντρες **να ψηφίζουν**, να συγκεντρώνονται και να δημιουργούν ενώσεις και κόμματα.
- δηλώθηκε η ανεξαρτησία της **δικαιοσύνης**.
- καταργήθηκε η **Γερουσία**.
- ορίστηκε πως η **Κυβέρνηση** θα έπρεπε να στηρίζεται από τους περισσότερους βουλευτές.

Ωστόσο, δεν ξεκαθαρίστηκε πως ο βασιλιάς θα έπρεπε να δίνει εντολή σχηματισμού κυβέρνησης σε βουλευτή του πρώτου κόμματος, με αποτέλεσμα να μπορεί να ορίζει **πρωθυπουργό όποιον ήθελε**, κάτι που ο Γεώργιος εκμεταλλεύτηκε τα επόμενα χρόνια.

Το **1874**, ο **Χαρίλαος Τρικούπης** πρότεινε ως λύση την εφαρμογή της **Αρχής της Δεδηλωμένης**. Δηλαδή, υποστήριξε πως ο βασιλιάς θα έπρεπε να δίνει εντολή σχηματισμού κυβέρνησης σε πολιτικό, ο οποίος είχε ήδη τη στήριξη των περισσότερων βουλευτών. Αυτό, τελικά, οδή-

Εικόνα 2

Λεπτομέρεια από πίνακα του Γιώργου Κορωναίου, που απεικονίζει τον Χαρίλαο Τρικούπη στο βήμα της Βουλής, με πλήθος βουλευτών στα έδρανα (περ. 1880, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο).

γηση τα μικρότερα κόμματα να ενωθούν και να δημιουργήσουν δύο μεγάλα, καθώς, διαφορετικά, δε θα είχαν ελπίδες να αποκτήσουν την εξουσία. Έτσι, σταδιακά, καθιερώθηκε ο **δικομματισμός** με τα κόμματα του **Τρικούπη** και του **Δηλιγιάννη** να εναλλάσσονται στην εξουσία και σταθεροποιήθηκε ο **κοινοβουλευτισμός**, ένα σύστημα στο οποίο η στήριξη της Βουλής είναι απαραίτητη για την Κυβέρνηση.

Παράλληλα, το **1881** η Ελλάδα κατάφερε να αποκτήσει, μέσω διπλωματίας, τη **Θεσσαλία και την Άρτα**, αυξάνοντας την έκτασή της και τα εύφορα χωράφια της. Έτσι, στα οθωμανικά **τσιφλίκια** (μεγάλες αγροτικές εκτάσεις που άνηκαν σε ένα άτομο), που πέρασαν στα χέρια λίγων Ελλήνων του εξωτερικού, βρέθηκαν να δουλεύουν φτωχοί αγρότες σε δύσκολες συνθήκες.

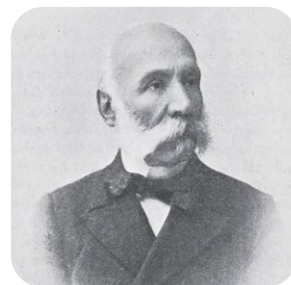
Κατά την περίοδο 1875-1895 ο Τρικούπης ανέλαβε αρκετές φορές την πρωθυπουργία, προσπαθώντας να εκσυγχρονίσει τη χώρα ακολουθώντας πολιτικές, βασισμένες στα δυτικά πρότυπα. Έτσι:

- προχώρησε σε **σημαντικά δημόσια έργα**, με χαρακτηριστικότερο τη διώρυγα της Κορίνθου.
- ανέπτυξε τη **γεωργία** και ενίσχυσε την **οικονομία**.
- καθόρισε **προσόντα** που θα έπρεπε να έχουν όσοι ήθελαν να εργαστούν στο Δημόσιο.
- δημιούργησε ένα **κράτος δικαίου** και διατήρησε την **ειρήνη**.

Το πρόγραμμα του Τρικούπη είχε πολύ μεγάλο κόστος, με αποτέλεσμα η χώρα να αναγκαστεί να πάρει δάνεια από το εξωτερικό και να αυξήσει σημαντικά τους φόρους.

Έτσι, το **1893** η Ελλάδα **κήρυξε πτώχευση**, κάτι που σήμανε την έναρξη μιας δύσκολης περιόδου. Η κατάσταση επιδεινώθηκε όταν το **1897**, η Ελλάδα ηττήθηκε από την Οθωμανική Αυτοκρατορία κατά τον Ελληνοτουρκικό Πόλεμο.

Εικόνα 3

Ο Θεόδωρος Δηλιγιάννης, σημαντικός πολιτικός του 19ου αιώνα, ο οποίος αποτέλεσε το αντίπαλο δέος του Χαρίλαου Τρικούπη (αγνώστου καλλιτέχνη, 1896, Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

Εικόνα 4

Ο Γεώργιος Α' το 1900 με στρατιωτική στολή. Ο βασιλιάς συνήθιζε να προωθεί άτομα της αρεσκείας του στον στρατό, κάτι που συχνά προκαλούσε αντιδράσεις (έργο του Emil Hohlenberg, πριν το 1901, Βασιλική Βιβλιοθήκη Κοπεγχάγης).

Εικόνα 5

Λεπτομέρεια από λιθογραφία του Καρλ Χάουπτ, που απεικονίζει τη Μάχη του Ελληνοτουρκικού Πολέμου στο Βελεστίνο, το 1897 (Εθνικό Ιστορικό Μουσείο).

Γλωσσάρι

Πηγή 1

Οι απόψεις του Δηλιγιάννη

Ο αντίπαλος του Δηλιγιάννη διαφωνούσε μ' αυτόν τον στρατηγικό σχεδιασμό [...] προσελκύοντας οπαδούς που ήταν προσκολλημένοι στο παρελθόν γι' αυτό και κάθε φορά που τον διαδέχονταν στην εξουσία αναιρούσε τις πρωτοβουλίες του Τρικούπη. Τον κατηγορούσε ότι θα εξαρτήσει ακόμα περισσότερο τη χώρα από τις Μεγάλες Δυνάμεις με τα δάνεια που πήρε για να χρηματοδοτήσει τα εκσυγχρονιστικά του πλάνα. Διακήρυσσε ότι η Ελλάδα [...] κινδύνευε να χάσει την εθνική ομοψυχία, την παραδοσιακή της ταυτότητα και την ίδια την ψυχή της.

Λένα Λιβάνη, *Η υπουλος θωπεία: Ελλάδα και ξένοι, 1821-1940, Εκδόσεις Καστανιώτη, σ.59*

Πηγή 2

Η παραγωγή σταφίδας στην Ελλάδα

Μεταξύ 1866 και 1892, η αύξηση της παραγωγής και οι υψηλές τιμές άλλαξαν την όψη της Πελοποννήσου και συντέλεσαν στην ανάπτυξη ολόκληρης της ελληνικής οικονομίας. Η σταφιδοπαραγωγή του 1850 τριπλασιάστηκε έως το 1870 και εξαπλασιάστηκε έως το 1892. [...] Οι εξαγωγές των δύο αμπελουργικών προϊόντων καλύπτουν ποσοστό που κυμαίνεται από 51% έως και 65% των συνολικών εξαγωγών της χώρας και αυτό επί 40 σχεδόν χρόνια, 1860-1898.

Γιώργος Β. Δερτιλής, *Ιστορία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας 1750-2015, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, σ. 317*

Εικόνα 6

Γελοιογραφία από τον «Νέο Αριστοφάνη» για την ακμή της Ελλάδος κατά τη δεκαετία του 1880. Η βασιλική οικογένεια κάνει καντάδα στην ελιά, το σύμβολο του τρικουπικού κόμματος, ενώ ο Γεώργιος Α' τη σηρίζει με τις πλάτες του. Στα δεξιά, ο Χαρίλαος Τρικούπης χτυπάει παλαμάκια.

Παίζω

και μαθαίνω

Ερωτήσεις Κατανόησης

1

Εντόπισε στον χάρτη (σελ. 115) τις αλλαγές των συνόρων του ελληνικού κράτους και γράψε ένα κείμενο για τις συνθήκες μεταβολής τους.

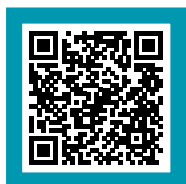
2

Στο πλαίσιο ομαδικής εργασίας, αναζητήστε στην τάξη πληροφορίες για τα πολιτικά προγράμματα του Τρικούπη και του Δηλιγιάννη και φτιάξτε έναν συγκριτικό πίνακα με τις ομοιότητες και τις διαφορές τους.

Η Μεγάλη Ιδέα και η εδαφική επέκταση της Ελλάδας

27

Εντοπίζω

όσα διαβάζω

Το 1844, ο Ιωάννης Κωλέττης αναφέρθηκε, για πρώτη φορά, στον όρο Μεγάλη Ιδέα. Το 1864, οι Έλληνες κατάφεραν να αποκτήσουν με διπλωματία τα νησιά του Ιονίου και το 1881 τη Θεσσαλία και την Άρτα. Στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, οι Κρητικοί έκαναν πολλές επαναστάσεις, με στόχο την ένωση με την Ελλάδα.

ΧΡΟΝΟΓΡΑΜΜΗ

1844

Διατύπωση του όρου της Μεγάλης Ιδέας.

1864

Ενσωμάτωση νησιών του Ιονίου στο ελληνικό κράτος.

1866

Κρητική επανάσταση.

1878

Νέα Κρητική επανάσταση και υπογραφή της Σύμβασης της Χαλέπας.

1881

Ενσωμάτωση Θεσσαλίας και Άρτας στο ελληνικό κράτος.

1889

Αποτυχημένη επανάσταση Κρητών και κατάργηση Σύμβασης της Χαλέπας.

1895

Νέα Κρητική επανάσταση.

Εικόνα 1

Ο Ιωάννης Κωλέττης (έργο του Ανταμ Φρίντελ, 1830, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, Αθήνα).

Η Ελλάδα, κατά τα πρώτα χρόνια της ανεξαρτησίας της, ήταν αρκετά φτωχή και ανίσχυρη. Στην Εθνοσυνέλευση του **1844**, ο **Ιωάννης Κωλέττης** υποστήριξε πως το ελληνικό κράτος θα μπορούσε να αναπτυχθεί μόνο αν αποκτούσε όλες τις περιοχές στις οποίες ζούσαν Έλληνες. Την πολιτική αυτή την ονόμασε **Μεγάλη Ιδέα**. Πάνω στην ίδια άποψη είχε στηριχθεί το όραμα της Φιλικής Εταιρείας και της Ελληνικής Επανάστασης.

Αν και οι περισσότεροι θεωρούσαν ότι η αύξηση των ελληνικών εδαφών θα γινόταν με τη βοήθεια των όπλων, κάτι τέτοιο δεν ίσχυσε αρχικά. Τα **πρώτα εδάφη** που απέκτησαν οι Έλληνες, μετά την επίσημη αναγνώριση του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους, ήρθαν μέσα από τη **διπλωματία**.

Συγκεκριμένα, με τη **Συνθήκη του Λονδίνου** (1864) οι Βρετανοί δέχθηκαν να δώσουν τα **Ιόνια νησιά** στους Έλληνες, καθώς:

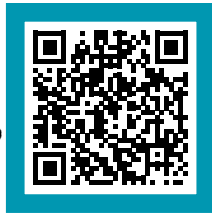
- οι κάτοικοί τους ζητούσαν έντονα την ένωση με την Ελλάδα.
- τα νησιά δεν είχαν, πλέον, ιδιαίτερη στρατηγική σημασία.
- η διατήρησή τους είχε μεγάλο κόστος.
- η παραχώρησή τους θα βοηθούσε τον βασιλιά Γεώργιο Α' να γίνει αποδεκτός στη χώρα με ενθουσιασμό.

Η ενσωμάτωση των Επτανήσων στο ελληνικό κράτος ξεσήκωσε τους κατοίκους της **Κρήτης**, οι οποίοι ζητούσαν κι αυτοί την **ένωση**. Η **Κρητική επανάσταση** ξεκίνησε το **1866** και κράτησε τρία χρόνια. Από τον πρώτο χρόνο, στο ελληνικό κράτος δημιουργήθηκαν οργανώσεις που έστελναν εφόδια και εθελοντές στην Κρήτη. Αν και στις μάχες, συνήθως, νικητές ήταν οι Τούρκοι, η προσπάθεια των Κρητικών και, ιδιαίτερα, η **ανατίναξη της Μονής Αρκαδίου** προκάλεσε το ενδιαφέρον

Εικόνα 2

Το Ολοκαύτωμα Αρκαδίου, που προκάλεσε τη συγκίνηση των Δυτικών. Λάδι σε μουσαμά, του Γκατερί Τζουζέπε - Λορέντζο (Εθνική Πινακοθήκη, δωρεά Γεωργίου Αφεντούλη).

των Δυτικών. Η επανάσταση τελικά σταμάτησε το **1869**, χωρίς να επιτευχθεί η ένωση με την Ελλάδα αλλά η Κρήτη απέκτησε κάποια **προνόμια**, με την ψήφιση του **Οργανικού Νόμου**.

Το 1878, οι Κρητικοί επαναστάτησαν και πάλι καταφέροντας να αποκτήσουν ένα καθεστώς ημιαυτονομίας με τη **Σύμβαση της Χαλέπας** η οποία, όμως, καταργήθηκε το 1889 μετά από μια αποτυχημένη νέα εξέγερση.

Το 1881 η Ελλάδα κατάφερε και πάλι να μεγαλώσει τα σύνορά της μέσα από τη διπλωματία. Συγκεκριμένα, με τη **Συμφωνία της Κωνσταντινούπολης** το ελληνικό κράτος απέκτησε τη **Θεσσαλία** και **ένα μέρος της Ηπείρου**, μέχρι την **Άρτα**.

Το 1895-1896, ξεκίνησαν επαναστάσεις σε Κρήτη και Μακεδονία, με την πρώτη να αποκτά, τελικά, την **αυτονομία** της το **1898**.

Το ίδιο έτος έγινε και ο πρώτος **ελληνοτουρκικός πόλεμος** μετά την ανεξαρτητοποίηση της Ελλάδας, ο οποίος οφειλόταν:

- στη στήριξη της Κρητικής Επανάστασης από το επίσημο ελληνικό κράτος.
- στη θέληση μεγάλου μέρους των Ελλήνων να κηρυχθεί πόλεμος κατά της Τουρκίας, ώστε να πραγματοποιηθεί το όραμα της Μεγάλης Ιδέας.
- στην αδυναμία του πρωθυπουργού Δηλιγιάννη και του βασιλιά Γεώργιου Α' να αντιταχθούν στις απαιτήσεις του λαού.

Στον πόλεμο αυτό, η Τουρκία νίκησε εύκολα και η **Ελλάδα σώθηκε μετά από παρέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων**. Η ήττα, μάλιστα, την ανάγκασε να πληρώσει πολεμικές αποζημιώσεις στην Τουρκία και να παραχωρήσει ένα πολύ μικρό κομμάτι της Θεσσαλίας.

Πηγή 1

Η πρόταση των δυνάμεων για παραχώρηση των Ιόνιων νησιών

Η σκέψη για την παραχώρηση των Επτανήσων στο ελληνικό βασίλειο δεν ήταν καινούργια. Σε μια προσπάθεια να χαλιναγωγήσει τους αλυτρωτικούς οραματισμούς του Όθωνα, το Λονδίνο τα είχε και στο παρελθόν προσφέρει στην Ελλάδα, ζητώντας ως αντάλλαγμα από την Αθήνα την υιοθέτηση ηπιότερης στάσης έναντι της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η άρνηση της ελληνικής κυβέρνησης [...] δεν είχε επιτρέψει την ολοκλήρωση της προσφοράς, η οποία επανήλθε στο διπλωματικό προσκήνιο αμέσως μετά την εκθρόνιση του Όθωνα.

Αντώνης Κλάφης, Πολιτική και διπλωματία της ελληνικής εθνικής ολοκλήρωσης 1821 - 1923, «Στο κλουβί της Ελλάδος της στενής μας κλεισμένοι», Εκδόσεις Πεδίο, Αθήνα 2019, σ. 126-127

Πηγή 2

Η στάση του Δηλιγιάννη στον ελληνοτουρκικό πόλεμο

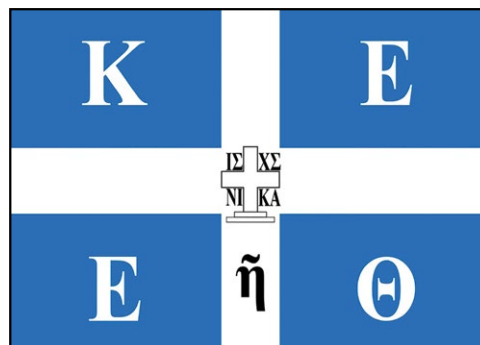
Αντιστάθηκε με κάθε τρόπο, πλάγιο, στην αποστολή του ελληνικού στόλου στην Κρήτη. Προσπάθησε, ματαίως, να κατασκευάσει αναχώματα για την αντιμετώπιση του ήδη εκχειλιζόντος «εθνικού» ρητορικού πάθους. Ο Δηλιγιάννης πάντως, για να ακριβολογούμε, εκείνη ειδικώς την περίοδο, ανέμενε λύση μάλλον από τη θάλασσα. Ήλπιζε δηλαδή, σύμφωνα με όλες τις ενδείξεις, σε ευρωπαϊκό ναυτικό αποκλεισμό, ο οποίος θα επέβαλλε στην Ελλάδα να σταματήσει τις δια συγκεκριμένων πράξεων προκλήσεις που οδηγούσαν [...] σε ελληνοτουρκικό πόλεμο.

Γιάννης Γιανουλόπουλος, Η ευγενής μας τύφλωση: Εξωτερική πολιτική και «εθνικά θέματα» από την ήττα του 1897 έως τη μικρασιατική καταστροφή, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα 1999, σ. 160

Γλωσσάρι

Εικόνα 3

Σημαία που χρησιμοποιήθηκε κατά την πολιορκία του Αρκαδίου, με τα αρχικά: Κ (Κρήτη), Ε (Ένωση), Ε (Ελευθερία), Θ (Θάνατος) και τα αρχικά ΙΣ (Ιησούς) ΧΣ (Χριστός) ΝΙ ΚΑ.

1

Πόσες επαναστάσεις έκαναν οι Κρητικοί κατά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα; Φτιάξε το σχετικό χρονολόγιο (χρονογραμμή).

2

Στο πλαίσιο ομαδικής εργασίας, επισκεφθείτε τη βιβλιοθήκη της περιοχής σας και αναζητήστε το ψήφισμα της Βουλής των Επτανήσων το 1863 για ένωση με την Ελλάδα. Αναλύστε το στην τάξη και συντάξτε ένα πληροφοριακό άρθρο, προκειμένου να το δημοσιεύσετε στη σχολική εφημερίδα.

Ερωτήσεις Κατανόησης

Η έκφραση του «Ανατολικού Ζητήματος» στα Βαλκάνια και ο Μακεδονικός Αγώνας (1904-1908)

28

Εντοπίζω

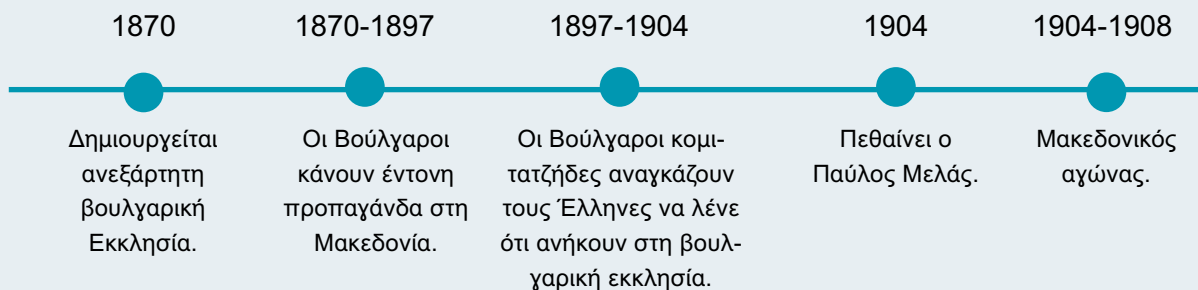
όσα διαβάζω

Στη Μακεδονία, η κατάσταση ήταν αρκετά περίπλοκη, ιδιαίτερα μετά τη δημιουργία της ανεξάρτητης βουλγαρικής Εκκλησίας (1870) και του αυτόνομου βουλγαρικού κράτους (1878). Η περιοχή άνηκε στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, ενώ Έλληνες και Βούλγαροι τη διεκδικούσαν, επιθυμώντας να την αποκτήσουν.

ΧΡΟΝΟΓΡΑΜΜΗ

Στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, Έλληνες της Μακεδονίας, μαζί με τη βοήθεια εθελοντών από το ελληνικό κράτος, πραγματοποίησαν **συχνές εξεγέρσεις**, για την ένταξη της περιοχής στο ελληνικό κράτος. Η πρώτη προσπάθεια έγινε το **1854** αλλά απέτυχε, όπως και η δεύτερη που έγινε το **1878**. Παρόλα αυτά, οι εξεγέρσεις χρησιμοποιήθηκαν ως επιχείρημα στο **Συνέδριο του Βερολίνου (1878)**, ώστε η Μακεδονία να μην δοθεί στη Βουλγαρία, η οποία τη διεκδικούσε. Μια νέα επανάσταση έγινε το **1896**, αλλά και αυτή απέτυχε.

Η κατάσταση στη Μακεδονία ήταν αρκετά περίπλοκη. Από το 1870, όταν δημιουργήθηκε ανεξάρτητη βουλγαρική Εκκλησία και ιδιαίτερα από το 1878, με τη δημιουργία του αυτόνομου βουλγαρικού κράτους, **οι Βούλγαροι διεκδικούσαν τη Μακεδονία**. Στην προσπάθειά τους να κυριαρχήσουν πνευματικά, Έλληνες και Βούλγαροι άρχισαν να ιδρύουν συνεχώς εκκλησίες και σχολεία.

Από το 1897 και μετά, οι Βούλγαροι ξεκίνησαν να στέλνουν αντάρτες με όπλα, τους **κομιτατζήδες**, για να αναγκάσουν τους κατοίκους της περιοχής να δηλώσουν ότι ανήκουν στη βουλγαρική Εκκλησία.

Η **βουλγαρική διείσδυση** στη Μακεδονία δυσκόλευε τις ελληνικές διεκδικήσεις. Για να αντισταθούν, Έλληνες αξιωματικοί, με σημαντικότερους τους **Παύλο Μελά** και **Τέλλο Αγρα (Αγαπηνό)**, έφτασαν στη Μακεδονία και σχημάτισαν, μαζί με ντόπιους, αντάρτικες στρατιωτικές ομάδες.

Παράλληλα, ανέβηκαν στη Μακεδονία και οπλαρχηγοί από άλλες περιοχές, ενώ ο συντονισμός όλων αυτών γινόταν από **Έλληνες διπλωμάτες**, όπως ο Πρόξενος της Θεσσαλονίκης Λάμπρος Κορομηλάς, και δυναμικούς Ιεράρχες, όπως ο Μητροπολίτης Καστοριάς Γερμανός Καραβαγγέλης.

Εικόνα 1

Ο Τέλλος Αγρας (φωτογραφία του Καρλ Μπέρινγκερ, πριν το 1907, Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

Εικόνα 2

Ο Παύλος Μελάς (φωτογραφία του Καρλ Μπέρινγκερ, πριν το 1907, Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

Εικόνα 3

Λεπτομέρεια από πίνακα του Αντον φον Βέρνερ, που απεικονίζει στιγμές από το συνέδριο του Βερολίνου (1878, Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

Ακούω και μαθαίνω

Το **1904**, ο αξιωματικός Παύλος Μελάς σκοτώθηκε σε μια σύγκρουση με τον τουρκικό στρατό. Ο θάνατός του οδήγησε την ελληνική κυβέρνηση και τον λαό να διεκδικήσουν πιο έντονα τη Μακεδονία, εγκαινιάζοντας την περίοδο του **Μακεδονικού Αγώνα**, που κράτησε μέχρι το 1908.

Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, οι Έλληνες αντάρτες, οι Μακεδονομάχοι, έδωσαν πολλές μάχες με τους Βούλγαρους κομιτατζήδες και, τις περισσότερες φορές, αναδείχθηκαν νικητές. Οι συγκρούσεις σταμάτησαν λόγω του κινήματος των **Νεότουρκων**, οι οποίοι κυριάρχησαν και υποσχέθηκαν να παραχωρήσουν δικαιώματα στους λαούς υπό οθωμανική κυριαρχία.

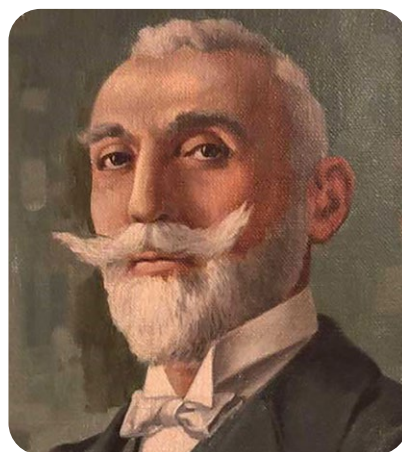
Ο αγώνας για τη Μακεδονία εξελίχθηκε σε τρεις φάσεις:

- **1870-1897**: οι Βούλγαροι προχωρούν σε έντονη προπαγάνδα στη Μακεδονία, ενώ οι Έλληνες απαντούν με τον ίδιο τρόπο.
- **1897-1904**: οι Βούλγαροι κομιτατζήδες προσπαθούν να αναγκάσουν τους Έλληνες να δηλώσουν ότι ανήκουν στη βουλγαρική Εκκλησία.
- **1904-1908**: οι Έλληνες σχηματίζουν αντάρτικες ομάδες και πολεμούν τους κομιτατζήδες.

Αν και οι νίκες των ελληνικών αντάρτικων σωμάτων δεν έφεραν άμεσα εδαφικά κέρδη, ήταν πολύ σημαντικές, καθώς:

- δεν χάθηκαν περιοχές που, αργότερα, ενσωματώθηκαν στην Ελλάδα.
- οι Έλληνες αξιωματικοί **απέκτησαν την αυτοπεποίθηση** που είχαν χάσει στον Ελληνοτουρκικό Πόλεμο του 1897.

Εικόνα 4

Πορτρέτο του Λάμπρου Κορομηλά (έργο αγνώστου καλλιτέχνη, 1906, Μουσείο Μακεδονικού Αγώνα, Θεσσαλονίκη).

Εικόνα 5

Πορτρέτο του Γερμανού Καραβαγγέλη (από «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους». Εκδοτική Αθηνών, 1978).

Πηγή 1

Η συνθήκη του 1778 και η Ελλάδα

Η συνθήκη του Βερολίνου δεν αναφέρονταν ρητά στις εδαφικές διεκδικήσεις της Ελλάδας, περιλαμβάνοντας απλώς μια γενικόλογη αναφορά στην υποχρέωση του σουλτάνου να εφαρμόσει πιστά τον Οργανικό Νόμο του 1868 στην Κρήτη. Ωστόσο, λίγες μέρες πριν από τη λήξη των εργασιών του Συνεδρίου, τα συμμετέχοντα κράτη προέκριναν τη διαρρύθμιση των ελληνοτουρκικών συνόρων στη Θεσσαλία και στην Ήπειρο προς όφελος της Αθήνας προτρέποντας τα δύο ενδιαφερόμενα μέρη να προχωρήσουν σε διαπραγματεύσεις με σκοπό την οριστική ρύθμιση της σχετικής εκρεμότητας.

Αντώνης Κλάφης, Πολιτική και διπλωματία της ελληνικής εθνικής ολοκλήρωσης 1821 - 1923, «Στο κλουβί της Ελλάδος της στενής μας κλεισμένοι», Εκδόσεις Πεδίο, Αθήνα 2019, σ. 176

Πηγή 2

Η προσπάθεια των Βουλγάρων να αποκτήσουν τη Μακεδονία

Η έντονη και συχνά βίαιη, προπαγανδιστική εκστρατεία των Βουλγάρων εθνικιστών συνυφάνθηκε στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα με την προσπάθεια για εκμηδένιση της επιρροής του Πατριαρχείου και την κυριαρχική επιβολή της Εξαρχίας. Η αντίσταση του ελληνισμού της περιοχής με την αρωγή του Πατριαρχείου, αλλά και του ελεύθερου βασιλείου, αισθητή κυρίως στον εκπαιδευτικό τομέα, προσφέρονταν για να αναστείλει ως ένα και μόνο σημείο την αποτελεσματικότητα της σλαβικής προπαγάνδας: αότου μάλιστα η τελευταία συνεπικουρούνταν από την προσφυγή σε μέσα καταναγκασμού.

Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, Η ελληνική εξωτερική πολιτική 1900-1945, Βιβλιοπωλείον της Εστία, σ.37

Γλωσσάρι

Εικόνα 6

Ο Περικλής Δράκος από την Καβάλα μαζί με άλλους Μακεδονομάχους (φωτογραφία αγνώστου καλλιτέχνη, από «Αφανείς Γηγενείς Μακεδονομάχοι», Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών / University Studio Press).

Ερωτήσεις Κατανόησης

1

Αναζήτησε στο διαδίκτυο πληροφορίες για έναν από τους μεγάλους Έλληνες που βοήθησαν στην προσπάθεια να αποκτηθεί η Μακεδονία από την Ελλάδα προκειμένου να τις παρουσιάσεις στο τμήμα σου.

2

Διάβασε την Πηγή 2 και, σε συνδυασμό με όσα διάβασες στο συγκεκριμένο μάθημα, ανέφερε με ποιους τρόπους προσπάθησαν οι Βούλγαροι να αποκτήσουν τη Μακεδονία.

3

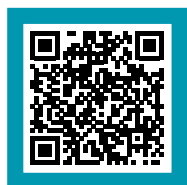
Διάλεξε έναν συμμαθητή ή μία συμμαθήτριά σου και, αξιοποιώντας το σχετικό QR code με τίτλο «Μακεδονικός Αγώνας», γράψτε ένα κείμενο για τον αγώνα των Ελλήνων με στόχο την ενσωμάτωση της περιοχής στο ελληνικό κράτος.

Το Κίνημα στο Γουδί (1909) και η αλλαγή του πολιτικού σκηνικού

29

Βλέπω

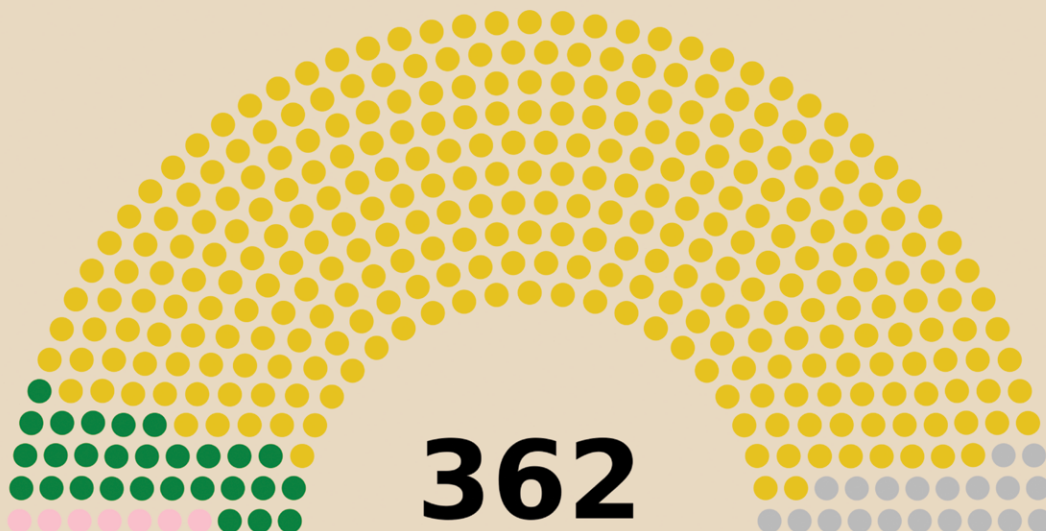

και κατανώ

i

Το 1909 πραγματοποιήθηκε κίνημα στο Γουδί από τον Στρατιωτικό Σύνδεσμό. Αυτός ήταν μια οργάνωση στρατιωτικών που, αρχικά, δημιουργήθηκε για να αντιμετωπίσει την κακή κατάσταση στο στράτευμα. Στην πορεία, όμως, ασχολήθηκε και με τα προβλήματα της χώρας, όπως η διαφθορά και η αδυναμία εκσυγχρονισμού του κράτους. Ως αποτέλεσμα του κινήματος, ο Ελευθέριος Βενιζέλος ήρθε στην Αθήνα και ανέλαβε την πρωθυπουργία της χώρας.

28 Νοεμβρίου 1910

362

● Κόμμα Φιλελευθέρων (307)
 ● Αγροτικοί Θεσσαλίας (28)
 ● Κοινωνιολόγοι (7)

Πρωθυπουργός: Ελευθέριος Βενιζέλος

● Ανεξάρτητοι υποψήφιοι (20)

ΣΥΝΟΨΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΩΝ ΕΚΛΟΓΩΝ 1910

ΧΡΟΝΟΓΡΑΜΜΗ

Αύγουστος 1909

Κίνημα στο Γουδί.

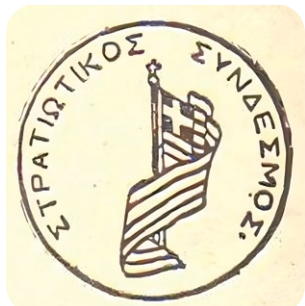
Σεπτέμβριος 1909

Συλλαλητήριο του λαού υπέρ των αιτημάτων του Στρατιωτικού Συνδέσμου.

Δεκέμβριος 1909

Άφιξη Ελευθέριου Βενιζέλου στην Αθήνα.

Εικόνα 1

Η σφραγίδα του Στρατιωτικού Συνδέσμου (Wikimedia Commons - Κοινά Κτήματα).

Το 1909, δημιουργήθηκε στην Ελλάδα ο **Στρατιωτικός Σύνδεσμος**, με στόχο να διαμαρτυρηθεί για την κακή κατάσταση στις Ένοπλες Δυνάμεις. Στη συνέχεια, όμως, στα αιτήματα του Συνδέσμου προστέθηκαν και μεταρρυθμίσεις που αφορούσαν όλους τους τομείς της δημόσιας ζωής.

Τον Αύγουστο πραγματοποιήθηκε στρατιωτική επέμβαση γνωστή ως το **Κίνημα στο Γουδί**, μια επαναστατική ενέργεια στρατιωτικών που στόχευε στη βελτίωση της πολιτικής και κοινωνικής κατάστασης. Η ενέργεια αυτή, μάλιστα, στηρίχθηκε από τον λαό με τεράστιο συλλαλητήριο τον Σεπτέμβριο.

Τα αίτια του κινήματος ήταν:

- η **κακή οικονομική κατάσταση** της Ελλάδας που οδήγησε στην πτώχευση του 1893 και την επιβολή Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου.
- η ύπαρξη **κοινωνικών ανισοτήτων**, με μεγάλες διαφορές μεταξύ πλουσίων και φτωχών.
- η δυσαρέσκεια του λαού για τους **χειρισμούς της πολιτικής ηγεσίας** στα εθνικά ζητήματα, όπως η ήττα στον Ελληνοτουρκικό Πόλεμο του 1897.
- η **κακή κατάσταση του στρατού**, με την προώθηση ακατάλληλων ατόμων στις ανώτερες θέσεις, λόγω της παρέμβασης του βασιλιά.
- η **πολιτική αστάθεια**, με κυβερνήσεις σύντομης θητείας και παρεμβάσεις του βασιλιά στις πολιτικές αποφάσεις.

Μετά το Κίνημα στο Γουδί, η Κυβέρνηση παραιτήθηκε και έγινε σαφές πως έπρεπε να γίνουν μεγάλες αλλαγές. Έτσι, ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος κάλεσε τον **Ελευθέριο Βενιζέλο** στην Αθήνα. Ο Βενιζέλος, που βρισκόταν σε ηλικία 45 ετών, έφθασε στην πρωτεύουσα τον Δεκέμβριο του 1909.

Εικόνα 2

Λιθογραφία στην οποία η Ελλάδα γιορτάζει την επιτυχία του Κινήματος στο Γουδί (έργο του Σωτήρη Χρησιτίδη, 1909, από *History of the Hellenic Nation*, Vol. XIV, σ. 26).

Ακούω και μαθαίνω

Ο Βενιζέλος είχε σπουδάσει νομική στην Αθήνα και ζούσε στην Κρήτη. Είχε διατελέσει **βουλευτής** και **υπουργός**, ενώ υπήρξε και **αρχηγός** της επανάστασης του 1905 στην Κρήτη για την ένωση του νησιού με την Ελλάδα.

Πίστευε στη Μεγάλη Ιδέα και θεωρούσε πως η Ελλάδα έπρεπε να μεγαλώσει τα σύνορά της και να εκσυγχρονιστεί, ώστε να μοιάσει στις Δυτικές χώρες. Ο Βενιζέλος **κέρδισε τις εκλογές** που έγιναν τον επόμενο χρόνο (1910) στην Αθήνα και, μέχρι το 1912, η κυβέρνησή του προχώρησε σε σημαντικές αλλαγές:

- αναθεώρησε το **Σύνταγμα**, ενισχύοντας τις ατομικές ελευθερίες και το κράτος δικαίου.
- ενίσχυσε την **αρχή της λαϊκής κυριαρχίας**, σύμφωνα με την οποία η πολιτική εξουσία πηγάζει από τον λαό και η κυβέρνηση πρέπει να έχει τη συναίνεσή του.
- ρύθμισε **εργατικά ζητήματα**, όπως η καθιέρωση ωραρίου εργασίας, αργιών και η ίδρυση συνεταιρισμών.
- αντιμετώπισε τα **αγροτικά προβλήματα**, περιορίζοντας την εκμετάλλευση των «κολίγων» από τους τσιφλικάδες.
- οργάνωσε καλύτερα τον **στρατό** και τον **στόλο**, αναθέτοντας την ηγεσία τους στον πρίγκιπα Κωνσταντίνο και προσλαμβάνοντας Άγγλους και Γάλλους αξιωματικούς για την εκπαίδευση.

Εικόνα 3

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος
(από Harris & Ewing, Βιβλιοθήκη του Κογκρέσου, Ουάσιγκτον).

Εικόνα 4

Ο Βασιλιάς Γεώργιος μιλά στους εξεγερμένους Αθηναίους
(από Εθνικό Ιστορικό Μουσείο).

Γλωσσάρι

Πηγή 1

Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος στην Ελλάδα στις αρχές του αιώνα

Ένας από τους παράγοντες που συγκροτούσαν το πλαίσιο μέσα στο οποίο κινούνταν η ελληνική οικονομία των αρχών του αιώνα ήταν ο Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος. [...] Για να εξασφαλίσει η Ελλάδα την εκκένωση της Θεσσαλίας από τον τουρκικό στρατό, υποχρεώθηκε να καταβάλει στην Οθωμανική Αυτοκρατορία πολεμική αποζημίωση 4 εκατ. τουρκικών λιρών, ποσό που αντιστοιχούσε σε 95 εκατ. γαλλικά φράγκα [...]. Η υποχρέωση αυτή δεν μπορούσε να αντιμετωπισθεί με εσωτερικούς πόρους ούτε με εξωτερικό δάνειο, γιατί το ελληνικό Δημόσιο είχε αποκλεισθεί από τις διεθνείς χρηματαγορές.

Χρήστος Χατζηιωσήφ, Η μπελ επόκ του κεφαλαίου στο Χρήστος Χατζηιωσήφ, Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα: Όψεις πολιτικής και οικονομικής ιστορίας 1900-1940, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, σ. 224

Πηγή 2

Ήταν το κίνημα στο Γουδί μία επανάσταση;

Επανάσταση ασφαλώς δεν υπήρξε το ίδιο το στρατιωτικό κίνημα. Επανάσταση όμως μπορεί να θεωρηθεί το σύνολο των εξελίξεων που πυροδότησε το κίνημα. Οι εξελίξεις αυτές παραμέρισαν όλα τα μέχρι τότε πολιτικά κόμματα, που ονομάστηκαν συλλήβδην και απαξιωτικά «Παλαιά», [...] και οδήγησαν τελικά στην ανάληψη της εξουσίας από νέες πολιτικές και κοινωνικές δυνάμεις, με εκφραστή τον Ελευθέριο Βενιζέλο και το Κόμμα Φιλελευθέρων. [...] Με αυτή (μόνο) την έννοια το 1909 κατέληξε σε «αστική» επανάσταση.

Γ. Μαυροκορδάτος, «Οι πολιτικές εξελίξεις» στο Β. Παναγιωτόπουλος (επιμ.), Ιστορία του νέου Ελληνισμού 1770-2000, τ. 6ος, Αθήνα 2003, Τα νέα & ελληνικά γράμματα, σ. 9

1

Διάβασε την Πηγή 1 και, σε συνδυασμό με όσα διάβασες στο συγκεκριμένο μάθημα, ανέφερε την κατάσταση στην οποία βρισκόταν η Ελλάδα στις αρχές του 20ου αιώνα.

2

Συζητήστε στην τάξη την επιλογή του «Στρατιωτικού Συνδέσμου» να μην επιβάλει δικτατορία αλλά να απευθύνουν πρόσκληση στον Ελευθέριο Βενιζέλο.

3

Στο πλαίσιο ομαδικής εργασίας, βρείτε κείμενα της εποχής που αναδεικνύουν τα αίτια της λαϊκής δυσαρέσκειας. Μπορεί να επισκεφθείτε τη βιβλιοθήκη της περιοχής σας ή να κάνετε τη σχετική αναζήτηση στο διαδίκτυο.

Η πνευματική και καλλιτεχνική ζωή στο ελληνικό κράτος κατά τον 19ο αιώνα

30

Ακούω και μαθαίνω

Κατά τον 19ο αιώνα, αναπτύχθηκαν οι ιδέες του φιλελευθερισμού, του σοσιαλισμού και του κομμουνισμού, ενώ ο Δαρβίνος διατύπωσε τη θεωρία της εξέλιξης. Στην τέχνη, εκδηλώθηκε ο νεοκλασικισμός, ο ρομαντισμός, ο συμβολισμός, ο παρνασσισμός, ο αισθητισμός, ο ρεαλισμός και ο νατουραλισμός. Στην Ελλάδα, κυριάρχησε η Μεγάλη Ιδέα, ενώ τη χώρα απασχόλησε ιδιαίτερα και το γλωσσικό ζήτημα.

ΧΡΟΝΟΓΡΑΜΜΗ

1834

Η καθαρεύουσα έγινε επίσημη γλώσσα.

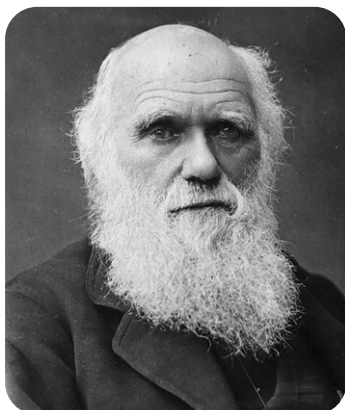
1910

Δημιουργήθηκε ο Εκπαιδευτικός Όμιλος.

1917

Ο Βενιζέλος καθιέρωσε τη δημοτική ως επίσημη γλώσσα στο δημοτικό.

Εικόνα 1

Πορτρέτο του Κάρολου Δαρβίνου (έργο του Herbert Rose Barraud, 1881, Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

Στις αρχές του 19ου αιώνα, πολλοί υποστήριζαν ότι ο κάθε λαός θα έπρεπε να έχει το δικό του κράτος, επηρεασμένοι και από τον ρομαντισμό. Ο **Χέρντερ** και ο **Φίχτε** χαρακτήριζαν ως **εθνότητα** όσους μοιράζονταν κοινή γλώσσα, θρησκεία και ιστορία.

Την ίδια περίοδο, εκφραζόταν έντονα ο **φιλελευθερισμός**, με κύριο εκπρόσωπο τον **Τζον Στιούαρτ Μιλ**, που έδινε έμφαση στα δικαιώματα του ατόμου και στην ελεύθερη οικονομική δραστηριότητα.

Παράλληλα, ο **Καρλ Μαρξ** εισήγαγε τις ιδέες του **σοσιαλισμού** και του **κομμουνισμού**, υποστηρίζοντας πως τα κέρδη έπρεπε να μοιράζονται ισότιμα σε όλους.

Επίσης, ο **Δαρβίνος** παρουσίασε τη **θεωρία της εξέλιξης**, που περιέγραφε πώς τα είδη εξελίχθηκαν στο πέρασμα του χρόνου, επηρεάζοντας πολλές επιστήμες.

Την περίοδο εκείνη, στην Ελλάδα κυριαρχούσε πνευματικά η **Μεγάλη Ιδέα**, η οποία υποστήριζε ότι το ελληνικό κράτος θα αναπτυσσόταν αν αποκτούσε όλες τις περιοχές όπου ζούσαν Έλληνες. Η Μεγάλη Ιδέα επηρέασε αρκετούς καλλιτέχνες, όπως ο **Κωστής Παλαμάς** και ο **Γιάννης Ψυχάρης**.

Μετά την ίδρυση του Βασιλείου της Ελλάδος, κυριάρχησε καλλιτεχνικά ο **νεοκλασικισμός**, που συνδεόταν με την αναβίωση της κλασικής αρχαιότητας.

Ταυτόχρονα, σε Ευρώπη και Ελλάδα αναπτύχθηκε ο **ρομαντισμός**, που έδινε έμφαση στο συναίσθημα, τη φαντασία και την αγάπη για την πατρίδα. Στην Ελλάδα, ποιητές της Επτανησιακής Σχολής, όπως ο **Διονύσιος Σολωμός** και ο **Ανδρέας Κάλβος**, συνδύαζαν τα δύο αυτά ρεύματα.

Αργότερα, εμφανίστηκε ο **συμβολισμός**, που παρομοίαζε ψυχικές καταστάσεις με αντικείμενα, καθώς και ο **παρνασσισμός**, με κύριο εκπρόσωπο τον Παλαμά, που προσπάθησε να απεικονίσει ρεαλιστικά τις καταστάσεις. Επιπλέον, αναπτύχθηκε ο **αισθητισμός**, που αναδείκνυε την ομορφιά και εκπροσωπήθηκε από τον **Νίκο Καζαντζάκη**.

Στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα αναπτύχθηκε ο **ρεαλισμός**, που εστίαζε στην καθημερινότητα των απλών ανθρώπων και ο **νατουραλισμός**, μία ακραία μορφή του, που συχνά περιέγραφε τις δυσκολίες των φτωχών. Εκπρόσωποι ήταν ο Κωνσταντίνος **Θεοτόκης**, για τον ρεαλισμό και ο **Ανδρέας Καρκαβίτσας** για τον νατουραλισμό.

Την ίδια εποχή, στην Ελλάδα κυριάρχησε το **γλωσσικό ζήτημα**. Οι **δημοτικιστές** υποστήριζαν τη χρήση της προφορικής γλώσσας και οι **αρχαϊστές** προτιμούσαν την αρχαία ελληνική.

Ο Αδαμάντιος Κοραής, πρότεινε μία συμβιβαστική λύση, δημιουργώντας την **καθαρεύουσα**, με την αφαίρεση των ξένων λέξεων από την προφορική και την προσθήκη στοιχείων της αρχαίας ελληνικής.

Η καθαρεύουσα έγινε επίσημη γλώσσα του κράτους το 1834 αλλά το γλωσσικό ζήτημα συνεχίστηκε. Το 1910 δημιουργήθηκε ο **Εκπαιδευτικός Όμιλος**, ο οποίος βοήθησε στη συγγραφή σχολικών βιβλίων στη δημοτική.

Το **1917**, η κυβέρνηση Βενιζέλου καθιέρωσε τη **δημοτική** ως επίσημη γλώσσα στο δημοτικό σχολείο, μία μεταρρύθμιση που ίσχυσε έως το 1920. Μία νέα προσπάθεια έγινε την περίοδο 1922-1925 αλλά δεν είχε επιτυχία.

Εικόνα 2

Προσωπογραφία του Διονυσίου Σολωμού (αγνώστου καλλιτέχνη, Μουσείο Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας).

Εικόνα 3

Ο Ανδρέας Καρκαβίτσας, από τους πιο χαρακτηριστικούς εκπροσώπους του νατουραλισμού (1888, Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

Γλωσσάρι

Πηγή 1

Το γλωσσικό ζήτημα και η σύνδεση της αρχαίας με τη νέα ελληνική

Το πραγματικό ζήτημα όμως είναι ότι η γλώσσα δεν είναι μονάχα το εξωτερικό ένδυμα ή η εικόνα με την οποία παρουσιάζεται η αναγεννημένη Ελλάδα στην ευρωπαϊκή ομήγυρη, αλλά και ουσιαστικό κριτήριο για τη συνοχή του ελληνισμού. [...] Η γλώσσα παρέμενε το μόνο ισχυρό επιχείρημα που η ελληνική πολιτική μπορούσε να αντιτάξει σε ισχυρισμούς [...], που το 1830 είχαν υποστηρίξει ότι στις φλέβες των σύγχρονων Πελοποννησίων δεν έρρεε ούτε μια σταγόνα αίματος των αρχαίων Ελλήνων.

Mario Vitti, Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Εκδόσεις Οδυσσέας, σ. 220-221

Εικόνα 4

Ίων Δραγούμης (έργο του Γεωργίου Ροϊλού, αρχές 20ού αι. Εθνικό Ιστορικό Μουσείο) και Νίκος Καζαντζάκης (φωτογραφία του 1904), δύο από τους ιδρυτές του Εκπαιδευτικού Ομίλου (Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

1

Συζητήστε στην τάξη για την τέχνη της περιόδου και προσπαθήστε να τη συγκρίνετε με τη σημερινή.

2

Στο πλαίσιο ομαδικής εργασίας, επισκεφθείτε τη βιβλιοθήκη της περιοχής σας και αναζητήστε αποσπάσματα από λογοτεχνικά έργα της περιόδου. Στη συνέχεια, κάθε μαθητής/τρια μπορεί να γράψει ένα αφιερωματικό άρθρο για κάποιο από αυτά και να το παρουσιάσει στην τάξη.

Θυμάμαι και ελέγχω όσα έμαθα

1 Πρώτος Έλληνας βασιλιάς διορίστηκε από τις Μεγάλες Δυνάμεις ο Βαυαρός Όθωνας, ο οποίος ήταν ανήλικος, με αποτέλεσμα να αναλάβει, για τα πρώτα χρόνια, τη διακυβέρνηση της χώρας, η Αντιβασιλεία.

2 Το 1843, οι Έλληνες επαναστάτησαν και κατάφεραν να αποκτήσουν σύνταγμα.

3 Το 1862, οι Έλληνες επαναστάτησαν και πάλι με αποτέλεσμα ο Όθωνας να αποχωρήσει από τη χώρα και στη θέση του να έρθει ο Γεώργιος Α'.

4 Κυρίαρχη πολιτική προσωπικότητα του δεύτερου μισού του 19ου αιώνα ήταν ο Χαρίλαος Τρικούπης, ο οποίος εδραίωσε τον δικομματισμό και τον κοινοβουλευτισμό.

5 Το 1844, ο Ιωάννης Κωλέττης ανέφερε, για πρώτη φορά, τη Μεγάλη Ιδέα, η οποία υποστήριζε την ενσωμάτωση στο ελληνικό κράτος όλων των περιοχών, στις οποίες κατοικούσαν Έλληνες.

6 Το 1864, η χώρα απέκτησε τα νησιά του Ιονίου και το 1881 τη Θεσσαλία και την Άρτα.

7 Οι Κρητικοί επαναστάτησαν πολλές φορές για να καταφέρουν να ενωθούν με την Ελλάδα χωρίς, όμως, να το καταφέρουν, τουλάχιστον, κατά τον 19ο αιώνα.

8 Στη Μακεδονία, τα πράγματα για την Ελλάδα ήταν ακόμα πιο δύσκολα, μιας και την περιοχή διεκδικούσαν και οι Βούλγαροι.

9 Το 1893, η Ελλάδα πτώχευσε και το 1897 ηττήθηκε σε πόλεμο από την Τουρκία, με αποτέλεσμα να της επιβληθεί Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος.

ΕΝΟΤΗΤΑ

Ε

Η Ελλάδα κατά τον 20ο αιώνα

E.31. Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι

E.32. Ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος και η εμπλοκή της Ελλάδας (1914-1918)

E.33. Ο ελληνισμός της Μικράς Ασίας, του Πόντου και της Ανατολικής Θράκης – Η Μικρασιατική Εκστρατεία και η Καταστροφή (1919 - 1922)

E.34. Η περίοδος του Μεσοπολέμου (1919- 1939)

E.35. Η είσοδος της Ελλάδας στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Η ιταλική επίθεση (1940)

E.36. Η γερμανική εισβολή (1941)

E.37. Κατοχή, εθνική αντίσταση, απελευθέρωση και Εμφύλιος Πόλεμος (1941-1949)

E.38. Η ανασυγκρότηση της Ελλάδας και η ανακοπή της πορείας της από τη Δικτατορία του 1967 (1950-1974)

E.39. Ο απελευθερωτικός αγώνας του κυπριακού ελληνισμού και η τουρκική εισβολή

E.40. Η Μεταπολίτευση και η θέση της Ελλάδας στην ευρωπαϊκή οικογένεια

Αντλαμβάνομαι

τη χρονική σειρά

Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι

31

Εντοπίζω

όσα διαβάζω

Τον Οκτώβριο του 1912, ξεκίνησε ο Α' Βαλκανικός Πόλεμος, στον οποίο Ελλάδα, Σερβία, Μαυροβούνιο και Βουλγαρία συμμαχησαν εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, πετυχαίνοντας σημαντικές νίκες και απελευθερώνοντας αρκετά εδάφη. Το 1913, ξέσπασε ο Β' Βαλκανικός Πόλεμος, όπου η Βουλγαρία, μη ικανοποιημένη από τη διανομή των εδαφών, επιτέθηκε στους πρώην συμμάχους της, γνωρίζοντας, όμως, την ήττα.

ΧΡΟΝΟΓΡΑΜΜΗ

Οκτώβριος
του 1912

Ξεκίνησε
ο Α' Βαλκανικός
Πόλεμος.

Μάιος του
1913

Υπεγράφη
συνθήκη ειρήνης
στο Λονδίνο.

Ιούνιος του
1913

Ξεκίνησε
ο Β' Βαλκανικός
Πόλεμος.

Αύγουστος
του 1913

Υπεγράφη συνθήκη
ειρήνης στο Βουκου-
ρέστι.

Εικόνα 1

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος με τον βασιλιά Κωνσταντίνο, οι οποίοι κατάφεραν να έχουν μια καλή συνεργασία κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων, διαφώνησαν όμως κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο (από εφημερίδα *le Miroir*, 3 Δεκεμβρίου 1913).

Μέχρι το 1912, ο Βενιζέλος είχε καταφέρει να **βελτιώσει τον στρατό της χώρας** και στόχευε στην επέκταση των συνόρων της. Την ίδια περίοδο, η Οθωμανική Αυτοκρατορία είχε υποστεί ήττα σε πόλεμο με την Ιταλία, ενώ η Σερβία, η Βουλγαρία και το Μαυροβούνιο είχαν δημιουργήσει **μυστική συμμαχία** εναντίον της και προετοιμάζονταν να της επιτεθούν.

Όταν ο Βενιζέλος έμαθε για τη συμμαχία, κατάλαβε πως, αν η Ελλάδα δεν συμμετείχε στον πόλεμο, θα έχανε την ευκαιρία να αποκτήσει νέα εδάφη. Οι άλλες χώρες δέχτηκαν την Ελλάδα στη συμμαχία, **λόγω του ισχυρού στόλου της**, ο οποίος μπορούσε να εμποδίσει τους Τούρκους να φτάσουν από το Αιγαίο στη Μακεδονία. Στη **μυστική συμφωνία** που υπέγραψαν η **Ελλάδα** και η **Σερβία**, έγινε αποδεκτό ότι το ελληνικό κράτος θα κρατούσε τα εδάφη που θα καταλάμβανε κατά τη διάρκεια του πολέμου.

Τον **Οκτώβριο του 1912**, ξεκίνησε ο πόλεμος. Ο ελληνικός στρατός, ενισχυμένος από εθελοντές, κινήθηκε προς τον βορρά. Στη χώρα, υπήρχε **εθνική ομοψυχία**, με τον Βενιζέλο και τον Κωνσταντίνο να συνεργάζονται αποτελεσματικά.

Σε λιγότερο από μια εβδομάδα, ο ελληνικός στρατός έφτασε στην Κοζάνη.

Ο Βενιζέλος, όμως, διέταξε τον στρατό να κινηθεί γρήγορα **προς τη Θεσσαλονίκη**, για να την καταλάβει πριν τους Βούλγαρους. Στη **μάχη των Γιαννιτσών (19 Οκτωβρίου)**, οι Έλληνες νίκησαν τους Τούρκους και στις **26 Οκτωβρίου**, οι Οθωμανοί υπέγραψαν σύμφωνο παράδοσης της πόλης. Στις **28 Οκτωβρίου**, ο Κωνσταντίνος και οι στρατιώτες του μπήκαν θριαμβευτικά στη Θεσσαλονίκη. Παράλληλα, μία άλλη ελληνική στρατιωτική δύναμη κινήθηκε προς την Ήπειρο, απελευθερώνοντας τα **Ιωάννινα** και **μέρος της Βόρειας Ηπείρου**.

Ακούω και μαθαίνω

Εικόνα 2

Λαϊκή λιθογραφία της Μάχης του Κιλκίς-Λαχανά, μια από τις πιο σημαντικές μάχες των Βαλκανικών πολέμων (έργο του Σωτήρη Χρηστίδη, 1913, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο).

Τον **Μάιο του 1913**, υπογράφηκε η **Συνθήκη Ειρήνης του Λονδίνου**, με την οποία η Ελλάδα ενσωμάτωσε την **Κρήτη**. Ωστόσο, η Βουλγαρία, δυσαρεστημένη από τη διανομή των εδαφών, επιτέθηκε στους πρώην συμμάχους της τον Ιούνιο του 1913, ξεκινώντας τον **Β' Βαλκανικό Πόλεμο**.

Η σύγκρουση αυτή έληξε τον Ιούλιο, με τη Βουλγαρία να ηττάται από τη Ρουμανία, την Τουρκία και τους πρώην συμμάχους της. Στη **Συνθήκη του Βουκουρεστίου** (Αύγουστος 1913), η Ελλάδα απέκτησε την **Ανατολική Μακεδονία**, αλλά όχι τη Βόρεια Ήπειρο, η οποία δόθηκε στην Αλβανία, που τότε έγινε ανεξάρτητο κράτος.

Τα αποτελέσματα των Βαλκανικών Πολέμων για τη χώρα ήταν τα εξής:

- **διπλασιάστηκε** η έκταση και ο πληθυσμός της.
- αποκτήθηκαν **εύφορα εδάφη**, κάτι που ενίσχυσε τη γεωργία και την οικονομία της.
- συμπεριλήφθηκαν στα σύνορά της **σημαντικές πόλεις**, όπως η Θεσσαλονίκη και τα Ιωάννινα, που ήταν ήδη οικονομικά ανεπτυγμένες.
- ο Κωνσταντίνος και ο Βενιζέλος αύξησαν τη **δημοτικότητα** τους.
- για πρώτη φορά, **μουσουλμανικός** και **εβραϊκός** πληθυσμός ενσωματώθηκε στα νέα σύνορα.

Εικόνα 3

Λαϊκή λιθογραφία του 1913 που εικονίζει τον Κωνσταντίνο ως «Κωνσταντίνο ΙΒ'», νόμιμο διάδοχο του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου (έργο του Σωτήρη Χρηστίδη, 1913).

Γλωσσάρι

Εικόνα 4

Τα ελληνικά στρατεύματα μπαίνουν στη Θεσσαλονίκη, μετά την επιτυχία τους στη μάχη των Γιαννιτσών και την υπογραφή του συμφώνου παράδοσης της πόλης από τους Τούρκους (φωτογραφία του 1912, Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

Πηγή 1

Η αλλαγή της Ελλάδας από το 1897 μέχρι τους Βαλκανικούς

Η Ελλάδα που εντάχθηκε τελευταία στο δίκτυο των διαβαλκανικών συμμαχιών [...] πολύ λίγο θύμιζε τη χώρα που ηττήθηκε κατά κράτος στον πόλεμο του 1897. Με έναν νέο, χαρισματικό, πρωθυπουργό στο πηδάλιο, τον Ελευθέριο Βενιζέλο, και με ένοπλες δυνάμεις αξιόμαχες, έμπαινε σε μια εποχή μεγάλων αλλαγών με πραγματική και όχι ρητορική, όπως στο παρελθόν, εμπιστοσύνη στις δυνάμεις της.

Γιάννης Γιανουλόπουλος, Η ευγενής μας τύφλωσις: εξωτερική πολιτική και «εθνικά θέματα» από την ήττα του 1897 έως τη μικρασιατική καταστροφή, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα 1999, σ. 209

Πηγή 2

Η Ελλάδα μετά το τέλος των Βαλκανικών

Η Ελλάδα ήδη από τη Συνθήκη του Λονδίνου, είχε κεφαλαιοποιήσει τα κέρδη της στον Α' Βαλκανικό Πόλεμο ενσωματώνοντας τη δυτική και την κεντρική Μακεδονία, καθώς και την Ήπειρο. Ταυτόχρονα, έχοντας στην κατοχή της τα νησιά του βορειοανατολικού Αιγαίου, μεταβαλλόταν σε σημαντική δύναμη στο Αιγαίο[...]. Μέσα σε ένα χρόνο η [...] Ελλάδα του παρελθόντος είχε καταφέρει να διπλασιάσει τα εδάφη της (από 63.211 έφτασε τα 120.308 τετραγωνικά χιλιόμετρα), ενώ ο πληθυσμός της αυξήθηκε κατά 80% (από 2,6 σε 4,7 εκατομμύρια κατοίκους).

Νικόλαος Εμμ. Παπαδάκης, Ελευθέριος Βενιζέλος: Ο άνθρωπος, ο ηγέτης, Βιβλιοπωλείον η Εστία, σ. 430-431

1

Αναζήτησε στο διαδίκτυο σχετικό οπτικό υλικό με όσα διάβασες στην ιστορική αφήγηση, προκειμένου να το παρουσιάσεις στην τάξη σου.

2

Διάβασε την Πηγή 2 και, σε συνδυασμό με όσα διάβασες στο συγκεκριμένο μάθημα, ανέφερε ποια ήταν η κατάσταση στην Ελλάδα μετά το τέλος των Βαλκανικών Πολέμων.

3

Στο πλαίσιο σχετικής συζήτησης στην τάξη, εντοπίστε στον χάρτη του μαθήματος τις αλλαγές των ελληνικών συνόρων κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων και αναδείξτε τη σημασία τους.

Ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος και η εμπλοκή της Ελλάδας (1914-1918)

32

Εντοπίζω

όσα διαβάζω

Το 1914, ξέσπασε ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος και η Ευρώπη χωρίστηκε σε δύο στρατόπεδα: στην Αντάντ και στις Κεντρικές Δυνάμεις. Στην Ελλάδα, ο Βενιζέλος επιθυμούσε τη συμμετοχή της χώρας στον πόλεμο, στο πλευρό της Αντάντ αλλά ο Κωνσταντίνος υποστήριζε την ουδετερότητα. Μετά από μια περίοδο Εθνικού Διχασμού, η χώρα μπήκε, τελικά, στον πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ.

ΧΡΟΝΟΓΡΑΜΜΗ

28 Ιουλίου του 1914

Έναρξη Α' Παγκοσμίου Πολέμου.

Μάιος του 1916

Επίθεση του γερμανοβουλγαρικού στρατού στην ανατολική Μακεδονία.

1919

Συνθήκη του Νεϊγύ.

1920

Συνθήκη των Σεβρών.

Εικόνα 1

Βρετανοί στρατιώτες πολεμούν στα χαρακώματα (φωτογραφία του H. D. Girdwood, 1915, Βρετανική Βιβλιοθήκη, Λονδίνο).

Στις **28 Ιουλίου του 1914** ξεκίνησε ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος, γνωστός και ως ο Μεγάλος Πόλεμος, που άλλαξε ριζικά την πορεία της Ευρώπης.

Τα αίτια του πολέμου ήταν:

- ο **ανταγωνισμός** μεταξύ των μεγάλων ευρωπαϊκών κρατών για την οικονομική και στρατιωτική κυριαρχία.
- η **στρατιωτικοποίηση**, με τη Γερμανία και άλλες χώρες να δαπανούν μεγάλα ποσά για την ενίσχυση των στρατών τους.
- ο **εθνικισμός**, που ενίσχυε την ιδέα του πολέμου, ως μέσο επίλυσης διαφορών.
- η ύπαρξη **συμμαχιών** ανάμεσα στα κράτη (κυρίως τα ευρωπαϊκά) στα χρόνια πριν τον πόλεμο.

Η αφορμή για τον πόλεμο ήταν η δολοφονία του αρχιδούκα **Φραγκίσκου Φερδινάνδου**, διαδόχου του θρόνου της Αυ-

στροουγγαρίας, από έναν Σέρβο εθνικιστή. Με αφορμή το γεγονός, η Αυστροουγγαρία κήρυξε πόλεμο στη Σερβία, με τις άλλες χώρες της Ευρώπης να εμπλέκονται, χωρισμένες σε **δύο στρατόπεδα**:

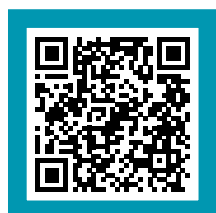
- την **Αντάντ** (ή Εγκάρδια/Τριπλή Συνεννόηση), με βασικά μέλη τη Βρετανία, τη Γαλλία και τη Ρωσία.
- τις **Κεντρικές Δυνάμεις**, με βασικά μέλη τη Γερμανία, την Αυστροουγγαρία, την Οθωμανική Αυτοκρατορία και τη Βουλγαρία.

Στα Βαλκάνια, χώρες όπως η Σερβία, η Ρουμανία και το Μαυροβούνιο στάθηκαν στο πλευρό της Αντάντ, πολεμώντας εναντίον της Βουλγαρίας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η Ελλάδα δεν συμμετείχε αμέσως στον πόλεμο, λόγω **διαφωνιών** στο εσωτερικό:

- ο **Ελευθέριος Βενιζέλος** υποστήριζε τη συμμετοχή της Ελλάδας στο πλευρό της **Αντάντ**, εκτιμώντας ότι έτσι η χώρα θα αποκτούσε περισσότερα εδάφη.
- ο βασιλιάς **Κωνσταντίνος Α'**, παρόλο που είχε στενούς δεσμούς με τη Γερμανία, επέλεξε την **ουδετερότητα**, για να μη βρεθεί η Ελλάδα σε αντίπαλο στρατόπεδο από τη Βρετανία, που ήταν κυρίαρχη δύναμη στη Μεσόγειο. Παράλληλα, η χώρα θα απέφευγε την εμπλοκή σε έναν καταστροφικό πόλεμο.

Η διαφωνία αυτή οδήγησε στην παραίτηση του Βενιζέλου και σε μια περίοδο **Εθνικού Διχασμού**.

Ακούω και μαθαίνω

Εικόνα 2

Βούλγαροι στρατιώτες σε μια τάφρο, ετοιμάζονται να πυροβολήσουν εναντίον ενός εισερχόμενου αεροπλάνου (1914-1918, Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

Τον **Μάιο του 1916**, γερμανοβουλγαρικός στρατός κατέλαβε την ανατολική Μακεδονία, ενώ ο Κωνσταντίνος παρέμενε ουδέτερος. Ο Βενιζέλος αντέδρασε, σχηματίζοντας την **Κυβέρνηση Εθνικής Άμυνας** στη Θεσσαλονίκη, διχάζοντας τη χώρα σε **δύο ζώνες ελέγχου**: ο Βενιζέλος διοικούσε τις βόρειες περιοχές, ενώ ο Κωνσταντίνος παρέμεινε στην Αθήνα, διοικώντας την «παλιά Ελλάδα».

Το 1917, με την πίεση της Αντάντ, ο Κωνσταντίνος αναγκάστηκε να εγκαταλείψει τη χώρα χωρίς να παραιτηθεί επίσημα. Η Ελλάδα ενώθηκε υπό την ηγεσία του Βενιζέλου και **μπήκε στον πόλεμο**, στο πλευρό της Αντάντ.

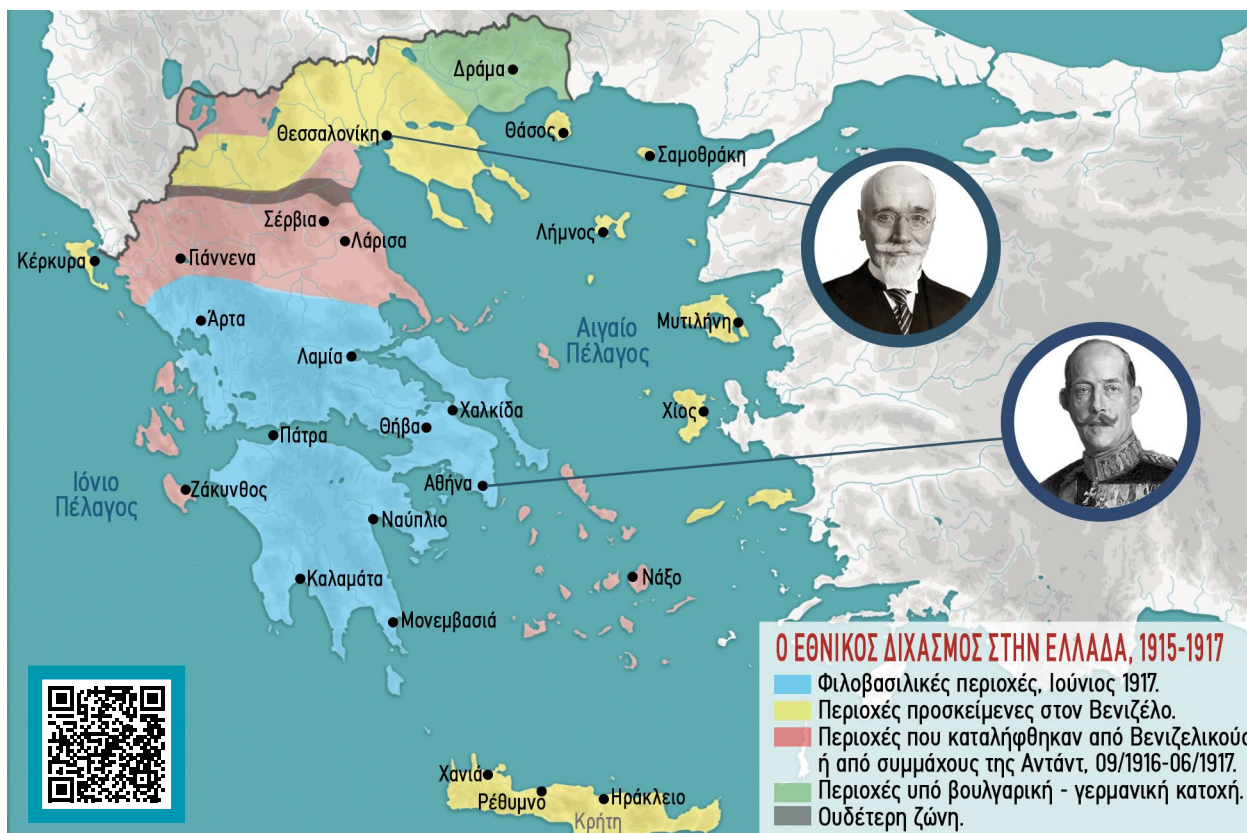
Ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος τελείωσε το **1918** με νίκη της Αντάντ. Στις Συνθήκες που ακολούθησαν, η Ελλάδα κατόρθωσε να πετύχει σημαντικά εδαφικά κέρδη:

- απέκτησε τη **Δυτική Θράκη**, με τη Συνθήκη του Νεϊγύ (1919).
- απέκτησε την **Ανατολική Θράκη** (εκτός από την Κωνσταντινούπολη) και τα **νησιά του Αιγαίου** (εκτός από τα Δωδεκάνησα) με τη Συνθήκη των Σεβρών (1920).
- ανέλαβε τη **διοίκηση της Σμύρνης** για πέντε χρόνια, με την προοπτική ένωσης της περιοχής με την Ελλάδα, μέσω δημοψηφίσματος.

Εικόνα 3

Το εστιατόριο «Βερντέν» στη Θεσσαλονίκη, διακοσμημένο προς υποστήριξη του Βενιζέλου και του καθεστώτος της Εθνικής Άμυνας (φωτογραφία του 1916, από Agence de presse Meurisse).

Πηγή 1

Η Γερμανία μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο

Η Γερμανία έχασε το 15% των εδαφών της και το 10% του πληθυσμού της, όλες τις αποικίες της, συμπεριλαμβανομένων και των γερμανικών ιδιωτικών περιουσιακών στοιχείων εντός αυτών, σχεδόν ολόκληρο τον εμπορικό στόλο της και το μεγαλύτερο μέρος του σιδηροδρομικού εξοπλισμού της, γεγονός που προκάλεσε την κατάρρευση της οικονομίας της χώρας για μεγάλο χρονικό διάστημα. Ακόμα χειρότερα, ο βρετανικός αποκλεισμός συνεχίστηκε για ολόκληρο το 1919 και προκάλεσε το θάνατο ακόμα περισσότερων Γερμανών, ειδικότερα γυναικών και παιδιών, λόγω λιμού.

A.H.J. Andriessen, Α Παγκόσμιος Πόλεμος, Εκδόσεις Καρακωτσογλου, σ. 585

Πηγή 2

Το τελευταίο βήμα πριν τον Εθνικό Διχασμό

Φαίνεται ότι η πίστη του Κωνσταντίνου στην τελική νίκη της Γερμανίας, τον έκανε να υποτιμήσει τη σοβαρότητα των εσωτερικών εξελίξεων που θα καθόριζαν την τύχη του. Η άρνηση του Κωνσταντίνου να κινηθεί, ακόμα και μετά την κατάληψη της Καβάλας, ανάγκασε τον Βενιζέλο να κάνει το τελευταίο βήμα προς την επανάσταση. Όταν λοιπόν απέτυχε και η τελευταία προσπάθεια του να πείσει τον Κωνσταντίνο να κινηθεί κατά της Βουλγαρίας, έφυγε από την Αθήνα στις 13/26 του μηνός με 100 περίπου [...] συνεργάτες του.

Ιστορία του ελληνικού έθνους, τ. ΙΕ' Νεώτερος ελληνισμός από 1913 ως 1941, Εκδοτική Αθηνών, 1978, σ. 40

Γλωσσάρι

Εικόνα 4

Το 1ο Τάγμα Στρατού Εθνικής Αμυνας προελαύνει μπροστά από τον Λευκό Πύργο καθ' οδόν προς το μέτωπο (1916, Εθνική Βιβλιοθήκη Γαλλίας).

1

Πόσο μεγάλωσε η Ελλάδα μετά τους Βαλκανικούς και τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο; Ποιες εκτάσεις απέκτησε; Μπορούμε να πούμε ότι κατάφερε να πραγματοποιήσει την πολιτική της Μεγάλης Ιδέας;

2

Διάβασε την Πηγή 2 και, σε συνδυασμό με όσα διάβασες στο συγκεκριμένο μάθημα, ανέφερε τι οδήγησε τον Βενιζέλο στη δημιουργία μιας δεύτερης κυβέρνησης στη Θεσσαλονίκη.

Ερωτήσεις Κατανόησης

Ο ελληνισμός της Μικράς Ασίας, του Πόντου και της Ανατολικής Θράκης – Η Μικρασιατική Εκστρατεία και η Καταστροφή (1919 - 1922)

33

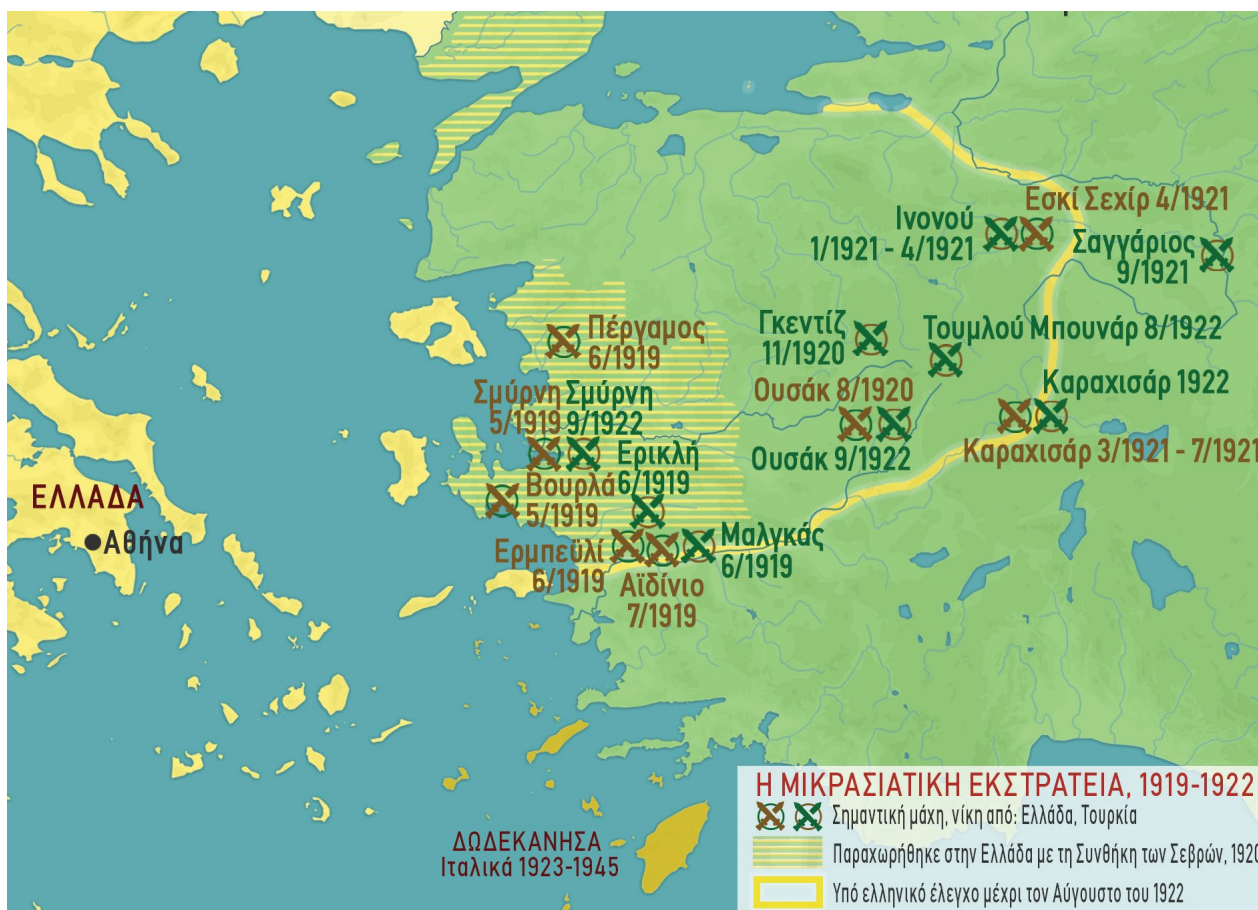
Εντοπίζω

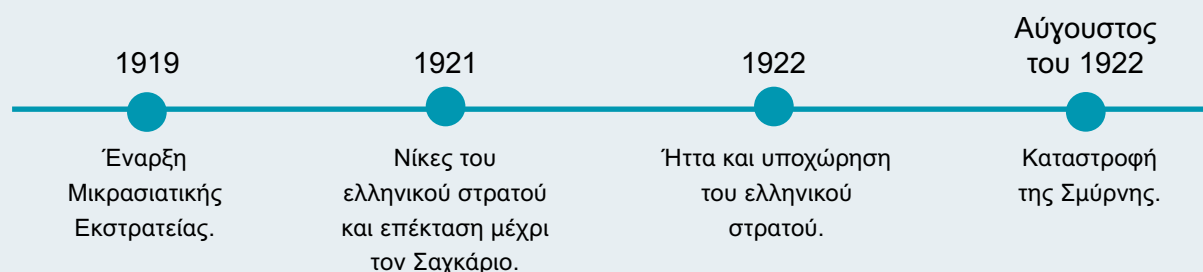
όσα διαβάζω

Οι Έλληνες βρίσκονταν στη Μικρά Ασία από τα αρχαία χρόνια. Το 1919 ο ελληνικός στρατός επέστρεψε στη Σμύρνη και το πρώτο διάστημα κατάφερε να επεκταθεί στο εσωτερικό της Μικράς Ασίας. Το 1922 οι Τούρκοι αντεπιτέθηκαν και κατάφεραν να νικήσουν τον ελληνικό στρατό, φτάνοντας μέχρι τη Σμύρνη, καίγοντας την πόλη και σκοτώνοντας τους Χριστιανούς που ζούσαν σε αυτή.

ΧΡΟΝΟΓΡΑΜΜΗ

Εικόνα 1

Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ, Πρόεδρος της Τουρκίας, 1923-1938. Ήταν υποστηρικτής της Επανάστασης των Νεότουρκων το 1908, νικηφόρος στρατηγός της υπεράσπισης της Καλλίπολης το 1915 και ηγήθηκε του Τουρκικού Εθνικού Κινήματος στον Τουρκικό Πόλεμο της Ανεξαρτησίας, 1920-1922 (Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

Το 1919 οι Έλληνες επέστρεψαν στη Μικρά Ασία, έπειτα από σχεδόν 400 χρόνια οθωμανικής κυριαρχίας, σε περιοχές όπου ζούσαν αδιάλειπτα για περίπου 3.000 χρόνια. Ωστόσο, το **1920** συνέβη ένα απρόοπτο γεγονός που ανέτρεψε την πορεία της χώρας.

Στις εκλογές του Νοεμβρίου, ο Ελευθέριος **Βενιζέλος ηττήθηκε** για μία σειρά από λόγους:

- οι πολεμικές επιχειρήσεις **είχαν κουράσει** τον ελληνικό λαό.
- ο βασιλιάς Κωνσταντίνος διατηρούσε σημαντική **δημοφιλία** στη νότια Ελλάδα.
- ο **Εθνικός Διχασμός** είχε αφήσει βαθιές πληγές, με πολλούς να μισούν τον Βενιζέλο, λόγω της υποστήριξης της Αντάντ προς αυτόν.

Ο συνασπισμός κομμάτων που επικράτησε, **επανάφερε τον βασιλιά Κωνσταντίνο**, γεγονός που εξόργισε την Αντάντ. Επειδή η υποστήριξη των Μεγάλων Δυνάμεων προς την Ελλάδα βασιζόταν στη Συνθήκη των Σεβρών (1920), η επιστροφή του Κωνσταντίνου αποτέλεσε **αφορμή** για να αλλάξουν στάση, διακόπτοντας τη στήριξή τους στις ελληνικές διεκδικήσεις.

Την ίδια περίοδο, στην Τουρκία, το **Τουρκικό Εθνικό Κίνημα** υπό την ηγεσία του **Κεμάλ Ατατούρκ** εναντιωνόταν στις αποφάσεις του επίσημου τουρκικού κράτους και συγκρουόταν με τους Έλληνες. Το κίνημα είχε την υποστήριξη της Ιταλίας και των Σοβιετικών, που ενίσχυαν τους Τούρκους με όπλα και χρήματα.

Εικόνα 2

Ελληνικά στρατεύματα στη Σμύρνη στις 15 Μαΐου 1919 (φωτογραφία αγνώστου καλλιτέχνη, Wikimedia Commons - Κοινά Κτήματα).

Μετά την επιστροφή του Κωνσταντίνου, η νέα κυβέρνηση αποφάσισε να επεκτείνει περισσότερο τα σύνορα στη Μικρά Ασία. Το **1921** οι ελληνικές δυνάμεις πέτυχαν σημαντικές νίκες, **αναγκάζοντας τον τουρκικό στρατό να υποχωρήσει** προς την Άγκυρα.

Ωστόσο, όταν ο ελληνικός στρατός πέρασε τον ποταμό **Σαγγάριο**, οι γραμμές ανεφοδιασμού αποδυναμώθηκαν και οι στρατιώτες αντιμετώπισαν εξαιρετικά δύσκολες συνθήκες. Το **1922**, οι Τούρκοι αντεπιτέθηκαν και οι εξαντλημένες ελληνικές δυνάμεις **υποχώρησαν**. Μαζί τους υποχωρούσαν Αρμένιοι και Κιρκάσιοι, σύμμαχοι των Ελλήνων, που φοβούνταν αντίποινα.

Στα **τέλη Αυγούστου 1922**, οι Τούρκοι μπήκαν στη **Σμύρνη** και κατέστρεψαν ολοκληρωτικά τις ελληνικές και αρμενικές συνοικίες της πόλης. **Χιλιάδες Έλληνες σφαγιαστήκαν**, ενώ οι υπόλοιποι κατέφυγαν στα πλοία και έφτασαν στην Ελλάδα, αφήνοντας για πάντα τη γη τους.

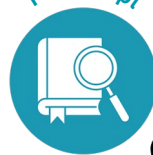
Η Μικρασιατική Καταστροφή σήμανε τη **λήξη της μαζικής ελληνικής παρουσίας** στη Μικρά Ασία και τον Πόντο, η οποία είχε ξεκινήσει από τον 10ο αιώνα π.Χ. με τον πρώτο αποικισμό. Περισσότεροι από 1.500.000 Έλληνες αναγκάστηκαν να γίνουν πρόσφυγες, αλλάζοντας για πάντα την κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα της Ελλάδας.

Εικόνα 3

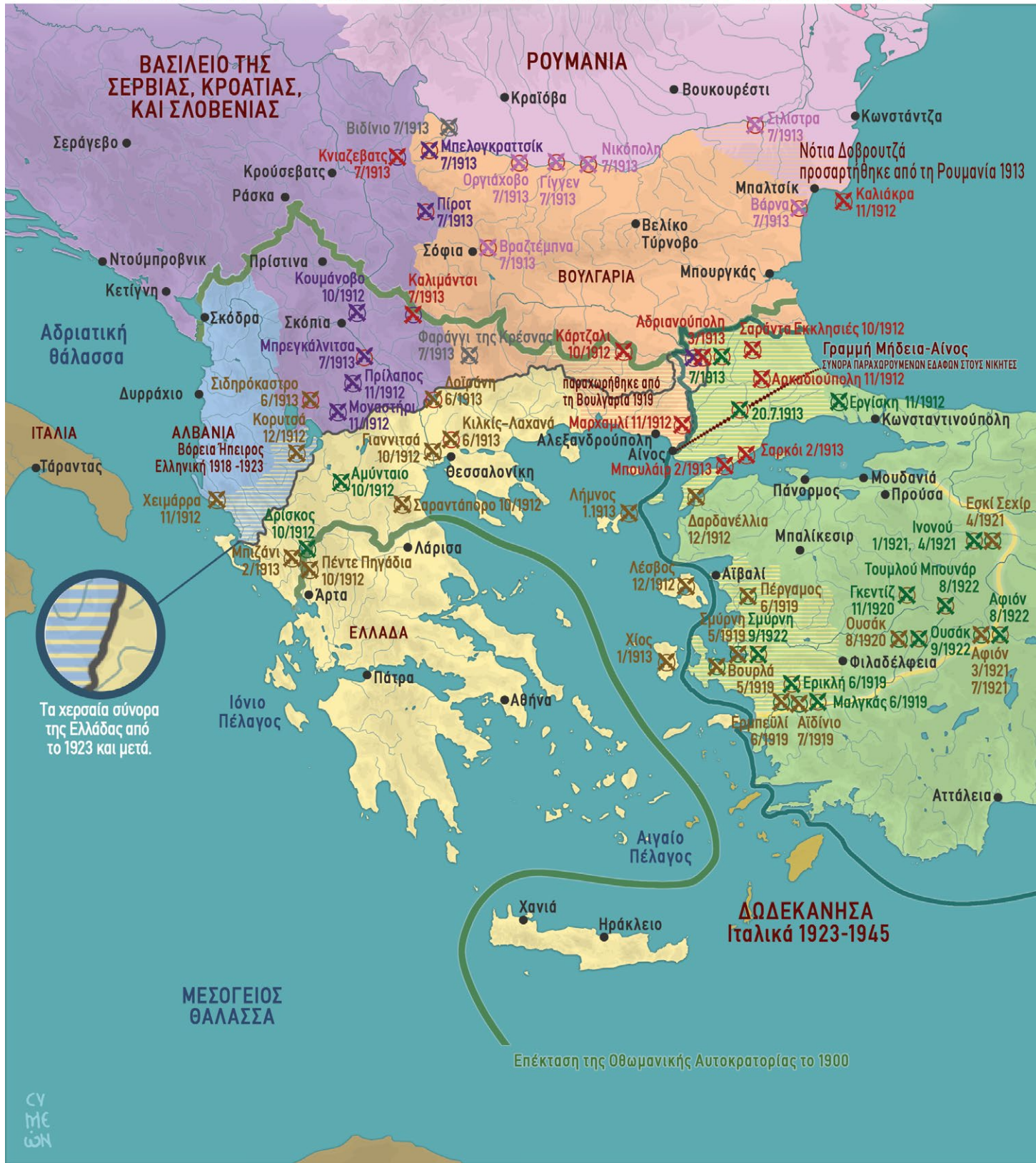
Ο Κωνσταντίνος επισκέπτεται τη Σμύρνη στις 29 Μαΐου 1921 (φωτογραφία από το αρχείο του Ελληνικού Στρατού).

Γλωσσάρι

ΤΟ ΣΧΕΔΙΟ ΓΙΑ ΤΟ ΠΟΝΤΟΑΡΜΕΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ

ΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΚΑΙ ΟΙ ΑΓΕΩΜΕΙΩΣΕΙΣ ΤΩΝ ΣΥΝΟΡΩΝ

Τα χερσαία σύνορα της Ελλάδας από το 1923 και μετά.

- Α΄ Βαλκανικός Πόλεμος (1912-1913)
Σημαντική μάχη εναντίον των Οθωμανών. νίκη: Βουλγαρίας, Σερβίας, Ελλάδας, Οθωμανών
- Δεύτερος Βαλκανικός Πόλεμος (1913)
Αξιοσημείωτη μάχη εναντίον Βουλγαρίας. νίκη: Σερβίας, Ελλάδας, Ρουμανίας, Οθωμανών, Βουλγαρίας

ΑΠΟ ΤΟ 1912 ΕΩΣ ΤΟ 1923

ΚΥΠΡΟΣ
(Βρετανική) 1914-1960

Επέκταση της
Οθωμανικής Αυτοκρατορίας το 1914

Πηγή 1

Η μακραίωνη ελληνική παρουσία στη Μικρά Ασία

Για όλο τον ανατολικό κόσμο η Ιωνία έγινε συνώνυμη με την Ελλάδα, αφού σε όλες τις λαλούμενες τότε και τώρα, γλώσσες της περιοχής που ορίζεται ανατολικά από τον Ινδό ποταμό και δυτικά από τη Μεσόγειο ο Έλληνας ονομάζεται Γιουνάν (Ίων) και η Ελλάδα Γιουβανιστάν.

Η πρώτη μεγάλη ακμή σημειώθηκε στην Ιωνία. (...) Ίων είναι ο Όμηρος και Αλικαρνασσεύς ο Ηρόδοτος. Ίωνες είναι ο Εφέσιος Καλλίνος, ο Κολοφώνιος Μίμνερμος, [...] ο Εφέσιος Ηράκλειτος, ο Κλαζομένιος Αναξαγόρας, ο Μηλίσιος Δημόκριτος.

Άγγελος Βλάχος, Τριάντα μήνες (Αύγουστος 1920-Ιανουάριος 1923), «Τέχνη», Μακεδονική καλλιτεχνική εταιρεία, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 8

Πηγή 2

Η καταστροφή της Σμύρνης

Έτσι, όσοι από τους άντρες που είχαν συλληφθεί δεν εξοντώθηκαν, οδηγήθηκαν στο εσωτερικό, σε στρατόπεδα, όπου άρχισε ένας νέος κύκλος μαρτυριών. Ανάλογες βιαιοπραγίες με αυτές της Σμύρνης είχαν διαδραματισθεί και στα προάστια της, Κορδελιό, Μπουτζά, Κουκλουτζά και αλλού. [...] Όλοι οι δρόμοι προς τα προάστια της Σμύρνης ήταν διάσπαρτοι με πτώματα Ελλήνων και Αρμενίων.

Ιστορία του ελληνικού έθνους, τ. ΙΕ' Νεώτερος ελληνισμός από 1913 ως 1941, Εκδοτική Αθηνών, 1978, σ.239

Εικόνα 4

Η Καταστροφή της Σμύρνης, που αποτυπώνει τη μανία της τουρκικής επίθεσης. Φωτογραφία από ιταλικό πλοίο, 14η Σεπτεμβρίου 1922 (Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

1

Αναζήτησε στο διαδίκτυο πηγές με μαρτυρίες κατοίκων της Μικράς Ασίας πριν και μετά την καταστροφή. Φαντάσου ότι είσαι ένας από τους Έλληνες που πρόλαβαν να εγκαταλείψουν τη Σμύρνη και περιέγραψε στο ημερολόγιό σου τα συναισθήματά σου.

2

Στο πλαίσιο σχετικής εκδήλωσης στο σχολείο σας, αναζητήστε λογοτεχνικά κείμενα σχετικά με την εκστρατεία, τη ζωή των Ελλήνων στη Μικρά Ασία, τον Πόντο, την Ανατολική Θράκη και τους πρόσφυγες.

Ερευνητικές Κατανόησης

Η περίοδος του Μεσοπολέμου (1919-1939)

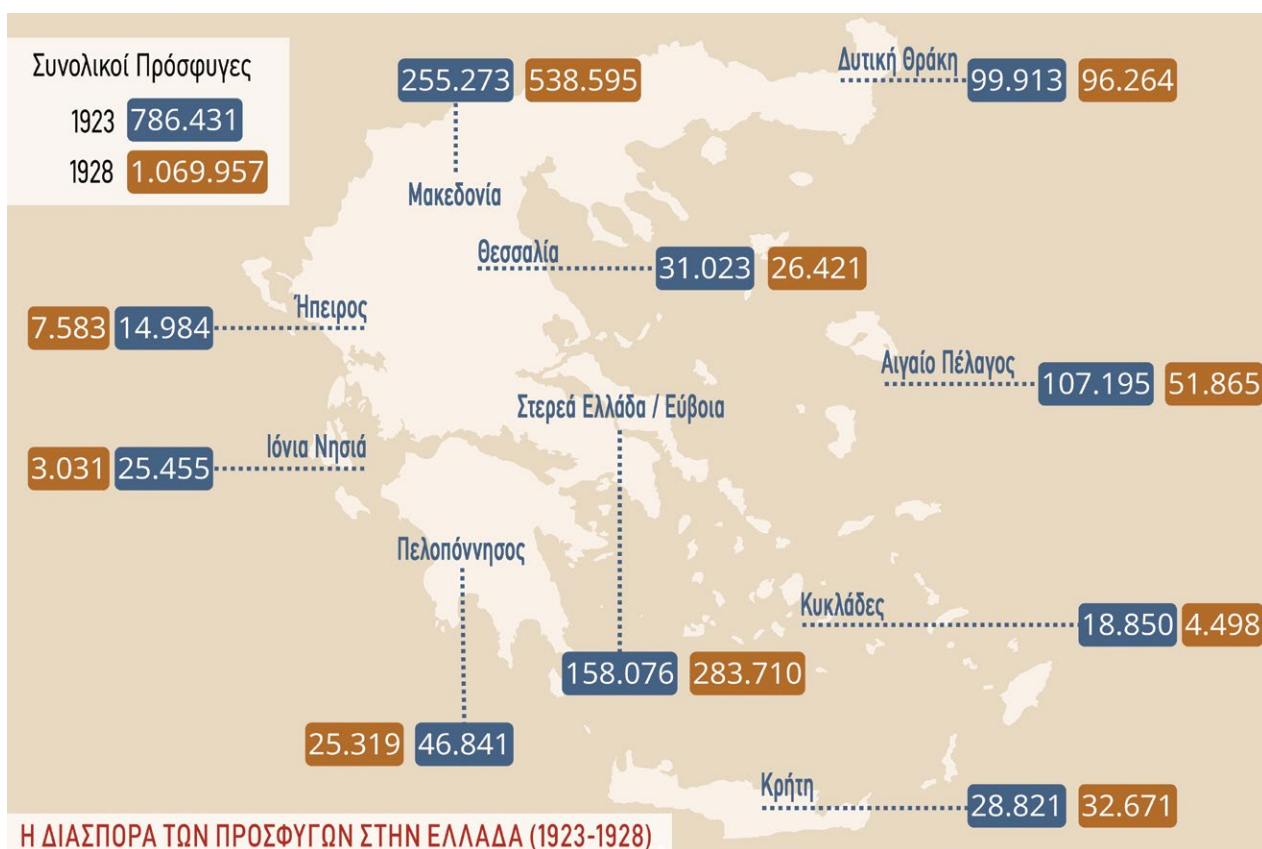
34

Εντοπίζω

όσα διαβάζω

Τους πρώτους μήνες μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή, έφτασαν στην Ελλάδα σχεδόν 1.000.000 πρόσφυγες, με αποτέλεσμα η χώρα να δυσκολεύεται να τους ενσωματώσει. Το 1923 Ελλάδα και Τουρκία υπέγραψαν τη Συνθήκη της Λωζάνης, με την οποία η Τουρκία έπαιρνε πίσω αρκετές περιοχές. Στην Ευρώπη, ανάμεσα στον Α' και Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, αναπτύχθηκαν ο ναζισμός και ο φασισμός.

ΧΡΟΝΟΓΡΑΜΜΗ

Σεπτέμβριος
του 1922

Πραγματοποιήθηκε
η Δίκη των έξι.

Φθινόπωρο
του 1922

Έφτασαν στην
Ελλάδα σχεδόν
1.000.000
πρόσφυγες.

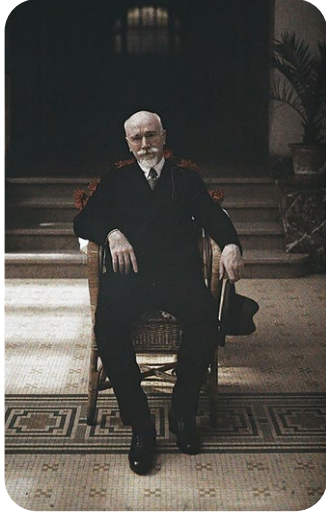
1923

Υπογράφηκε η
Συνθήκη
της Λωζάνης.

1936

Ο Ιωάννης Μεταξάς αυτο-
ανακηρύχθηκε προστάτης
της χώρας και ανέλαβε την
εξουσία.

Εικόνα 1

Ο Βενιζέλος στη Χάγη. Το 1928 ανέλαβε και πάλι την πρωθυπουργία την χώρας, χωρίς, όμως να καταφέρει να βελτιώσει την κατάσταση της (1929, φωτογραφία του Stéphane Passe).

Μετά την καταστροφή της Σμύρνης, οι Τούρκοι συνέχισαν τις διώξεις σε ολόκληρη τη **βορειοδυτική Μικρά Ασία** καταστρέφοντας περιοχές, όπως το **Αϊβαλί**. Οι κάτοικοι της Ανατολικής Θράκης αναγκάστηκαν, μέσα σε έναν μήνα, να εγκαταλείψουν την περιοχή. Το **φθινόπωρο του 1922**, περίπου **1.000.000 πρόσφυγες** έφτασαν στην Ελλάδα, διωγμένοι από τις πατρογονικές τους εστίες.

Η Ελλάδα **δεν ήταν προετοιμασμένη** να υποδεχθεί τόσο μεγάλο αριθμό προσφύγων, οι οποίοι ήταν εξαιρετικά ταλαιπωρημένοι. Οι συνθήκες διαβίωσής τους ήταν πολύ άσχημες:

- πολλοί έμεναν σε **πρόχειρες κατασκευές**, καθώς δεν υπήρχαν αρκετά διαθέσιμα κτήρια.
- τρόφιμα και άλλα βασικά αγαθά ήταν σε **έλλειψη**.
- **ασθένειες**, όπως η φυματίωση και η ελονοσία, έπλητταν τους πρόσφυγες.

Στις 11 Σεπτεμβρίου 1922, πραγματοποιήθηκε **στρατιωτικό κίνημα**, που ανάγκασε τον βασιλιά Κωνσταντίνο και την κυβέρνηση του να παραιτηθούν. Ακολούθησε η **Δίκη των Έξι**, κατά την οποία οι βασικοί υπεύθυνοι για τη Μικρασιατική Καταστροφή καταδικάστηκαν σε θάνατο.

Η νέα κυβέρνηση που ανέλαβε τη διακυβέρνηση της χώρας αρχικά αρνήθηκε να παραδώσει την Ανατολική Θράκη, αλλά υπό την πίεση της Αγγλίας και των τουρκικών απειλών για νέο πόλεμο, υπέγραψε την **Ανακωχή των Μουδανιών** (Οκτώβριος 1922).

Ακούω και μαθαίνω

Εικόνα 2

ΕΛΕΥΘΕΡΟΝ ΒΗΜΑ
 ΜΕΓΑΛΗ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ

ΑΡΙΘΜΟΣ 1258 Α' - ΑΡΙΘΜΟΣ 505   ΕΚΔΟΣΗ: ΔΕΥΤΕΡΑ, ΛΑΜΠΡΑΚΗΣ   ΓΡΑΦΕΙΑ: ΑΔΕΥΦΟΥΣ ΠΑΝΤΕΛΙΟΥ 25   ΑΡΧΙΣΤΡΑΤΗΓΕΙΟ: ΓΕΡΑΣ. ΛΥΚΟΥΣ   ΤΙΜΗ ΔΙΑΚΟΝΙΩΝ 4-07 - 10 ΦΡΑΝΚΟΝ ΑΝΤΙΣΤ. 20

Η ΣΜΥΡΝΗ ΚΑΙΕΤΑΙ - Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ ΕΚΡΕΟΥΡΓΗΘΗ - ΟΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ ΣΦΑΖΟΝΤΑΙ!

ΠΡΩΘΟΥΠΟΥΡΓΙΚΑΙ ΣΥΣΤΑΣΕΙΣ

ΤΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ ΕΡΓΑ
Ο Η ΑΙΩΝΙΣ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

2^α ΕΚΔΟΣΙΣ
Ο ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ ΑΓΩΝΙΖΕΤΑΙ
ΝΑ ΣΩΣΗ ΤΗΝ ΘΡΑΚΗΝ
ΝΑ ΣΤΑΜΑΤΗΣΕ ΤΑ ΘΑΛΑΜΑΤΑ
ΝΑ ΣΤΑΜΑΤΗΣΕ ΜΕ ΤΟΥΣ ΒΑΛΙΑΣ

Ο ΜΑΡΤΥΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ

Το πρωτοσέλιδο της εφημερίδας της εποχής «Ελευθερον Βήμα», που αποτυπώνει τα γεγονότα της καταστροφής της Σμύρνης (από Δημοσιογραφικό Όμιλο Λαμπράκη).

Ακολούθησαν διαπραγματεύσεις για τους όρους της ειρήνης, στις οποίες την Ελλάδα εκπροσώπησε ο Ελευθέριος Βενιζέλος. Τελικά, τον Ιούλιο του 1923 υπεγράφη η **Συνθήκη της Λωζάνης**, σύμφωνα με την οποία:

- η Τουρκία απέκτησε τη **Μικρά Ασία**, την **Ανατολική Θράκη**, την **Ίμβρο** και την **Τένεδο**.
- επιβλήθηκε **υποχρεωτική ανταλλαγή πληθυσμών**, με τη μετακίνηση των Μουσουλμάνων της Ελλάδας στην Τουρκία και των Ορθόδοξων Ελλήνων της Τουρκίας στην Ελλάδα.
- στον τόπο τους **παρέμειναν** μόνο οι Έλληνες της Κωνσταντινούπολης, της Ίμβρου και της Τενέδου, καθώς και οι Μουσουλμάνοι της Δυτικής Θράκης.

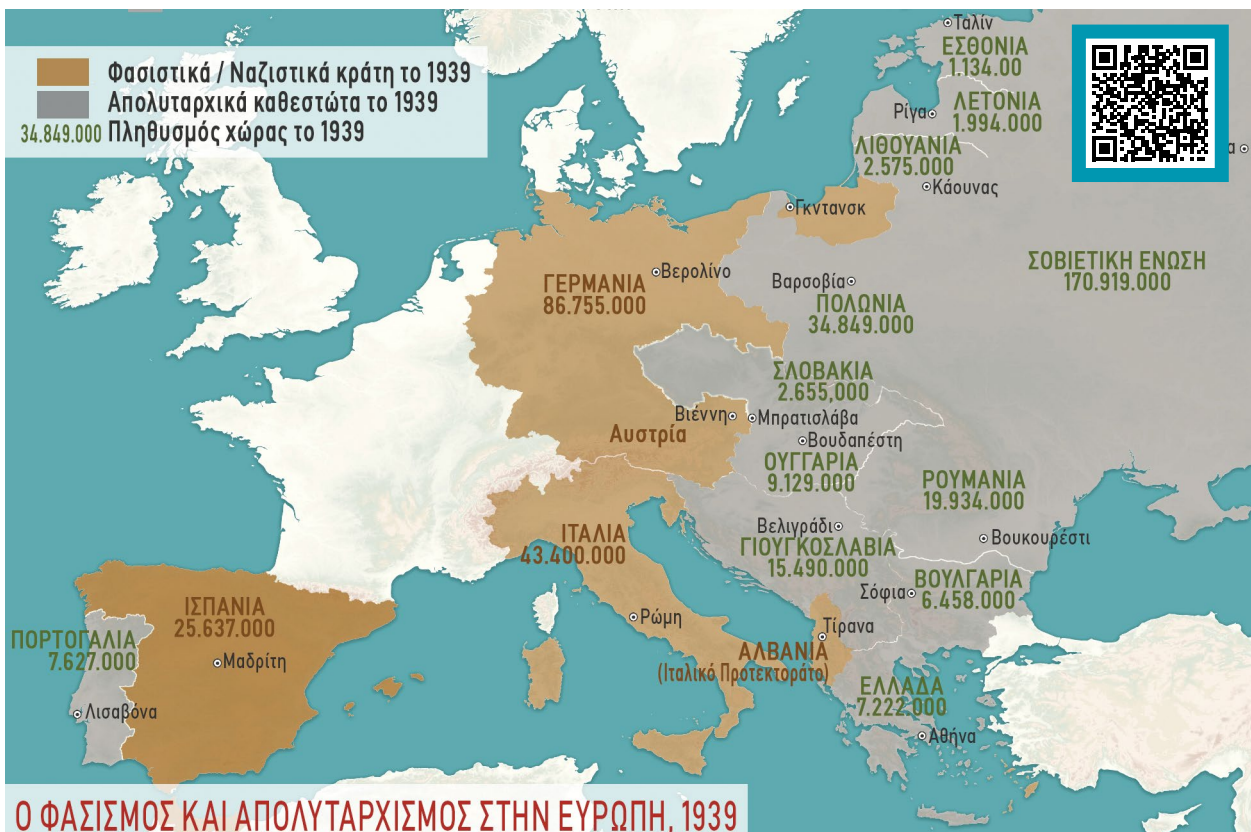
Η Ελλάδα υποδέχθηκε ακόμα περισσότερους πρόσφυγες, με αποτέλεσμα η οικονομική της κατάσταση, που ήταν ήδη κακή, να επιδεινωθεί ακόμα περισσότερο. Τα επόμενα χρόνια χαρακτηρίστηκαν από **πολιτική αστάθεια** και απόπειρες πραξικοπημάτων. Το 1936 ο **Ιωάννης Μεταξάς** αυτοανακηρύχθηκε προστάτης της χώρας και ανέλαβε την εξουσία, επιβάλλοντας **δικτατορικό καθεστώς**.

Την ίδια περίοδο, η οικονομική κατάσταση στην Ευρώπη, που ήταν ήδη δύσκολη μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, επιδεινώθηκε λόγω της παγκόσμιας **οικονομικής κρίσης του 1929**, η οποία ξεκίνησε στις Η.Π.Α. και επηρέασε όλα τα

Εικόνα 3

Ο Ιωάννης Μεταξάς, πρωθυπουργός και δικτάτορας της Ελλάδας από το 1936 έως το 1941 (από την εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία).

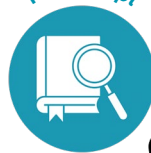

κράτη. Συγκεκριμένα, ενίσχυσε την ανισότητα ανάμεσα στις ανώτερες και κατώτερες κοινωνικές τάξεις, δημιουργώντας συνθήκες που ευνόησαν την άνοδο **ολοκληρωτικών καθεστώτων**.

Όσον αφορά την πολιτική κατάσταση:

- στη **Σοβιετική Ένωση** ο Ιωσήφ Στάλιν ανέλαβε την εξουσία, μετά τον θάνατο του Λένιν.
- στη **Γερμανία** επικράτησε ο ναζισμός, με ηγέτη τον Αδόλφο Χίτλερ.
- στην **Ιταλία** επικράτησε το φασιστικό καθεστώς του Μπενίτο Μουσολίνι.
- σε **πολλά ευρωπαϊκά κράτη, όπως η Ισπανία**, επικράτησαν καθεστώτα που έμοιαζαν με τον φασισμό.

Γλωσσάρι

Πηγή 1

Η επιβολή της δικτατορίας του Μεταξά

Η χρεοκοπία του πολιτικού κόσμου, το 1936, και η ανικανότητά του να σχηματίσει ισχυρή κυβέρνηση έδωσαν την ευκαιρία να εγκαθιδρύσει τη δικτατορία του· μια προσωποπαγή δικτατορία που ήταν το επιστέγασμα σειράς εσωτερικών ανωμαλιών και που αποτελούσε, σύμφωνα με τον βασιλιά «δυσάρεστη αναγκαιότητα». Μια αναγκαιότητα την οποία φαίνεται ότι δέχτηκε ή ανέχτηκε μεγάλη μερίδα του κόσμου.

Μαρίνα Πετράκη, Ο Ιωάννης πίσω από τον Μεταξά, Καθημερινή, Αθήνα 2004, σ. 100

Πηγή 2

Η κατάσταση στην οποία αναγκάστηκαν να ζουν οι πρόσφυγες

Η βρομιά τους δε λέγονταν, οι πολιτείες τους ναι, μα τα χωρία! Μας βάλαν να φάμε, τι να το κάνεις το φαΐ, από πάνω περνούσαν τα γουρουνάκια και τα σκυλιά. Από λιγάκι δε φάγαμε. Πήγαμε να κοιμηθούμε· εκεί 'ταν χειρότερα από κει που φάγαμε. Για κρεβάτια και στρώματα μας βάλαν σανίδια κατάχαμα και παλιές πόρτες. Βρομούσαν και τα τουλούμια από τα λάδια. Κουβέρτες μας δώσαν η επιτροπή και είχαμε δικές μας.

Μαρτυρία Σ.Σ. Έλλη Παπαδημητρίου, Κοινός Λόγος, Θέατρο Νέου Κόσμου, Αθήνα 2004, σ. 58-59

Ερωτήσεις Κατανόησης

1

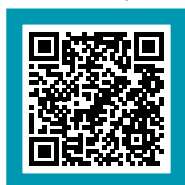
Αναζήτησε στο διαδίκτυο πληροφορίες για την οικονομική κρίση του 1929, προκειμένου να τις παρουσιάσεις στο τμήμα σου.

2

Μελέτησε τον χάρτη της προηγούμενης σελίδας και φτιάξε έναν πίνακα με τα κράτη που είχαν ολοκληρωτικά ή φασιστικά καθεστώτα στην Ευρώπη κατά την εποχή του Μεσοπολέμου.

Η είσοδος της Ελλάδας στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Η ιταλική επίθεση (1940)

Εντοπίζω

όσα διαβάζω

Το 1939 ξεκίνησε ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος με τις Δυνάμεις του Άξονα (Γερμανία, Ιταλία και Ιαπωνία) να πολεμούν τις Συμμαχικές Δυνάμεις (Μεγάλη Βρετανία, Ε.Σ.Σ.Δ. Η.Π.Α και άλλες). Η Ελλάδα, αρχικά, δεν συμμετείχε στον πόλεμο αλλά, στις 28 Οκτωβρίου, οι Ιταλοί ζήτησαν την παράδοσή της με τον πρωθυπουργό να αρνείται. Οι Έλληνες τους επόμενους μήνες πολέμησαν γενναία και κατάφεραν να αντιμετωπίσουν, σε αρκετές περιπτώσεις, τους εχθρούς.

ΧΡΟΝΟΓΡΑΜΜΗ

1939

Έναρξη Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

28η Οκτωβρίου 1940

Τελεσίγραφο Ιταλών στην Ελλάδα - Άρνηση του Μεταξά να παραδώσει τη χώρα.

Εικόνα 1

Μουσολίνι και Χίτλερ, κατά τη διάρκεια συνάντησης στο Μόναχο, 19 Ιουνίου του 1940 (φωτογραφία του Hoffmann Heinrich, Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

Εικόνα 2

Οχυρωματικές εργασίες από τον Ελληνικό Στρατό στη γραμμή Ελαίας – Καλαμά (από Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού/Γενικό Επιτελείο Στρατού).

Ακούω και μαθαίνω

Κατά τη δεκαετία του 1930 ο **ναζισμός** επικράτησε στη Γερμανία και ο **φασισμός** στην Ιταλία. Οι δύο αυτές ιδεολογίες μοιράζονταν αρκετά κοινά χαρακτηριστικά:

- υποστήριζαν τη χρήση βίας, για την επίτευξη των στόχων τους.
- χαρακτηρίζονταν από έντονο εθνικισμό και λαϊκισμό.
- εχθρεύονταν τον κομμουνισμό και τον σοσιαλισμό.

Οι ηγέτες των δύο χωρών, Αδόλφος Χίτλερ και Μπενίτο Μουσολίνι, αντιλήφθηκαν τα κοινά στοιχεία και το 1936 υπέγραψαν τη συμφωνία που έμεινε γνωστή ως Άξονας Ρώμης-Βερολίνου και σφράγισε τη συμμαχία τους.

Η αφορμή για την έναρξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου ήταν η γερμανική εισβολή στην Πολωνία, την **1η Σεπτεμβρίου 1939**. Ωστόσο, οι πραγματικές αιτίες ήταν βαθύτερες:

- οι **σκληροί όροι** της Συνθήκης των Βερσαλλιών (1919) που ταπείνωσαν τη Γερμανία μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο και άφηναν χωρίς λύση τα ζητήματα των γερμανικών μειονοτήτων.
- η παγκόσμια **οικονομική κρίση** του 1929, που ενίσχυσε την άνοδο του φασισμού και του ναζισμού.
- η ανοχή της **Αγγλίας** και της **Γαλλίας** προς τη Γερμανία, που της επέτρεψε να αυξήσει τη δύναμή της.
- η αποτυχία της **Κοινωνίας των Εθνών** να αποτρέψει τον πόλεμο.
- η εχθρική στάση των **Δυτικών Δυνάμεων** προς τη Σοβιετική Ένωση, που εμπόδισε τη συνεργασία για την αποφυγή του πολέμου.

Μετά την επίθεση στην Πολωνία, η Βρετανία και η Γαλλία κήρυξαν τον πόλεμο στη Γερμανία, ξεκινώντας τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Έτσι, ο κόσμος χωρίστηκε σε δύο στρατόπεδα:

- στις **Δυνάμεις του Άξονα**, με κορμό τη Γερμανία, την Ιταλία και την Ιαπωνία.
- στις **Συμμαχικές Δυνάμεις**, με κορμό τη Βρετανία, τις Η.Π.Α. και τη Σοβιετική Ένωση.

Η Ελλάδα αρχικά δε συμμετείχε στον πόλεμο. Ωστόσο, οι Ιταλοί προχώρησαν σε εχθρικές ενέργειες εναντίον της, με αποκορύφωμα τη **βύθιση του πολεμικού πλοίου «Έλλη»** στο λιμάνι της Τήνου στις 15 Αυγούστου 1940.

Στις **28 Οκτωβρίου 1940**, η Ιταλία απέστειλε τελεσίγραφο, απαιτώντας την παράδοση της Ελλάδας. Ο Ιωάννης

Μεταξás αρνήθηκε και ο ιταλικός στρατός ξεκίνησε την εισβολή στα ελληνοαλβανικά σύνορα.

Ο ελληνικός στρατός αμύνθηκε με επιτυχία, παρά τις αντίξοες συνθήκες του πολέμου, που περιλάμβαναν δριμύ ψύχος και προβλήματα ανεφοδιασμού. Στα μέσα Νοεμβρίου, όμως, οι Έλληνες **αντεπιτέθηκαν με επιτυχία**, φτάνοντας βαθιά στη Βόρεια Ήπειρο.

Η Ελλάδα κατάφερε να κερδίσει την ισχυρότερη Ιταλία, χάρη στο θάρρος των πολεμιστών της και στη θέληση όλου του έθνους να υπερασπιστεί την ελευθερία του.

Η **νίκη της Ελλάδας είχε πολύ μεγάλη σημασία**, καθώς:

- ήταν η **πρώτη μεγάλη νίκη** των Συμμάχων απέναντι στις Δυνάμεις του Άξονα.
- **ενίσχυσε το ηθικό** των Συμμάχων, αποδεικνύοντας ότι ο Άξονας δεν ήταν ανίκητος.
- **εμπόδισε** τις Δυνάμεις του Άξονα να αποκτήσουν πλήρη κυριαρχία στη βορειοανατολική Μεσόγειο.

Επιπλέον, η ελληνική νίκη **ανάγκασε τη Γερμανία**, η οποία είχε ήδη καταλάβει τη Γαλλία και σχεδίαζε να επιτεθεί στη Σοβιετική Ένωση, **να αναθεωρήσει τα σχέδιά της** και να στραφεί προς την Ελλάδα.

Εικόνα 4

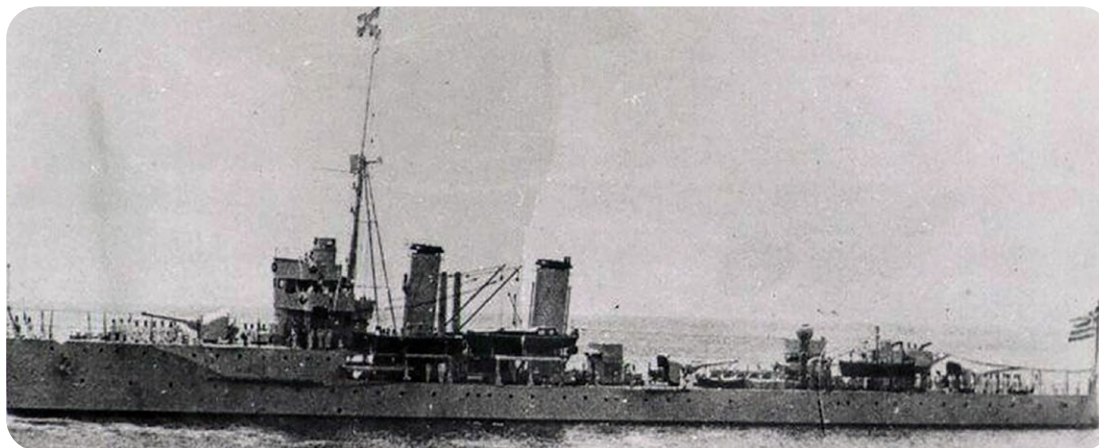

Πυροβολικό του Ελληνικού Στρατού βάλλει κατά του υψώματος Ιβάν, κοντά στην Κορυτσά (Wikimedia Commons - Κοινά Κτήματα).

Γλωσσάρι

Εικόνα 5

Το αντιτορπιλικό ιταλικό πλοίο, Έλλη. Στις 15 Αυγούστου του 1940 (ώρα 08:25), λίγο πριν τη λιτανεία της εικόνας της Παναγίας Τήνου και ενώ στην προκυμαία υπήρχε πολύς κόσμος, το ιταλικό υποβρύχιο *Delfino* «εν καταδύσει» πλησίασε τον θαλάσσιο χώρο εξαπολύοντας τρεις τορπίλες κατά του «Έλλη», το οποίο ήταν αγκυροβολημένο έξω από τον λιμένα της Τήνου, καθώς συμμετείχε στις εκδηλώσεις του εορτασμού της Κοιμήσεως της Θεοτόκου (Υπηρεσία Ιστορίας Ναυτικού).

Πηγή 1

Ο τορπιλισμός του πλοίου Έλλη

Ανατέλλει η 15η Αυγούστου του 1940. [...] Στον όρμο του νησιού[...] έχει φτάσει από τα ξημερώματα η «ΕΛΛΗ».[...] Είναι ακόμα οκτώμιση η ώρα, όταν κρότος τρομαχτικός συγκλονίζει το πλοίο και το νησί. Μαύροι καπνοί σηκώνονται αμέσως, τριγυρίζουν την «ΕΛΛΗ», που χτυπημένη κατάσαρκα στα ύφαλά της, από εχθρό κρυμμένο, γέρνει [...] Κομμάτια από τις τορπίλλες, με πάνω αριθμό μητρώου και στοιχεία ιταλικά.

Κι όμως: αν και αμφιβολία δεν χωράει, η ελληνική κυβέρνηση αποφασίζει να μην φανερώσει την αλήθεια, για ν' αποφύγει κάθε προστριβή.

Άγγελος Τερζάκης, Ελληνική Εποποιία 1940-1941, στο: Χατζηπατέρα-Φαφαλιού, Μαρτυρίες 1940-1941, Αθήνα, Κέδρος, 1982, σ. 20

Πηγή 2

«Το κρύο ήταν φοβερό, αφάνταστο»

Καθόμασταν εκεί, δίπλα στ' απομεινάρια της παγωμένης χτεσινής φωτιάς και περιμέναμε ν' ακούσουμε το σάλπισμα. [...] Το κρύο ήταν φοβερό, αφάνταστο. Από το κρύο αυτές τις ώρες σου πονούσε κυριολεκτικά η ψυχή και σου 'ρχόταν, σα μωρό, να μπήξεις τα κλάματα, έτσι χωρίς να ξέρεις και εσύ τι ζητάς και τι θα βγάλεις μ' αυτό. Απ' το περιορισμένο του χώρου δεν μπορούσες να κάνεις δυο βήματα και καθόσουν εκεί ακίνητος, ξυλιασμένος, έτσι σα να 'χει παγώσει και αυτό το ίδιο το μυαλό σου, χτυπώντας μόνο από καιρό σε καιρό το 'να σου χέρι με τ' άλλο, έτσι σαν στο στίχο της απελπισίας του Σολωμού. Αν πεις πια για τα πόδια σου εκείνα δεν ήξερες αν τά 'χεις πια.

Γ. Μπεράτης, Το πλατύ ποτάμι, Αθήνα, Ερμής, 1992, σ. 145

Ερωτήσεις Κατανόησης

1

Ποιες είναι οι ομοιότητες του ναζισμού με τον φασισμό;

2

Μελέτησε το μάθημα και φτιάξε το δικό σου χρονολόγιο (χρονογραμμή) με τα σημαντικότερα γεγονότα των 1939-1940.

3

Διάλεξε έναν συμμαθητή σου και, αξιοποιώντας το σχετικό QR code με τίτλο «Τορπιλισμός της Έλλης», γράψε ένα κείμενο στο οποίο θα εξηγήεις πώς έγινε αλλά και ποια ήταν τα αίτια του τορπιλισμού της Έλλης.

Η γερμανική εισβολή (1941)

36

Εντοπίζω

όσα διαβάζω

Μετά τις νίκες της Ελλάδας απέναντι στην Ιταλία, οι Γερμανοί επιτέθηκαν στη χώρα και, παρά τη γενναία προσπάθεια των Ελλήνων, κατάφεραν να την κατακτήσουν. Ακολούθησε μια περίοδος κατοχής, κατά την οποία πολλοί Έλληνες σφαγιάστηκαν.

ΧΡΟΝΟΓΡΑΜΜΗ

6 Απριλίου του 1941

Η Γερμανία
εισέβαλε
στην Ελλάδα.

9 Απριλίου του 1941

Οι Γερμανοί
κατέκτησαν
τη Θεσσαλονίκη.

27 Απριλίου του 1941

Οι Γερμανοί
κατέκτησαν
την Αθήνα.

Μετά την αποτυχία της ιταλικής επίθεσης και τις συνεχόμενες ελληνικές νίκες, η Γερμανία δεν είχε άλλη επιλογή από το να **επιτεθεί στην Ελλάδα**, προκειμένου να τιμήσει τη συμφωνία με την Ιταλία και να υπενθυμίσει ότι καμία χώρα δεν μπορούσε να αντισταθεί στις Δυνάμεις του Άξονα.

Η κατάληψη της Ελλάδας ήταν πολύ σημαντική, κυρίως λόγω της **γεωγραφικής της θέσης**. Συγκεκριμένα:

- οι Δυνάμεις του Άξονα ήθελαν να εξασφαλίσουν πως ο γερμανικός στρατός, που θα πέρναγε από τα Βαλκάνια για να φτάσει στη Σοβιετική Ένωση, δεν θα γινόταν στόχος των βομβαρδιστικών αεροπλάνων των Συμμάχων.
- η Κρήτη είχε ιδιαίτερη σημασία, καθώς από εκεί οι Σύμμαχοι μπορούσαν να ανεφοδιάζουν τον στρατό τους στην Αίγυπτο.

Η Γερμανία εισέβαλε στην Ελλάδα στις **6 Απριλίου του 1941**. Αρχικά, οι Γερμανοί επιτέθηκαν στη Θράκη και στην Ανατολική Μακεδονία και, στη συνέχεια, κατευθύνθηκαν νοτιότερα. Παρά τη γενναία αντίσταση των ελληνικών δυνάμεων, στις **9 Απριλίου** κατέλαβαν τη Θεσσαλονίκη, στις **27 Απριλίου** την Αθήνα και μέχρι τις **30 Απριλίου** είχαν υπό τον έλεγχό τους ολόκληρη την ηπειρωτική Ελλάδα, εκτός από τα νησιά.

Η **Κρήτη** αποτέλεσε τον επόμενο στόχο των Γερμανών. Στα τέλη Μαΐου, αλεξιπτωτιστές άρχισαν να πέφτουν στο νησί. Παρά τη γενναία αντίσταση των Ελλήνων στρατιωτών και των συμμάχων, οι Γερμανοί κατάφεραν να καταλάβουν την Κρήτη, με βαριές απώλειες. Για αντίποινα, **πραγματοποίησαν σφαγές** εναντίον του άμαχου πληθυσμού, παραβιάζοντας διεθνείς κανόνες δικαίου.

Εικόνα 1

Αντιραματικό κώλυμα μπροστά από το Οχυρό Παρταλούσκα της Γραμμής Μεταξά (αρχείο Πολεμικού Μουσείου).

Εικόνα 2

Γερμανοί στρατιώτες προελαύνουν στο ελληνικό έδαφος (από Bundesarchiv, Bild / Bauer).

Εικόνα 3

Γερμανικό Ναζιστικό στρατόπεδο θανάτου Άουσβιτς στην Πολωνία (από Bundesarchiv, Bild)

Κατά την περίοδο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, οι Γερμανοί προχώρησαν σε **μαζικές εκτελέσεις και σφαγές αθώων** σε πολλές περιοχές της Ελλάδας. Μεγάλες τραγωδίες σημειώθηκαν:

- στα Καλάβρυτα (1943).
- στο Δίστομο (1944).
- στους Πύργους Κοζάνης, το Κομμένο Άρτας, τον Χορτιάτη Θεσσαλονίκης, το Αγρίνιο και την Καισαριανή.

Σε παγκόσμιο επίπεδο, το τραγικότερο έγκλημα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου ήταν το **Ολοκαύτωμα**, ο οργανωμένος διωγμός και η γενοκτονία διάφορων ομάδων, όπως οι ομοφυλόφιλοι, τα άτομα με ειδικές ανάγκες και, κυρίως, οι Εβραίοι. Οι Ναζί υποστήριζαν την επικράτηση της **Αρίας Φυλής** και θεωρούσαν ότι, όσοι δεν ανήκαν σε αυτή, έπρεπε να εξοντωθούν. Στα **στρατόπεδα συγκέντρωσης** και καταναγκαστικής εργασίας έχασαν τη ζωή τους περισσότεροι από 10.000.000 άνθρωποι, εκ των οποίων τουλάχιστον 5.000.000 Εβραίοι.

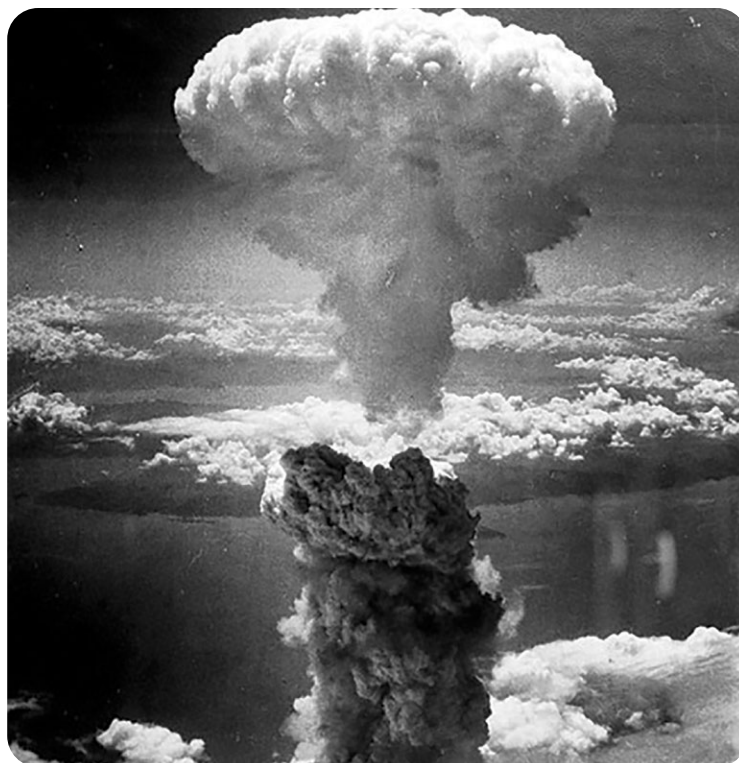
Μετά τις **ήττες των Ιταλών και των Γερμανών**, οι **Αμερικάνοι** έριξαν **ατομικές βόμβες** στις πόλεις Χιροσίμα και Ναγκασάκι της Ιαπωνίας. Οι βομβαρδισμοί αυτοί οδήγησαν στην παράδοση της Ιαπωνίας και στη λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, με νίκη των Συμμάχων.

Εικόνα 4

Βομβαρδισμός ελληνικών θέσεων από το γερμανικό πυροβολικό (από Bundesarchiv, Bild / Bauer).

Εικόνα 5

Το πυρηνικό «μανιτάρι» ύψους 18 χιλιομέτρων που σχηματίστηκε μετά τη ρίψη της πυρηνικής βόμβας στο Ναγκασάκι (φωτογραφία του Charles Levy, Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

Γλωσσάρι

Η ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΕΙΣΒΟΛΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ, 1941

Πηγή 1

Η σφαγή των Ελλήνων στην Καισαριανή

Είχανε φτάσει οι εχτροί σ' αυτό το σημείο, να μη μπορούν να σταθούν παρά μόνο σκοτώνοντας. Την πρωτομαγιά 1944 πήραν διακόσους από το στρατόπεδο του Χαϊδαριού και τους σκότωσαν [...] στο σκοπευτήριο της Καισαριανής. Φορτώσαν τα πτώματα, ζεστά σε καμιόνια και τα περάσαν μέσα από το συνοικισμό, τρέχαν ποτάμι τα αίματα όθε περνούσαν, και ο κόσμος έκλεινε τα παράθυρα δε βαστούσε να βλέπει. Μερικοί σκοτωμένοι δεν είχαν καλά καλά ξεψυχήσει.

Α. Πανσέληνος, Τότε που ζούσαμε, Αθήνα, Κέδρος 1984, σ. 383

Πηγή 2

Η κατάκτηση της Κρήτης από τους Γερμανούς

Γρήγορα όμως αυτοί συνήλθαν και άρχισαν την αντεπίθεσή τους. Σε λίγο όλη η περιοχή γύρω από το Μάλεμε ήταν το πεδίο μιας σειράς σκληρότατων μικρών ή μεγαλύτερων συγκρούσεων. Οι αλεξιπτωτιστές προσπαθούσαν να καταλάβουν τους προκαθορισμένους στόχους τους και οι Νεοζηλανδοί και οι Έλληνες αγωνίζονταν να τους εξοντώσουν.

Γοργά ριχνόντουσαν εφεδρείες και από τις δυο πλευρές στη μάχη, [...]. Οι αλεξιπτωτιστές ήσαν τα σκληρότερα στοιχεία του Γερμανικού στρατού, αλλά και οι αμυνόμενοι πολεμούσαν με απεγνωσμένο θάρρος, παρά την έλλειψη όπλων.

Σόλων Γρηγοριάδης, Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδας 1941-1974, τ. Α' Κατοχή-Αντίσταση, Αθήνα, Καπόπουλος, σ. 62.

1

Μελέτησε τον χάρτη της γερμανικής εισβολής στην Ελλάδα και γράψε ένα άρθρο στο οποίο θα παρουσιάζεις τα σχετικά γεγονότα, έως την κατάληψη της Κρήτης.

2

Κατάγραψε συνοπτικά τους λόγους για τους οποίους ήταν σημαντική η κατάληψη της Κρήτης για τους Γερμανούς.

3

Διάβασε την Πηγή 1 και, σε συνδυασμό με όσα διάβασες στο συγκεκριμένο μάθημα, γράψε ό,τι γνωρίζεις για τις σφαγές που πραγματοποιήθηκαν από τους Γερμανούς την περίοδο της κατοχής (μπορείς να συμβουλευτείς και τον χάρτη της σελίδας 162).

37

Κατοχή, εθνική αντίσταση, απελευθέρωση και Εμφύλιος Πόλεμος (1941-1949)

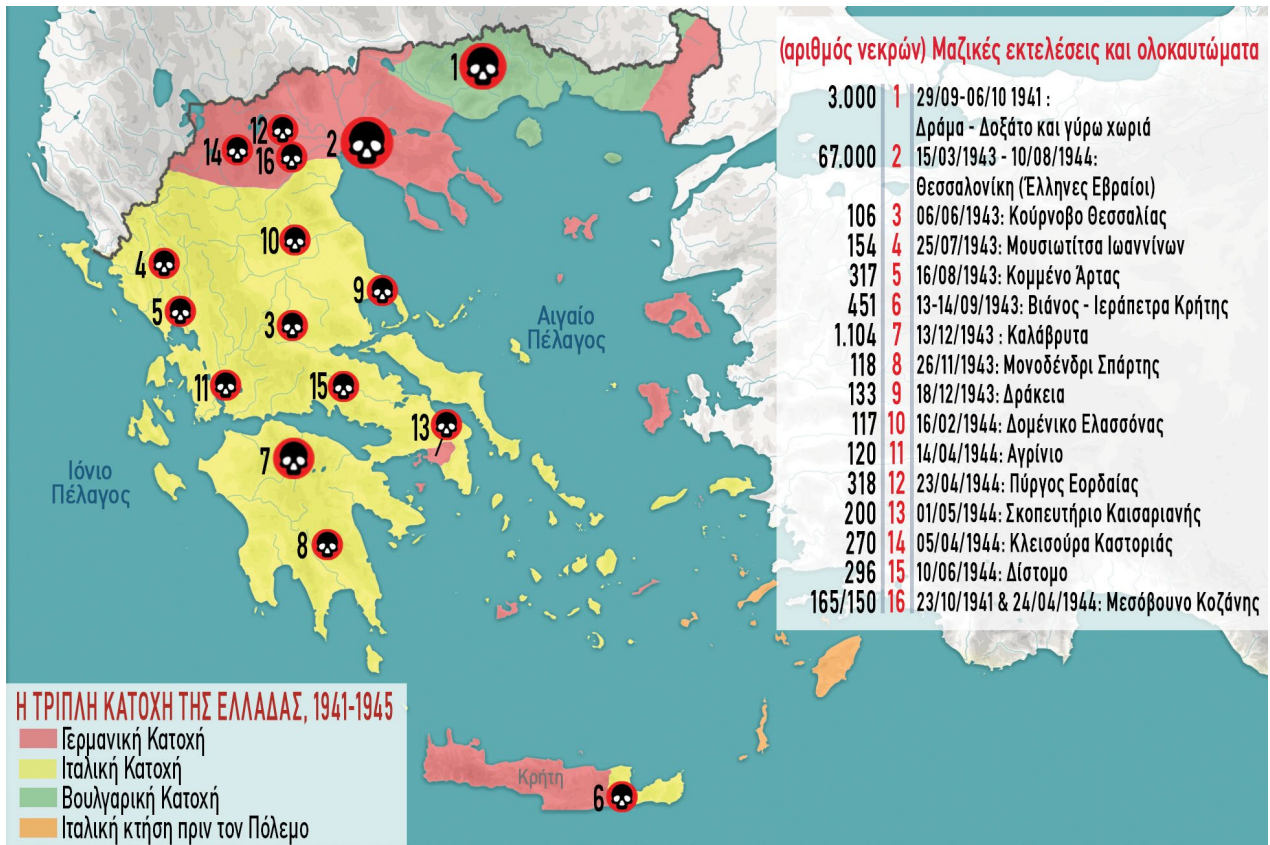
Εντοπίζω

όσα διαβάζω

Μετά την κατάκτηση της Ελλάδας, η Γερμανία διαίρεσε τη χώρα σε τρία μέρη, κρατώντας τα πιο σημαντικά εδάφη για την ίδια και δίνοντας τα υπόλοιπα στην Ιταλία και στη Βουλγαρία. Το μεγαλύτερο πρόβλημα που αντιμετώπισαν οι Έλληνες ήταν η πείνα. Παρά τις πολλές δυσκολίες, όμως, δε σταμάτησαν ποτέ να αντιστέκονται. Τελικά, οι κατακτητές έφυγαν το 1944 αλλά στη χώρα επικράτησε εμφύλιος πόλεμος.

ΧΡΟΝΟΓΡΑΜΜΗ

Στα τέλη του 1944

Οι Γερμανοί αποχώρησαν από την Ελλάδα.

1946

Ξεκίνησε εμφύλιος πόλεμος.

1949

Τελείωσε ο εμφύλιος πόλεμος.

Εικόνα 1

Γερμανοί στρατιώτες υψώνουν, στην Ακρόπολη των Αθηνών, την πολεμική σημαία της ναζιστικής Γερμανίας (από Bundesarchiv, Bild/Theodor Scheerer).

Η Γερμανία που, μέχρι την άνοιξη του 1941 είχε κατακτήσει όλη την Ελλάδα, κράτησε για τον εαυτό της περιοχές που θεωρούσε στρατηγικά σημαντικές, ενώ παραχώρησε τις υπόλοιπες στη Βουλγαρία και την Ιταλία. Συγκεκριμένα:

- οι **Γερμανοί** κράτησαν την Αθήνα, τη Θεσσαλονίκη, ένα μεγάλο τμήμα του Έβρου, την Κεντρική Μακεδονία, την Κρήτη και ορισμένα νησιά του Αιγαίου.
- οι **Βούλγαροι** πήραν την Ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη, εκτός του τμήματος που διατήρησαν οι Γερμανοί.
- οι **Ιταλοί** απέκτησαν τα υπόλοιπα εδάφη, που αποτελούσαν το μεγαλύτερο μέρος της χώρας. Μετά τον Σεπτέμβριο του 1943, όμως, όταν η Ιταλία συνθηκολόγησε, οι περιοχές αυτές πέρασαν στα χέρια των Γερμανών.

Οι τρεις κατακτητές φέρθηκαν σκληρά στους Έλληνες, πραγματοποιώντας, συχνά, **εκτελέσεις** ως αντίποινα. Ιδιαίτερα οι Γερμανοί, κατά τα τελευταία χρόνια της κατοχής, διέπραξαν μαζικά εγκλήματα.

Επιπλέον:

- οι **Ιταλοί** προσπάθησαν να χωρίσουν την Ελλάδα σε μικρότερα κράτη και έκαναν υποχρεωτική τη χρήση της ιταλικής γλώσσας, σε περιοχές όπως τα Ιόνια Νησιά.
- οι **Βούλγαροι** επιχείρησαν να διώξουν τους Έλληνες από τις περιοχές τους, προσπαθώντας να τις κάνουν καθαρά βουλγαρικές.

Το μεγαλύτερο πρόβλημα για τους Έλληνες, όμως, κατά την περίοδο της κατοχής, ήταν το οικονομικό. Η **πείνα** έπληξε ιδιαίτερα τις πόλεις, με αποτέλεσμα πολλοί να πεθαίνουν. Τον χειμώνα του 1941-1942 πέθαναν από την πείνα περισσότεροι από **250.000 Έλληνες**.

Ακούω και μαθαίνω

Εικόνα 2

Γερμανικό Panzer IV στη Λεωφόρο Νίκης, Θεσσαλονίκη. Στο βάθος πινακίδα με την επιγραφή «Ο μπολσεβικισμός είναι ο μεγαλύτερος εχθρός του πολιτισμού μας (από: Bundesarchiv, Bild/Teschendorf).

Παρά τις δυσκολίες, οι Έλληνες αντιστάθηκαν από την πρώτη στιγμή στους κατακτητές, ιδρύοντας τρεις σημαντικές **αντιστασιακές οργανώσεις**:

- το **Ε.Α.Μ./Ε.Λ.Α.Σ.** που είχε δράση σε όλη τη χώρα.
- τον **Ε.Δ.Ε.Σ.** που έδρασε κυρίως στην Ήπειρο.
- την **Ε.Κ.Κ.Α.** τη μικρότερη από τις τρεις.

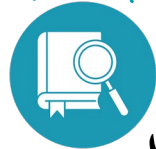
Μια από τις σημαντικές ενέργειες της Εθνικής Αντίστασης ήταν η **ανατίναξη της γέφυρας του Γοργοποτάμου (25 Νοεμβρίου 1942)**, η οποία δημιούργησε προβλήματα στον ανεφοδιασμό του Άξονα στην Αφρική. Ωστόσο, οι αντιστασιακές ενέργειες συχνά οδηγούσαν σε **αντίποινα**, με χιλιάδες Έλληνες να σκοτώνονται.

Στα τέλη του 1944, οι Γερμανοί αποχώρησαν από την Ελλάδα, ύστερα από τις ήττες τους σε παγκόσμιο επίπεδο. Η χώρα, όμως, βρέθηκε σε δύσκολη κατάσταση, καθώς υπήρχαν δύο κυβερνήσεις:

- η **επίσημη κυβέρνηση**, αναγνωρισμένη από τους Συμμάχους.
- η **ορεινή κυβέρνηση** που είχε δημιουργήσει το **Ε.Α.Μ.** τον Μάρτιο του 1944.

Έτσι, το **1946** ξεκίνησε **εμφύλιος πόλεμος** στην Ελλάδα, που κράτησε τρία χρόνια, προκαλώντας πολλές καταστροφές και θανάτους. Ο πόλεμος τελείωσε το **1949**, με τη νίκη της επίσημης κυβέρνησης. Ωστόσο, οι διχασμοί και τα μίση που δημιουργήθηκαν ταλαιπώρησαν την Ελλάδα για δεκαετίες.

Γλωσσάρι

Πηγή 1

Η πείνα στην Κατοχή

Κατοχή. Στις γωνιές των δρόμων οι ντενεκέδες με τα σκουπίδια περιμένουν όχι το αυτοκίνητο ή μάλλον το κάρο να τους αδειάσει. Περιμένουν τους πεινασμένους ανθρώπους να φάξουν μέσα να βρουν κάτι φαγώσιμο: λεμονόκουπα, φύλλα κρεμμυδιού...[...]

Η λέξη «πεινώ» αντηχούσε συνεχώς στ' αυτιά μας. Παιδιά γύριζαν σκελετωμένα, ωχρά, σύρριζα στο πεζοδρόμιο και φώναζαν «πεινώ» για να τ' ακούσουν οι ένοικοι των ισογειών σπιτιών να συγκινηθούν και να τους δώσουν κάτι, αν είχαν.

Έρη Μελέκου, στο: Χατζηπατέρα-Φαφαλιού, Μαρτυρίες 40-44, β' έκδοση, Αθήνα, Κέδρος, 1993, σ. 305

Πηγή 2

Οι ελληνικές αντιστασιακές οργανώσεις

Οι μεμονωμένες και αυθόρμητες πράξεις αντίστασης θα συνεχιστούν και θα ενταχθούν μέχρις ότου, μετά τα μέσα του 1942, αναλάβουν δράση τα πρώτα κινήματα μαζικής αντίδρασης - συγκεκριμένα τρεις μονιμότερες οργανώσεις, το ΕΑΜ (Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο), ο ΕΔΕΣ (Εθνικός Δημοκρατικός Ελληνικός Σύνδεσμος) και η ΕΚΚΑ (Εθνικό Κίνημα Κοινωνικής Απελευθέρωσης). Το ΕΑΜ έφθασε να διαθέτει ένοπλο δυναμικό αρκετών δεκάδων χιλιάδων ανδρών, ενώ ο ΕΔΕΣ δεν ξεπέρασε τις δεκαπέντε χιλιάδες, εντοπισμένες στη δυτική ηπειρωτική χώρα, και η ΕΚΚΑ τους χίλιους μαχητές.

Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, Ελληνική εξωτερική πολιτική 1830-1981, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 2014, σ. 221

1

Ποιες ήταν οι αντιστασιακές οργανώσεις που δημιουργήθηκαν στην Ελλάδα κατά την περίοδο της Κατοχής; Πόσο σημαντική υπήρξε η αντίσταση των Ελλήνων και πώς επηρέασε τις πράξεις των Γερμανών;

2

Στο πλαίσιο ομαδικής εργασίας, μελετήστε στην τάξη τον χάρτη της σελίδας 162 και συζητήστε για τις εγκληματικές ενέργειες των Κατακτητών κατά των Ελλήνων, στα χρόνια της τριπλής κατοχής. Διαλέξτε ένα από τα εγκλήματα που αναφέρονται στον χάρτη και γράψτε ένα αφιερωματικό άρθρο, προκειμένου να το δημοσιεύσετε στην εφημερίδα του σχολείου σας.

3

Διάβασε την Πηγή 1 και, σε συνδυασμό με όσα διάβασες στο συγκεκριμένο μάθημα, γράψε ποιες ήταν οι συνθήκες στις οποίες ζούσαν οι Έλληνες κατά την περίοδο της Κατοχής.

Παίζω

και μαθαίνω

Ο Β΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ, 1939-1945

38

Η ανασυγκρότηση της Ελλάδας και η ανακοπή της πορείας της από τη Δικτατορία του 1967 (1950-1974)

Ακούω και μαθαίνω

Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και τον εμφύλιο, η κατάσταση στην Ελλάδα ήταν πολύ άσχημη. Τα επόμενα χρόνια, τα πράγματα βελτιώθηκαν, ιδιαίτερα κατά την περίοδο διακυβέρνησης Καραμανλή. Το 1967, όμως, στη χώρα επιβλήθηκε δικτατορία, που επιβράδυνε τη θετική της πορεία.

ΧΡΟΝΟΓΡΑΜΜΗ

Εικόνα 1

Δημοσίευμα της εφημερίδας «Καθημερινή» (16/10/1951) για το πρωτόκολλο με το οποίο, την επόμενη χρονιά, η Ελλάδα έγινε μέλος της Βορειοατλαντικής Συμμαχίας (Ν.Α.Τ.Ο).

Μετά τους πολέμους, την τριπλή κατοχή και τον εμφύλιο πόλεμο, η κατάσταση στην Ελλάδα ήταν αρκετά άσχημη.

Συγκεκριμένα:

- χιλιάδες άνθρωποι είχαν **πεθάνει**.
- υπήρχαν πολλές **υλικές ζημιές**.
- η **οικονομική κατάσταση** της χώρας ήταν τραγική.
- υπήρχαν **μίσση και έχθρες** ανάμεσα στους Έλληνες.

Τα πρώτα χρόνια μετά τον εμφύλιο, η κυβέρνηση άλλαζε κάθε χρόνο και η οικονομική κατάσταση της χώρας βελτιωνόταν αργά. Το 1952, μάλιστα, άλλαξε και το **Σύνταγμα**, ενώ η χώρα εντάχθηκε στη **Βορειοατλαντική Συμμαχία (ΝΑΤΟ)**, ώστε να προστατευθεί από τους εχθρούς της.

Οι σχέσεις της χώρας, όμως, με την Τουρκία χειροτέρεψαν τη δεκαετία αυτή, εξαιτίας του ζητήματος της Κύπρου, στην οποία ζούσαν Έλληνες αλλά και Τούρκοι.

Εικόνα 2

Καταστρέφοντας μια μειονότητα: Το πογκρόμ της Τουρκίας στις 6-7 Σεπτεμβρίου 1955 εναντίον των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης - πάνω από 4.000 ελληνικές επιχειρήσεις και πάνω από 3.000 ελληνικά σπίτια καταστράφηκαν. Η Αμερικανική Κυβέρνηση υπολόγισε ότι οι ζημιές ξεπέρασαν τις 500.000.000 δολάρια (Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

Τον **Σεπτέμβριο του 1955**, μάλιστα, στην Κωνσταντινούπολη μία οργανωμένη τουρκική ομάδα επιτέθηκε σε Έλληνες αλλά και Αρμένιους καταστρέφοντας 4000 σπίτια, 1000 καταστήματα, 26 σχολεία και 73 εκκλησίες. Τα γεγονότα αυτά έμειναν γνωστά στην ιστορία ως **Σεπτεμβριανά**.

Την επόμενη χρονιά, την κυβέρνηση της χώρας ανέλαβε ο **Κωνσταντίνος Καραμανλής**, ο οποίος κυβέρνησε για οχτώ χρόνια. Τα χρόνια αυτά:

- αναπτύχθηκε η βιομηχανία, η γεωργία, ο τουρισμός και βελτιώθηκε, γενικότερα, η **οικονομική κατάσταση** της χώρας.
- βελτιώθηκαν οι **δρόμοι** και γενικά οι **υποδομές**.
- έγινε προσπάθεια να βρεθεί οριστική λύση για το **Κυπριακό ζήτημα**, χωρίς όμως επιτυχία.
- η Ελλάδα άρχισε να έχει πολύ καλές σχέσεις με τις Η.Π.Α. ενώ το 1961 συμφώνησε να μπει στην **Ε.Ο.Κ.** κάτι που, όμως, υλοποιήθηκε το 1981.

Εικόνα 3

Ο Πατριάρχης Αθηναγόρας στέκεται στα ερείπια μιας εκκλησίας που καταστράφηκε στις αντιορθόδοξες ταραχές στην Κωνσταντινούπολη στις 6-7 Σεπτεμβρίου 1955 (Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

Το 1963 την εξουσία πήρε ο **Γεώργιος Παπανδρέου** αλλά το 1965, ο **Κωνσταντίνος Β'**, που είχε γίνει βασιλιάς το 1964, αρνήθηκε να στηρίξει την κυβέρνησή του και οδήγησε στην πτώση της. Η κρίση αυτή επιδείνωσε τη σχέση μεταξύ του θρόνου και των πολιτικών κομμάτων και ενίσχυσε την **πολιτική αστάθεια**, κορυφώνοντας τις αντιπαραθέσεις που υπήρχαν ήδη από την περίοδο του βασιλιά Παύλου.

Η πολιτική κρίση κορυφώθηκε τα επόμενα χρόνια και, στις **21 Απριλίου του 1967**, επιβλήθηκε **δικτατορία** με αρχηγό τον **Γεώργιο Παπαδόπουλο**. Κατά την περίοδο εκείνη, δεν υπήρχε ελευθερία έκφρασης και αξιοκρατία ενώ συχνά ήταν και τα βασανιστήρια σε όσους διαφωνούσαν με το καθεστώς. Σε διεθνές επίπεδο, η Ελλάδα απομονώθηκε και σταμάτησε να έχει σχέσεις με τις άλλες Δυτικές χώρες, με εξαίρεση τις Η.Π.Α.

Εικόνα 4

Το 1963 ο Γεώργιος Παπανδρέου (κέντρο), σχημάτισε μεταβατική κυβέρνηση, κατορθώνοντας μια νίκη στις εκλογές του 1964. Εδώ, μαζί του ο Ανδρέας Παπανδρέου (αριστερά) και ο Υπουργός Σταύρος Κωστόπουλος (Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

Εικόνα 5

Πρωτοσέλιδο της εφημερίδας «Μακεδονία» (16 Νοεμβρίου 1973) για τα γεγονότα της εξέγερσης που κορυφώθηκε την επόμενη ημέρα της κυκλοφορίας της (17 Νοεμβρίου 1973).

Ο ελληνικός λαός αντιστάθηκε στη δικτατορία, ιδιαίτερα κατά τα τελευταία χρόνια της. Κορυφαία στιγμή της αντίστασης υπήρξε η φοιτητική εξέγερση που ολοκληρώθηκε στις **17 Νοεμβρίου του 1973**, έπειτα από βίαια παρέμβαση της δικτατορίας.

Λίγες μέρες αργότερα, ο ταξίαρχος **Δημήτριος Ιωαννίδης** ανέτρεψε τον Παπαδόπουλο, επιβάλλοντας ακόμα πιο σκληρή δικτατορία που κράτησε μέχρι το καλοκαίρι του **1974** και την **τουρκική εισβολή στην Κύπρο**, η οποία ανάγκασε τους δικτάτορες να παραιτηθούν.

Εικόνα 6

Από δεξιά προς αριστερά: Δημήτριος Ιωαννίδης, Γεώργιος Παπαδόπουλος, Φαίδων Γκιζίκης (Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

Γλωσσάρι

Πηγή 1

Η έλλειψη κομμάτων στην Ελλάδα

Η διαρκής κρίση που μαστίζει τη χώρα οφείλεται σε πολλά αίτια, αλλά κυρίως στο γεγονός ότι στην Ελλάδα δεν έγινε ποτέ δυνατό να σχηματιστούν πολιτικοί οργανισμοί [...].

Στη χώρα μας τα κόμματα σχηματίζονται από σύμπτωση ή διότι κάποια προσωπικότητα, η οποία συμβαίνει κάποια συγκεκριμένη στιγμή να έχει ακτινοβολία, αναλαμβάνει μια πρωτοβουλία και παρασύρει τα πλήθη ή γιατί μια συγκεκριμένη ανάγκη της στιγμής επιβάλλει τη δημιουργία ενός πολιτικού συνασπισμού.

Κωνσταντίνος Καραμανλής, Αρχείο. Γεγονότα και κείμενα, σύνταξη κειμένων Κ. Σβολόπουλος, τόμ. 2, Περίοδος Α (1 Μαρτίου 1956 έως- 31 Δεκεμβρίου 1957) Προσαρμοσμένο

Πηγή 2

Η δυσaréσκεια προς τη δικτατορία

Η εκτεταμένη εκδίωξη δημοσίων υπαλλήλων που θεωρούνταν πολιτικά ύποπτοι ή μέλη της αντιπολίτευσης και η αντικατάστασή τους από στρατιωτικούς και τους συγγενείς τους, [...] είχαν ως αποτέλεσμα να αυξάνεται η δυσaréσκεια του κόσμου. Οι αξιωματικοί που δεν οδηγήθηκαν σε αναγκαστική συνταξιοδότηση επωφελήθηκαν από υψηλότερους μισθούς, δάνεια για αυτοκίνητα και σπίτια, προοπτικές προαγωγών και καλύτερες τιμές στις αγορές τους, και συνεπώς δεν είχαν ισχυρά κίνητρα να επιστρέψουν την εξουσία στους μη στρατιωτικούς.

Θάνος Βερεμής – Γιάννης Κολιόπουλος, «Ελλάς η σύγχρονη συνέχεια Από το 1821 μέχρι σήμερα», Εκδόσεις Καστανιώτης, σ. 420

Ερωτήσεις Κατανόησης

1

Μελέτησε τα γεγονότα του μαθήματος και φτιάξε ένα δικό σου χρονολόγιο για τα γεγονότα της περιόδου 1950-1974. Μπορείς να κάνεις και τη σχετική αναζήτηση στο διαδίκτυο, προκειμένου να εμπλουτίσεις τη χρονογραμμή σου.

2

Διάβασε την Πηγή 2 και, σε συνδυασμό με όσα διάβασες στο συγκεκριμένο μάθημα, γράψε τι γνωρίζεις σχετικά με τη δυσaréσκεια του κόσμου απέναντι στη δικτατορία.

3

Συζητήστε στην τάξη για την εξέγερση του Πολυτεχνείου και εξηγήστε γιατί οι Έλληνες τιμούν με εορταστικές εκδηλώσεις την επέτειό της.

39

Ο απελευθερωτικός αγώνας του κυπριακού ελληνισμού και η τουρκική εισβολή

Εντοπίζω

όσα διαβάζω

Από το 1878, η Κύπρος η Κύπρος βρισκόταν υπό βρετανική διοίκηση, καθώς είχε παραχωρηθεί στη Βρετανία από τους Οθωμανούς. Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, οι Κύπριοι προσπάθησαν να ενωθούν με την Ελλάδα δημιουργώντας, μάλιστα, και την Ε.Ο.Κ.Α. Προσπάθειες για ένωση έγιναν και από την ελληνική πλευρά, ενώ η τελική συμφωνία υπογράφηκε το 1959 και προέβλεπε τη δημιουργία ανεξάρτητου κυπριακού κράτους.

- Έδαφος που ελέγχεται από Ελληνοκύπριους
- Έδαφος που ελέγχεται από Τουρκοκύπριους
- Πράσινη γραμμή του Ο.Η.Ε
- Περιοχή Κυρίαρχης Βάσης Δεκέλειας
- Περιοχή Κυρίαρχης Βάσης Ακρωτηρίου

Ο ΔΙΑΜΕΛΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΕΙΣΒΟΛΗ

ΧΡΟΝΟΓΡΑΜΜΗ

1570

Κατάκτηση Κύπρου από τους Οθωμανούς.

1878

Απόκτηση Κύπρου από τη Βρετανία.

1955

Δημιουργία Ε.Ο.Κ.Α. (Εθνική Οργάνωση Κυπρίων Αγωνιστών).

1959

Συμφωνίες Λονδίνου και Ζυρίχης.

1974

Τουρκική εισβολή στην Κύπρο.

2004

Ένταξη Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Εικόνα 1

Η σημαία της Εθνικής Οργάνωσης Κυπρίων Αγωνιστών (Ε.Ο.Κ.Α.), η οποία δημιουργήθηκε με σκοπό να συμβάλει στην ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα.

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία κατέκτησε την Κύπρο το 1570 και την κράτησε μέχρι το 1878, όταν την παραχώρησε στη Βρετανία, μετά την ήττα της στον Ρωσοτουρκικό Πόλεμο. Αν και, αρχικά, οι Ελληνοκύπριοι αντιμετώπισαν θετικά την Αγγλοκρατία, διατηρούσαν πάντα την **επιθυμία για ένωση** του νησιού με την Ελλάδα. Αρκετοί, μάλιστα, συμμετείχαν εθελοντικά στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, ελπίζοντας πως η συμβολή τους θα έκανε τη Βρετανία να επιτρέψει την ένωση. Ωστόσο, οι ελπίδες τους δεν επιβεβαιώθηκαν.

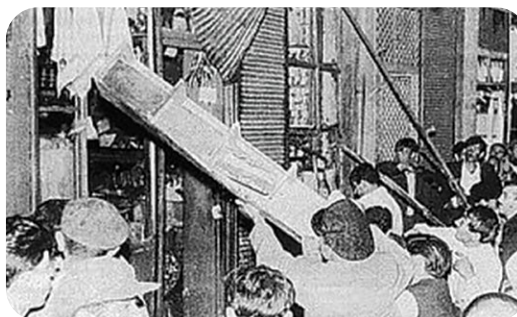
Ακολούθησαν αρκετά συλλαλητήρια και δημοψηφίσματα που ζητούσαν την ένωση. Μάλιστα, το 1955, δημιουργήθηκε η **Ε.Ο.Κ.Α.** (Εθνική Οργάνωση Κυπρίων Αγωνιστών), υπό την αρχηγία του Γεώργιου Γρίβα (Διγενή), με στόχο την επίτευξη της ένωσης, ακόμα και μέσω ένοπλου αγώνα.

Μορφή που κυριάρχησε εκείνη την περίοδο ήταν ο **Αρχιεπίσκοπος Μακάριος**, ο οποίος, επίσης, επιθυμούσε την ένωση του νησιού με την Ελλάδα. Παράλληλα, οι ελληνικές κυβερνήσεις προσέφυγαν επανειλημμένα στον Ο.Η.Ε. ζητώντας την ενσωμάτωση της Κύπρου χωρίς, όμως, επιτυχία.

Από την άλλη πλευρά, οι Τούρκοι αντιδρούσαν έντονα σε μία τέτοια προοπτική και, μάλιστα, το κλίμα οξύνθηκε ακόμη περισσότερο με τα **Σεπτεμβριανά (1955)**.

Γενικότερα, οι σχέσεις Ελλάδας και Τουρκίας είχαν βελτιωθεί σημαντικά, μετά τη Συνθήκη της Λωζάνης (1923), αφού καμία από τις δύο χώρες δεν διεκδικούσε εδάφη της άλλης. Ωστόσο, το ζήτημα της Κύπρου παρέμενε μία **διαρκής πηγή εντάσεων**.

Εικόνα 2

Στιγμιότυπο από τα Σεπτεμβριανά (1955), όταν οργανωμένες τουρκικές ομάδες κατέστρεψαν μαζικά τις περιουσίες Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης (Wikimedia Commons - Κοινά κτήματα).

Εικόνα 3

Βομβαρδισμός Αμμοχώστου κατά την Τουρκική Εισβολή της Κύπρου το 1974. Η φωτογραφία δημοσιεύθηκε σε εφημερίδες της εποχής.

Το **1959**, η Αγγλία, η Ελλάδα και η Τουρκία υπέγραψαν τις **Συμφωνίες Λονδίνου και Ζυρίχης**, καταλήγοντας σε έναν συμβιβασμό, σύμφωνα με τον οποίο:

- η Κύπρος γινόταν **ανεξάρτητο κράτος**.
- η Ελλάδα και η Τουρκία θα διατηρούσαν μικρές **στρατιωτικές δυνάμεις** στο νησί, ενώ η Αγγλία θα διατηρούσε **στρατιωτικές βάσεις**.
- οι κοινότητες Ελληνοκύπριων και Τουρκοκύπριων θα είχαν αυτονομία και θα αποφάσιζαν **από κοινού** για κρίσιμα ζητήματα.

Αρχηγός της Δημοκρατίας της Κύπρου αναδείχθηκε ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος. Ωστόσο, το **1963** ξέσπασαν σοβαρές διαφωνίες μεταξύ των δύο κοινοτήτων, οδηγώντας σε **αιματηρές συγκρούσεις** ενώ ταραχές σημειώνονταν και τα επόμενα χρόνια.

Εικόνα 4

Από τα αριστερά προς τα δεξιά: ο Έλληνας πρωθυπουργός Κ. Καραμανλής, ο Τούρκος υπουργός Εξωτερικών Ζορλού, ο Τούρκος πρωθυπουργός Μεντερές και ο Έλληνας υπουργός Εξωτερικών Αβέρωφ, στις διαπραγματεύσεις στη Ζυρίχη της Ελβετίας (από Behrens, Herbert / Anefo).

Εικόνα 5

Ελληνοκύπριοι πιάνονται αιχμάλωτοι από τους Τούρκους (Wikimedia Commons - Κοινά Κτήματα).

Το 1967, στην Ελλάδα, η δικτατορία των συνταγματαρχών κατέλαβε την εξουσία. Οι κακές σχέσεις του καθεστώτος με τον Μακάριο κορυφώθηκαν το **1974**, όταν έγινε προσπάθεια να ανατραπεί με πραξικόπημα. Λίγο αργότερα, **οι τουρκικές δυνάμεις εισέβαλαν στην Κύπρο**, με το πρόσχημα της προστασίας των Τουρκοκυπρίων της περιοχής. Στην πραγματικότητα, όμως, κατέλαβαν το βόρειο τμήμα του νησιού (περίπου το 37% της συνολικής έκτασης), προκαλώντας μεγάλες καταστροφές και θανάτους. Οι Ελληνοκύπριοι των περιοχών αυτών αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους και να γίνουν πρόσφυγες στο ελεύθερο τμήμα της Κύπρου.

Στα κατεχόμενα εδάφη, οι Τούρκοι δημιούργησαν ένα **ψευδοκράτος**, το οποίο εξακολουθεί να υπάρχει μέχρι και σήμερα, χωρίς καμία διεθνή αναγνώριση. Από την άλλη πλευρά, η **Δημοκρατία της Κύπρου** αναγνωρίζεται διεθνώς και το 2004 εντάχθηκε στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Γλωσσάρι

Εικόνα 6

Ο Μακάριος σε επίσκεψη του στη Γερμανία, το 1962. (από Steiner, Egon).

Πηγή 1

Η φιλοτουρκική στάση της Βρετανίας

Στα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια η Βρετανία επιθυμούσε να διατηρήσει τον στρατηγικό έλεγχο της Μέσης Ανατολής και συνακόλουθα τη διεθνή της θέση ως Μεγάλη. Η επανάσταση των Ελεύθερων Αξιωματικών στην Αίγυπτο (23 Ιουλ. 1952) και η πρώτη δοκιμή ατομικής βόμβας από τη Βρετανία (3 Οκτ. 1952) ώθησαν τον Πρωθυπουργό Τσόρτσιλ να εισηγηθεί στο υπουργικό συμβούλιο αναθεώρηση της βρετανικής πολιτικής στη Μέση Ανατολή. Η Τουρκία θα αντικαθιστούσε την Αίγυπτο στον αμυντικό σχεδιασμό της περιοχής.

Γιάννης Σάκκας, *Η Ελλάδα στη Μεσόγειο 1950-2004: Εξωτερική Πολιτική και Περιφερειακές Διενέξεις, Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, 2015, σ. 51*

Πηγή 2

Η στάση του Ιωαννίδη για την Κύπρο

Η αλλαγή της ηγεσίας στην Αθήνα, τον Νοέμβριο του 1973 και η άνοδος του Ιωαννίδη στην εξουσία θα τροποποιήσουν σημαντικά τα δεδομένα. [...] Ο στόχος ήταν η πραγματοποίηση ενός πραξικοπήματος που θα έφερνε στην κυπριακή προεδρία ένα πιστό στην Αθήνα άτομο. Μέσω αυτού ο Ιωαννίδης πίστευε πως θα μπορούσε να έρθει σε μια συμφωνία με τους Τούρκους η οποία θα έμοιαζε μ' ένα ενισχυμένο σχέδιο Άτσεσον (ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα με διευρυμένες στρατιωτικές παραχωρήσεις προς την Τουρκία).

Σπύρος Σακελλαρόπουλος, «Το Κυπριακό ζήτημα και η ελληνική κοινωνία» στο Α. Μωυσιδης και Σ. Σακελλαρόπουλος *Η Ελλάδα στον 19ο και 20ο αιώνα Εισαγωγή στην ελληνική κοινωνία, Εκδόσεις Τόπος, 2010, σ. 452*

1

Παρατήρησε τον χάρτη του μαθήματος και φτιάξε μία λίστα με τις πόλεις των ελεύθερων και των κατεχόμενων σήμερα περιοχών από τους Τούρκους.

Παίζω

και μαθαίνω

2

Διάβασε την Πηγή 2 και, σε συνδυασμό με όσα διάβασες στο συγκεκριμένο μάθημα, γράψε τι γνωρίζεις σχετικά με τη στάση που κράτησε η Χούντα σχετικά με την Κύπρο.

40

Η Μεταπολίτευση και η θέση της Ελλάδας στην ευρωπαϊκή οικογένεια

Βλέπω

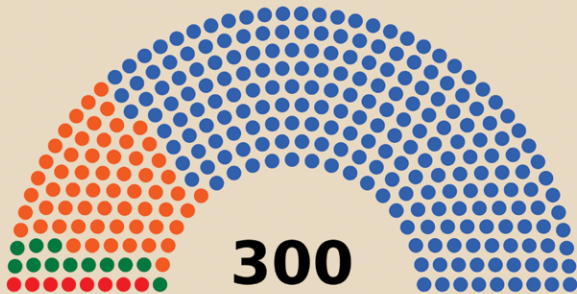

και κατανού

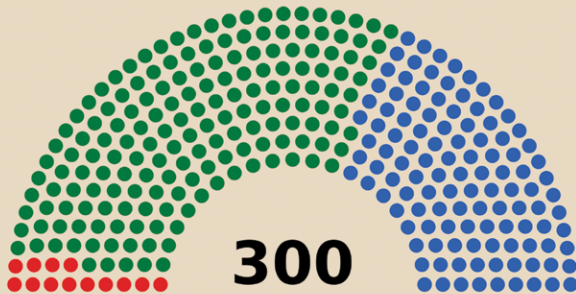
Στην Ελλάδα, μετά την πτώση της δικτατορίας, την εξουσία ανέλαβε ο Καραμανλής και τη διατήρησε μέχρι το 1980. Το 1981 τη διακυβέρνηση της χώρας ανέλαβε ο Ανδρέας Παπανδρέου. Η Ελλάδα τάχθηκε, σταθερά, υπέρ της δημιουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στην οποία εντάχθηκε, τελικά, το 1981 ενώ από το 2001 αποτελεί μέρος και της Ευρωζώνης.

17 Νοεμβρίου 1974

Πρωθυπουργός: Κωνσταντίνος Καραμανλής

18 Οκτωβρίου 1981

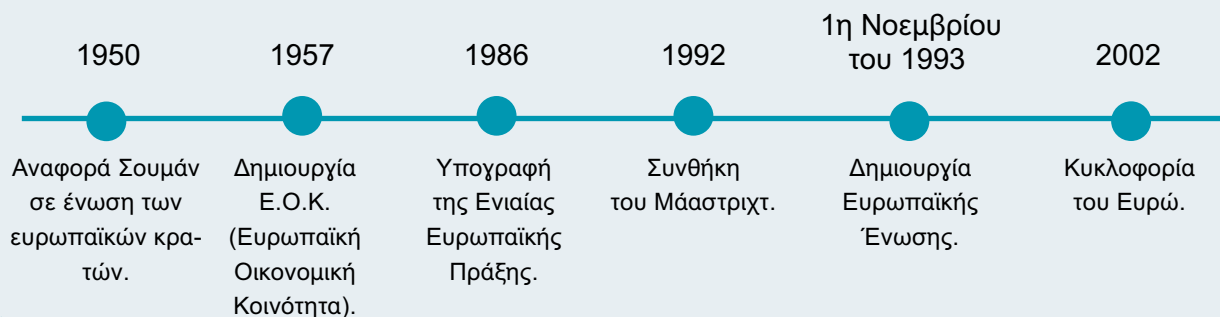

Πρωθυπουργός: Ανδρέας Παπανδρέου

- Νέα Δημοκρατία
- ΠΑ.ΣΟ.Κ
- Ένωση Κέντρου
- Κ.Κ.Ε. (1981)
- Ενωμένη Αριστερά (1974)

ΣΥΝΟΨΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΩΝ ΕΚΛΟΓΩΝ

ΧΡΟΝΟΓΡΑΜΜΗ

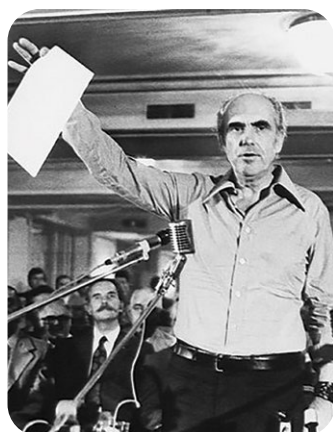

Εικόνα 1

Εξώφυλλο της εφημερίδας «Βραδυνή» που προϋπαντεί την άφιξη του Καραμανλή στην Ελλάδα, μετά τη λήξη της Χούντας.

Εικόνα 2

Ο Ανδρέας Παπανδρέου παρουσιάζει την ιδρυτική διακήρυξη του ΠΑ.ΣΟ.Κ. που αποτέλεσε ένα από τα δύο κόμματα εξουσίας, κατά τη Μεταπολίτευση.

Ακούω και μαθαίνω

Το καλοκαίρι του 1974, έληξε η Χούντα στην Ελλάδα και τη διακυβέρνηση ανέλαβε ο **Κωνσταντίνος Καραμανλής**, ο οποίος ξεκίνησε μια προσπάθεια να διορθωθούν τα λάθη της δικτατορίας και να βελτιωθεί η κατάσταση της χώρας. Συγκεκριμένα:

- ψηφίστηκε νέο **σύνταγμα** το 1975.
- **καταργήθηκαν** οι νόμοι της δικτατορίας.
- νομιμοποιήθηκαν τα **αριστερά κόμματα**, όπως το Κ.Κ.Ε.
- έγινε δημοψήφισμα το 1974, στο οποίο αποφασίστηκε πως η χώρα δεν θα είχε πλέον βασιλιά. Το πολίτευμά της έγινε η **Προεδρευόμενη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία**.

Την περίοδο εκείνη, δημιουργήθηκαν τα δύο μεγάλα κόμματα που κυβέρνησαν την Ελλάδα τις επόμενες δεκαετίες, η Νέα Δημοκρατία από τον Κωνσταντίνο Καραμανλή και το ΠΑ.ΣΟ.Κ. (Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα) από τον **Ανδρέα Παπανδρέου**.

Κατά τη μεταπολίτευση (όπως ονομάζεται η περίοδος από το 1974 και μετά):

- ενισχύθηκε η **δημοκρατία**.
- βελτιώθηκαν οι **σχέσεις** της Ελλάδας με τα άλλα κράτη.
- αναβαθμίστηκε η **ποιότητα ζωής** των Ελλήνων.
- η χώρα **εκσυγχρονίστηκε**, κάνοντας βήματα προς τη Δύση.

Από το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, η Ελλάδα υποστήριξε τη δημιουργία μιας ένωσης ευρωπαϊκών κρατών, όπου τα μέλη θα αλληλοβοηθούνταν. Η ιδέα αυτή διατυπώθηκε αρχικά από τον Γάλλο υπουργό εξωτερικών **Ρομπέρ Σουμάν** το 1950.

Το 1957 δημιουργήθηκε η **Ε.Ο.Κ.** (Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα) από έξι χώρες: Δυτική Γερμανία, Γαλλία, Ιταλία, Βέλγιο, Λουξεμβούργο, Ολλανδία. Σταδιακά, προστέθηκαν και άλλα κράτη, ενώ η Ελλάδα εντάχθηκε το 1981. Το 1986 υπογράφηκε η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη και το **1992** η **Συνθήκη του Μάαστριχτ**, όπου αποφασίστηκε η δημιουργία μιας ενιαίας αγοράς και η καθιέρωση κοινού νομίσματος.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση δημιουργήθηκε επίσημα την 1η Νοεμβρίου του 1993 και το 2002 κυκλοφόρησε το νόμισμα του **Ευρώ**, το οποίο χρησιμοποιείται σήμερα στην Ελλάδα και σε 20 από τις 27 χώρες-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η Ελλάδα έχει εκπροσώπους στο **Ευρωκοινοβούλιο** και μόνιμη αντιπροσωπεία, ενώ μαζί με τις άλλες χώρες αποφασίζει για τις πολιτικές που πρέπει να ακολουθήσει η Ευρώπη και τα μέτρα τα οποία πρέπει να πάρει.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση, στις μέρες μας, αντιμετωπίζει σημαντικά προβλήματα στα οποία καλείται να συμβάλει και η Ελλάδα:

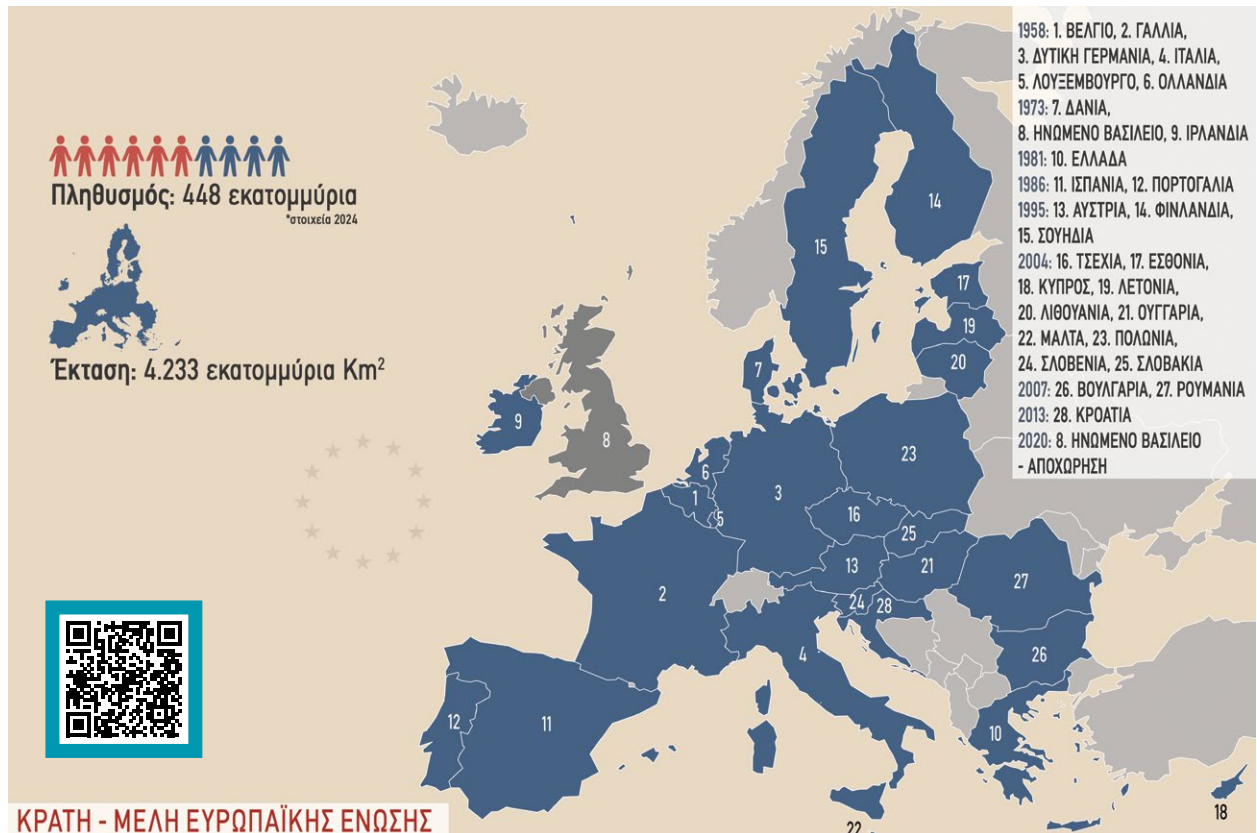
- **οικονομική κρίση**, που εξακολουθεί να επηρεάζει τα κράτη-μέλη.
- **οικονομικές ανισότητες** ανάμεσα στους πολίτες, οι οποίες αν και έχουν μειωθεί, εξακολουθούν να υπάρχουν.
- **ρύπανση** του περιβάλλοντος και κλιματική αλλαγή.
- **μεταναστευτικό κίνημα**, που εντάθηκε ιδιαίτερα από το 2015 και μετά.

Εικόνα 3

Η υπογραφή της Συνθήκης προσχώρησης της Ελλάδας στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες (28 Μαΐου 1979, Ζάππειο Μέγαρο). Από αριστερά προς τα δεξιά: Γεώργιος Ράλλης, Κωνσταντίνος Καραμανλής και Γεώργιος Κοντογεώργης.

Πηγή 1

Ο προσανατολισμός της Ελλάδας προς την Ευρώπη μετά τη δικτατορία

Ο σταθερός προσανατολισμός προς τη συμμετοχή στην ενοποίηση της Ευρώπης είχε διαφανεί ενωρίς, αφότου η κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας ανέλαβε τη διακυβέρνηση της χώρας. Ο Γεώργιος Μαύρος, αντιπρόεδρος και υπουργός των Εξωτερικών, είχε επιφορτιστεί από τον Καραμανλή, κατά την πρώτη επίσκεψή του στις δυτικοευρωπαϊκές πρωτεύουσες, παράλληλα με την επανενεργοποίηση της Συμφωνίας Σύνδεσης να προλειάνει το έδαφος για τη μελλοντική έναρξη της διαπραγματευτικής διαδικασίας με στόχο την πλήρη ένταξη στις Κοινότητες.

Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, Ελληνική εξωτερική πολιτική 1830-1981, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 2014, σ. 332

Πηγή 2

Το τέλος των παθών του εμφυλίου

Το πιο σημαντικό ίσως συμπέρασμα από τις πολιτικές εξελίξεις με τις οποίες έκλεισε η δεκαετία του '80 αφορά την πρόσληψη και αναπαραγωγή των βασικών παραμέτρων που σημάδεψαν τη μεταπολεμική πολιτική ζωή. Κατ' αρχάς, το τέλος της δεκαετίας σηματοδοτεί και το τέλος της έντονης διαίρεσης μεταξύ Δεξιάς και Αριστεράς. Το σχίσμα που κυριάρχησε στη μεταπολεμική πολιτική και δίχασε την ελληνική κοινωνία υπονομεύεται με τα μέτρα του ΠΑΣΟΚ το 1981-82 (αναγνώριση Εμφυλίου κλπ) και οριστικά εξασθενεί με τη συμμαχική κυβέρνηση ΝΔ-Συνασπισμού.

Ιστορία του ελληνικού έθνους, τ. ΙΣΤ' Σύγχρονος Ελληνισμός, από το 1941 έως το τέλος του αιώνα, Εκδοτική Αθηνών, 1978, σελ. 364

1

Γράψε ένα άρθρο για τα ζητήματα που καλείται να αντιμετωπίσει η Ευρωπαϊκή Ένωση και η Ελλάδα στις μέρες μας.

2

Στο πλαίσιο ομαδικής εργασίας, αναζητήστε στο διαδίκτυο πληροφορίες για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις της χώρας μας, που απορρέουν από την οικονομική και πολιτική ένωση στο πλαίσιο της ΕΕ.

3

Συζητήστε στην τάξη για τα χαρακτηριστικά στοιχεία που ενώνουν τις χώρες της ΕΕ, όπως το κοινοβουλευτικό πολίτευμα, η δημοκρατία, και τα δικαιώματα του πολίτη. Γράψτε ένα σχετικό κείμενο, για να το δημοσιεύσετε στο ιστολόγιο της τάξης σας.

Θυμάμαι και ελέγχω όσα έμαθα

1 Το 1912 ξεκίνησε ο Α' Βαλκανικός Πόλεμος, στον οποίον οι βαλκανικές χώρες νίκησαν την Οθωμανική Αυτοκρατορία και το 1913 ο Β' Βαλκανικός, στον οποίον ηττήθηκε η Βουλγαρία.

2 Το 1914, στην Ευρώπη, ξέσπασε ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος με την Ευρώπη να χωρίζεται σε Αντάντ και Κεντρικές Δυνάμεις ενώ στην Ελλάδα επικράτησε ο Εθνικός Διχασμός.

3 Η Ελλάδα, τελικά, μπήκε στον πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ και απέκτησε τη Μακεδονία, τη Θράκη, μέχρι την Κωνσταντινούπολη, αρκετά νησιά του Αιγαίου και τη διοίκηση της Σμύρνης για πέντε χρόνια.

4 Η Ελλάδα ξεκίνησε το 1919 τη Μικρασιατική Εκστρατεία, η οποία τελείωσε το 1922 με την καταστροφή της Σμύρνης από τους Τούρκους και τον θάνατο χιλιάδων Ελλήνων.

5 Κατά τον Μεσοπόλεμο, η Ελλάδα αντιμετώπισε σημαντικά οικονομικά προβλήματα, ενώ κλήθηκε να ενσωματώσει τους πρόσφυγες που έφτασαν από την Τουρκία.

6 Το 1939, ξεκίνησε ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος με τον πλανήτη να χωρίζεται σε δύο αντίπαλα στρατόπεδα: τις Δυνάμεις του Άξονα και τις Συμμαχικές Δυνάμεις.

7 Το 1940, η Ιταλία επιτέθηκε στην Ελλάδα αλλά στον πόλεμο που ακολούθησε τους επόμενους μήνες ηττήθηκε. Το 1941, στην Ελλάδα επιτέθηκε η Γερμανία και κατάφερε να την κατακτήσει.

8 Οι Έλληνες κατά την περίοδο της κατοχής έζησαν πολύ δύσκολες στιγμές, κυρίως εξαιτίας της πείνας, αλλά δεν σταμάτησαν ποτέ να αντιστέκονται.

Παράρτημα

Πίνακας σημαντικότερων γεγονότων

- 1453** Άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Οθωμανούς.
- 1517** Ο Γερμανός μοναχός Μαρτίνος Λούθηρος διαφωνεί δημόσια με τον Πάπα.
- 1770** Οι αδερφοί Ορλώφ φτάνουν στη Μάνη και ξεκινούν τα Ορλωφικά.
- 1775** Οι Αμερικάνοι ξεκινούν επανάσταση εναντίον των Βρετανών.
- 1779** Θάνατος του Κοσμά του Αιτωλού.
- 1789** Έναρξη της Γαλλικής Επανάστασης.
- 1814** Ίδρυση της Φιλικής Εταιρείας.
- 1821** Έναρξη Ελληνικής Επανάστασης / Α' Εθνοσυνέλευση στην Επίδαυρο.
- 1822** Καταστροφή της Χίου από τους Τούρκους και πυρπόληση της τουρκικής ναυαρχίδας από τον Κωνσταντίνο Κανάρη.
- 1823** Β' Εθνοσυνέλευση / Έναρξη εμφυλίου πολέμου.
- (Φεβρουάριος) 1825** Άφιξη του Ιμπραήμ Πασά στη Μεθώνη της Πελοποννήσου.
- (10 Απριλίου) 1826** Μυστική έξοδος του Μεσολογγίου.
- 1827** Ναυμαχία του Ναβαρίνου / Γ' Εθνοσυνέλευση στην Τροιζήνα.
- 1828** Άφιξη Καποδίστρια στην Ελλάδα, της οποίας γίνεται Κυβερνήτης.
- (Οκτώβριος) 1831** Δολοφονία του Καποδίστρια στο Ναύπλιο.
- 1832** Υπογραφή του Πρωτοκόλλου Κωνσταντινούπολης / Ο Όθωνας διορίζεται βασιλιάς της Ελλάδας.
- 1863** Άφιξη του βασιλιά Γεωργίου Α' στην Ελλάδα.
- 1864** Ενσωμάτωση των Επτανήσων στο ελληνικό κράτος.
- 1866** Έναρξη Κρητικής επανάστασης.
- 1881** Προσάρτηση της Άρτας και της Θεσσαλίας.
- 1893** Πτώχευση της Ελλάδας.
- 1897** Ήττα Ελλάδας στον ελληνοτουρκικό πόλεμο.
- 1904-1908** Μακεδονικός Αγώνας.
- (Αύγουστος) 1909** Κίνημα στο Γουδί.
- (Οκτώβριος) 1912** Έναρξη του Α' Βαλκανικού Πολέμου.
- (Ιούνιος) 1913** Έναρξη του Β' Βαλκανικού Πολέμου.
- (28 Ιουλίου) 1914** Έναρξη Α' Παγκοσμίου Πολέμου.
- 1919** Έναρξη της Μικρασιατικής Εκστρατείας.
- 1920** Υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών.
- (Αύγουστος) 1922** Καταστροφή της Σμύρνης.
- 1923** Υπογραφή της συνθήκης της Λωζάνης.
- 1936** Ο Ιωάννης Μεταξάς αυτοανακηρύσσεται δικτάτορας της χώρας και αναλαμβάνει την εξουσία.
- 1939** Έναρξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.
- 1946** Έναρξη του Εμφυλίου Πολέμου.
- (21 Απριλίου) 1967** Επιβολή της δικτατορίας στην Ελλάδα.
- 1974** Τουρκική εισβολή στην Κύπρο.
- 1992** Συνθήκη του Μάαστριχτ.
- 2002** Κυκλοφορία του Ευρώ.

Βιβλιογραφία

- Andriessen A.H.J., *Α Παγκόσμιος Πόλεμος*, επιμ. Κουσουνέλου Γ., Εκδόσεις Καρακωτσόγλου.
- Βασιλιεφ Α.Α., *Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, μφ. Σαβράμης Δημοσθένης, Εκδόσεις Πάπυρος, τόμος Β'.
- Ασδραχάς Σπύρος, *Σουλιώτικα σημειώματα*, Επιθεώρηση Τέχνης, 1964.
- Βερεμής Θάνος – Κολιόπουλος Γιάννης, *Ελλάς η σύγχρονη συνέχεια από το 1821 μέχρι σήμερα*, Εκδόσεις Καστανιώτης.
- Berstein Serge – Pierre Milza, *Ιστορία της Ευρώπης: Από τη Ρωμαϊκή αυτοκρατορία στα ευρωπαϊκά κράτη 5ος-18ος αιώνας*, μφ. Αναστάσιος Δημητρακόπουλος, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.
- Βλάχος Άγγελος, *Τριάντα μήνες (Αύγουστος 1920-Ιανουάριος 1923), «Τέχνη»*, Μακεδονική καλλιτεχνική εταιρεία, Θεσσαλονίκη 1973.
- Burns E., *Ευρωπαϊκή Ιστορία: Εισαγωγή στην Ιστορία και τον Πολιτισμό της νεότερης Ευρώπης*, τ. 1, επιμ. Ι.Σ. Κολιόπουλος, Εκδόσεις Παρτηρητής.
- Βουρνάς Τάσος, *Η Ελλάδα του Καποδίστρια. Η παρούσα κατάσταση της Ελλάδος (1828-1831) και τα μέσα για να επιτευχθεί η ανοικοδόμησή της*, Αθήνα, Τολιδη.
- Γαρδίκια Κατερίνα, *Προστασία και εγγυήσεις: στάδια και μύθοι της ελληνικής εθνικής ολοκλήρωσης (1821-1920)*, Εκδόσεις Βάνιας.
- Γιανουλόπουλος Γιάννης, *Η ευγενής μας τύφλωση: εξωτερική πολιτική και «εθνικά θέματα» από την ήττα του 1897 έως τη μικρασιατική καταστροφή*, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα 1999.
- Γούδας Αναστάσιος, *Βίοι Παράλληλοι, Ήρωες της ξηράς*, Εν Αθήναις 1876.
- Γρηγοριάδης Σόλων, *Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδας 1941-1974*, τ. Α' Κατοχή-Αντίσταση, Εκδόσεις Καπόπουλος.
- Dakin Douglas, *Η ενοποίηση της Ελλάδας 1770-1923*, μφ. Ξανθόπουλος Αθανάσιος, Αθήνα 1980.
- Δερτιλής Β. Γιώργος, *Ιστορία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας 1750-2015*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Heinig Gunnar, *Τα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα 1821-1936*, τ. Α', μφ. Θ. Παρασκευόπουλου, ΜΙΕΤ, Αθήνα 2006.
- Θεοχάρης Περικλής, *Το χρονικό της ενάρξεως της επαναστάσεως στην Πελοπόννησο*, Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών, τόμ.70, τεύχ.2, 1995.
- Καπετανάκης Γ. Σταύρος, *Η Μάνη στη δεύτερη Τουρκοκρατία (1715-1821)*, Εκδόσεις «Αδούλτη Μάνη» Γ.Π. Δημακογιάννης.
- Καραμανλής Κωνσταντίνος, *Αρχείο. Γεγονότα και κείμενα, σύνταξη κειμένων Κ. Σβολόπουλος*, τόμ. 2.
- Καραφουλίδου Βίκη, *Της μεγάλης ταύτης ιδέας... Όψεις της εθνικής ιδεολογίας 1770-1854*, Εκδόσεις Πόλις, 2018.
- Κασμούλη Ν., *Ενθυμήματα στρατιωτικά της επαναστάσεως των Ελλήνων. Από τα 1821 μέχρι των 1833*, τ. Β', επιμ. Γ. Βλαχογιάννης, Αθήνα, 1940.
- Κλάφης Αντώνης, *Ο βασιλιάς Όθων και η Ελλάδα: Αφοσιωμένοι σε μια ιδέα*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2021.
- Κλάφης Αντώνης, *Πολιτική και διπλωματία της ελληνικής εθνικής ολοκλήρωσης 1821-1923*, Στο κλουβί της Ελλάδος της στενής μας κλεισμένοι, Εκδόσεις Πεδίο, Αθήνα 2019.
- Κολιόπουλος Ιωάννης, *Νέοτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία 1789-1945: Από τη Γαλλική Επανάσταση μέχρι τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο*, Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2001.
- Κολιόπουλος Ιωάννης, *Ιστορία της Ελλάδος από το 1800 Τεύχος β': Η διαμόρφωση και η άσκηση της εθνικής μας πολιτικής*, Εκδόσεις Βάνιας.
- Κολιόπουλος Ι. - Σβολόπουλος Κ. - Χατζηβασιλείου Ε., *Ιστορία του Νεότερου και του Σύγχρονου Κόσμου*, Διόφαντος.
- Κολοκοτρώνης Θεόδωρος, *Απομνημονεύματα (Διήγησις συμβάντων της Ελληνικής φυλής 1770-1836)*, έκδοση «Εστίας», 1901, τόμ. Α'.
- Κρεμμύδας Βασίλης, *Η Μεγάλη Ιδέα, Μεταμορφώσεις ενός εθνικού ιδεολογήματος*, Εκδόσεις Τυπωθήτω.
- Λιβάνη Λένα, *Η υπουλος θωπεία: Ελλάδα και ξένοι, 1821-1940*, Εκδόσεις Καστανιώτη.
- Λιούβη Ευαγγελία - Ξιφάρης Δημήτριος, *Νέοτερη και Σύγχρονη Ιστορία*, Διόφαντος.
- Μαργαρίτης Γ. - Αζέλης Α. - Ανδριώτης Ν., *Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας*, Διόφαντος.
- Mazower Mark, *Η ελληνική επανάσταση*, μφ. Κουρεμένος Κώστας, Αλεξάνδρεια Ιστορία.
- Μαυροκορδάτος Γ., *Οι πολιτικές εξελίξεις στο Β. Παναγιωτόπουλος (επιμ.)*, *Ιστορία του νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ. 6ος, Αθήνα 2003, Τα νέα & ελληνικά γράμματα.
- Μελέκου Έρη, στο: Χατζηπατέρα-Φαφαλιού, *Μαρτυρίες 40-44*, β' έκδοση, Αθήνα, Κέδρος, 1993.
- Μοναχής Ευθυμίας, *Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός, Ι.Μ. Αγ. Κοσμά του Αιτωλού – Μέγα Δένδρο - Αιτωλίας*.
- Μπεράτης Γ., *Το πλατύ ποτάμι*, Αθήνα, Ερμής, 1992.
- Οικονόμου Μιχαήλ, *Ιστορικά της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, ή ο Ιερός των Ελλήνων Αγών*, 1873, Εν Αθήναις.
- Πανέλληνος Α., *Τότε που ζούσαμε*, Αθήνα, Κέδρος 1984.
- Παπαδόκης Εμμ. Νικόλαος, *Βενιζέλος Ελευθέριος: Ο άνθρωπος, ο ηγέτης*, Βιβλιοπωλείον η Εστία.
- Παπαδημητρίου Έλλη, *Μαρτυρία Σ.Σ., Κοινός Λόγος*, Θέατρο Νέου Κόσμου, Αθήνα 2004.
- Πετράκη Μαρίνα, *Ο Ιωάννης πίσω από τον Μεταξά*, Καθημερινή, Αθήνα 2004.
- Ροτζώκος Νίκος, *Το έθνος ως πολιτικό υποκείμενο: Σχόλια για το ελληνικό εθνικό υπόμνημα στο Πέτρος Πιζάνις, Η ελληνική επανάσταση του 1821*, Εκδόσεις Κέδρος, 2009.
- Σαββίδης Γ.Κ. Αλέξιος, *Ιστορία του Βυζαντίου από τις πηγές*, τόμος Γ', Εκδόσεις Πατάκη.
- Σακελλαρόπουλος Σπύρος, *Το Κυπριακό ζήτημα και η ελληνική κοινωνία στο Α. Μωυσίδης και Σ. Σακελλαρόπουλος, Η Ελλάδα στον 19ο και 20ο αιώνα Εισαγωγή στην ελληνική κοινωνία*, Εκδόσεις Τόπος, 2010.
- Σάκκας Γιάννης, *Η Ελλάδα στη Μεσόγειο 1950-2004: Εξωτερική Πολιτική και Περιφερειακές Διενέξεις*, Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, 2015.
- Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, *Η ελληνική εξωτερική πολιτική 1900-1945*, Βιβλιοπωλείον της Εστία.
- Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, *Ελληνική εξωτερική πολιτική 1830-1981*, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 2014.
- Σταθακόπουλος Δημήτριος, *1821 από τις πηγές*, Εκδόσεις 24 γράμματα.
- Σφοίνη Αλεξάνδρα, *Άληθεις Έλληνες - Ανάξιοι του ελληνικού ονόματος: Οι ταυτότητες των Ελλήνων στο Κασιάρδη-Heinig Έλλην Ρωμής Γραϊκός Συλλογικοί προσδιορισμοί και ταυτότητες*, 2018.
- Τερζάκης Άγγελος, *Ελληνική Εποποιία 1940-1941*, στο: Χατζηπατέρα-Φαφαλιού, *Μαρτυρίες 1940-1941*, Αθήνα, Κέδρος, 1982.
- Vitti Mario, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, μφ Λουκά Δήμητρα -Μυλωνόπουλος Τίτος, Εκδόσεις Οδυσσεύς.
- Weisner E. Merry - Hanks, *Πρώιμη Νέοτερη Ευρώπη 1450-1789*, επιμ. Μπουκαλα Αρετή Αθήνα 2006.
- Χατζηιωσήφ Χρήστος, *Η μπελ επόχ του κεφαλαίου στο Χρήστος Χατζηιωσήφ*, *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα: Όψεις πολιτικής και οικονομικής ιστορίας 1900-1940*, Εκδόσεις Βιβλιόραμα.
- Χριστόπουλος Γιώργος – Ιωάννης Μπαστιάς (επιμ.), *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, τ. ΙΕ', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 2008.
- Χριστόπουλος Γιώργος – Μπαστιάς Ιωάννης (επιμ.), *Σύγχρονος Ελληνισμός, από το 1941 έως το τέλος του αιώνα*, τ. ΙΣΤ', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 2008.

Ευρετήριο όρων και ονομάτων

- Αδαμάντιος Κοραής 7, 8
 Αθανάσιος Διάκος 12
 Αθανάσιος Τσακάλωφ 10
 Αθανάσιος Ψαλίδας 7
 Αιρετικοί 2
 Αισθητισμός 30
 Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος 17
 Αλέξανδρος Υψηλάντης 10
 Αλή Πασάς 9
 Αμερικανική επανάσταση 3
 Αναγέννηση 1
 Ανδρέας Μεταξάς 17
 Ανδρέας Μιαούλης 14
 Ανδρέας Παπανδρέου 40
 Άνθμος Γαζής 13
 Αντάντ ή Εγκάρδια / Τριπλή Συνεννόηση 32
 Αόρατη Αρχή 10
 Αποικίες 1
 Άρια Φυλή 36
 Αρματολοί 6
 Αρχαϊστές 30
 Αρχή της λαϊκής κυριαρχίας 29
 Αρχιεπίσκοπος Μακάριος 39
 Βαρθολομαίος Ντίαζ 1
 Βασιλευόμενη δημοκρατία 26
 Βάσκο Ντα Γκάμα 1
 Βαυαροκρατία 25
 Βίκτωρ Ουγκώ 21
 Βολταίρος 3
 Γαλιλαίος 1
 Γαλλική Επανάσταση 3
 Γεωργάκης Ολύμπιος 10, 11
 Γεωργική Σχολή 23
 Γεώργιος Καραϊσκάκης 20
 Γεώργιος Παπανδρέου 38
 Γιάννης Γκούρας 20
 Γουτεμβέργιος 1
 Γρηγόριος Δίκαιος ή Παπαφλέσσας 10
 Γρηγόριος Κωνσταντής 8
 Δανιήλ Φιλιππίδης 8
 Δανός πρίγκιπας Γεώργιος Α' 26
 Δαρβίνος 30
 Δάσκαλοι του Γένους 7
 Δεριγνύ 22
 Δηλιγιάννης 26
 Δημήτρης Υψηλάντης 15
 Δημήτριος Ιωαννίδης 38
 Δημήτριος Καταρτζής 8
 Δημήτριος Παπανικολής 14
 Δημοτικιστές 30
 Δικομματισμός 26
 Διονύσιος ο Φιλόσοφος 6
 Δομήνικος Θεοτοκόπουλος (Ελ Γκρέκο) 1
 Δυνάμεις του Άξονα 35
 Εθνικές γαίες 25
 Εθνική ομοψυχία 31
 Εθνικισμός 32
 Εθνικός Διχασμός 32
 Ειρήνη της Αυγούστας 2
 Ελευθέριος Βενιζέλος 29
 Έλληνες της διασποράς 5
 Ελληνική Νομαρχία 8
 Εμμανουήλ Ξάνθος 10
 Εμμανουήλ Παπάς 13
 Εξισλαμισμός 7
 Έρασμος 1
- Ερρίκος Η' 2
 Ευγένιος Βούλγαρης 7
 Θεόδωρος Κολοκοτρώνης 10, 12
 Θεοτόκης 30
 Θούριος 8
 Θρησκευτική μεταρρύθμιση 2
 Θρησκευτικός φανατισμός 3
 Ιερά Εξέταση 2
 Ιερά Συμμαχία 3, 22
 Ιερολοχίτες 11
 Ιμπραήμ Πασάς 18
 Ιωάννης Βλάχος ή Δασκαλογιάννης 6
 Ιωάννης Δυοβουνιώτης 12
 Ιωάννης Καλβίνος 2
 Ιωάννης Καποδίστριας 10, 23
 Ιωάννης Κωλέττης 17
 Ιωάννης Μεταξάς 34, 35
 Ιωάννης Φαρμάκης 10, 11
 Καζαντζάκης Νίκος 30
 Καλβινισμός 2
 Κάλβος 30
 Καρκαβίτσας 30
 Κάρολος Φαβιέρος 18
 Κεμάλ Ατατούρκ 33
 Κιουταχής 19
 Κλέφτες 6
 Κλεφτοπόλεμος 12
 Κληρικοί 7
 Κόδριγκτον 22
 Κοινοβουλευτισμός 26
 Κολόμβος 1
 Κομιτατζήδες 28
 Κομμουνισμός 30
 Κοσμάς Μπαλάνος 7
 Κοσμάς ο Αιτωλός 7
 Κοτζαμπάσηδες 5
 Κρυπτογραφικός κώδικας 10
 Κυπριακό ζήτημα 38
 Κυριάκος Μπασδέκης 13
 Κωνσταντίνος Κανάρης 14
 Κωνσταντίνος Καραμανλής 38, 40
 Λαϊκή κυριαρχία 3
 Λάμπρος Κορομηλάς 28
 Λεονάρντο ντα Βίντσι 1
 Λοκ 3
 Λόρδος Βύρωνα 19, 21
 Λουθηρανισμός 2
 Μαγγελάνος 1
 Μακεδονομάχοι 28
 Μαρξ 30
 Μαρτίνος Λούθηρος 2
 Μαχμούτ Αλή Πασάς ή Δράμαλης 13
 Μεγάλες Δυνάμεις 22
 Μετριοπαθείς 3
 Γερμανός Καραβαγγέλης 28
 Μιχαήλ Άγγελος 1
 Μιχαήλ Θερβάντες 1
 Μοναρχία 25
 Μοντεσκιέ 3
 Μουσουλμανικά ιεροδικεία 4
 Μπουμπουλίνα 14
 Ναζισμός 35
 Ναπολέων Βοναπάρτης 3
 Νατουραλισμός 30
 Νεοελληνικός Διαφωτισμός 8
 Νεοκλασικισμός 30
- Νικητάρης 15
 Νικόλαος Κοπερνίκος 1
 Νικόλαος Σκουφάς 10
 Νικολό Μακιαβέλι 1
 Ντ' Αλαμπέρ 3
 Ντιντερό 3
 Νύχτα του Αγίου Βαρθολομαίου 2
 Οδυσσέας Ανδρούτσος 12
 Όθωνας 25
 Οικουμενικό Πατριαρχείο 5
 Ολοκαύτωμα 36
 Οργανικός νόμος 27
 Ουίλιαμ Σαίξπηρ 1
 Ουμανισμός 1
 Παιδομάζωμα 4
 Παλαμάς Κωστής 30
 Πανουργιάς 12
 Παπαφλέσσας Γρηγόριος 15, 18
 Παρνασσισμός 30
 Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Γρηγόριος Ε' 11
 Παύλος Μελάς 28
 Προεδρευόμενη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία 40
 Προεστοί 5
 Προτεσταντισμός 2
 Πρωτόγεροι ή δημογέροντες 5
 Ρεαλισμός 30
 Ρήγας Βελεστινλής 7, 8
 Ρίτσαρντ Τσωρτς 17
 Ρομαντισμός 30
 Ρομπέρ Σούμαν 40
 Ρουσό 3
 Σάντρο Μποτσιπέλι 1
 Σολωμός 30
 Σοσιαλισμός 30
 Στρατιωτικός Σύνδεσμος 29
 Συγχωροχάρτια 2
 Συμβολισμός 30
 Συμβούλιο Λογικρισίας 2
 Συμμαχικές Δυνάμεις 35
 Σύνταγμα 25
 Συνταγματική μοναρχία 25
 Τακτική της καμένης γης 15
 Τέλλος Αγαπηνός ή Άγρας 28
 Κίνημα του Διαφωτισμού 3
 Τόμας Κόχραν 17
 Τοπικοί οργανισμοί 17
 Τουρκοκρατία 4
 Τριακονταετής Πόλεμος 2
 Τσιφλίκια 26
 Τυπογραφία 1
 Τύχο Μπράχε 1
 Φαναριώτες 5
 Φασισμός 35
 Φεουδάρχες 4
 Φερδινάνδος 32
 Φιλελευθερισμός 30
 Φιλελληνισμός 21
 Φιλική Εταιρεία 10
 Φίλιππος Μπρουνελέσκι 1
 Φοίνικας 23
 Χαρίλαος Τρικούπης 26
 Χέυδεν 22
 Ψευδοκράτος 39

*Η αρίθμηση δίπλα από τους όρους σχετίζεται με το αντίστοιχο μάθημα.

ΚΟΛΟΦΩΝΑΣ
(ΘΑ ΠΡΟΣΤΕΘΕΙ ΑΠΟ ΤΟΝ ΔΙΟΦΑΝΤΟ)

